

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SANAYİ KRALI

UPTON SINCLAIR

ROMAN

ok

yayınları

ODA YAYINLARI : 23

**SANAYİ
KRALI**

**UPTON
SINCLAIR**

23

1. basım mart 1976

**SANAYİ KRALI / upton s'nclair'in romanı / türkçesi, zaven
biberyan / kapak, mustafa delloğlu / kapak filmi, ebru
grafik / kapak basımı, tekin ofset / sabri çeliker matbaasında
dizilip basılmıştır / cilt, yalçın mücellithanesi / oda yayınları,
nuruosmaniye caddesi no. 36 kat 3 garant ış hanı, cağaloğlu /
haberleşme, posta kutusu 57 - sirkeci - İstanbul / tel: 27 39 53**

**UPTON
SINCLAIR**

**türkçesi
zaven biberyan**

Sanayi Kralı

ODA YAYINLARI — İSTANBUL

BÖLÜM 1

«Anne» dedi küçük Abner. «Sokağın aşağısında bir adam var, atsız yürüyen bir araba yaptığını söylüyor.»

«O adam çıldırmış» diye cevap verdi annesi.

«Pek o kadar çıldırmaşa da benzemiyor ama,» dedi yumurcak. «Görünüşüne bakarsan iyi bir adam gibi.»

«Yok canım! Sen yanına yaklaşma onun, hadi! Kafadan kontakların çevresinde dolanman gerekmez.»

Çocuğunun arzuları hususunda yanılan ilk anne o değildi. Civardaki bütün oğlanlar «beygirsiz araba» yı görmek ve herifin yaptığı açıklamayı dinlemek için can atarlardı. «İyi adam» sayılmasının nedenlerinden biri de, çocuklarla konuşmaktan hoşlanmasıydı. Çocuklar o zamana kadar hiç görülmemiş birşeyin sadece görülmemiş olması nedeniyle imkânsız olduğu fikrinde inat etmezlerdi büyükleri gibi. Sıcak yaz akşamları çalışırken adam arabalığın kapısını açık bırakırdı, bir sürü yumurcak da kapı eşiğine yığılıp onu seyrederlerdi. Eğer fazla arsızlık

etmez, akıllıca sorular sorarlarsa, içeri girmelerine ve çalışmasını seyretmelerine engel olmazdı adam. Onlara yeni çeşit bir motörün işleyiş biçimini anlatırdı. Bu motörde, ateş bir kazanın altında değil, madeni bir silindirin içinde yakılırdı. Motörün gücü, zayıf fakat çok seri ardarda gaz patlamalarından meydana gelirdi.

Abner bu konuda fazla ayrıntı vermiyordu annesine, çünkü salt «patlama» kelimesi bile kadıncağzın yüreğini ağzına getirebilirdi. Çorbasını içer içmez öteki haylazlarla oynamaya giderdi. Ve eğer canları, kedi kovalamak ya da küçük kızların saçlarını çekmek yerine içten patlamalı motörlerin işleyiş biçimiyle ilgili açıklamaları dinlemek istiyorsa, bunda ne kötülük olabilirdi ki? O çevrede adım başı böyle şey görülemezdi. Afacanlardan kimileri bu işi adamakıllı ciddiye alıyor, bir arabayı kendi kendine yürütmenin mümkün olup olmadığı konusunda birbirleriyle kapıştıkları bile oluyordu.

Söz konusu araba tıpkı bir çocuk arabasına benzemekteydi. Hani ikiz çocuğu olanlar için yapılan iki kişilik modeller var ya, onlardan. Bu araba da ancak iki yetişkin insanın yanyana sıkışarak oturabileceği büyüklükteydi. Dört bisiklet tekerleği üzerine oturtulmuştu. Tekerleklerle havasız, içi dolu lâstikler geçirilmişti. Oturulacak yerin ön tarafında bir sandalın dümenini çevirmeye yarıyan bir yeke takılıydı. Teknelerde olduğu gibi, hangi yöne gitmek isteniyorsa onun aksi yönüne doğru itiliyordu bu yeke.

Bu yeni cins, alışılmamış motör, arka tarafta, oturulacak yerin altına monte edilmişti. Buluşu yapan, arabayı aylarca montaj tezgâhının üzerinde bırakmıştı. Gider gelir birşeyler düzeltir, söker takar, yeni bir parça eklerdi. İkibuçuk pus - 62,5 milimet-

re - çapında bir gaz tüpünden yapılı iki silindir vardı motörde. Her silindirde sıkı sıkı uyan bir piston ve silindirin içine bir damla benzin akıtan bir düzenek vardı. Bir elektrik kıvılcımı bu benzin damlasını patlatırdı. Motörü çalıştırınca, arka arkaya ateş eden bir sil hi andıran zincirleme patlamalar duyulur ve kurşunî renkte pis kokulu bir duman çıkarırdı. Buluşun sahibi çabucak arabalığın kapısını açmak zorunda kalırdı.

Bitişik iki sokağın komşuları gürültüyü işitince şöyle derlerdi: «Kaık herif yine başladı pat - pat'a. Sonunda kendisi de havaya uçacak günün birinde.» Ve eğer sinirleri pek gerilmişse, «Bu gidişle kendisiyle birlikte bizi de havaya uçuracak!» diye eklerler, sakın bir mahallede polisin bu gibi şeylere nasıl olup da göz yumduğuna bir türlü akıl sır erdiremezlerdi.

Ne var ki afacanlar bunu, Dört Temmuz millî bayram şenliklerinden daha eğlenceli bulurlardı. Koşa koşa gelir, ağızları bir karış açık  ş ş rlerdi kapı eşiğine. Motör, seyretmesi pek hoş olan kısa süreli, parlak kıvılcımlar kusardı yaylım ateşi gibi. Gündüzleri Bay Ford elektrik fabrikasında çalıştığı için, bu işler genellikle gece olurdu. Her akşam geç vakitlere kadar çalışırdı. Görünüşe göre, dünyada başka hiç bir şeyle ilgilenmezdi. Cumartesi akşamı, ceheneme boylamayı hak edecek bir saate kadar uzatırdı çalışmalarını; cehennemden söz ettik, çünkü o zamana kadar mahallede, pazar günleri hiç kimenin makine üzerinde çalıştığı görülmemişti (1).

Motör bir transmisyon milini çeviriyordu. Öyle-

(1) *Tanrının, evreni yarattıktan sonra dinlendiğı gün sayılan pazar günü çalışmak, özellikle sof  protestanlarca günah sayılırdı.*

sine hızlı çeviriyordu ki, zor farkediliyordu döndüğü. Bay Ford, mili çocuk arabasının poyrasına bağladığı takdirde arabayı yürüteceğini hesaplamıştı. Arada sırada, bakalım olacak mı diye denerdi, ama her zaman bir aksaklık olurdu. O zaman da hepsini söküp üzerinde biraz daha çalışmak gerekirdi. Başarısızlıkları hakkında açıklamalarda bulunmaya daima hazırdı, çünkü konuşkan bir gençti ve esrarlı tavırlar takınmaya meraklı görünmüyordu. Kendi kendine yürüyen, hem de bütün arabalardan daha iyi yürüyen bir çocuk arabası yapmayı eninde sonunda başaracaktı. Günün birinde yollar bu biçim arabalarla dolacak, sonunda atların pabucu dama atılacaktı. Afacanlar, bu konuyu aralarında tartışarak evlerine dönerlerdi.

Mahalle bu eksantrik mucide, ve onun Tanrının tatil gününü bile umursamayışına zamanla alışıp gitti. Ne var ki mahallelilerden hiç biri, yardımcı bir çekici güç gerekmeksizin bir bayırı tırmanmayı başarma iddiasına gülüp geçti. Raylar üzerinde yürüyen ağır buharlı makinelere herkes alışmıştı artık. Ama yollarda önüne at bağlanmamış arabaların serbestçe dolaşması, kanuna aykırı olmasa da, tabiatı aykırıydı.

Havada uçmaya heveslenen birkaç başka kişinin çabaları kadar zırzopluktu bu iddia.

Abner'in babası - adı Shutt idi - demiryolları için marşandiz vagonları yapan büyük bir fabrikada çalışırdı. Kendi payına düşen iş, vagonların montajında kullanılan keresteleri civatalarla birbirine tutturmaktı. Yarı uzmanlaşmış kalifiye eleman işiydi bu. İyi para da veriyorlardı: O zamanın parasıyla günde ortalama bir dolar kırk sent'e ulaşıyordu ücreti. Ama, iş de zor işti. Shutt, çocuk yaştan çalışmaya alışmış güçlü bir adam olmasına rağmen, on saatlik mesai sonunda takati tükenir, kimi zaman tramvayda uyuyakalır, ineceği durağı geçerdi. Akşamları, gazete bile okuyamayacak kadar yorgun olur, hafta içinde akşam yemeğinden sonra bir saat bile oturamaz, gidip yatardı.

Tom Shutt'la ailesi, Bay Ford'un hangarının arka tarafındaki bir sokakta bulunan iki ailelik bir ahşap evin yarısını işgal ediyordu. Ev eskiden beyaz boyalıymış, ama aradan o kadar zaman geçmiş ki evin asıl rengini şimdi hiç kimse hatırlamıyordu. Aşağıda «Salon»la mutfak, üst katta ise, iki yatak odası vardı. Birinde Tom, karısı ve küçük kızları yatardı, Abner'le üç ağabeyi de öbür odada uyurlardı. Mutfakta musluktan akardı su, ne var ki helâlar arka avluda küçük bir barakada bulunurdu. Kışın bu durum hoş olmazdı, ama onlar başka türlüünü görmediklerinden farkına varmazlardı.

Evin öteki yarısında O' Rourke ailesi otururdu. İrlandalı ailenin, hepsi de birbirinden kavgacı olan

tam dokuz çocuğu vardı. Bayan O' Rourke her cumartesi akşam eve körkütük sarhoş döner ve çocuklarını dövmeýi ihmal etmezdi. Shutt'lar, ananın ettiği gürültüyü sanki kendi odalarının içindeymiş gibi işitirlerdi. Kendi halinde Amerikalılar, hem de protestan olunca, buna zor katlanabilirlerdi. Ne var ki Bayan O' Rourke, yabancıların üzerlerine vazife olmayan işlere burunlarını sokmalarına göz yummaktansa kendisinin de dayak yemeyi tercih edeceğini açıkça bildirmişti komşularına. Shutt'ların şansı vardı bu bakımdan, çünkü baba Shutt «İlkel müminler» diye adlandırılan evangelist'ler mezhebine mensuptu. Bu mezhebin iki temel karakteristiği vardı: Mensupları hiç alkol kullanmazlar ve yetişkinler İncil'de tasvir edildiği biçimde beyaz bir cüppe giyip tamamen suya dalarak vaftiz edilirlerdi.

Gerçi fakir olmasına fakirdiler, ama hiç de aç açık sayılmazlardı. Öteki dünyada mutlu olacaklarına inanırlardı. Bütün çocuklar okula giderlerdi.

Bütün Amerikalı ana - babalar gibi, onlarınki de çocuklarının hayatta başarıya ulaşacaklarına inanırlar ve bu inançtan güç alırlardı. Amerika, talihin insanlara yâver olduğu bir ülkeydi. Her Allahın günü en akla hayale gelmedik şaşılacak işler bu ülkede olurdu. Üstü başı dökülen en kılıksız sokak çocuğu bile günün birinde Birleşik Devletler başkanı olma hakkına sahip olduğunu iddia edebilirdi. Tabii, bu en büyük ödülün yanında daha az önemli sayısız başka ödüller de vardı: Sözelimi senatörlük, eyalet valiliği, yargıçlık gibi - bu iki makama seçimle gelinir A.B.D.'de. Ayrıca çeşitli sanayi krallıkları ve daha az önemli derebeylikleri de vardır. Bu ülkede hayat bir çeşit sürekli piyango idi. En sefil kulübede bile olsa bir çocuk dünyaya getiren her ana, elini

bir piyango torbasına daldırmış sayılırdı; torbadan parıltılı bir mücevher çekmesi olmayacak iş değildi.

Tom Shutt çalışmaktan yıpranmış olsa da, bunun böyle olduğunu bilirdi. Pazar sabahları bir gazete aldırır, kiliseden eve dönüp yemeğini yedikten sonra, uyku bastırıncaya kadar okurdu. Gazetede, efsanevî servete sahip sosyete kadınlarının ve ünlü erkeklerin resimlerini görürdü. Gazeteler, bu kimse-lerin kendisi kadar fakirken nasıl zengin olduklarını anlatırdı. Yazılanlara bakılırsa, bu adamlar yararlı eşyalar yapmışlar, bu eşyalar Amerika'da ortalama hayat düzeyini dünyanın en yüksek hayat düzeyi haline getirmişti. Bu durumdan yararlanan herkesin koltukları kabarmaktaydı. Gurur duyanların başında da Tom geliyordu. Ancak, oğlanların pabuçları böylesine çabuk aşınmasa, «köroğlu» onların pantolonlarının kıcına yama vurmak için böylesine çok uğraşmak zorunda kalmasa, çok daha iyi olacaktı elbet.

O yörede kızılderili yazı (1) diye anılan güzel bir sonbahar akşamı, ön kapının çifte tahta basamağına oturmuştu Tom. Ter içindeydi. Mavi pamukludan gömleğini, ve iş yaparken giydiği önlüklü pantolonu çıkarmamıştı. Tek temiz yanı elleriydi: çorbasını içmek için yıkamıştı çünkü... Çalışüpürgesini andıran koyu renk bıyıkları vardı. Birkaç günlük sakalı uzamıştı, çünkü pazardan pazara -traş olmayı alışkanlık haline getirmişti. Yüzü kırış kırıştı, kösele gibiydi. Sığırğilleri andıran sabırlı bir ifade vardı yüzünde. Namuslu yollardan kazanılmış bir gönül rahatlığı içinde, derin düşüncelere dalmış gibi piposunu çekiyordu.

(1) *Bizim pastırma yazı.*

Yüzü çilli oğlan evin arkasından çıkageldi, babasının yanına oturdu.

«Hey! baba,» dedi Abner, «Bay Ford'un yaptığı o atsız arabayı görmeye gelsene. Hangardan dışarı çıkardı.»

Tom altı aydır bu makineden sözedildiğini duyuyordu. Ve o akşam da, hiç bir şeyi merak edemeyecek kadar bitkin değildi. «Peki, peki, gidelim bakalım neymiş.» Külleri dökmek için piposunu vurdu, on üç yaşındaki çocuğun kılavuzluğu altında, mucidin çalışmakta olduğu kırmızı tuğlalı küçük hangara ya da arabalığa çıkan dar sokağa daldı.

Bay Ford, yirmi sekiz yaşında, ince uzun bir delikanlıydı. Kestane rengi dalgalı saçlarla, çevrili köşeli yüzünde canlı bir ifade vardı. Atelyesi, ancak bir ufak araba ile beygirini barındıracak boyutlara sahipti; araba için geniş bir kapısı, hayvan için daha dar bir kapısı vardı. Bir de, pencere işini gören dörtgen biçimi küçük bir delik. Bay Ford orasını boşaltmış, bir tezgâh kurmuş, takım taklavatla doldurmuştu. Tabii, yetişkin ikizlere uygun çocuk arabası da oradaydı. Baba oğul geldiklerinde, o icat ettiği arabayı hangardan dışarı çıkarmıştı. İki küçük gönüllü yardımcı arabayı ileri geri itiyorlar, Bay Ford da direksiyon yekesini idare ediyordu. Arabanın hareketlerinden memnun görünüyordu. Eğer bu aracı yürütmeyi başarabilseydi, herhalde o dümen kolunun yardımıyla istediği yöne sürebilecekti.

Deneyler bitince Abner tanıştırdı: «Bu benim babam». Bay Ford saygılı bir tavırla eğildi. Tom birşeyler söylemeye yeltendi: «Yürütmeyi başarırısanız tam bir icat yapmış olacaksınız, Bay Ford». Öbürü karşılık verdi:

«Elbette ki başaracağım. Başlamadan önce in-

ceden inceye hesapları yaptım.»

Tom, gerçek bir Amerikalı olarak işin pratik yönüyle ilgilenmekten kendini alamadı.

«Bunu satabilmeniz gerekir. Sürüyle zengin vardır, böyle bir arabada dolaşmak hoşlarına gidecek.»

Genç mucit her zamanki gibi sohbet etmeye hazırdı.

«Yalnızca zenginler değil, Bay Shutt,» diye cevap verdi. «Benim yaptığım bir oyuncak değildir. Hizmet görecektir, yararlı bir araç hazırlıyorum. Bunlardan çok sayıda yapmayı tasarlıyorum. Öyle ki, sizin gibi birisi de işine gidip gelmek için bir tane alabilsin.»

«Benim gibisi bunu alacak kadar parayı nerde bulacak, Bay Ford?»

«İşe gitmek için ne masraf ettiğinizi hiç düşünmek zahmetine katlandınız mı? Diyelim ki günde on sent harcıyorsunuz, yılda otuz dolar eder, hem bir kişinin gideri bu. Aynı zamanda dört kişi taşıyacak böyle bir arabayı almamak için hiç bir neden yok ki.»

Tom:

«Evet, belki de haklısınız, Bay Ford,» diye mırıldandı.

Terbiyeli ve alçak gönüllü bir adam olduğundan, «Gözümle görmedikten sonra dünyada inanmam» demedi, yalnızca «Size bol şanslar dilerim, bayım» diye karşılık vermekle yetindi.

Bay Ford ne alçak gönüllüydü ne birşey; hatta tartışmacıydı ve bu konuda kendine sonsuz bir güveni vardı. Şu karşılığı verdi: «Şans değil, bilim ve hesap söz konusu, Bay Shutt. Bu makineyi bütün ayrıntılarıyla hazırlamış bulunuyorum, ve ne yapabileceğimi biliyorum. Biraz bekleyin, göreceksiniz.»

Bu anlattığımız olay, Amerikan usulü yaşlanmış eski ve hatırı sayılır bir şehir olan Detroit'in Bagley Street (1) sokağında geçiyordu. Sokak, Erie gölünü Saint - Clair gölüne bağlayan ırmak boyunca uzanırdı. Çok uzaklardan gelen vapurlar oraya uğrardı. Irmağın karşı yakası Kanada toprağıydı ve birçok demiryolu hattı uzanırdı Kanada topraklarından. Detroit'te canlı ve hareketli bir sanayi kentiydi. Büyük çapta ticaret yapılır, çeşitli mallar alınıp verilirirdi. O genç adama, Henri Ford'a gelince, karısıyla birlikte oturduğu evin arkasında, makinesi üzerinde tek başına çalışmalar yapıyordu.

Yıl 1892. O yıl boyunca boş zamanlarını ve bütün birikmiş parasını icadına harcamıştı. Elektrik kumpanyasında makina uzmanı olarak çalışmakla başlamıştı işe; ayda kırkbeş dolar alıyordu. Ama pek o kadar da fakir değildi: Babası çiftlik sahibiydi, ve oğluna onaltı hektar toprak vermişti. Henri Ford da bu arazi üzerinde bir hızar atelyesi kurmuştu. Ömrü boyunca çalışıp didinmiş ve mekanik üzerine ne mümkünse öğrenmişti. Cebinde her zaman kondi eliyle yaptığı bir saat taşırdı. Bu saatin iki kudranı vardı: Biri, köylülerin alışkın oldukları günün saatini, öbürü de demiryollarının getirdiği yeni

(1) Bazı biyograflar bu sokağı Bagley Avenue adıyla anarlar.

saati (1) gösterirdi. Becerikli genç, sabanı çekecek bir buharlı makine bırakmıştı çiftlikte. Bu makineyi, çeşitli tarım makinelerinin hurda parçalarından yararlanarak oluşturmıştı.

Yıl, genellikle bütün yıllar gibi geçip gitmişti. Yılları çekmek için ne beygire gerek vardı, ne de onları ilerletmek için motöre. Sert bir kış yapmıştı o yıl. Ford durup dinlenmeden çalışmıştı. Hangarın içini ısıtmak için ufak odun sobasından başka bir şey yoktu. Arada bir aracı deniyordu. Ne var ki her zaman bir aksilik çıkıyor, bir aksayan tarafı oluyordu. Arabanın ağaçtan bir direksiyonu vardı, transmisyon ise bir kayış aracılığıyla çalışıyordu. İki mekanizmanın da kazasız belâsız işlediği yoktu. Motörü işletmek için bir dizi elektrik kıvılcımı çıkarmak gerekiyordu; bu kıvılcımları doğru dürüst düzenlemek kolay iş değildi. Bir problem çözüldü mü, arkasından yeni problemler doğuyordu.

Nisan ayında, çabalarını daha da yoğunlaştırdı. İki gün iki gece dursuz duraksız, uyku bile uyumadan çalıştıktan sonra sabahın ikisinde eve dönüp makinenin hazır olduğunu, derhal bir deneye girişeceğini haber verdi karısına. Yağmur yağıyordu. Bayan Ford bir şemsiye alıp dışarı çıktı. Deneyin ne sonuç vereceğini merak ediyordu.

Motörü çalıştırmak için, arabanın önünde bulunan bir manivelayı hızla çevirmek gerekiyordu. Motör şiddetle aksırıp tıksırdı, sonra kükremeye başladı ve arabayı pek korkutucu biçimde sarstı. Bununla birlikte, araba dayanıyordu. Bay Ford arabaya binip yola çıkardı. Ön tarafta bir petrol lâmbası

(1) A.B.D. çok geniş bir ülke olduğundan, çeşitli demiryolu şebekeleri ayrı saat bölümleri uygulamaktaydı.

yerleştirmişti. Onun donuk ışığında, iri kaldırım taşlarıyla dōřeli sokakta ilerledi. Bayan Ford epey durdu yağmurun altında. Kocasını bir daha saę salım gōrōp gōrmeyeceęini soruyordu kendikendine. Arabada geri marř tertibatı yoktu. Dar bir sokakta geri dōnmek için sūrōcōnōn arabadan inip kı tarafını havaya kaldırarak çevirmesi gerekiyordu.

Genç mucit uzun sōre gōrōnmedi. Sonunda arabayı iterek dōndō. Sarsıntıdan, bir cıvata gevşemişti. Ama kendisi sevinçliydi. Kocaman kaldırım taşlarına ve çamurlu çukurlara rağmen, istediği yere gidebilmişti. «Sırılısklam olmuşsun», dedi karısı. İtiraz etmeden mutfağa gitti, ıslak elbiselerini kurutmak lōzere çıkardı. Karısı kahve kaynatıp kocasına verdi. Henry Ford hiç durmadan konuşuyor, «İşte en sonunda bir mekanik arabam oldu, hem de yōrōyor!» diyordu.

BōLōM 4

Genç mucit makinenin ōtesini berisini karıştırmaya, geliştirmeye, yetkinleştirmeye devam etti. Ve yeteri kadar gōvendikten sonra gōpe gōndōz sokağa çıkardı onu. İşte o zaman, panik başladı. Detroit sokakları at doluydu. Bu arabanın, gelecekte kendilerini yokedeceğini gōrōyor, ondan elden geldiğince uzak durmaktan başka birşey dōřōnmōyorlardı. Karşıdan mekanik arabanın geldiğini gōrōr gōrmez hemen geri dōnōyor, boř alanlara doğru kaçıyorlardı. At sūrōcōleri bu icadı «cehennem arabası» diye nitelendiriyorlardı. Ōyle tehditler savur-

maya başladılar ki, Bay Ford atsız araba sürmek için resmî bir izin elde etmek üzere şehrin belediye başkanını görmeye gitti. Böylece uzun süre, A.B.D.'nin tek ehliyetli şoförü olmakla böbürlenebildi.

Yaz gelmiş, okullar tatile girmişti. Civardaki afacanlar bir bayram havası yaşıyorlardı. Abner Shutt makineli tüfek takırtısına benzeyen motor sesini işitir işitmez evden dışarı fırlar, kendisine katılan tayfasıyla birlikte ateşli dumanlar saçan arabanın ardına takılırdı. Araba hızlı gitmediğinden, çocuklar solukları kesilmeden peşinden yetişebilirlerdi. Hem onların bir de avantajı vardı: Sokaktaki çukurları bir sıçrayışta kolaylıkla aşabilirlerdi. Makine stop etti mi, hepsi de hazır dılar yardıma. Ve eğer hareket etmemekte kesin olarak diretirse, onu garaja sokmak için iterek yardım ederlerdi Bay Ford'a. Bir defasında Abner'e de böyle bir yardım fırsatı düştü, ve ömrünün sonuna kadar bu büyük olayı tekrar tekrar anlatmaktan geri kalmadı.

Gerçekten arabasını iterek eve dönmesi olağandı Bay Ford'un. Gaz motorünün kötü bir huyu vardı: İki üç kilometre gittikten sonra müthiş kızırıyordu. Bu nedenle, motorü su ile sarma zorunu doğdu. Sonra, bu suyun dolaşımını sağlamak için bir pompa, soğutmak için de bir vantilâtör düzeneği kurmak gerekti. Öyle görünüyordu ki, beygir ya da bisitletli adıyla tanınan doğal makinelerin yerine insan yapısı makineler koymanın yarattığı komplikasyonlar sınırsızdı.

Bisikletliler, sürü halinde mucidin ardından gitme alışkanlığını edindiler. Atsız arabanın sağından ve solundan gidiyorlar, bir yandan da düşüncelerini söylüyorlardı. Bay Ford ister istemez stop ederse, avazları çıktığı kadar:

«Hey, bir at alsana!» diye bağıyorlardı.

Kendi isteğiyle durursa, çevresini alıyorlar, alık alık seyrediyorlardı. Arabasını bırakıp bir yere giderse içlerinden biri arabaya girip yürütmeye uğraşıyordu. Sonunda, Bay Ford arabasının tekerleklerinden birini bir sokak lâmbasına bağlamak için zincirle bir asma kilit almak zorunda kaldı.

Elbette ki gazeteler yeni icadı dillerine dolamakta gecikmediler. Ne gibi bir yaklaşım, benimseyecekleri konusunda uzun uzun tartışmalara giriştiler. Beygirsiz araba bir şaka mıydı acaba, yoksa ilerlemenin bir aşaması mı? Bay Ford'un ağırbaşlı ve saygın bir görünüşü vardı. Tepesine kondurulmuş, ufak siyah bir kubbe izlenimini yaratan mölon şapkasını giymeden dışarı çıkmazdı. Yeni arabanın eğlenceli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermek için, genç ve sevimli karısı da kocasıyla birlikte çıkardı sık sık. Bu bakımdan, gazetelerin çoğu ona karşı saygılı davrandı. Hattâ bisikletlilerden biri Bay Ford'un arabasının altına girmek münasebetsizliğinde bulunduğu zaman kazanın üzerinde fazla durmadılar. Ancak, işadamlarından hiç biri bu yeni biçim arabanın ticaret metayı olabileceğini ciddi olarak aklından geçirmiyordu. Mucit, ilk yaptığı arabayı ikiyüz dolara sattı, daha hafif ve daha az gü-rültü çıkarıp daha hızlı gidebilen ikinci bir araba yaptı. Ama işadamlarının inançsızlığı değişmedi.

Bay Ford, elektrik kumpanyasında işini yoluna sokmuştu. Onu başmüdür yapmayı teklif ettiler. Bir şartla: «Petrol arabaları» yapmak için verimsiz çabalar harcamaktan vazgeçmeliydi. Kumpanya, geleceğin gücünün elektrik enerjisi olacağına kesin olarak inanıyordu.

Gazla işleyen motörün akıl kârı olamayacağı

kanısı yaygındı. Bay Ford, cevap olarak işinden ayrıldı ve tüm zamanını acayip fikrini gerçekleştirmeye adadı. Elini çabuk tutması gerektiğini seziyordu, çünkü ülkenin çeşitli yerlerinde, ve yabancı ülkelerde de, birçok kişi aynı icat üzerinde çalışıyorlardı. Birbirlerini tanıdıkları yoktu, ne var ki arada sırada bir beygirsiz araba sürücüsünün havaya uçtuğunu, ya da bir hendeğe yuvarlandığını, yahut da bir mil yol gittikten sonra kazasız belâsız hareket ettiği noktaya dönmeyi başardığını gazetelerde okuyorlardı.

BÖLÜM 5

Üzücü olaylar Abner Shutt'u Bay Ford'un çevresinden uzaklaşmak zorunda bıraktı. 1893'ün yazında Wall Street'de bir panik oldu. Bundan Abner'in hiç haberi olmadı. Ancak, kış gelince, çok kişinin işsiz kaldığı ve başka iş bulamadığı söylentileri dolışmaya başladı. Buna «kriz» diyorlardı. Esrarlı, evrensel ve acımassız, kış kadar doğal bir olay. Demiryolu şebekeleri tüm ülkede marşandiz vagonu siparişlerini durdurdular. Bunun üzerine, bir sabah, Tom eve döndü, fabrikanın kapandığını, günlük kazancı olan bir dolar kırk sente veda edeceklerini haber verdi. Kısa bir süre sonra iki büyük oğlu da aynı akıbeta uğradı, ve aile tamamen gelirsiz kaldı. Biriktirmiş oldukları birkaç kuruşla ancak birkaç hafta idare edebildiler. Ondan sonra ev kirasını ödeyemez oldular. Eşyalarının büyük kısmını sattılar, geri kalanını tek göz yıkık dökük bir eve taşıdılar ve sada-

kaya muhtaç oldular.

Hayat piyangosunda kimi çocuklar tahlihlî yıllar çekerler torbadan, gürültüsüz patırtısız bir dönemde büyürler ve mutlu bir ömür sürerler. Kimileri savaş döneminde yetişkin olurlar, yuvalarından koparılıp cepheye gönderilirler. Küçük Abner Shutt'un kaderi de ondört yaşına ortalığın ekonomik buhranla kasıp kavrulduğu günlerde basmak oldu. Karnını yeterince doyuramadığından, gelişip serpilemedi. Okulu bırakıp, birkaç kuruş kazanmak için sokaklarda gazete satmak zorunda kaldı.

Herbir sokak köşesi, o köşeyi tapulu malı sayan bir çocuğun işgalindeydi o sıra. Abner nereye gitiyse kovalandı, dövüldü sövüldü. Gazetelerini yırttılar. Sıcacık elbiseleri bulunmadığı için, acımasız kış rüzgârı vücudunu donduruyordu. Parmakları soğuktan öylesine uyuşuyordu ki, nasılsa gazete satabildiği bir müşteriye paranın üstünü vermekte güçlük çekiyordu. Birgün parmakları dondu, hattâ bir tanesi mosmor kesildi. Acıdan avaz avaz bağırarak küçük oğlanı hastaneye götürdüler. Doktorun biri, donan parmağı kesmek zorunda kaldı. Böylece Abner, ömrünün sonuna kadar kendisine ekonomik buhranı hatırlatacak bir sakatlığa sahip oldu. ve bay Ford'un «beygirsiz araba»sı arkasından koşan afacanlardan bir kişi daha eksilmiş oldu.

Metelik çıkaramadığı günler, Abner dilenmek zorunda kalıyordu. Babası ekmek alabilmek için, açlıktan nefesi kokan yüzlerce işsizle birlikte kuyruğa giriyor, sefaletten ve ev işlerinden eriyen anası omuzlarına bir şal atıp bir tas çorba almak için yürüyerek uzak yerlere gidiyordu. Mensup oldukları kilise biraz yardım ettiyse de, fazla etkili olamadı, çünkü müminlerin çoğu aynı durumda bulunan işçi-

lerdi. Yardımsever örgütlerin kaynakları, imkânlarını aşan bir taleple karşılaşılıyordu. Tüm Amerika'da açlık, soğuk ve sefalet hüküm sürüyordu.

Küçük oğlan iki üç yıl böylesine güç bir yaşantı tattı. Bir daha hiç dönemedi okula . Alışverişe gidiyor, ufak tefek bir iş bulursa onu yapıyordu.

İşler yeniden açılınca, ağabeyleri vagon fabrikasında çalışmaya başladılar. Fakat saçları ağarmaya başlayan babası zar zor bir gece bekçiliği buldu da, bunu bile nimet saydı. Abner kısa bir süre bir dağıtım arabasının sürücülüğünü yaptı, sonra bir fabrika deposunda iş buldu, anbalaj sandıklarını istif etti. Böylece açlıktan ölmekten kurtuldu, gelişmesini tamamlayabildi, ama hiç bir zaman babası kadar gürbüz olamadı. Daha narindi, omuzları biraz kamburcaydı, hafif çarpık ağzından bir çift iri kesici diş fırlıyordu sincaplarınkî gibi. Babası bıyıklıydı; kendisi de bıyık bıraktı, sarışın bıyıklar. Dürüst bakışlı kurşun gözleri vardı. Yumuşak huyluydu. Kilise adamlarının «iyi tabiatlı» dedikleri bir insan olarak kaldı hep. Uygun yaşa varınca da, ona beyaz cübbe giydirdiler ve dinî gelenekler gereğince vaftiz ettiler.

Yurduna ve kuruluşlarına karşı inancı tamdı babası gibi. Fakirlikte, aksiliklerde, bütün durumlarda, ömrünün sonuna kadar korudu bu inancı. Okuduğu gazeteler şöyle diyordu: Ekonomik kriz her ülkede olur, bu bir tabii kanundur, ve bu kanuna karşı elden birşey gelmez. Ama şimdi refah geri gelecek. Amerika dünyanın en büyük, en zengin ülkesidir, eğer sıkı çalışır, kanatkâr bir yaşantı sürdürür ve Cenabıhakka hizmet ederseniz, mutlaka başarıya ulaşacaksınız. Sağda solda hır çıkaranlar, bozguncular vardı elbette; bunlar suçu politikacılara, zenginlere,

kendileri dışında herkese yüklerlerdi. Abner'in bu gibilerle karşılaştığı da oluyordu. Ama onlar ne derlerse desinler, bildiğinden şaşmıyordu: Onun gözünde ülkesinin hükûneti, taptığı Tanrı gibi, erişilmez, ulu bir varlıktı; böyle bir varlığa, can acıtsa bile, tapınılması gerekir. İyi bir cumhuriyetçi (1) oldu ve katıldığı son seçime kadar hep «tasarruf ve refahı koruma» partisine oy verdi.

BÖLÜM 6

Henry Ford'un çiftlikten ayrılıp Detroit'e yerleştiği günden başlayarak tam on bir yıl boyunca, atelyesindeki imalât tezgâhında daima şu ya da bu ciasten bir beygirsiz araba bulunmuştu. Elindeki avucundaki tüm parayı hurda makine parçaları satın almaya, bütün boş zamanlarını yeni problemlere çözüm aramaya hasrediyordu. Önce iki, sonra dört silindirlî arabalar yaptı. Onları satıyor, arabalar da yürüyordu. Yürümelerinin sürekli olması için ne gerekirse yapıyordu.

Ticaret dünyasında işadamlarıyla da denemelere girişmişti. Ama kendi fikirlerini paylaşan kimseleri bulmakta pek başarılı olmamıştı. İşadamları, beygirsiz arabaların satışından büyük kârlar sağlamak istiyorlardı. Onların görüşü şuydu ki, önemli olan, pahalı bir oyuncak alabilecek durumda zengin

(1) *Cumhuriyetçi parti, A.B.D.'nin tutucu partisidir; Karşısında Demokrat parti, liberaller ve daha sonra da Radikaller diye adlandırılan partiler yer almıştır.*

müşteriler bulmaktı. Onlara bakılırsa, müşterinin ne biçim bir oyuncak istediğini kesin olarak saptamak, özel olarak imâl etmek, ve parayı cebe indirmek gerekti. Böylece alışveriş noktalanmış olacaktı. Geri gelip pahalı oyuncuğının bozulduğundan yakınan müşteriye başağrısı saymak eğilimini gösteriyorlardı.

Oysa Henry Ford, sorunu tamamen değişik bir açıdan görmek gerektiğini savunuyordu. Beygirsiz araba zenginler için yapılan bir eğlence aracı değil, herkesin kullanımına sunulması gereken yararlı bir eşyaydı. Müşteriye nasıl birşey istediğini sormak düpedüz saçmalık demekti, çünkü müşteri arabayı görmeden bunu bilebilecek durumda değildi. Önce cesaretle işe koyulmak, yürüyebilen, aksamadan çalışabilen, her keseye uygun çok sayıda araba üretmek gerekirdi. Mal ortaya çıkınca kendi reklâmını kendisi yapardı yollarda, ve bir süre sonra piyasaya bol bol araba sürülerek zengin olunabilirdi. «Kim ister benimle birlikte zengin olmayı?» diye boyuna soruyordu Bay Ford, gel gelelim aradığı gönüllüyü bir türlü bulamıyordu.

Detroit Motor Company adında bir sanayi topluluğuna girdi. Onu başmühendis yaptılar, ne var ki satışlar ve yapılacak modeller konusunda söz hakkı tanımadılar. Bu nedenle çabuk bıktı; işten çekilip yeniden küçük atelyesine döndü. Ancak orada yapabiliirdi aklına eseni.

O sırada bisiklet pek revaçtaydı. Detroit sokakları «emniyet bisikletleri» diye adlandırılan araçlar üzerinde pedal çevirenlerle dolup taşardı. Herkesin ağzında bisiklet konusu vardı; Columbia'nın, Monarch'ın İngiliz malı Humber'in yerli markalarla karşılaştırması yapılır, birbirine üstünlüğü tartışılır.

lırdı. A.B.D.'de kullanılmakta olan bisiklet sayısının on milyona ulaştığı hesaplanıyordu. İşte seri imâlat diye buna derler, diyordu Bay Ford; kanısınca, günün birinde, beygirsiz arabalar, ya da o günkü adıyla mekanik arabalar için de durum aynı olacaktı.

Çeşitli bisiklet markaları, yarışlar düzenlenerek tanıtılıyordu. Yapımcılar profesyonel yarışçılara başvuruyor, rakip markaların yarışçıları geride bırakanlara yüklü primler ödüyorlardı. Gerçi Bay Ford'un yarışçıya ödeyecek parası yoktu, ama kendi arabasını kendisi sürebilirdi. Cleveland'da bir araba imâl eden ve gürültülü bir reklâm kampanyası sürdüren Bay Winton adında birine meydan okudu. Böylece ilk oto yarışı (1) dillerden düşmeyecek bir günün anısı olarak belleklere yerleşti. Yarış Detroit yöresinde Gross Point alanında yapıldı. Gazeteler olayı şişirdi. Büyük bir meraklı kalabalığı birikti. Çoğu, bisikletle gelmişti. Bunlar arasında Abner Shutt adında genç bir işçi de vardı. Dışinden tırnağından artırarak satınaldığı elden düşme bir bisiklete binmişti. Başında bisikletli kasketi vardı, fakat nizâmî bisikletli kılığında değildi. Yalnız en iyi bayramlık pantolonunun paçalarına pensler takmakla yetinmişti.

Abner Shutt Bay Ford'un ilk arabası üzerinde çalışmasını seyredeli dokuz yıl olmuştu. Abner bunu hiç unutmamıştı. Mucidi arabalarından biriyle şehirde dolaşırken gördü mü onu selâmlardı. Gazetelerde Bay Ford'un yeni başarılarından sözeden makaleler görse, genç işçi bu işin başlangıcında kendi-

(1) Bu iddia su götüür, çünkü o yıllarda . 1903 . Avrupada, özellikle Fransa'da, epeyce otomobil yarışı yapılmıştı, ünlü Paris - Madrid rallisi gibi.

sinin karınca kararınca bir katkısı olduğunu düşünür, koltukları kabarırdı. Ve şimdi yarış alanının korkuluklarından sarkıyor, kahramanını teşvik etmek için avaz avaz bağırıyordu. Yüzü bağırmaktan kıpkırmızı kesilmişti. Başkaları da aynı şeyi yapıyorlardı. Ama kahraman, oralı değildi. Şimdi akli-fikri kendisini belki üne ve servete ulaştıracak, belki de felâket ve hattâ ölüm getirecek olan bu girişimdeydi.

Bay Winton'un arabası *The Bullet* adını taşıyordu. Bay Ford'un arabasının adı ise kısaca «Ford» du.

İşaret tabancası patlayınca motörler gürledi, yarışmacılar ileriye atıldılar. Hemen ilk anda Bay Ford öne geçti ve hep önde kaldı. Kalabalık avaz avaz bağırıyor, Abner Shutt müthiş bir heyecan ve sevinç içinde hoplayıp zıplıyordu. Zaferi kimin kazandığı belli olunca, yüzlerce kişiyle birlikte alkış tutarak yarış birincisinin arabasına doğru koştu. Bay Ford onu tanımadı, hattâ görmedi bile. Ama Abner yanındakilere «Ben bu adamı daha ilk arabasını yaptığı günden tanırım. Bilseniz ne şartlar altında başarmıştır bu işi! Bagley Street'de, küçücük bir arabalıkta çalışırdı!» demekten büyük mutluluk duydu. Ömrünün sonuna kadar derin bir zevkle tekrarlayacaktı bu sözleri.

BÖLÜM 7

Madem ki halk yarışlardan hoşlanıyordu, Bay Ford yarışlar düzenlemeye karar verdi. Bir dostunun

yardımıyla, salt sürat amacıyla hazırlanmış dört silindirli, toplam seksen beygir gücünde bir araba yaptı. Arabayı donedikten sonra, «sanki Niyagara şelalerinden iniyormuş gibi olduklarını» anlattılar. Bay Ford, aynı deneyi tekrarlamaya pek hevesli değildi. Bunun üzerine, dostuyla birlikte Barney Oldfield adında bir bisiklet yarışçısına başvurdular. Barney, hız için yaşayan bir meraklıydı. Yarış alanının virajları eğik değildi. Virajları dönmek bir ölüm kalım meselesiydi. Üstelik, arabayı kullanmak için dümeni iki elde çevirmek gerekti.

Bu gerçek «şeytan arabası»na «999» adı verildi ve 1903'te Gross Point yarışlarına sokuldu. Abner Shutt, kendisi gibi bir araç gereç yapımevinin nakliyat servisinde çalışan iki arkadaşıyla birlikte koşup gelmişti. Yarış üç mil üzerinde yapıliyordu. Deli-fişek Barney birbuçuk millik bir avansla kazandı. Abner sevincinden havalara uçtu, sevinç çığlıkları attı, ve bir kez daha önüne gelene: «Bu Bay Ford'u çok iyi tanırım, taa eskiden beri, şaka değil dediğim!» diye anlatmaya başladı.

Heyecan yatışınca Abner bisikletine atlayıp Detroit'e döndü. Biryandan pedal çeviriyor, biryandan da arkadaşlarıyla yarışın etaplarını ve çeşitli otomobil markaları hakkında gazetelerde okuduklarını tartışıyordu. Sürat asrında dünyaya gelmişlerdi, ve bundan gurur duyuyorlardı. Bisiklet binicisi olarak, her biri kullandığı markadan daha üstünü olmadığını iddia ederdi. Hem öylesine inatla taraf tutardı ki, o bisikleti yapan fabrikanın patronu bile bundan fazlasını yapamazdı. Herkes kendini şampiyon sanır, bisikletle kimse beni geçemez diye eser savururdu. Ve işte şimdi, motörlü arabalar da katılıyordu rekabete. Hem bunlar bisikletten çok daha

hızlı, daha tehlikeli ve daha etkileyiciydi. Mokanlık dalında çalışan genç işçiler kontağı, transmisyonu, soğutma sistemini öğreniyorlar, hep bunlardan söz ediyorlardı.

Bu yeni sanayinin çok gelişeceği fikri üzerinde hepsi birleşiyorlardı. Ve şehre dönerken Abner'in kafasına bir soru takıldı: «Acaba Bay Ford beni yanına almaz mı?»

O sıralarda Abner Shutt'un hayatı kritik bir safhaya varmıştı. Yirmidört yaşındaydı, fazla gürbüz değildi. Araç gereç fabrikasındaki yorucu işini üç yıldır sürdürüyordu. Orada kendisini iyi bir geleceğin beklemediğini anlamıştı. Atelye şefi, ancak dostunu ahababını, yağ çekenleri ve zarına bakanları kayıran cinstendi. Abner kendini beğendirme sanatında usta değildi. Çünkü din dersinden ve okuduğu gazetelerden, ilerlemek için tek çıkaryolun durup dinlenmeksizin sürekli olarak çalışmak olduğunu öğrenmişti.

Beş yıl vardı ki Abner Shutt'un çalışmakla geçen renksiz yaşantısında romanlık bir dönem başlamıştı. Milly Crock adında bir kızla tanışmıştı. Anası babası işçiydi. Onlar da İlkel Müminler tarikatına mensuptular. Milly sarışındı. Parlak, güzel, mavi gözleri vardı. Oldukça narin bir kızdı, fakat Abner farkında değildi. Onun gözünde Milly dünyanın en sevimli yaratığıydı, ve o kadar güzeldi ki kendisi gibi çirkin bir avanak için çoktu bile. İnanası gelmiyordu, ama, kızın yanaşmak istediği yavaş yavaş belli oluyordu. Kilisenin esirgeme kurumunun toplantılarında sık sık karşılaşmaya başladılar, sonra Abner onu evinde ziyaret etmek cesaretini de buldu kendinde. İkisi de içten ve çekingendi. Kızı babasından nasıl isteyeceğini düşünmesi epey zamanını aldı.

Her şey kararlaştırılıp bittikten sonra, ömrünün en mutlu saatlerini tattı.

Ancak, ikisi de parasızdı, yani evlenemezlerdi. Para biriktirmek için çalışmaları gerekti. Ve işte beş yıl geçmişti, onlar hâlâ aynı durumda idiler. Umutlarının boyuna boşa çıkmasından bezmeye başlıyorlardı. Farkına varmadan, zaten çok hızlı artış gösteren Detroit şehrinin nüfusunun daha fazla artmasına katkıda bulunmak için yanıp tutuşuyorlardı. Çağ Teddy Roosevelt çağıydı. Ortahalli insanların ilâhıydı Teddy, ve «millî intihar»a karşı çıkmaktaydı. İşler tıkrındaydı: Abner, kendisinden başka herkesin zenginleştiğini sanıyordu.

Yarış dönüşü genç işçinin kafasını kurcalayan, bu düşüncelerdi. Bıkıp usanmadan: «İçinden çıkmalıyım!» diyordu kendikendine. Sonra, «Bay Ford'u görmeye gideyim» diye de ekliyordu. Fakat bu parlak fikrini iki yol arkadaşına açmamayı akıllılık saydı.

BÖLÜM 8

Rastlantı bu ya, o sıralarda Bay Ford da ömrünün kritik bir dönemecine varmaktaydı. Kırkına geliyordu, ama elle tutulur bir ticarî başarı kazanabilmiş değildi henüz. Arabaları hâlâ kendisi yapıyordu. Rakipleri onu geçiyorlardı. Otomobil fikri yayılıyor, fabrikalar yükseliyor, ama Henry Ford bütün bunların dışında kalıyordu.

Dostları arasında Malcolmson adında bir kömür tüccarı vardı. Henry Ford elektrik kumpanyasının

satınalma servisinin başındayken, Malcolmson kumpanya ile iş yapmıştı. Ford'un arabasını denemiş, mucidin coşkusuna hedef olmuştı. Barney Oldfield'in parlak zaferi üzerine, çekimserliğini biryana bırakıp dostuna birlikte Ford Motor Company'yi kurmayı ve tahvillerin yüzde ellibirini aralarında paylaşmayı önerdi. Böylelikle çoğunluğu ve şirketin yönetimini sağlama bağlamış olacaktı. Teşkilâtlandırma giderlerini karşılamak üzere kömür tüccarı yedibin dolar avans verdi. Başkalarını da bu girişimin kârlılığına inandırarak sermaye yatırımlarını sağladılar, kömür tüccarının güvenilir adamı James Conzens bin dolar verdi, bir o kadar da muhasibi verdi. Atelyesini kiralayacakları bir doğramacı da işin içine girdi. Bir makine atelyesinin sahipleri olan Dodge kardeşler yeni arabalar için motör yapmayı ve bedelini tahvil olarak almayı yükümlendiler. Sözleşmeyi hazırlamakla görevlendirilen iki genç avukat da riske girdiler.

Yeni şirket 28.00 dolar nakit para ile faaliyete başladı. Amerikan sanayi krallarından hiç birisinin hiç bir parababası finans ünlüsünün katılma payı yoktu. Amerika'ya ucuz fiyatla mekanik araba sunmayı, Ford'un eşi dostu olan, ve maaşlarından avans alarak sermaye yapan önemsiz kişiler deneyeceklerdi.

Abner'in bundan haberi olsa bile bir yararı olmayacaktı, çünkü yüz doları bile yoktu ve hisse senetli şirketin ne olduğunu bilmezdi. Bay Ford'un nereye gidip yerleştiğini, bu konuda kimden bilgi alabileceğini bile bilmiyordu. Salt bir mutlu rastlantı yardım etti kendisine: Birgün bisikletle Mack caddesinden geçerken çift katlı ahşap bir bina gözüne çarptı. Cephesinde yepyeni bir tablele vardı: Ford

Motor Company yazıyordu, üzerinde.

Bay Ford'un, paydaşlarından biri olan doğramacıdan ayda yetmiş beş dolara kiralamış olduğu atelye idi bu. Binanın, iddialı bir «sahte» cephesi vardı. Yani cephe duvarı damdan daha yüksekti, ve bu gözboyacılık binayı olduğundan daha büyük gösteriyordu. Ne var ki kimse görünüşe aldanmazdı, çünkü sokak yönünden yaklaşıncı cephe duvarının yan taraflarda devam etmediği görülüyordu. Amerika'da bu biçim sahte görünüşlere sık sık rastlanırdı. Hem de yalnızca yapılarda değil ...

BÖLÜM 9

Abner yere ayak bastı, bisikletini kaldırımın kenarına park etti. Bay Ford ordaydı. Her zaman ordaydı zaten. Hem de bir döner koltuğu ısıtmakla yetinmezdi. İkide bir atelyeye iner, imâlatın yavaşlamasına dikkat ederdi. Abner, şapkasını eline alıp, saygılı bir tavırla fırsat kollamaya başladı. Beklediği fırsatı yakaladığını anladığı anda birkaç adım ilerledi.

«Bay Ford, adım Abner Shutt. Beni hatırlamazsınız, ama ben, siz Bagley Street'deki atelyenizde çalışırken sizi seyretmeye gelen çocuklardan biriyim. Hattâ bir gün arabanız bozulunca hangara getirmek için iterek yardım etmiştim size.»

«Ya. Sahi mi, Abner?» dedi Ford, «Vallaha, galiba hatırlıyorum sizi. Ne iş yapıyorsunuz şimdi?

«Durumum pek parlak değil, Bay Ford. *Perfection* araç gereç imâlâthanesinde çalışıyorum. Vargü-

cümle çalışıyorum ama hızla terfi edemiyorum. Olduğum yerde sayıyorum. Bu işle bana istikbal yok. Sizin iş büyüyecek, biliyorum, onun için sizin yanınızda çalışmayı çok isterdim.»

«Makineden anlarmısınız, Abner?»

«Oldukça, Bay Ford. Sağdan soldan birşeyler kaptım. Bisiklet sürerim, elbette makinemin üzerinde çalışmam gerek. Arabanız hakkında, nasıl yapıldığı hakkında makaleler okudum. Yarışları izledim. Bay Winton'u gerilerde bıraktığınızı gördüm, Barney Oldfield'in kazandığı yarışı da gördüm. İnanın, sizinle öyle övündüm ki!»

Bay Ford'un hafifçe gülümsediğini görünce hemen ekledi: «Ben iyi bir işçiyim, Bay Ford. İçki içmem, işime gelmemezlik etmem. Eğer beni denemek isterseniz, sizi memnun bırakmak için elimden geleni yaparım. Bizim gibi sümüklü afacanlara ne kadar iyi davrandığınızı hatırlıyorum...»

Mucidin yüzünde sert bir ifade belirdi. Şimdi bir şirketin başkan yardımcısı ve genel müdürüydü ve ağır bir sorumluluk yüklenmişti. «Burada bir yardımseverler derneği kurmuyoruz, Abner. Araba yapacağız, hem de çok sayıda. Bizde çalışanların işe dört elle sarılmaları gerekecek, bu konuda emin olunmalıdır.»

Abner telâşla :

«Oh! Bay Ford,» dedi, «ben böyle birşey söylemek istemedim! Çalışmaktan başka birşey istediğim yok benim, emin olun. Bu şehirde benden daha yaman, ve iş verildiği takdirde benden daha minnettar işçi bulamazsınız.»

Abner konuşurken, genel müdür tepeden tırnağa süzüyordu, onu Adam gençti, içki içmediği gözlerinden belliydi. Çok çalışkan olduğunu söylerken

yalan konuşmadığı, ellerinden ve elbiselerinden anlaşılıyordu. Yüzünde dürüst, açıkyürekli bir anlam vardı. Bay Ford için profesyonel ustalık, öğrenmek azminden daha önemsizdi, çünkü üreteceği arabalar birbirine çok benzeyecekti. Bu nedenle, her işçiye yalnızca birkaç işlem yapmak düşecekti.

«Pekâlâ, Abner» dedi. «Deneyelim. Eğer söz verdiğiniz biçimde çalışırsanız, ilerleyebilirsiniz.»

«Oh! Teşekkür ederim, teşekkür ederim, Bay Ford!» Bu an, Abner'in tattığı en mutlu andı. Henry Ford'u çoktandır büyük adam diye bilirdi, ama şimdi kesinkes emindi artık. Ve onun da, kendisinin de, başarıya ulaşacaklarından kuşkusu yoktu.

Patron onu işçilerin kaynaştığı atelyeden geçirip, gitmek için ceketini giymekte olan bir adamın yanına götürdü. «Foster,» dedi, «Bu delikanlıyı çocukluğundan tanırım, adı Abner Shutt; onu işe almanızı ve kendisini gösterme fırsatı vermenizi istiyorum. Ne zaman iş verebilirsiniz kendisine?»

«Hemen şimdi, Bay Ford, eğer serbestse.»

«Ne diyorsunuz, Abner?»

«Yarın geleyim, efendim. Eski işyerime gidip hesabımı kapatmam gerek. Saat sekizbuçukta gelsem olur mu.»

Atelye şefi:

«Peki öyleyse, sekizbuçuk diyelim,» dedi.

Abner ikisine de o kadar hararetle teşekkür etti ki, eğer kafaları üretim problemleriyle bu derece meşgul olmasaydı duygulanırlardı herhalde.

Böylece Abner Shutt, Henry Ford'un kafasında filizlenen ve şimdi kuluçka dönemini tamamlamakta olan makinenin bir çarkı haline geldi. Atelyesinde tek başına çalıştığı sürece, Bay Ford istediğini yapmakta serbest olmuştu. Fakat başka insanlara sür-tünmek ve onların kurdukları örgütlerle birleşmek için atelyesinden dışarı çıktığı anda, onların irade-lerine boyun eğmek zorunda kalmıştı. Şimdi ömrün-de ilk kez kendisine ait bir kurumun sahibi oluyordu, artık başkaları kendisine başeğecekler, fikirlerine uyacaklardı.

Henry Ford hem kendisi için, hem de Abner için işletecekti artık kafasını. Bunun böyle olması da Abner'in işine geliyordu, çünkü akıl gücü sınırlıydı, ve bu sınırlı gücü bile kullanma fırsatını bulamamış-tı daha. Karınca yuvası gibi işleyen o atelyede alık-çılık havaya bakarak yapacak bir iş bulması gerek-miş olsaydı, pusulasını şaşırırdı. Neyse ki atelye-şefi kendisiyle ilgilendi, yapacağı işi bütün ayrıntı-larıyla inceden inceye anlattı. Bu Abner'i mutlu kıl-mıştı. Tek istediği şey, işe alışmak için kendisine bi-raz zaman tanınmasıydı, ondan sonra kendi başına devam ederdi artık, ve ne kadar az iş değiştirirse o kadar iyi olurdu. Yeni genel müdür, İlkel Müminler tarikatının sadık bir mensubu olan yirmidört yaşın-daki bu genç işçiyi yanına almakla kârlı çıkmıştı.

Abner'in çalışmaya başladığı bina sözün tam anlamıyla bir otomobil fabrikası değildi aslında.

Parça imâl eden hiç bir makinesi yoktu. Açıkçası, her şey Bay Ford'un tarifi uyarınca dışarda yapılyordu; eski doğrama atelyesi bir montaj atelyesinden başka birşey değildi. Şunu da hemen söyleyelim ki ilk bir yıl içinde bu atelyede 1.708 arabanın montajı yapıldı; bu hesapla her bir işgününe aşağı yukarı altı araba düşüyordu. Yeni kurulan bu sanayi kolunda o güne kadar görülmemiş birşeydi bu. Genel müdüre düşen en önemli iş şuydu: Bu montaj işini belirli sayıda işlemlere ayırmalıydı, ve bu işlemlerden her biri azamî hızla çalıştırılan bir işçinin günde on saatlik işgününü doldurmaya yetmeliydi.

Çepeçevre lâstik geçirilmiş madenî tekerlekler dizi dizi at arabalarıyla getiriliyordu. Abner'in işi, ambarlardan birinden bir çift tekerlek almak, yerde yuvarlaya yuvarlaya hemen hemen bitmiş olan arabanın yanına götürmek, her bir tekerleği poyraya geçirip bir yassı anahtarla blokaj somunlarını ve «tekerlek kapağı»nı adamakıllı sıkıştırmaktan ibaretti. Bu parçaları takarken çok dikkatli olmak, somunları vidaların yivine iyi uydurmak gerekiyordu, yoksa lâçka olurdu. Somunlar iyice sıkıştırılmazsa bu defa da günün birinde sürücü bir hendeğe yuvarlanabilir ve kazadan Ford Motor Company'yi sorumlu tutabilirdi. Kendi bisikletinin tekerleklerini birçok kez söküp takmış olan Abner, bu işi çabucak öğreniverdi. Ve aşırı şevkle, bir tekerlek takmanın ne kadar zaman alabileceğini herkese gösterince, bu süre norm olarak kabul edildi; ondan sonra bu süreyi geçirdi mi, kaşlar çatılır, niye zamanında bitmedi diye sert sorularla karşı karşıya kalırdı.

Bu işi adamakıllı kavrayınca, kendisine her arabanın ön tarafında bulunan zili, sonra da çamurluğun üzerine vidalanan ve bisiklet fenerinden daha

iri olan farı nasıl tutturacağı gösterildi. Bütün bunlar bisiklet üzerindeki çalışmaları andırdığı için, Abner özel bir çaba harcamak zorunda kalmadı. Ve sonunda, koltukları getirmek, oturacak yerlere koymak, tozunu almak, sıyrık v.s. gibi kusurları bulunup bulunmadığını rapor etmek işi de ona yüklendi. Bütün bu işleri yapmak için sabahtan akşama kadar ordan oraya koşturup duruyordu. Ama aldırımıyordu. Saat başına onyediyedi sent para kazanıyordu. Hiç bir zaman bu kadar para almış değildi. Sonra, Bay Ford, sıkı çalışırsa yükseleceğini vaadetmişti ya. Bir işçi daha ne isteyebilirdi?

BÖLÜM 11

Hayatları bu yeni temeller üzerinde sağlamlaştıranca, Abner'le inavi gözlü küçük Milly Crock cesaretlendiler. Tarikatlarına mensup bembeyaz boyalı kilisede güzel bir düğün yapıldı. Düğünden sonra bir vapur yolculuğuna çıktılar. Hayatları boyunca yaptıkları ilk ve son tatil oldu bu. Niyagara şelalelerini görmeye gittiler, o görkemli manzara önünde fotoğraf çektiler. Resim aile albümüne konuldu, ilerde torunları seyretsinler diye saklandı. Objektivin karşısında yeni evliler pek ağırbaşlı durmuşlardı; Milly kabarık kollu bir elbise giymişti. Abner kaskatı bir yaka takmış, kocaman bir de kravat bağlamış, bol balmumu ile bıyıklarının uçlarını sivriltilmişti.

Daha bir yıl geçmeden, genç çift, kendilerinin de doğmuş oldukları ve hızla genişlemekte olan şeh-

rin nûfusunun artmasına katkıda bulundu. Oğlan olmuştu; adını Milly'nin babası gibi John Crock koydular. Toplam altı çocukları oldu, dördü - üç oğlan, bir kız - yaşadı. En küçüğü Abner'in babası gibi Tom adını aldı. Yaşlı gece bekçisi yaşadığı sürece çocuğu Tommy diye çağırıldılar.

Abner'le Milly böylece hayallerini gerçekleştirelirken, Bay Ford da kendi hayallerini gerçekleştirmekten geri kalmıyordu: Öyle bir şey yapmalıydı ki, küçük Shutt'lar, ve de küçük Smith'ler, küçük Shuttz'lar, küçük Slupky'ler, ve de küçük Stein'lar, hepsi, büyüdükleri zaman, okazyon fiatına milyonlarca otomobil bulabilsinler, bir kaç dağ yamacından öteye, yeryüzünün herhangi bir yöresine kolayca gidebilsinler.

Bu amaca varmak için Bay Ford durup dinlenmeden eski doğrama atelyesinin içinde dolaşır, çalışma usullerini düzeltmeye, geliştirmeye uğraşırdı. Atelyede artık iki - üç yüz işçi çalışmaktaydı. Bunların kimi zaman birbirlerine engel olduklarını fark ediyordu. Bunun önünü almak, zaman kaybını önlemek için bir usul arıyordu kafasında. Malzemeleri inceliyor, teslimat sözleşmelerini dikkatle gözden geçiriyor, satış kampanyaları üzerinde tartışıyor, orta Amerikalının zevk ve anlayışına kurnazca seslenen bir reklam hazırlıyordu. Bu anlayışı çok iyi biliyordu, çünkü onu kendisi de kırk yıl taşımıştı. Şuna inanıyordu ki, iş hayatında başarıya ulaşmak isteyen bir kimse aklını hep işi üzerinde çalıştırmalı, hiç başka konu düşünmemelidir. Bu teoriyi başkalarına öğretmeye kalkmadan, ömrü boyunca kendisi uygulamıştı.

Birinci yıl içerisinde Ford Motor Company'nin satışları birbuçuk milyon dolar hasılat yaptı; bunun

hemen bir çeyreği kârdı. Henry Ford, artık ömrünün sonuna kadar, fikirlerini gerçekleştirmek için gerekli bütün parayı bulabilecekti. Bu amaçla kullanabilmek için parasını güvence altına almaktan geri kalmıyordu.

Tip A modeli diye bilinen ilk araba 850 dolara satılmıştı. 1904'te daha fazla satmak için fiyatında indirim yapmayı tasarlıyordu. Fikirleri yüzünden ortaklarıyla çatıştı. Çünkü onlar hâlâ otomobili zenginler için bir oyuncak saymaya devam ediyorlar, tam tersine fiyatını artırıp daha çok lüks model çıkarmak istiyorlardı. Bu suretle satış servisinin talebi bol bol karşılama imkânı bulacağını düşünüyorlardı. Otolar da kadın elbise ve şapkalarına benzemişti: Her yıl model değiştirmeliydi, değiştirmeliydi ki zenginler modanın gerisinde kalmış olmamak için koşup yeni bir araba alsınlar. İmâlatçılar arabanın arka tarafına iki ek oturma yeri sağlayan ve «fıçı» diye anılan bir çeşit kutu monte ediyorlardı. İşte bu kutuyu bir yıl alçak, öbür yıl öndeki sıralardan yüksek takarlardı; bir yıl arkadan girilirdi «fıçı» ya, bir yıl sonra bakmışın giriş yandan olmuştum. Paris'den de, kulağa hoş gelen «otomobil» kelimesini almışlardı. Artık her yıl kış mevsiminde New-York'ta bir «Otomobil Sergisi» açılıyor, bütün satıcılar müşterilerini daha kolay tavlama için sergiye koşuyorlardı.

Henry Ford Otomobil Sergisinde araba satmaya karşı değildi. Ancak, Oshkosh ya da Topeka cad-desinde de satılsın istiyordu, ve bunu başarmanın bir tek yolu vardı: Ucuz fiyat. Bu konuyu ortaklarıyla tartıştı, ama sıra karara gelince oylama sonucu aleyhinde oldu. Ford Motor Company 850 dolarlık Tip A modelini yapmaktan vazgeçti, 900 dolara Tip

C, 1000 dolara Tip F ve nihayet 2000 dolara Tip B modellerini çıkardı. Dört silindirli çok güçlü bir araba olan bu son model büyük bir reklâm kampanyasıyla lanse edildi. O devirde en etkili reklâm biçiminin bir yarışı kazanmak ya da bir rekor kırmak olduğuna inanılırdı. Bu nedenle Ford, ünlü 999'ün kardeşi *The Arrow*'u (Ok) elden geçirdi ve 1904'ün ocak ayında, New - York Otomobil Sergisinin açılışına bir hafta kala, o sırada buz tutmuş olan Saint - Clair gölü üzerinde bizzat kendisinin sürdüğü arabasını saatte 92 millik (1) bir hıza ulaştırdı. Vanderbilt'in rekorunu kırmıştı. Orada buzun üzerinde bir reklam şöleni vererek kutladı bu zaferi. Yemekte... Miskli fare de vardı! Fakat bu bile halk tarafından ciddiye alınmasına yetmedi. Saatte doksan mil le gitmeyi, ancak bir deli göze alabilirdi. Satışlar, birinci yılda 1708 iken, ikinci yılda 1695'e düştü. Ertesi yıl, daha ucuz olan modelin yapımına son verilmiş olduğundan, satılan araba sayısı 1599'a indi. Gelişme ters yönde sürüyordu.

Bu düşünüş neden ileri geliyordu? Henry Ford'un iddia ettiği gibi fiyatın yüksek olmasından mı, yoksa satıcılarla paydaşların ileri sürdükleri gibi yeni modellerin yetersizliğinden mi? Bu sonuncular, Ford'un teorisinin iflas anlamını taşıdığına kesinlikle inanıyorlardı. Fakat o, başka teori tanımak istemiyordu. Kârdan payını bir kıyıya koyuyor ve fırsat düştükçe hoşnutsuzların hisse senetlerini satın alıyordu. Önce atelyenin sahibi doğramacı Strelow yan çizdi; bu işe beşbin dolar koymuştu, ama şimdi bu parayı altın madenlerine yatırmayı tercih ediyordu. Onun ardından sıra eski dostu Malcolmson'a geldi. Ford, bu kö-

(1) 147 kilometre.

mürcüyle birtürlü anlaşılamadığının farkındaydı. Kö-mürcü de, üç yıl şirkette kaldıktan sonra, Henry'nin gerçekten pek geçimsiz bir adam olduğunu anladı. Bunun üzerine hissesini sattı. Ve sonunda Henry Ford yönetim kurulunu buyruğu altına aldı. Görüşle-rini paylaşmayanlar kalkıp gitmek zorunda kaldılar. Ford'la uyuşamayanların çekilmeleri gerektiği, bir kural haline geldi şirkette.

Ford fabrikaları, o zamanın lüks arabalarına verilen adla, «turistik model» imâl etmediler artık. Yalnızca *fayton* ve *roadster* tipleriyle yetindiler. En pahalı arabalarının fiyatı şimdi 750 dolardı. 600 dola-ra kadar araba vardı. Hemen sonuç alındı: 1906'da, bir yıl öncekine oranla araba satışlarında beş katlık bir artış oldu. Henry Ford, servete ulaştıran yokuşu tırmanmaya başlıyordu.

BÖLÜM 12

Bu problemler tartışılırken, Abner Shutt var-gücüyle işine bakıyordu. Günün modasına göre kimi zaman madenî, kimi zaman da tahta ispitli tekerlek-leri önünde yuvarlaya yuvarlaya gidip geliyor, te-kerlek kapaklarını bazen sağa, bazen sola dönen vidalarla tutturuyordu. Zilleri de yerine takıyordu. Daha sonra yeni bir düzenek buldular: Kışındaki hava veren lâstiği sıkınca boru sesi çıkaran birşey. Sonra Abner farları vidalıyordu. Önceleri bunlar pet-rol fenerinden ibaretti; çok geçmeden asetilen denen birşey yakmaya başladılar lâmbalarda. Bunun için bir madenî silindir tutturmak gerekiyordu basama-

ğa. Abner bütün bu işleri dakikası dakikasına hiç şaşmadan yapıp bitiriyor, yeniden hangara koşuyor, yeniden iki tekerlek alıyor, getirip onları da takıyor, ve sağa yivli somunları, sola yivlilerle karıştırma-mak için gözünü dört açıyordu.

İşte o sırada imâlâtta yeni devrim oldu. Elbette ki hisse senetlerinin kimin eline geçtiği hakkında kimse bir açıklama yapmadı Abner'e. Onun gördüğü şeydu ki, modeller değiştiriliyordu. Arabalar ucuz-layacak ve daha çok sayıda üretilecekti. Kısa süre sonra yeni parçalar atelyeye varmaya başladı. Ab-ner daha hızlı çalışmak zorunda kaldı. Gel zaman git zaman, onun kornaları takmaya yetişemediği an-laşıldı, bu iş bir başkasına devredildi. Üretim gittik-çe geniş boyutlara ulaşıyordu. Abner'in lâmbalarla uğraşmasına da imkân kalmadı artık. Yani farkına varmadan, Ford Müesseselerinin tekerlek kapakla-rını vidalama uzmanı olup çıktı.

Birgün, unutulmaz birgün, Abner cesaretini top-ladı, paydostan sonra fabrikanın çevresinde dolaşa-rak bekledi. Bacakları titriyordu, çünkü Bay Ford çok önemli bir kişi olmuştı, ve eğer uygunsuz bir zamanda birisi canını sıkırsa yada kafa şişirse, müthiş bir öfkeye kapılabilirdi. Ama Abner bir aydan beri kafasında tasarlayıp durmuştu yapacağını, ve her şeyi göze almıştı. İşler iyi gidiyordu, eğer terfi et-meyi başaramazsa, kovulsa da farketmezdi, buna benzer bir işi başka yerde de bulabilirdi.

Patronu fabrikadan çıkıp arabasına doğru yü-rürken, ona doğru ilerledi; şapkası elindeydi.

«İyi akşamlar Bay Ford; benim, Abner Shutt.»

Patronun belleği pek kuvvetliydi.

«Vay, Abner! dedi. Nasıl gidiyor?»

«Halimden şikâyetim yok, Bay Ford. Yalnız iş

hakkında bilmemiz gereken birşey var. Tabii benim gibi basit bir işçinin size böyle söylemesine izin verirsiniz...»

Yemek saatiydi Ford'lar için, ama Bayan Ford, işin her şeyden önce geldiğini çoktan öğrenmişti. «Neymiş bakalım, Abner?»

«Sizin iş büyüdü, Bay Ford, ve büyümeye de devam ediyor. Çıkardığınız arabalardan herkes hoşlanıyor, herkes sizin arabalarınızı almak istiyor?»

«Sahi mi, Abner?»

Sanayicinin gönlünü almanın en iyi yolu buydu.

«Benim servise yeni arkadaşlar almak gerekecek. Oysa bence epey zaman çar - çur oluyor burada.

«Zaman, çar - çur mu oluyor, Abner? Ne demek istiyorsunuz?»

«Efendim, somunların yivleri sağlam sollu olunca, insanın kafası karmakarışık oluyor. Gerçi ben şimdiye kadar bir tekini bile yanlış takmadım, lâçka yapmadım, o başka. Ama sonunda, birisinin başına gelecektir mutlaka. Sonra, tekerlekleri ben gidip alıyorum hangardan. Onları bana başkası getirirse daha iyi olur. Çünkü kapakları vidalamak, nasıl derler... Uzman işi. Boyuna yerinden kalkmak, gidip gelmek zorunda olmasam çok daha fazla iş çıkarabilirim. Elimden geleni yapıyorum, ama eğer işi daha da büyütürseniz, bir kişi sollara, bir kişi sağlara koymak gerekecek. Tekerlek montajı başlıbaşına bir servis haline gelecek, Bay Ford, ve bunu işten anlayan birisi yapmalı, herkes aklına estiği gibi çalışmalı...»

«Söyledikleriniz yerinde gibi geliyor bana, Abner. Bu konuyu yarın sabah incelerim.»

«Üç yıldır sizde çalışıyorum, Bay Ford. Şimdiye kadar bir tek gün bile işe gelmemelik etmedim -

evlendiğim zaman hariç. Ben size, bana güvenebilirsiniz demiştim. Siz de bana karşılık olarak, demiştiniz ki, eğer ciddiysen ve eğer sıkı çalışırsan, bir mevki sahibi olabirim. Sizden bunu isteyecektim, Bay Ford...»

Abner telâşla, soluk almamacasına konuşuyordu, çünkü asıl söylemek istediği buydu ve nutku tutuluyordu.

«Yakında tekerlek montajı için ayrı bir servis kurmanız gerekecek. Şunu demek istiyordum: İşi çok iyi öğrendim ve bu işten anladığımı da gösterdim. Bu işi başkalarına da gösterip öğretebilirim, ve de doğru dürüst çalışmalarına göz kulak olabilirim. Bu nedenle, benim üstüme başka birisini koymamanızı, beni ustabaşı yapmanızı, yada işi yönetmek için ne gibi birisini koyacaksanız onun görevini bana vermenizi isteyecektim.»

Ok yaydan çıkmıştı artık! Bay Ford kızmadı. Tam tersi bu isteği haklı görüyor gibiydi. Düşüneceğim ve herhalde Abner Shutt'a emir verecek bir kimseyi işin başına getirmeyeceğini söyledi. Ertesi gün, işin nasıl yapıldığını incelemek için çalışma yerine geldi. Zavallı Abner'in yüreği öylesine çarpıyordu ki, çalışmakta güçlük çekiyordu. Neyse ki yaptığı işi yutmuştu, uyurken bile kusursuz yapabiliirdi. Sonuç olarak, tekerlek kapaklarıyla somunlar önceden ayrılmış olarak gelmeye başladı, onları ve tekerlekleri getirmek için bir de adam verildi. Çok geçmeden Abner yalnızca sağ kapakları taktı, sol kapakları takmak için kendisine bir adam daha verildi. Abner övünçle öğretti ona bu işi.

Uygun bir zamanda yeni bir ilerleme daha kaydedildi: Tekerlek kapaklarını takma işine iki ekip ayrıldı; her birinde bir sağ, bir de sol montajcısı

vardı, ve bunları Abner yetiştirdi. Sonunda Abner'ın işçilik hayatında en büyük gün gelip çattı. Serviste beş kişi oldular. Bu beş kişiden biri diğer dört kişiye nezaret ediyordu. Görevi, bir arabadan öbür arabaya geçerken zaman kaybetmelerini, yivli vidaları lâçka etmelerini, kapakları bozmalarını önlemek, tekerleklerin zamanında getirilmesini sağlamaktı. Ekiplerin baş sorumlusu, Ford Motor Company tekerlek montaj servisinin asil ustabaşı yardımcısı Abner Shutt'tu, ve iki virgül yetmişbeş dolar gündelik alıyordu. Ne dersiniz buna?

BÖLÜM 13

O zamana kadar Abner, karısı ve gitgide çoğalan çocukları, bir evin ikinci elden kiraya verilen bir katında oturmuşlardı. Üç oğlan bir kız çocuklarıyla pek sıkışık durumdaydılar. Başlarına konan bu yeni talih kuşu ve Bay Ford'un himayesinde bulunmanın verdiği güvence ile, kendilerine ait bir eve sahip olmayı hayal etmeye başladılar. Bütün bir pazar günü Abner bisiklet üzerinde şehrin sokaklarını dolaştı durdu ve beş odalı bir ev buldu. Ayda dokuz dolar ödeyerek bu evi alabileceklerdi. Binada su musluktan akıyordu, ve helâlar evin içinde bulunuyordu. Alçakgönüllü aile bu yenilikleri uygarlığın yeni bir aşaması saydı. Uzun yıllar kendilerine yuva oldu bu ev.

O sıralarda Henry Ford da baba olmakla gururlanıyordu: Çocuğu, yeni bir fabrika binasıydı, Piquette ve Beaumont sokaklarının kesiştiği köşede

üç katlı, tuğladan yapılmış bir bina. Ford, bunu şirketin kârıyla yaptırmıştı. Hâlâ kira ile tuttuğu doğrama atelyesinin ahşap hangarlarının bina olarak kapsadığı yüzey onbeş ar. bile yoktu; o görkemli gıcır gıcır binanın yüzölçümü ise bir hektardı, ve içinde çeyrek milyon dolarlık yeni araç gereç bulunuyordu. Taşınma ânı gelince Henry Ford uygulandı, ama sadık işçisi kadar değil herhalde. İkisi de işin sıfırdan yola çıktığını görmüşlerdi, ve herbiri kendi çapında başarıya ulaşmak için payına düşeni yapmıştı.

Yeni fabrikada her şey önceden incelenmiş, her aletin, makinenin yeri tebeşirle çizilmişti. Eski fabrikadan çıkan son araba tamamlanır tamamlanmaz makine ve aletler çabucak yeni fabrikaya taşındı. İnsanlar da oraya aktarıldılar ve yepyeni fabrikada yeni arabalar üzerinde çalışmaya başladılar. Henry Ford işyerinden eksik olmuyor, kimilerinin deyimiyle «her yere burnunu sokuyordu.» Ne var ki, sonuç almanın tek yolu buydu. «Sallanmayın! Canlanın! Verimli olun!» Bu talimatı veriyordu müessese. Ancak eve döndükten sonra dinlenecektiniz; iş saatlerinde şirketten değilmi ki para alıyordunuz karşılığında ter dökmeniz gerekiyordu.

Henry Ford, kendi arabalarından birinin de katıldığı bir yarış izlemek için Florida'ya gitti. Bir kaza oldu, bir Fransız arabası parçalandı. Henry parçalardan birini yerden aldı, o güne kadar gördüklerinden daha hafif ve daha dayanıklı olduğunu gördü. Parçayı kendi fabrikasına götürdü, inceledi. Vanadium karışımı çelik çıktı. Amerika'da kullanılan çelikten üç misli daha dayanıklı yeni bir bileşimdi. İşte böylesi gerekliydi arabalara, hele Ford'lar için! Henry İngiltere'den bir uzman getirtti, birkaç

başarısız deneyden sonra kendi fabrikalarında tıpkı bunun gibi bir çelik üretmeyi başardı.

Bu başarı, yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Artık arabalar daha hafif, daha sağlam ve daha ucuz olacaktı. İstedikleri kadar alay etsinlerdi Ford arabasıyla, bunlar teneke desinlerdi, vız gelirdi Henry'ye. Millet görüyordu yürüdüğünü, alıyordu, peşin para ödüyordu, ve para Henry'nin kasasına giriyordu. Süleyman ne demiş? «İşlerini çabucak yapıp bitiren bir hamarat görürseniz, bilinki kralların önünden gidecektir o». Henry Ford hiç metin aktarmazdı Kutsal Kitap'dan, ne var ki müşterilerinden bir çoğu İncil'i ezbere bilirlerdi.

BÖLÜM 14

Abner Shutt yeni fabrikada da tekerlek montaj uzmanı olarak işe devam etti. Aşırı sıkışık durumlar olmadıkça kendisi işe elini bile sürmüyordu. Yalnız, birisine bir işin nasıl yapılacağını göstermek için kollarını sıvıyordu. Araba araba dolaşp başkalarının çalışmasına nezaret ediyordu. Daha hiç kimse «zincirleme» montaj usulünü düşünmemişti o devirde. Arabalar bina kurarcasına imâl edilirdi, yani olduğu yerde. Birbiri ardından işçi ekipleri gelir, montajı yapılacak yeni parçaları ve aletleri de birlikte getirirlerdi. Bu sistemde çok sayıda insan hareket halinde bulunurdu. Birbirlerine çarpar, itişip kakışırlar, ve her itişip kakışma arabanın maliyetine yansır.

Abner Shutt dürüst çalışırdı, fakat içindeki kor-

kuyu asla yenemedi. Eğer ücret farkı olmasaydı, eskisi gibi anahtarı ele alıp tekerlek kapaklarını takmayı tercih ederdi. Sorumluluklardan ve çabuk düşünme zorunluğundan ürküyordu. Hepsi birbirinin eşi olan metal parçaları yerine insanlarla uğraşmadığı zamanlar, insan tabiatının bu denli nazik bir şey olduğunu hiç düşünmemişti. Ve eğer metaller nazik değilse, Abner'in suçu değildi bu.

İnsanlar, kafayı çekmeye giderler, işe dönünce başları ağır olur, kolay aksilenirlerdi. İşlerine dikkat etmezler, azar işitince de şefi sorumlu tutarlardı. Abner yumuşak huylu idi, allahlıktı, başkasının başını derde sokmak en nefret ettiği şeydi, ama artık bundan kaçınamıyordu, çünkü işin doğrudürüst yapılması gerekiyordu. Kızmak, gözdağı vermek, bu da para etmezse yol vermeleri için adamı Bay Foster'e şikâyet etmek zorundaydı. Abner hiç bir zaman başkasını işten çıkarmak hakkını kullanmadı. Daha doğrusu, hiç bir şey, ücret zammı isteğinde bile bulunmadı artık.

1907'nin güzünde başka bir kriz oldu. Şehir aç işsizlerle doldu. İşinde tutunabilenler de alçakgönüllü olmayı öğrendiler. Ford'un satışları belli belirsiz bir düşüş kaydetti. Oldukça önemsiz, çünkü ürettiği bu yeni mal gün geçtikçe daha fazla taleple karşılaşılıyordu. Çünkü yüz milyon Amerikalı arasında keyfi istediği şeyi satınalabilecek durumda olan bir kısım insan her zaman bulunur. Durup dinlenmeden incelemeler yapan Henry Ford malını gittikçe daha ucuz fiata vermenin yeni yollarını buluyordu. Paniğin ertesi yılı altı bin yüz seksen bir araba üretti; işçi başına üç arabadan biraz fazla. Üç yıl geçmeden, altı bin işçiyle otuz beş bin araba çıkarmanın yolunu buldu.

Kimse bu rakamları Abner Shutt'a göstermedi elbette. Ama göstermiş olsa bile, Abner pek birşey anlayamayacaktı zaten. Bu dönemde patronuna bir kat fazla araba yapmayı öğrenen Abner yalnızca yüzde on beşlik bir zam aldı ve Amerika'nın en mutlu işçisi saydı kendini. Belki de gerçekten mutluydu ya. İki kış süresince Detroit'te «ekmek kuyruğu» oldu. Bu kuyruklar, çocukluğunda vücudunu, kafasını ve ruhunu zayıflatmış olan o korkunç bunalım yıllarını hatırlattı kendisine.

BÖLÜM 15

Abner evlenme teklif ettiğinde, Milly Crock göz kırpılası güzel bir kızdı, taptaze bir cildi, neşeli mavi gözleri, maşaya ihtiyaç göstermeyen sarışın bukleli saçları vardı. Beş yıl süren bekleyiş, arkasından altı doğum ve ev işleri, güzelliğini soldurdu. Nedenini bilemediği bir sürü ağrı duyuyor, sürekli olarak evde dört çocuğa bakmak külfeti karakterini etkiliyordu. Beşinci çocuğu raşitik çıktı. Doktor artık çocuk yapmamasını öğütledi, fakat çocuğu olmaması için ne yapmak gerektiğini söylemedi. O zamanlar, bu konu ahlâka aykırı sayılırdı. Beşinci çocuğun ölümünden kısa bir süre sonra bir altıncısı dünyaya geldi. Çocuk mosmor doğdu ve anası hiç görmedi onu.

Bunun üzerine, Milly kocasından tiksinti duydu ve bütün dikkatini çocuklarına verdi. Ona her zaman iyi bir koca olan Abner'in çok gücüne gitti bu, fakat duruma alışmaya baktı. Altıtarafı hiç kimse bu dünyada her istediğini elde edemez. Öbür dünyada iyi

bir yer sağlamak için yeryüzünde görevini tam olarak yapmak en akıllı iş olur. Abner çocuklarını severdi, akşamları eve dönünce onlarla oynamaktan hoşlanırdı. Fakat çoğu zaman Milly'nin çocuklardan yakınmalarını dinlemek ve onlara karşı Kutsal Kitabın öğütlerine göre davranmak zorunda kalırdı.

Üç oğlanla bir kız bir sürü yiyecek tüketir, hesapsız ayakkabı köselesi ve elbise kumaşı aşındırırdı. Milly yemek yapardı, eskileri onarırdı, ortalığı temizler ve kavga ederdi. Her an başına yeni bir iş açan bu gürültücü yumurcakların büyüyüp okula gidecekleri, başı dinç birkaç saat geçirebileceği günü beklerdi. Kışın soğukunda, yazın sıcaklığında, haftada altı gün Abner sabahın beşbuçuğunda kalkar, elbiselerini sırtına geçirir, gidip kırık odun ve kömür getirir, mutfaktaki sobayı yakardı. Yağda kızarmış patatesle birlikte yağlı et parçasını atıştırır, içine azıcık «kondanse süt» katılmış sıcak kahvesini yudumlar, sonra bisikletine altlayıp Ford fabrikalarına yollanırdı. Hava nasıl olursa olsun, evdeki durum ne olursa olsun, kartını puantaj saatinde işbaşına birkaç dakika kala deldirir, siren çaldığı zaman adamlarının ve tüm aletlerinin hazır olmalarına özen gösterirdi.

Ve insanlarla makineler faaliyete geçerlerdi. Bir kargaşa, bir gürültü, bir curcuna ki, sorma gitsin. İçeri girenin sinir sistemi felce uğrardı. Ne var ki Abner için bu, alışageldiği günlük çalışma ortamıydı. En ufak sesleri ezbere bilirdi, olağandışı ve muhtemelen tehlikeli bir ses çıktı mı, anında farkına varırdı. Onun bütün istediği şeydu: adamları zamanında işbaşı etsinler, tekerlekler, kapaklar, somunlar hazır olsun, yere anahtar ve kapak düşmesin, küfür edilmesin, Bay Ford'a, şirketine, arabalarına

nasıl kafa tutmazlarsa kendisine de kafa tutmasınlar, kulağı düzenli gürültüden başka hiç bir ses işitmesin, uzun işgünü sona erince üç dolar daha kazandığından emin olup mutluluklar duysun. Hafta sonunda bu parayı karısına götürür, Milly de çıkın yapıp saklar, zamanı geldikçe kurus kurus, üzerine titreye titreye çıkarıp kirayı verir, gaz, kömür, yiyecek masraflarını karşılardı.

Böyle yaşamak kimilerinin hoşlarına gitmezdi hiç, ne var ki Abner bu gibi kimseleri tanımaz, onların fikirlerini bilmezdi. Ford fabrikalarını, mükemmelleştirilmiş dev bir kürek cezası yeri saymazdı. Kendisi için orası, göreviyle, geleceğin umutlarıyla bağlı olduğu bir yerdi. Orada kendisine emredilen işi yapar, karşılığında hayatını kazanırdı. Ford fabrikaları hakkında düşüncesini soran olsaydı, önce şaşırır, sonra orasının müthiş bir yer olduğunu, çeşitli malzemelerden değişik biçimlerde, boy boy, beşbinden fazla ayrı parça yapıldığını, bu parçalar biraraya getirilince harika bir bütün ortaya çıktığını, içine binip - duvarlara tırmanmanın dışında - her yere gidilebileceğini anlatırdı. Yeryüzünde mutluluk denen şeyin ne olduğu sorulsaydı, o arabalardan birini satınalmak için gereği kadar parası olmak derdi - hurda olsun, paslı olsun, ne olursa olsun, yeter ki yürüsün, yağmurlu havada ıslanmadan işine gidebilsin, pazarları Milly'yi ve çocukları arabaya doldurup ağabeyinin çalıştığı çiftliğe götürebilsin, mahalle manavından yarıyariya daha ucuz sebze alıp evine getirsin.

Henry Ford ogüne kadar sekiz değişik model çıkarmıştı. Birincisi, A tipi, iki silindirli bir motör taşıyordu. Motör arkadaydı ve zincirli bir transmisyonla işliyordu. Bu özelliklerden sıra ile vazgeçildi. Standard Ford arabası sonunda şu biçimi aldı; Ön tarafta kaporta altında bulunan dört silindirli bir motör ve kardanlı bir transmisyon. 1908'in yaz aylarında, Henry aklına koyduğu tasarımı gerçekleştirmeye karar verdi: Tüm üretimini tek bir model'e yöneltecekti. Bu model ucuz olacak, kitlelere satılacaktı. Günün birinde, satış servislerine önceden haber vermeden, A, B, C, F, N, R, S ve K tiplerinin kesin olarak iptal edildiğini, bundan böyle tek Ford tipinin T tipi olacağını ilân etti. Muhtemel tartışmaların önünü almak için de, sonradan ünlü olan şu sözü söyledi: «Müşteriler arabalarını istedikleri renkte alabilirler, şu şartla ki bu renk siyah olacak.»

Doğrusu, oldukça çirkin küçük bir araba tipi üzerinde durmuştu. Kaportası takıldıktan sonra, tekerlekler üzerine konmuş ufak, kara bir kutuya benziyordu. Fakat oturmak için bir koltuğu, yağmurdan korunmak için bir damı, sonsuza dek çalışabilen bir motörü, bıkmadan yorulmadan dönen tekerlekleri vardı. Henry Ford şu ilkeden yola çıkıyordu: Amerikalılar kendisi gibi kimselerdi, güzelliğe boşverirler, birşeyin kullanışlı olup olmadığına bakarlardı. Onların istediği, arabaya binince gidecekleri yere gidebilmektir. Nereye gitmek istediklerini, biryere var-

dıktan sonra orada ne yapacaklarını her zaman ıyl bilmezlerdi belki, ama bu problemleri çözmek Henry Ford'un üstüne vazife değildi.

Satış servisleri yıldırımla vurulmuşa döndüler. Otomobil sanayiinin diğer firmaları, «Henry Ford'un işi bitiktir, altı aya varmaz, iflâs eder» diye kehanetler savurdular. Bütün bunlara karşılık olarak, Henry, Detroit'in on mil kadar kuzeyinde, Highland Park adını taşıyan bir yerin yakınında yirmidört hektarlık bir arsa satınaldı ve dünyada eşı bulunmayan müthiş bir otomobil fabrikası kurmaya başladı. O yıl, turistik modele - ya da çifte fayton - 950 dolar fiyat koydu ve onsekiz bin adet sattı, birkaç milyon dolar kâr etti. Arsa ve fabrika binalarının parası çıkmıştı. Ertesi yıl, turistik modelin fiyatını 780 dolara indirdi, iki kat daha fazla araba sattı ve milyonlar kazandı.

Henry'nin yüzü gülüyordu. Savaşı kazanmış, işin sahibi olmuştu. İnsanlara kumanda edebilirdi: Herkes itaat edecekti ona. Çok şey başarabilir, daha çok araba yapabilir ve daha çok satabilirdi. Günde yüz araba yaparken, daha işin başındayız diyordu. Yakında bu sayıyı bine ulaştıracaktı. Bir milyon Ford çıkarmadan rahat soluk almayacaktı.

Çevresine uzmanlar topladı. Madenleri eritmesini, arıtmasını, bileştirmesini ve biçimlendirmesini bilen uzmanlar; daha az giderle daha yüksek ısı elde etmenin yollarını bilen yakıt uzmanları; bir arabanın yapımında kullanılan ya da ilk kez kullanılabilecek yüzlerce malzemeyi tanıyan kimseler; inşaat, sevk ve idare, muhasebe, taşıma, reklâm dallarında yetkili kişiler; velhasıl bir arabanın yapımı, satışı ve para tahsili için gerekli binbir sanatın, işinin eri elemanlar. Kasaya para girmeliydi ki daha fazla

araba yapılabilsin ve daha çok para gelsin.

Bunu gülerek söylediniz belki, ama Henry Ford hiç oralı olmazdı. Nereye varmak istediğini biliyordu o. Amerika'nın ulaştırma işlerinde ihtilâl yapmak, ülkenin yol şebekesini yenibaştan kurmak ve insanların alışkanlıklarını değiştirmek istiyordu. Herkesi kendi ayarında, kendisi gibi insanlar haline getirecekti. Herkes kendisi gibi kanaatkâr, dürüst, çalışkan olacaktı, herkes kendisi gibi makinelere tutkun olacaktı, ve herkes... doğrusunu isterseniz bu defa tıpkı kendisi gibi değil, ama yine de işine yarayacak kadar zengin olacaktı. Yüksek ücretler alacaklardı, ve her hafta bir yana bir miktar para koymayı öğreneceklerdi, ta ki taksitle T tipi bir Ford *roadster* alabilsinler ve birinci taksiti ödeyebilsinler. Bu araba onlara on yıl, yirmi yıl dayanırdı, ve Henry Ford'un torunları büyüdükten sonra da yollarda hâlâ aynı arabalara rastlanacaktı.

İşte orada, Highland Park'ta, bu geleceğin temelleri atılıyordu. Henry öz motör fabrikasını, öz çelik fabrikasını, öz dökümhanesini yaptırıyordu. Yakında demir fabrikaları, kömür madenleri, ticaret filosu ve demiryolları da olacaktı. Tüm yeryüzünü kaplayan dev bir imparatorluk olacaktı bu, Henry Ford da bu imparatorluğun kurucusu ve sahibi. Kafası ona akıl ve sağduyu ile yol gösteriyordu. Onun tercih ettiği de bu son kelimeydi. «Ben sağduyunun ta kendisiyim» derdi içinden.

Kudretli patronunun aklından neler geçtiğini Abner Shutt bilemezdi. Ama yine de birtakım haberler çalınıyordu kulağına. Abner, yaşlı babasından bir noktada ileri geçmişti: her akşam eve bir gazete getirir, ne denli yorgun olursa olsun köşeden kenardan birşeyler okurdu. Arada sırada yeni fabrikada olup bitenler üstüne makaleler de bulurdu. Gözleriyle görmek için, pazar günü birkaç arkadaşıyla birlikte bisikletle inşaata kadar uzanır ve sonra bütün hafta gördükleri üzerine konuşurlardı.

İşçilerin çoğu, patronlarından, onun başarılarından, Abner gibi gurur duyuyorlardı. Fakat kıskançlık duyanlar da vardı, doğuştan kötü karakterli olanlar. Bunlar, Henry Ford'un, servetini kendilerinin sırtından kazandığını düşünüyorlardı. Abner: «Sanki bu girişimi kendileri teşkilâtlandırmayı becerebilirlermiş gibi!» diye haykırıyordu. «Sanki ne tipte bir araba yapmak gerektiğini bilirlermiş gibi!» Ve memnun olmayanlar için gazetelerden öğrendiği bir kelimeyi kullanarak: «Sosyalist bunlar», diyordu. Ama bu kelimenin anlamı hakkında pek belirgin bir fikri yoktu. Fabrikada politikadan söz etmek tekin değildi. Bay Ford nefret ederdi politikadan.

1912 yılının başında, Ford Motor Company günde ikiyüz araba çıkardığı sırada, Abner ömründe ilk kez ağır bir hastalığa yakalandı. Bir akşam kendini fena hissederek yattı, ertesi gün yüksek ateş ve başdönmesiyle uyandı. Yataktan güçlkle kalkabildi.

Eksi on beş derece soğuk vardı o sabah. Her zaman-ki gibi ateş yakmayı denedi. Fakat Milly'nin gelip, yeniden yatağa yatabilmesi için kendisine yardım etmesi gerekti. Evdeki bütün battaniyeleri üzerine yığmasına rağmen, hasta tir tir titriyordu. Ne yapıp ne edeceğini şaşırان kadıncağız en yakın doktoru getirmeye koştu. Doktor geldi, grip teşhisi koydu. O sırada grip salgını vardı. Hekim, yatakta kalma-sını, yataktan çıkarsa hayatını tehlikeye sokacağını bildirdi. Bir de müshil verdi. Bu ilâç belki vücuduna iyi geldi, ama herhalde ruhunu ferahlatmadı. Ford'-da işe gireli sekiz yıl olmuştı. Bir tek gün bile işe gitmemelik etmemişti. Dehşete düştü. Ateşler için-de yanar, zaman zaman sayıklarken, Milly'ye en ya-kın dükkâna koşmasını, personel servisine telefon edip hasta olduğunu haber vermesini ve yerine baş-ka işçi almamaları için yalvarmasını söyledi. Fabrika temsilcisi, gerçekten hasta olup olmadığını kontrole geldi, yerine kimseyi almayacakları konusunda söz verdi. Ama bu bile rahatlatmadı Abner'i. Bu işler nasıl olur biliyordu. İş onsuz da yürür diye bir kanı uyandı mı, tehlike başgösterirdi. Eğer günde sekiz-yüz tekerlek kapağı vidalamak işi bir ustabaşı yar-dımcısı olmadan da devam edebiliyorsa, günde üç dolar sokağa atmak niye?.

Tasarruf sandığında biraz paraları vardı. Ayrı-ca, Abner A. P. S. A. B. S. (1) adında bir örgüte üyeydi. Amerika'da çok yaygın olan, fransızca benzer bir tür yardımlaşma derneğiydi bu. Kira ile tuttukları bir lokalle loca salonları vardı, sancak-

(1) «Amerikalı İmececülerin İnsancıl Yardımlaşma Der-neği»nin İngilizce adının birinci harflerinden meydana gelen kelime.

ları, sorguları, ayinleri vardı. Her ay, üyeler karı-larını bırakıp lokalde toplanırlar, puro içerek otur-dukları şehrin kendilerini ilgilendiren sorunlarını tartışırlardı. Üyelerin çoğu Abner gibi fabrika iş-leri ve birkaç esnaftı. Önemli olan, sayılarıydı. Ço-cuk sahibi olan bir üye ağır hasta oldu mu, haftalık bir meblağ öderlerdi yedek paradan.

Tabiat şifa getirene kadar Abner yatakta kal-dı. Sonra, iki üç gün de koltukta geçirdi. Çok zayıftı. Bu günler içinde çocuklarıyla tanışma fırsatını bul-du. Büyüğü, John, yedi yaşındaydı; Hava elverişli ol-duğu günler okula gidiyordu. Uysal ve ağırbaşlı bir çocuktı. İkincisinin adı Henry - Ford'du. Bu adı ta-şıyan bir çocuk elbette çok yaramaz olacaktı. Ana-sının canını çıkarıyordu. Küçük kızı Daisy sarışın narindi. Abner'e anasının gençliğini hatırlatıyordu, sık sık. Küçük Tommy üç yaşındaydı. Onun hakkın-da fazla birşey söylenemezdi henüz. Babasının ga-zetelerden resimler kesmesinden hoşlanır, resimleri renkli kalemle boyardı. Abner'e bakılırsa, karala-ma biçimi çocuğun yetenekli olduğunu müjdeliyor-du.

Sonunda Tıp bilimi Abner'in işe dönmesine izin verdi. Yalnız, o karda bisikletle değil, tıklım tıklım dolu bir tramvay arabasında ayaküstü gitmek şar-tıyla. Yüzü solgundu. On yıl yaşlanmış görünüyordu. Gün boyunca arada bir oturmak zorunda kalıyordu. Disipline uygun değildi bu, ama arkadaşlar kendisi-ne karşı iyi davranıyorlardı, canını sıkacak hiç bir davranışta bunlunmadılar. Ve yavaş yavaş gücü ye-rine geldi. Bununla birlikte, hastalık, morali üzerin-de derin bir iz bıraktı, çünkü çocuklukta çektiklerini hatırlatmıştı. Kendisine düzenli bir iş sağladığı için iyi yürekli ve kudretli Bay Ford'a gönül borcu du-

yuyordu. Bundan başka, bir yıl önceki kazancının yüzde yedibuçuğu kadar bir kâra katılma payı bile ödenmişti kendisine. Bu da yetmiş dolar birşey tutmuştu. Hızır gibi yetişmişti bu para, doktor ücretini ve beklenmedik masrafları bu paradan ödemişti. Abner Bay Ford'a minnettarlığını dile getirme fırsatını bulamadı, ama patron bunu sezdi galiba, çünkü birkaç yıl sonra, yazdığı bir yazıda, müessesesinde çalışmakla hayatlarını kazanan binlerce aileyi düşününce Ford Motor Company'de kutsal bir nitelik bulunduğuna inandığını ileri sürecekti.

BÖLÜM 18

O yıl başkanlık seçimi vardı. Wilson adında bir fakülte rektörü demokrat etiketiyle seçime giriyordu. Adam, «Yeni özgürlük» üzerine cerbezeli nutuklar çekerek, Abner'i ötedenberi benimsemiş olduğu cumhuriyetçi prensiplerinden vazgeçirmek için elinden geleni yapıyordu. Abner, bu tumturaklı sözlerden bazılarını gazetede okuyordu, ama demokrat partinin seçimi kazandığı her defasında işlerin aksadığını da öğreniyordu. Oysa ekonomik krizler dünyanın bütün zorba yöneticilerinden daha çok korkutuyordu onu. Fakülte rektörü seçimi kazandı, ve tabii işler aksamaya başladı. Bu durum, Abner'in siyasi inancını ömrünün sonuna kadar perçinlemeye yetti. Politikadan pek az sözederdi, ama seçim sandığına gitmeyi hiç savsaklamazdı. Daima Hugues'a, Harding'e, Coolidge'e, Hoover'e, Landon'a oy verdi. Eski ve değerli cumhuriyetçi partinin bütün valilerinden,

senatörlerinden ve milletvekillerinden sözetmiyoruz daha.

Neyse ki iş hayatındaki durgunluk Henry Ford'u fazla etkilemedi. Arabanın fiyatını 600 dolara indirdi ve günde beş yüz sattı. Ertesi yıl 550 dolara indirdi, günde binden fazla sattı. Henry Ford, bu fiyat kırıp sürümü artırma yöntemine devam edeceğini bildiriyor, halk da bu yöntemi pek beğendiğini belli ediyordu.

Milyonlarca kişi yer değiştirmeye ve memleketi görmeye can atar olmuştu birdenbire. Dedeleri Amerika kıtasını göçmen arabalarıyla bir yılda katetmişlerdi; şimdi onların torunları aynı kıtayı bir ayda katetmek istiyorlardı, ve birkaç yıl sonra bu süre bir haftaya inecekti. Bu küçük hamamböcekleri bütün yollarda görülüyordu artık, ve halk onlara ad takıyordu: Kimisi «örümcek» diyordu, kimisi «çekirge»; kimisi «taka», kimisi «motosikletçik», yahut «tencere», yahut da «teneke». Bu arabalara «küçük Henry'ler» diyen de vardı. Bir sürü komik fıkra anlatılıyordu bu arabalar üzerinde. Nereye giderseniz bir «Ford fıkrası» duyardınız. Genel olarak tekrarlanan tema şuydu: «Adamın biri yanılıp, yarım düzine konserve kutusu ile bir eski karyolayı Ford arabası sanmış, ama onardıktan sonra bir de ne görsün? Tıpış tıpış yürüyor!» Bütün bu espriler bedava reklam oluyordu.

Abner Shutt ailesiyle birlikte yeni fabrikanın yakınına taşındı. Patron nereye gitse, onlar da peşinden gideceklerdi. Abner hep tekerlek montajını kontrol etmekteydi. Günde dörtbin tekerlek kapağının takılmasına nezaret eden bir kimse elbette ki önemli bir mevki sahibi sayılırdı. Fabrika artık öylesine büyümüştü ki, hiç bir işçi yapılan işlerin tü-

münü bilemiyordu doğru dürüst. Ancak sağdan soldan birtakım bilgiler kapabiliyorlardı. Ve dünyanın yaratılmasına katkıda bulunuyorlarmış gibi bir izlenim ediniyorlardı. Tanrı «Aydınlık olsun!» demiş ve aydınlık olmuştu. Henry «*Flivvers*'lar olsun!» diyordu ve... Ford üzerine uydurulan fıkralardan biri şu öyküyü anlatıyordu: Adamın biri Highland Park'taki fabrikayı gezdikten sonra dışarı çıkarken kafasını kaşıyarak şöyle haykırmış: «Bu küçük hayvanların vücudumda dolaştığını hisseder gibiyim!»

BÖLÜM 19

Otomobil yapımcıları bir sorunla karşılaşıyorlardı. Personel sayısı arttıkça, işçiler bir işten öbürüne gidip gelmekten, birbirinin yolunu kapamaktan, karşılaşmaktan, itişmekten, gittikçe daha çok zaman kaybına uğruyorlardı. General Motors'da birisi dahi-yane bir fikir bulmuştu: İnsanı işe göndereceğine, işi insanın ayağına getirmek.

Sistem denenmeye başlandı. Çok geçmeden Henry Ford'un haberalma ajanları raporlarını gönderdiler. Gecikmeyi, geri kalmayı göze alamazdı. Kendisi de denemeye başladı. Ufak ama karmaşık bir organ olan manyetik kolun parçaları bir yürür masanın üzerinde sıralandı. Masa uygun bir yükseklikteydi. İşçiler iskemlede oturuyor, ağır ağır önle-rinden geçen manyetik kol üzerinde her biri ayrı bir işlem yapıyordu. Eskiden bu montajı yapan işçi bir tanesini yirmi dakikada bitirirdi; yeni yöntemde, montaj yirmidokuz işleme bölünmüş, ve yirmi dokuz

kişi ayrı bir işlem yapıyordu. Montaj süresi on üç dakika on saniyeye düşürüldü. Başlıbaşına bir devrimdi bu.

Bu yöntem motör parçalarının montajına da uygulandı. Bu işi eskiden bir tek kişi dokuz saat ellidört dakikada bitirirdi. Montaj yirmidört ayrı işi arasında bölününce motör başına harcanan zamandan yüzde kırktan fazla tasarruf sağlandı.

1913'ün başında, bu devrin, tekerlek montaj servisi ustabaşi yardımcısı Abner Shutt'u da etkiledi. Güneşli güzel bir günün sabahı, Highland Park fabrikasının bir baştan bir başa içinden geçen John R. sokağına gitme emrini aldı. Orada şasi montajı denemesine katılacaktı. şasi demek, tekerlekler takıldıktan sonra karoserisiz komple araba demektir. Silindirli bir sahanlık hazırlanmıştı. Bir çeşit çıkırık yetmiş beş metrelik bir kabloyu çekiyordu. Kullanılacak malzeme kablonun geçtiği yol boyunca yığılmıştı. Altı montajcı, sahanlık ilerledikçe, parçaları yerlerine takip şasiyi monte edeceklerdi. O sırada kronometreli mühendisler her bir işlem için ne kadar zaman gerektiğini fişler üzerine not etmekteydiler.

Tüm bir arabayı yerli yerinde yapıp bitirme yöntemiyle, bir şasiyi monte etmek için on iki saat yirmisekiz dakika gerekliydi. Bu üstünkörü denemede montaj süresi yarıdan fazla kıaldı. Bunun üzerine, fabrikaların önemli bir bölümü yıktırılıp yeni biçimde baştan inşa edildi. Yeni bir hareketli sahanlık yerleştirildi. şasiyi oluşturan çeşitli parçalar, gerek bir zincire asılı çengeller, gerekse kendikendine yürüyen ufak arabalar yardımıyla sahanlığa varıyordu. Çok geçmeden «zincirleme montaj» tezgâhı insan boyuna yükseltildi. Daha sonra iki tezgâh kuruldu: Biri uzun boylu, öbürü kısa boylu işçiler için.

Abner'in hangardan ikişer ikişer tekerlek alıp yerde yuvarlaya yuvarlaya montoj yerine getirdiği, sağ ve sol somunları ayırdığı, sonra kendi eliyle vidalayıp sıkıştırdığı dönem gerilerde kalmıştı. Şimdi, en küçük hareketi mühendislerce saptanmış olan bütün bir ekip'e nezaret etmekteydi. Somunları takılı durumda, özel bir montaj «zincir»i üzerinde çengellere asılı duran tekerlekler ardarda gelir, çengelden indirip dingile takabilmek için gerekli olan yükseklığe inerdi. Bunu yapan adam başka bir iş yapmazdı. Başka bir işçi somunları takar, elle birkaç defa çevirip bırakırdı. Üçüncü bir işçide işi anahtarla tamamlardı. Mühendisler bu çeşitli işlemleri daha kesin olarak saptamadan, şasi montajı için gerekli zaman süresi toplam olarak on iki saat yirmi sekiz dakikadan bir saat otuz üç dakikaya inmiş bulunmaktadı!

Bu yöntem uygulanmaya başlayınca, kaçınılmaz olarak «zincir»in hareketini hızlandırma eğilimi başgösterdi. Henry Ford, çekişmenin yanlış bir teori olduğunu, bu teorinin doğruluğuna inanmadığını boyuna tekrarlayıp dururdu ya, aslında kendisi de ömrü boyunca rakipleriyle yarışıp dururdu, ve otomobil ürettiği sürece de yarışmaya, çekişmeye devam edecekti. Tüm Birleşik Devletler'e serpilmiş yüz kadar ayrı fabrika Ford'u yenmeye uğraşmaktaydı. Sonunda, işçiye ödenen her dolar karşılığında azamî randımanı almayı şu ya da bu yöntemle başaranlar, mücadeleyi kazanmış olacaktı. Ve bu kural, demir cevherini yeryüzüne çıkaran ya da tropikal ormandaki ağaçlardan kauçuk elde eden ilk işçinin çalışmaya başladığı ilk andan başlayarak geçerliydi.

Satış servisleri hiç durmaksızın daha çok ara-

ba talep ediyorlardı. Fabrikadan her gün bin araba çıktığında, yönetimin başında bulunanlar, çalışma «zinciri»nin hareketini saatte bir dakika hızlandırmakla günde onaltı araba fazla çıkaracaklarını biliyorlardı. Denememek niye? Onbeş gün sonra, zincirleme işe alışan işçiler bu yeni çalışma hızına uyunca, zincirin hareketini biraz daha hızlandırmaya bakılamaz mıydı?

İşi çabuklaştırmak için bundan daha basit bir yöntem bulunmuş değildi hiç o zamana kadar. Manivelanın kolu azıcık çevirildi mi, işçiler de hızlanırlardı. Görünmez bir vergiydi bu, tüketicinin farkına varmaksızın ödediği gümrük resmi gibi. İşçi ne kronometre tutabilir, ne de bir saat içinde önüne gelen arabaları sayabilirdi. Zincirin hızını ayarlayan adam durumu bildirse bile, işçi yine birşey yapamazdı buna karşı. Eğer bu hıza dayanmaya gücü yetmiyorsa, ondan daha güçlü bir düzine insan, yerini kapmak için dışarda bekliyordu. Çenenizi kısın ve ne söyleniyorsa onu yapın. İşte O kadar!

BÖLÜM 20

Bütün bunlar biliniyordu. En iyi bileni de, Henry Ford'du. Ve bundan ötürü vicdanı rahatsızdı. Çünkü o, insanı mutlu kılmak isteyen bir idealistti. Ama aynı zamanda iktisatçıydı da biraz. İşçilerine yüksek ücret öderse, onlara Ford arabalar satınalma imkânını vermiş olacağını; resmen iktisatçı olanlardan daha önce o düşünmüştü. Cebinden para çıkarmakta isteksizlik göstermesine sebep yoktu, çün-

kü verdiği parayı tümüyle geri alacağını biliyordu. Üsteklik, daha fazla araba imâl etmenin zevkini tadacaktı. En basit mantık yeterdi bu hesabı yapmaya.

Böylece, Ford hazırlıklarını yapıp 5 ocak 1914'te halkın gözleri önünde «bombasını patlattı.» Ford Motor Company her yıl personeline on milyon dolarlık bir prim dağıtacak. Bunu o şekilde yapacaktı ki en az ücret alan işçileri günde asgarî beş dolar alsınlar. Bu prim, şirketin o yıl yapmayı umduğu kârın yaklaşık olarak yarısını alıp götürecekti. Öte yandan, o zamana kadar dokuz saat olan işgünü sekiz saate iniyordu.

Bu kararın açıklanmasından sonra elde edilen ilk sonuç, Henry Ford'un şöhretinin daha da artması oldu. O zamana kadar, arabaları tanınıyordu. ama kendisi basit bir imalatçıydı. Şimdi, akşamdan sabaha, Amerika'nın millî kahramanlarından biri haline gelmişti. Bir yandan işçiler ve sosyal reformcular, öte yandan sanayiciler, iş adamları ve onların sözcüsü olan gazete yazarları arasında şiddetli bir tartışma oldu. Birinciler, Henry Ford'u büyük adam, sanayi dalında bir devlet adamı olarak nitelendiriyorlar; ikinciler ise reklam peşinde koşan bir sonradan görme, dengesiz biri, toplum için bir tehlike olduğunu söylüyorlardı. Sanayi kesimi bu gibi günlük ücret ödeyemezdi, bunun tersini savunan varsa çalışan sınıflara tuzak kuruyor demekti. *New - York Times*: «Bu düpedüz ütopyacılıktır, bütün tecrübelere aykırıdır» diye yazmaktaydı. Gazete, Detroit'e bir muhabir gönderip Henry Ford'a «Siz sosyalist misiniz?» diye sordurdu. Henry, sosyalistliğin ne olduğunu pek bilmiyordu, ama temkinli davrandı, değilim dedi.

Patlattığı bombanın ikinci etkisi de şu oldu:

Amerika'nın dört bir yanından çok sayıda işçi gl
lice marşandiz trenlerine atlayarak Highland Park'a
akmaya başladı. Ford Şirketi uyarmalarda bulun
du, ama artık çok geç idi. İlk gün, on bin kişi da
yandı kapılara. Tasarının uygulamaya konacağı haf
ta sonunda, bir ordu birikmişti fabrikanın önünde.
Üzerlerine buz gibi su sıkıldılar; bir polis müfrezesi
iki saat onları parmaklıklardan uzaklaştırmaya ça
lıştı. Taşlar atıldı, camlar kırıldı. Böylesine güzel bir
gün üzücü olaylarla son buldu. Sırlıslık olan işçi
ler dondular. Henry Ford'a kin duyarak ayrıldılar
oradan. Bu durum, içerdekilerin, sözgelimi Abner
Shutt gibi Ford'un sevgili kullarının rahatını, uyku
sunu kaçırmadı hiç. Acımasızdır bu dünya. İnsan bir
şey ele geçirdi mi, sıkı sıkıya tutunmaktan, elden
kaçırmamaktan başka şey düşünmez artık.

Ford'la karısı New York'a gittikleri zaman
anladılar Amerika'da şöhretin ne demek olduğunu.
Garda bir bölük muhabir bekliyordu onları. Foto
muhabirlerinin patlattığı magnezyumlar bir kahra
manın varışını müjdeledi. Otelde, fotoğrafçılar onun
resmini çekebilmek için saksılardaki palmiyeleri de
virdiler. Bir çuval dolusu mektup bekliyordu Bay ve
Bayan Ford'u. Çok geçmeden, kiraladıkları dairenin
telefon bağlantısını kesmek zorunda kaldılar. O güne
kadar Henry Ford, sıradan bir yurttaş olarak yaşı
mıştı. Fakat bundan böyle, bir Avrupa kralı gibi
ömür sürmek zorunda kalacaktı. Silâhlı muhafızlar
onu nöbetleşe koruyacak, bir sürü sekreter halkla
onun arasında baraj kuracaktı. Halk, hem saygı
duyuyor, hem de ondan korkuyordu. Ve mutlaka, işçi
sendikaları, içki yasağı, maltusçuluk, Avrupa'daki
siyasî durum konusunda onun ne düşündüğünü bil
mek istiyordu. Bilmek istediği şeyler arasında onun

kahvaltıda ne yediği, yedikten sonra da hangi dış macununu kullandığı gibi ayrıntılar da vardı.

Bütün bu haberler Detroit gazetelerinde yayınlanıyordu. Ve asgarî ücreti alacak olan on dört bin işçi ilk kez öğreniyordu patronun ne denli büyük bir adam olduğunu. Dönüşünde, işçiler, o zamana kadar kendilerinden gizli tutulan aile hayatı hakkında makaleler okudular. Böylece, patronun, kuşları pek sevdiğini, evinde iki bin kuşu barındırmaya yeterli kafesler yerleştirdiğini, bir defasında bir çift keten kuşu malikânesinin büyük kapısının üstünde yuva kurduğu için, onbeş gün o kapıdan giriş çıkışı yasakladığını öğrenmiş oldular. Bay Ford şöyle bir açıklamada bulunmuştu: «Hava nasıl olursa olsun, bobolink (1) mayısın 2'sinde Dearborn'a döner, hiç şaşmaz.»

İşçiler; patronun, kütüphanesinde otururken ya da fabrikadaki yazıhanesinde yeni bir dünya kurulması için telefonla emirler yağdırırken çekilmiş fotoğraflarına baktılar. Resimlerden, kimilerinde onun en sevdiği spor olan buz üzerinde patinaj yaptığını, daha sonra da yaz mevsiminde, artık yirmi bir yaşına varmış olan oğlu Edsel'le birlikte çiftlikte ot biçerek vakit geçirdiğini gördüler.

Bir zamanlar Bagley sokağının çamuruna saplanıp da Abner Shutt'un yardımıyla kurtarılan ilk atsız arabada oturmuş durumda resimler de çıktı basında. Bay Ford bu ilk yapmış olduğu otomobili geri almış, bürosunun arkasındaki geniş odada muhafaza ediyor, arada sırada oradan dışarı çıkarıp o köhne arabanın hâlâ işler durumda olduğunu gösteriyordu. O zaman kendisi direksiyona geçiyor, yanına da ya

(1) Kuzey Amerikada yaşayan bir çeşit bülbül.

Bayan Ford'u, ya Thomas A. Edison'u, veya John Burroughs'u, ya da dostlarından herhangi birisini oturtup birlikte resim çektiriyordu.

BÖLÜM 21

Halk, Ford Motor Company'nin, personelinin her bir üyesine en azından günde beş dolar ödeyeceğini sanmıştı. İşçiler de öyle sanmıştı. Kazın ayağının öyle olmadığını anlayınca halkın canı sıkıldı biraz. Program başkaydı. Ücretler değişmiyordu. Ancak, her onbeş günde bir, işçiler bir prim alacaklardı, ama şu şartla ki bu primi «hakedeceklerdi.» Bu kelimenin altında bir tuzak yatıyordu, hem öyle ince kurnazlıkla hazırlanmış bir tuzak ki, kimileri bunun asla farkına varamadılar.

Personel, üç grup halinde sınıflandırılıyordu. Evli olanlar «aileleriyle birlikte yaşayacaklar ve onun geçimini sağlayacaklardı.» yirmi iki yaşından yukarı bekârlar «temiz bir yaşantı sürmek» ve «tutumlu davranmak» zorundaydılar. Daha ufak yaşta-ki gençlerle bütün kadın işçilerin, «yakın bir akrabasının tek desteği» olmaları gerekiyordu. Büyük bir fabrikanın on dört bin kişilik personeli hakkında bu bilgileri saptamak az buz iş değildi, geniş bir araştırmayı gerektiriyordu. Bunu başarabilmek için, Henry Ford, Ford Motor Company'nin sosyal Servis'ini kurdu. Bu servis'i, iyi terbiye görmüş, her türlü referansa sahip elli genç efendi oluşturunuyordu. İki yıl sonra, Ford, Amerika'daki Anglikan Kilisesine ait Sait - Paul katedralin'in en eski rahibini, o

saygıdeğer görevi bırakıp Ford işçilerini erdeme yöneltme işinin başına geçmesi için kandırdı.

Henry ile yeni Servisi, birkaç temel ilke koymuşlardı. Yabancı asıllı işçilerin, zararlı bir alışkanlığı vardı: Evlerini pansiyona veriyorlardı. Bu alışkanlık, yuvalarını kârlı bir işletme haline sokuyordu, ama hiç kuşkusuz bireyler arasında uyuşmazlık, çatışma fırsatları da artıyordu. Bu duruma son verilecekti. Evli olmayan çiftler birarada yaşamaya başlamadan, bir rahip ya da bir sulh yargıcısı tarafından nikâh kıydırmaya zorlanacaklardı (A. B. D.'de rahip de nikâh kıyar, sulh yargıcısı da). Oğlan çocukları büyü-yünce, yaşlı ana babalarını yüzüstü bırakıp aile ocağından ayrılır giderlerdi: bu alışkanlığa da son verilecekti. Hiç değilse aşırı alkolikliğin önüne geçilecek, evlerin temiz tutulması, çocuklarla yaşlıların iyi bakılmaları için çaba harcanacaktı. Bütün bu tasarılar pek güzel şeylerdi ve sosyal Servis'le işbirliği etmek isteyen işçiler ödül olarak her onbeşte bir yirmibeş ilâ elli dolarlık bir çek alacaklardı.

Shutt ailesi için bir sorun değildi bu. Milly'nin nikâh kâğıdı çerçeveli olarak duvara asılıydı. Abner'in her cumartesi akşamı eve getirdiği para bir çorabın içinde birikirdi. Evleri gerektiği kadar güzel değildi gerçi, ama kabahat kendisinde değildi, çünkü «nöbetler» geçiriyordu, doktora bile gitmişti nede-nini anlamak için. Shutt'lar hakkında soruşturma yapmaya gelen genç adam nazik ve anlayışlıydı. O kadar çok yararlı fikirler verdi ki, Milly hepsini aklında tutamazdı. Kocasının fazla kazancının bir kısmıyla güçlü kuvvetli bir hizmetçi tutup, haftada bir, evi temizletmesini, çamaşırları yıkatmasını salık verdi. Kasaptan et alırken dikkat etmesi gereken noktaları, kırıntı et parçalarıyla sebze çorbası pişirip

yararlanmanın yollarını öğretti. Çocukların beslenmesinde bol yeşil sebzenin ve taze meyvenin önemini anlattı.

Sonra, Highland Park ve yöresinde gittikçe önem kazanan kira sorununa da değindi. Milly, Abner'le kendisinin hep bir ev sahibi olmayı hayal ettiklerini inkâr etmedi. Alacakları primin bir kısmını bu işe ayırmayı seve seve kabul etti. Adam çıkıp gitti, topladığı bilgileri sosyal Servis bürosunda bulunan kalın bir kayıt defterine geçirdi. Abner'e, prime hak kazandığı bildirildi. Saat başına kırk iki sentlik ücretinden ayrı, yine saat başına yirmialtı buçuk sentlik ek bir prim ödenecekti kendisine. Bu demekti ki iki haftada bir cumartesi günleri yirmibeş dolar kırkdört sentlik munzam bir çek geçecekti eline.

Böylesine tanrısal bir yardımseverlik gösterdiğinden ötürü Bay Ford'a karşı minnettarlık duymamak, Abner'in havsalasının alabileceği şey değildi. Ama insan tabiatı nankördür işte: Birçok işçi, kişisel yaşantılarına karışılmasını şiddetle protesto ettiler, yeni Servisin adını değiştirip «sosyal» yerine «herşeye burnunu sokan Servis» dediler. Anlaşmanın maddelerine dürüstlükle uyacaklarına, makya-velvari düzenlerle dalavere çevirmeye başladılar. Yabancılar, kiracılarını kardeş ya da kayınbirader diye tanıttılar; gençler, kız arkadaşlarını bir süre gizlediler ya da öksüz kızkardeşleri olarak tanıttılar; fazla kurnaz birkaç dikkafa ise, prime hak kazanmak için, parayla «yaşlı akraba» tutacak kadar şeytanlıkta ileri gittiler. Bu hilebazların bir kısmının foyası meydana çıkarıldı: İşten atıldılar. Muhbirlik, boşboğazlık, güvensizlik, aldı yürüdü.

Shutt ailesinin yeni düzenden tek şikâyeti, fiyatların pek hızlı fırlamasıydı. Önce fırsatçı ev-sahipleri kiralari artırdılar. Shutt'lar o zamana kadar ayda oniki dolar öderlerdi. Bu defa, kiranın yirmi dolara yükseltildiği bildirildi kendilerine. Yayıgarayı bastılar elbette. Ama para etmedi: Emlâk acentesi ya evet, ya hayır diye diretti.

Bir pazar günü öğleden sonra, Abner tüm vaktini bisikletle o acente benim bu acente senin dolaşmakla geçirdi ve kısa bir ekonomi politik dersi aldı emlâkçılardan. Bay Ford her yıl fazladan on milyon dolar dağıtıyor diye, yalnızca bu yüzden, hayat daha pahalı olacaktı artık Highland Park'ta. Arsa ve bina sahipleri neden pay almasınlardı bu zenginlikten? Abner gibi, nice mal sahibi de bir Ford araba satın alıp pazar günleri ailesini kırlara gezmeye götürmenin zevkli bir şey olacağını düşünüyordu. Ya da yazın Michigan'ın göllerinden birinde balık avına da, kışı geçirmek için Florida'ya da gidilirdi. Niye olmasındı?

Abner'le Milly riski göze alıp hemen bir ev satın almaya karar verdiler. Bu, onlara başka bir ekonomi politik dersi öğretti. Ford Motor Company'nin bildirisinden bu yana, ev fiyatlarındaki artış neredeyse bir katına ulaşmıştı. Keşki Abner bildiriden önce almış olsaydı evi! Yazık ki hiç kimse kulağına birşeyler fısıldamamıştı! Oysa Bay Ford'un dostlarından bazıları önceden öğrenmişlerdi böyle olaca-

ğını, çabucak arsaları kapatmışlardı, ve şimdi burunları kaf dağındaydı, canlarının istediği fiyatı talep etmekteydiler. Öyle ki, Shutt ailesi için, prim almış ya da almamış, farketmezdi: Nasılsa bir eve sahip olabilmelerine imkân yoktu.

Zaman geçtikçe, bu acımasız ders sık sık karşılarına çıktı. Dünyanın en tutumlu ev kadını olan Milly, aile bireylerini tayına bağlamaya başladı. Gücünü yitiren bacaklarına acımadan dükkân dükkân dolaşılıyor, prim sisteminden önceki dönemde ödemeye alışık olduğu fiyatlarla satış yapan bakkal kasa arıyordu. Fakat bulamıyordu. Esnaf, kendi kiralarının da arttığını, yanlarında çalıştırdıkları personelin ücretlerinin yükseldiğini ileri sürüyorlardı. Eski ücretlerle kim çalışırdı artık Highland Park'ta? Herkes, yaşadığı odaya daha yüksek kira ödüyor, yemek için daha çok masraf yapıyordu. Bu işte bir aksaklık vardı.

Bu prim dalgasında umduğunu bulan tek kişi, Henry Ford'un kendisiydi. Bir kere, Amerika'nın bir numaralı patronu olarak dillere destan olmuştu. Halkın yararına üretilen Ford arabaları için azımsanacak reklâm değildi bu. Araba alanların çoğu işçiydi. Ford tipinde idealistler ise, eski takalarını elden çıkarıp yenisini aldıklarında, dev bir yardım-severlik deneyine katkıda bulunduklarını sanıyor, bundan, zevk alıyorlardı. Ziyaretçiler de, işçiler de okusunlar diye fabrikaların her yanına asılmış pankartlarda şu sözler yazılıydı: «Birbirinize yardım ediniz.»

Bu durumun bir sonucu da şu oldu ki, Ford, ülkenin en iyi işçilerini fabrikasına bağladı. Artık adam alırken titiz davranıyor, kılı kırk yarıyordu. Ve işe alınan kimse, çekip gitmiyordu kolay kolay.

Prim sisteminden önceki dönemde, ondört bin kişilik bir mevcudu korumak için yılda elli üç bin işçi almak gerekiyordu. Oysa ertesi yıl, Ford müesseseleri yalnızca 6.508 kişiyi işe aldı. Bunlardan çoğu yeni işçilerdi ve iş hacminin genişlemesi nedeniyle işe alınmışlardı.

BÖLÜM 23

Bir emlâk satıcısı, Milly ile Abner'i kandırdı. Büyük bir ciddiyetle, Highland Park'ta gerçek bir iş sahibi olan tek kişi olduğunu ısrarla belirtti. Onların iyiliği için söylüyordu, kendi çıkarı için değil. Bu fırsatı kaçıırırlarsa, başka birisi yakalardı, onlar da ömürleri boyunca pişmanlık duyarlardı.

Emlâkçının onlara satmak istediği ev on odalıydı. Gereğinden fazla büyüktü yani. Ne var ki, Milly ve Abner kendilerini pek zengin hissediyorlardı şimdi. Sonra, çocuklar büyüyecekti; küçük kız sonuna kadar ana babasının odasında yatamazdı ya. Birkaç kez caydıktan, korkular geçirdikten sonra, şanslarını denemeye karar verdiler.

Prim sisteminin yürürlüğe konulmasından önceki dönemde bin dolar eksigine alabilecekleri bir ev için üç bin yüzelli dolar verdiler. Altı yüz dolarını peşin ödediler. Bu meblağ, on yıl içinde biriktirebildikleri paranın hemen tümüydü. Kalan borçlarını ayda yirmi dolar vererek ödeyecekler, ayrıca her ay da, borçlarının faizi olarak, yaklaşık onüç dolar vereceklerdi.

Vergi sorunu bir sürpriz oldu onlara, çünkü daha hiç mülk sahibi olmuş değillerdi, acente de bu

konuya değinmekten sakınmıştı. Faiz azalacaktı, fakat evin değeri üzerinden gelecek dokuz yıl için toptan bir vergilendirme yapılıyordu. Acente ise şöyle diyordu: Nasılsa bir kira ödemeyecekler miydi? Hem kiralar mutlaka artacaktı gitgide. Acentenin bu dediği doğrudu.

Bütün fiyatlar yükseliyordu. Pahalılığın olağanüstü ve korkunç bir nedeni vardı: Avrupa milletleri, ya da hiç değilse onların büyük bir bölümü, birbirleriyle savaşmak için o yazı seçmişlerdi. Karısıyla birlikte evin satış sözleşmesini imzalamadan birkaç gün önce, Abner, savaş ilân edildiğini akşam gazetesinin tüm birinci sayfasını kaplayan sansasyonel bir manşetten öğrendi. Akşam yemeğinden sonra ön kapının eşiğinde oturmuş, yüksek sesle haberleri okuyordu karısına. Her geçen gün, bir millet daha yuvarlanıyordu uçuruma. Ordular ilerliyordu. Çok geçmeden kapıştılar. Manşetler «Yirmi bin Alman öldürüldü» diyordu. Bunlar Fransız da olabilirdi Rus da, Avusturyalı da, Sırp da. Bütün bu milletler, hangi dava uğruna çarpıştıkları hakkında hiç bir fikri olmayan Abner için birer isimden başka birşey değildi. Böylesine çılgın bir davranışta bulunmayacak kadar sağduyu sahibi insanların yaşadığı hür bir ülkede doğmuş olduğu için şükürler ediyordu.

Patronu da dahil olmak üzere tanıdığı insanların çoğu aynı düşüncededeydi. Bay Henry Ford, savaşın yararlı bir şey olduğuna inanmıyordu. Birçok kez açıklamıştı bu kanısını. Yüksek gümrük resmi, altın paranın gerçek değeri, bankalar, işçi sendikaları ve ve Meksika'daki durum konusunda da fikirlerini açıklamaktan geri kalmazdı. Bu savaş, yeni çağda oluşan en büyük felâketti. Nedeni de şuydu: İnsanlar, serveti kendi elleriyle yaratmak için kafalarını

çalıştıracaklarına, başkasının malını kaparak zenginleşebileceklerini düşünüyorlardı. Eğer bu halklar mutlaka dövüşmek hevesinde iseler, kendi bilecekleri şeydi. Ama Ford Motor Company'nin başkanı hiç değilse şu kadarını söyleyebilirdi - hem de kesin olarak söylüyordu: Şirketi, bütün savaşlara karşıydı ve savaşılan ülkelerden hiç birine hiç bir şey satmayacaktı.

Bunu açıkça ilân etti, ve de sözünü tuttu. Savaşılan devletler pek üzüldüler buna. İngiliz hükûmetinin temsilcileri, Ford arabaları sipariş etmek için Highland Park'a gittiler, fakat arabaların İngilizlere satılık olmadığı cevabını aldılar. Kulaklarına inanamadılar, bir yanlış anlaşılma olacağını söylediler: Arabaların bedelini peşin para ile ödeyeceklerdi; New - York şehrinde, Broad Street'le Wall Street'in kesiştiği köşede bulunan eski ve ünlü J. - P. Morgan and Co. bankası üzerine çek vermeye hazırdılar. Bay Ford elbette tanırdı bu dünyaca tanınmış firmayı, ama farketmezdi: Savaşa hizmet etmek için araba satmayı kabul etmiyordu.

Barışsever bir sanayicinin bütün inadına rağmen, İngilizlerin, bir miktar araba satınalmanın bir yolunu bulmuş olmaları mümkündür tabii. Ford'un bütün müdürlerinin, bütün satıcılarının, patronları kadar saf idealistler olmaları beklenemezdi. Paranın kokusu yoktur sözü, çağlarının en iyiis adamları olan Romalılardan kalmadır. Elbette ki Henry Ford, bütün satılan arabaları şahsen izleyemez, hiç birinin dar bir ırmağın karşı yakasında bulunan Kanada adındaki bir ülkeye geçirilip geçirilmediğini denetleyemezdi. Savaşın ilk yılında, Henry Ford üç yüz binden fazla araba sattı; ikinci yıl, beşyüz binden fazla sattı; üçüncü yıl, satış yedi yüzelli bine yük-

seldi. Ama bu artış, savaşılan ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayan öteki yapımcıların Amerikan piyasasını daha geniş ölçüde Henry Ford'a bırakmalarından ileri gelmekteydi belki de.

BÖLÜM 24

Shutt'lar yeni evlerine taşındılar. Bunun, artık son olacağını düşünüyorlardı. Yeni konutları güzel bir boya isterdi. Tahtaperde haraptı. Otuzaltıya onbeş metrelik bahçeyi ayırıkotları kaplamıştı. Ama bu haliyle de bir saray gibi görünüyordu Shutt'lara. Fabrikadan dönünce, Abner ne kadar yorgun olursa olsun, birkaç metre toprak çapalamak veya birkaç soğan ya da şalgam dikmek için yeterli gücü bulurdu kendinde. Milly iki günlüğüne bir gündelikçi kadının tuttu çamaşırı ve ortalık temizliğini yapması için. Çocuklar da heveslendiler, ellerinden gelen yardımı yapmaya koştular. Her zaman olduğu gibi, yine haklıydı Bay Ford: Kendi evine sahip olmak iyi bir şeydi.

Shutt ailesi aldığı primleri gerektiği şekilde kullanıyordu. Abner'le Milly, paralarını tam Bay Ford'un istediği gibi harcıyorlardı. Sosyal Servis'in nazik memuru, yerleşme çalışmalarının ne durumda olduğunu saptamak amacıyla eve uğruyordu. Küçük aile, ona karşı sonsuz minnettarlık duymaktaydı. Aynı minnettarlığı, yaşantılarıyla ilgili onca problemi çözümleyen ve kendilerini mutluluğa kavuşturan o insanüstü yaratığa karşı da duyuyordu.

Fabrikalarda her biri sekiz saatlik mesai yapan

iki ekip çalışıyordu. Bu demektir ki Abner, sabah saat altıda işe gidiyor, öğleden sonra eve dönüyordu. Böylece, bahçeyle uğraşmaya ve komşunun tavuklarının geçmemesi için tahtaperdeyi onarmaya bol bol zaman ayırabiliyordu. Hattâ, sonbaharda, eve bir kat boya vurmaya bile kalkıştı: Madem ki ev kendilerininindi, sonunda kendileri kârlı çıkarlardı.

Çocukların büyüdüğünü görmeye, onların eğitimiyle meşgul olmaya da zaman buldu. Johnny on yaşına varmıştı. Gürbüz ve ağırbaşlı bir oğlandı. Babasının dediği ya da yaptığı herşeyle ilgilenirdi. Küçük kardeşlerini uslu uslu okula götürür, eve dönüşünde anasına yardım eder, bahçedeki yabancı otları ayıklar, babası nereye gitse peşinden ayrılmaz, onun her yaptığını yapmaya uğraşırdı. Çabuk kav-rardı. Hayatta başarıya ulaşacağından hiç kimse-nin kuşkusu yoktu.

İkinci oğlan, Henry - Ford, daha çok dert oluyordu. Arkadaşları onu Hank diye çağırırlardı. Ne sokak kapısının basamaklarını süpürür, ne de yabancı ot ayıklardı. Zor karşısında hemen dikleniverir, sokakta karşıdan karşıya geçerken ağabeyine elini vermeye bir türlü yanaşmazdı. Bir tahtaperde, onun için üzerinden atlanması gereken bir şeydi. Hep başına dert açacak işlere sokardı burnunu. Beyzbol topuyla cam çerçeve indirir, diğer afacanların kurduğu «çete» ile olmayacak yaramazlıklara girişirdi. Anasının azarları etkili olmadığı zaman, Abner'in onu evire çevire pataklaması gerekirdi. Fakat dayak da pek iyi sonuç vermiyordu: O zaman da, birçok şeyi ana babasından gizli tutuyor, ya da yalan söylüyordu.

Daisy, tatlı ve sevimli bir kızdı. Sekiz yaşında olmasına rağmen ev işleri yapmasını bilirdi, sever-

di de. Giriş kapısının basamaklarında oturup, paçavralardan yapılmış bebeğiyle oynamak, ona çocuğu gibi bakmak fırsatını buldu mu, keyfine diyecek olmazdı. Günün birinde, sokakta bir kedi yavrusu bulup eve getirdi. O günden sonra bütün işi gücü, kötü oğlanların pisipisinin canını acıtmalarını engellemek oldu. Abner, avlunun bir köşesine, tel kafesli bir kümes kondurmuş, içine de birkaç tavuk kapatmıştı. İlkbaharda, tavuklar kuluçkaya yatıp yumurtalardan civcivler çıkınca, Daisy'yi kümesin yanından uzaklaştırmak çok güç oldu.

Çocukların zihinsel gelişimini görmek öyle güzel şey ki! Abner'in dört çocuğu da çabuk öğreniyorlardı. Ama merak edip öğrendikleri şeyler ayrı şeylerdi. Johnny'nin, babası gibi makinist olacağı besbelliydi; en büyük zevki, babasının bisikletinin tekerleklerini sökmek, rulmanlarını temizleyip yağlamak, yeniden monte etmek ve dikkatle ayarını yapmaktır. Küçük Tommy ise, belli ki insanlara kumanda edecekti büyüyünce. Shutt'ların en son çocuğu olduğu halde, bütün ötekilere sözünü geçirmeye çabalar, oğlanlara dediğini yaptıramayınca da kızlara kabul ettirirdi isteğini. Ele avuca sığmaz, afacan, sevimli bir oğlandı. Hak ve adalet duygusu son derece gelişmişti. Bu yüzden, başı çok belâyâ girecekti hayatta.

Zaman geçiyor, Ford Motor Company sürekli olarak büyüyüp geliyor, Abner Shutt da her hafta sonu ücretini, her onbeşte bir primini almaya devam ediyordu. Evin taksitlerini ödüyor, ailenin geçimini sağlıyor, durmadan artan hayat pahalılığına rağmen birkaç kuruş biriktirmenin yolunu da buluyordu. Gazetelerin yazdığına göre, pahalılığın nedeni savaştı. Avrupa milletleri Amerika'ya heyetler gönderiyor, ne bulurlarsa satın alıp götürüyorlardı da ondan.

Buna rağmen, eski bir heves canlanıyordu Abner'in içinde. Evi, işyerinden beş kilometre uzaktaydı. Uygun bir tramvay hattı yoktu. Yağmurda karda bisikletle gitmek ve ıslak elbiselerle çalışmak hiç de hoş değildi. İşçilerden birçoğu elden düşme arabalar satın almışlar, kurula kurula gidiyorlardı fabrikaya; arada sırada, benzin parasını çıkarmak için, arkadaşlarını da taşıyorlardı. Bu şanslı işçilerin aileleri de arabadan yararlanıyor, pazarları gezmeye gidiyorlardı. Araba olduktan sonra, yaşlı ana babalara uğrayıp merhaba demek, ya da kırdaki şöyle bir dolaşarak şehirdekinden daha ucuza sebze, meyve, yumurta gibi şeyler almak işten bile değildi. Shutt ailesi niçin yoksun kalsındı bu zevklerden?

Kullanılmış araba alışverişi gerçek ve düzenli bir ticarete dönüşüp gelişmişti. Henry Ford'la ilgili her şeyde olduğu gibi, bir tek tip fiyat çizelgesi bile oluşmuştu. Ford'un değeri öteki markalar kadar ça-

buk düşmüyordu, çünkü Ford araba satın alanların modayı izlemeye pek hevesleri yoktu. Bay Ford, birçok defalar, yalnızca yeni bir biçim vermek için araba değiştirmenin hiç bir anlamı olmadığını, T tipli Ford'un sonsuza dek T tipi Ford olarak kalacağını söyleyip durmuştu. Mademki böyle demişti, demek böyleydi. Ne var ki, buna rağmen, Amerikalı müşterileri en son moda arabaya sahip olmak ister, Ford acente ve satıcıları da onu bu yolda teşvik ederlerdi. Bunun üzerine, T tipi bir 1913 modeli çıkarılmıştı. O sırada bir T tipi 1914 modeli imâl edilmekteydi ve yakında T 1915 çıkarılacaktı. Günün modasına uyacak kadar parası olanlar, yada gıcır gıcır bir arabaya sahip olmanın iş hayatında başarı kazanmalarına yardım edeceğini düşünenler, hemen eski arabalarını satıp bir yenisini alıyorlardı. Elden düşme araba alışverişinin yürütüldüğü viranelerden birinde, Abner bir T tipi 1910 Ford buldu. Satıcı, üçyüz yirmi beş dolara bıraktı. Abner iyi anlardı Ford arabasından, belki de anladığı tek şeydi bu. Aldığı arabanın tekerleklerini de herhalde kendisi elcağızıyla takmıştı. Arabayı denedi. Ötesini berisini biraz kurcalarsa en azından daha on yıl işletebilirdi. Bu süre içinde hem tramvay parası cebinde kalır, hem de ayakları rahat ederdi.

Shutt'lar, böylesine önemli bir kararı sevimli sosyal Servis memuruna danışmadan almadılar. Memur, bu konu da Milly ile görüşmeye geldi ve bunun pek yerinde bir karar olduğunu kabul etti. Hem arabalarından birinin ömrünü uzatmakla, patrona karşı saygı göstermiş olacaktı. Abner elli dolar peşin ödedi, ertesi ay on dolar ve her ay için yüzde iki faiz ödemeyi taahhüt eden sözleşmeyi imzaladı. Bu hesapla, görüldüğü kadar ucuza mal oluyordu hani.

Eğer taksiti ödemezlerse, satıcı arabayı geri alacaktı. Ama onlar ödemeye kararlıydılar.

Abner arabaya kurulup eve döndüğünde, ailenin bütün bireyleri yol kıyısına dizilmiş otomobili seyreliyordu. Hiçkuşkusuz, hayatlarında bu kadar gürur duydukları bir an olmamıştı. Mahallede de saygınlıkları müthiş arttı. Milly'nin erkek kardeşlerinden birinin de otosu vardı, o otoyla iki defa gezmeye de gitmişti. Fakat çocuklardan hiç biri, babalarının çalıştığı ve on bir yıldır hep sözünü ettiği bu makinelerden birisine binmiş değildi daha. Dört küçük, arka koltuğa yerleştiler. Araba ile birlikte sarsılıp zıplıyor, koltuğun üzerine düşüyor, sevinç çığlıkları atıyorlardı. Akşam yemeğinden önce, Abner, çocukları yakın çevredeki sokaklar arasında dolaştırmak zorunda kaldı.

Evlerinde garaj yoktu. Abner'e, boş zamanlarında uğraşacak yeni bir iş çıkmıştı. Onsekiz yıl gece bekçiliği yaptığı halde doğramacılığı unutmamış olan yaşlı babası kendisine yardımcı oldu. Fakat garaj inşaatı Abner için yalnızca oyalandığı bir işgüç değil, aynı zamanda primini silip süpürecek olan yeni ve önemli bir sebepti de. Bu özgür ve kolay yaşanır ülkede kazanılan parayı saklamak ne kadar da zordu!

BÖLÜM 26

Eğer Abner'le Milly'nin ekonomi bilgisi daha kuvvetli olsaydı, parasal durumları hakkında bu denli tasalanmazlardı. Çünkü Avrupa ve Asya ulus-

ları boğuşmaya devam ettikçe, taşıt araçlarına talep eksilmez, savaş alanlarına asker ve cephane taşımaya katkılarda bulunan herkes için bol iş imkânı olurdu. Dünya, Ford Motor Company'nin çıkarabildiği bütün arabaları satın almaya devam edecekti. Eğer Henry otomobillerinin fiyatını düşürüyorsa, bunu yapmak zorunda olduğundan değil, fiyatları düşürecekim diye buyurduğundandı. Ki bunu yapması, oldukça budalalıktı.

Henry Ford apaçık görüyordu durumu. Vicdanı ağır bir yük altındaydı, çünkü samimi bir idealistti. «Temiz» bir servet yapmış olmakla övünç duyardı. Bu serveti insanlardan çalmak ya da insanlara zulmetmekle değil, yararlı şeyler imal etmekle kazanmıştı. Ama şimdi, parasında kan lekeleri bulunduğunu hissediyordu. Gerçi satış servisi bu parayı kendisine aktarmadan üzerindeki lekeleri siliyordu, ama o, yutmuyordu bunu. Hiç kimsenin kendisini aldatmasına izin vermezdi. Ve o devirde, kendi kendini de aldatmazdı.

Savaştan nefret ediyordu. Akıl almaz, saçma, ve tarifi imkânsız derecede çirkin birşey sayıyordu savaşı. Yeni dökümevleri ve yeni presler tasarlamaya gitgide daha az zaman ayırıyor, zamanını daha çok, savaş aleyhtarı demeçler ve makaleler yazmaya ya da yazdırmaya hasrediyor, savaşa son verilmesini istiyordu. Hangi araçlarla olursa olsun her şeyden önce elden geldikince çok para kazanmak isteyen diğer işadamları, böyle bir propagandayı yurt severliğe aykırı buluyorlardı. Çoğu, Amerika'yı da savaşa sürüklemek ve hemencecik servetlerini yüz katına çıkarmak için ellerinden gelen bütün çabayı harcamaktaydılar. Ford Motor Company'nin başkan yardımcısı James Couzens (onbir yıl önce bin dolar ko-

arak ortak olmuştı şirkete) Henry Ford'un saçma sapan tutkularına ayak uydurmaktan bıktığını söyleyerek görevinden ayrıldı.

Fakat bu tutkunun soylu bir tutku olduğunu düşünenler de vardı. Bunlar, toplumu iyiye doğru değiştirme hevesinde olan reformculardı. Bütün bu erkekler ve kadınlar, bu dünyada bir terslik bulunduğunu düşünüyor, bunun nedenini ve çıkar yolunu bulmayı kendilerine görev biliyorlardı. Bu gibi kimseler genellikle pek zengin olmazlar, çünkü ne para düşünmeye zamanları vardır, ne de başka insanların elinden varlıklarını kapmak marifetini bilirler. Ama hep para babası birisini kollarlar, öyle birisi ki kandırılabilsin ve onların fikirlerine hizmet etsin.

Daha prim sistemini ilân eder etmez, Henry Ford Amerika'daki «kaçıkların» yarısının hedef tahtası haline gelmişti. Bürosunda ya da evinde, her günü bekleyenler bir kuyruk meydana getirirdi, postacı ise şahsen gelemeyenlerden torba torba mektup taşırdı. Henry ne ziyaretçileri kabul eder, ne mektupları okurdu; sekreterleri de mektuplara cevap vermezlerdi. Fakat şimdi barışseverlik tasladığından, o adamlardan çoğu Ford'la görüşebilmeyi başarıyorlardı. Henry Ford'un tehlikeli ilişkiler kurduğu, kötü amaç güden yozlaşmış kimseler tarafından sömürüldüğü söylentileri yayıldı. Amerika'nın savaş hazırlıkları için harcamalar yapmasını sağlamaya çabalayan savaş heveslileri, İngiliz yönetici sınıflarının davranış ve ilkelerini dünyanın en soylu ve ince yöntemleri sayan sosyete «düşünürleri», bu gibi söylentilere hemen inanıyorlardı.

Böylece Abner, akşam gazetesini okurken, ulu ve soylu patronunun eleştirildiğini, onunla alay edildiğini anlar gibi oluyordu. Önce kırgınlık duydu

sonra öfkelenmeye başladı. Başkalarının bağılılığı sağlam olmayabilirdi; ama Abner Shutt'un ki, asla! Dev girişimin büyüdüğünü, yeni yapıların yerden birer gibi yükseldiğini görüyordu. Gerçi bunların neye yarayacağını pek anlayamıyordu, ama yararlı olduğunu biliyordu, çünkü yaptıran Ford'la, onun kodomanlarıydı. Bay Ford ancak yararlı ve yerinde şeyler yaratabilirdi. Onu kötüleyenler ve devirmeye çalışanlar, yıkıcı ve bozguncu kimselerdi ancak. Abner savaştan nefret ederdi kuşkusuz. Fakat Henry Ford'un Wall Street'e karşı açtığı savaşa güle oynaya giderdi gerekirse.

BÖLÜM 27

Savaş ilân edilmezden önce, Macaristan'da Rosika Schwimmer adında bir bayan yaşırdı. Kadın hakları, çocukların korunması, barış ve daha bir sürü haklı dava uğrunda etkin bir militan olarak eylemde bulunmuştu. Savaş döneminde barışçı ajitatörlere Avusturya - Macaristan imparatorluğunda iyi gözle bakılmadığı için, Rosika tarafsız ülkelere, sonunda da Birleşik Devletler'e göç etmişti. Orada, bir «sürekli arabuluculuk» örgütü kurmak için Jane Adams ve başkalarıyla işbirliğine girmişti.

Rosika gidip Henry Ford'u gördü ve tasarısına inandırıp kendisine destek olmasını sağladı. Gerçekten barış anlayışına sahip bir kadındı, ve barışı ne şekilde elde edeceğini de biliyordu. Her geçen gün cephelerde öldürülen yirmi bin gencin yürekler paralayan tablosunu çizmişti Henry Ford'a. Öte yan-

dan, bu içler acısı olayı, soğuk, para canlısı gözlerle seyreden kodamanları da sermişti gözleri önüne. Yüksek makamlarda bulunan bu kimseler savaşın uzamasından yanaydılar, çünkü onların teorisine göre, destek oldukları savaşan uluslar grubu daha kalabalık halklardan oluştuğu için, «insan yedekleri» bakımından düşmanlarından daha uzun süre dayanabilirlerdi.

Henry seri kararlar vermeye alışkındı. Canı bir şey istedi mi, gider alırdı. Rosika'nın telkiniyle, Başkan Wilson'u görmeye gitti, ve şu kaniya vardı ki Washington, Britanya İmparatorluğunun hoşuna gitmeyecek hiç bir girişimde bulunmayacaktır asla. Eğer yapılacak bir şey varsa, bunu Henry Ford'un kendisi yapmalıydı. Rosika, Amerikalı barışseverlerden oluşan kalabalık bir delegasyonla tarafsız ülkeleri ziyaret etme fikrini telkin etti. Bu ülkelerle birlikte, «savaşan uluslar arasında sürekli arabuluculuk kurmak amacıyla bir tarafsız ülkeler Konferansı» programının temellerini atacaklardı böylece.

Bunun üzerine Henry bir gemi kiralamaya ve Amerikalı barışseverleri kendisiyle birlikte haclı seferine katılma çağrısında bulunmaya karar verdi. Yıl 1915 idi, aylardan kasım. Birisi şöyle bir slogan attı ortaya: «Noel'e kadar insanları siperlerden çıkartalım!» Henry bu sloganı etkili buldu ve benimsedi. Eğer sorun Ford arabaları için yüz bin hız kontörü yapmak olsaydı, elbette ki sözleşmeye imza atmadan önce hesabını, kitabını yapar, bu kadar kısa zaman içinde bu üretimi gerçekleştirmenin mümkün olmadığını anlardı. Ama bu defa, her gün yirmi bin kişinin hayatını kurtarmak söz konusuydu. Noel'e kadar, bir milyon kişi daha ölecekti. Bu bakımdan, Henry'nin çok acelesi vardı. «Palavra değil

bu, dedi, bu bir ibadettir.»

Memurlarından bir kısmını bu işe verdi, bir gemi kiraladı. Geminin adı *Oscar II* idi. Rosika ve yeni barışsever dostlarıyla birlikte, yerinde bir seçme yaparak, tanınmış kişilerden bir liste yaptı. Bu tanınmış kişiler arasında kırkyedi eyaletin valisi, bir de bakan vardı - William Jennings Bryan. Bay Bryan ve kırkyedi vali, böyle bir girişime katılmaya yetkileri olmadığını ileri sürerek reddettiler. Fakat bir sürü başka insan onların yerini almak için gönüllü oldular. Saf, temiz bir yüreğe sahip bulunan Henry de onları geziye çağırdı. Dünyayı düzeltmek işinde acemiymiş daha, ve dışarda serbest gezen insan türleri nin sayısı konusunda hiç bir kesin fikri yoktu.

Henry Ford'un tasarısı açıklanınca, savaş ilânından beri duyulan en sansasyonel haber oldu. Amerika'nın en damdan düşme milyoneri, denizaltılara meydan okuyarak, barışsever ajitatörlerle yüklü bir «barış gemisi»ni gürültülü Atlantiğe salıyordu! Olur şey değildi! Barut kokusunu aldığından bu yana, yerinde duramayan Teddy Roosevelt, bu olayın «ülke için en büyük ayıp» olduğunu söyledi. Teddy'ye karşı Başkanlığa adaylığını koymuş olan bir Wall Street avukatı, Ford'un «bir gösteriş budalası, bir palyaço» olduğunu ileri sürdü. Wall Street gazeteleri şu biçim manşetler atıyorlardı: «Ford ve yeni oyuncağı», «Barış eğlencesi», «Sapıtan çurçur». Henry ise şu karşılığı veriyordu: «Savaşa son vermek için mücadele etmek o kadar önemli bir şey ki, hasbelkader başyazarlık yapan soytarıların zırvalarına kulak verilemez.»

Alman askerî klike mükemmel bir savaş makinesi kurmakta çok ustalık göstermişti, fakat aynı ustalığı başkalarının zihniyetini anlamakta da gösteremiyordu. Diplomatik servisleri hata üstüne hata işlemiş ve uygar ülkelerin büyük çoğunluğunu Almanya'ya karşı savaşa sokmuştu. Bir süre sonra daha isabetli biçimde baştan başlamak üzere şimdilik bir çıkış yolu bulabilseler, Almanlar buna sevinirlerdi herhalde. Fakat tam kapısının önünde bir düşman filosunun inşasını seyretmek zorunda kalan Büyük Britanya Amirallik Dairesi, bu filoyu yok etmeden savaşa son vermek niyetinde değildi. Bu fikir iyice yer etmişti Amiralliğin kafasında. Geniş İmparatorluğun tüm kudret ve prestijle asılıyordu bu fikre. Öyle bir prestij ki, yalnızca topuyla, tüfeğiyle, altınıyla değil, aynı zamanda belagati, edebiyatı, ahlâk kurallarının tatlılığı, Kilisesinin kutsallığı ve yönetici sınıflarının görkemli kurumu ile besleniyordu.

Bu güçler etkiliydi New - York'ta. Ve onları destekleyecek yerli güçler de vardı. Tarihte hiç görülmedik biçimde bir refah ve bolluk, Wall Street'in yüzünü güldürmekteydi. Bir dünya savaşında işe yarar neler varsa, hepsinin fiyatı fırlamaktaydı. Ve bunun sonucu olarak Amerika'da on yedi bin çiçeği burnunda savaş milyoneri türüyordu. Eski üne sahip J. P. Morgan and Co.'nin ta başlangıçtan beri yerleşmiş olduğu Broad ve Wall sokaklarının kesiş-

tiği köşedeki merkezine, İtilâf devletlerinden mil-
yarlarca dolar akıyordu. Morgan bankası, kendisine
gönderilen bu paraların doymak bilmeyen «savaşın
çocukları»na dağıtılmasına göz kulak oluyordu.
(Amerika'da, Avrupadaki durumun doğurduğu tü-
redi sanayilere «savaşın çocukları» adı takılmıştı).
Wall Street'in bütün bankaları kasalarını tıka basa
bu paralarla doldurmuşlardı. Bu bankaların birta-
kım müşterileri ise bankaların doğrudan bağımlılığı
altında bulunan New - York'un büyük gazeteleriyle
mağazalarının, savaşın sürdürülmesinden ve Alman
deniz kuvvetlerinin yokedilmesinden başka bir şey
düşündükleri yoktu. Bu nedenle, Henry Ford'la alay
etmek, «barış gemisi»ni gülünç bir girişim olarak
göstermek emri çıkmıştı. Ve iş, siniklik ve yalan
ekolünde yetişmiş kuşaklar boyunca edinilen edep-
sizce bir ustalıkla yapılıyordu.

Gerçi dürüst bir insan, daha o zaman, Henry
Ford'un üstlendiği işi başaramayacağını sezebilir,
ama buna rağmen, hiç bir çıkar gözetmeksizin cesa-
retle bu işe atıldığı için Ford'u takdir edebilirdi bel-
ki. Ford'un yanlış yol tuttuğunu, savaşı Kaiser'i de-
virerek kazanmanın daha doğru olacağını içtenlikle
düşünmek mümkündü. Fakat olaylar geride kaldık-
tan sonra olup bitenleri yeniden ele alan tarihçiler,
müttefik diplomatların zaferi nasıl kullandıklarını,
hakikat ve dürüstlüğü nasıl anladıklarını, ne biçim
bir barış kurduklarını ve bu barıştan ne çıktığını
görünce, kendi kendilerine şu soruyu sormaya baş-
lamış olabilirler: Acaba Ford, o «kaçıklar gemisi»yle
de olsa, Avrupa'nın ve Britanya İmparatorluğunun
bütün resmî dairelerinden daha sağduyulu davran-
mıyor muydu?

Abner Shutt öğleden sonra işten döner, pabuçlarını çıkarır çoraplı ayaklarını mutfağın ocağına uzatır, dünya haberlerini okurdu. Bay Ford'un savaşa son verdireceğini öğrenince, şaşmadı. Hatta bunun doğru ve akıllı bir iş olduğunu bile düşündü. Patronunun dünyanın en büyük adamı olduğu kanısına varalı çok olmuştu. Eğer Avrupa'nın taçlı başları, mutlak hükümdarları bunu yeni yeni görüyor ve kabul ediyorlarsa kendileri için de, zavallı halkları için de, iyi bir şey olurdu bu. Bay Ford onlara öğretirdi bir işin nasıl yönetilmesi gerektiğini, ve çok geçmeden dünyadaki bütün işçiler Abner gibi beş dolar kırksekiz sent gündelik alırlardı.

Tekerlek montajı bölümünün ustabaşı yardımcısı, barış gemisinin nasıl yola çıktığını anlata anlata bitiremeyen gazete haberlerine dalıp gidiyordu. Üzerinde «Her ne pahasına olursa olsun, barış istiyoruz!» yazılı bir flama gerilmişti gemide. Gerek kervana katılmak, gerekse katılanları geçirmek için ünlü kişilerle dolup taşıyordu rıhtıma. İğne atılsa yere düşmezdi. Bandolar çalıyor, çığlıklar, şarkılar, nutuklar inletiyordu yeri göğü. Kürklü, kahverengi uzun bir ceket giymiş olan Bay Ford, kendisine iyi yolculuklar dilemeye gelmiş olan dostları Bryan ve Edison'la birlikte varmıştı. Birisi bir demet gül sunmuştu kendisine. Bay Ford da küpeşteden eğilip kalabalığa, dostlarına atmıştı çiçekleri. O sırada or-

kestra, rıhtımın üzerinde, «*Gidin çocuklara söyleyin, eve dönme zamanı geldi*» şarkısını (1) çalıyordu.

Geniş bir kışlık pardesüye sarılmış olan tanınmış bir dram sanatçısı kış güvertede tüneyerek kendi başına töreni yönetmeye özenmişti. Bir hoparlörden avaz avaz bağırarak takdimcilik yapıyordu:

«İşte size ışığı veren adam. Bayanlar baylar, Thomas Alva Edison şerefine üç defa ya ya ya şa şa şa diye bağıralım lütfen. Hip hip hurra! Ve şimdi, orkestra acaba bize şu duygulandırıcı havayı çalmak ister mi: «*Ben oğlumu askere yollamak için büyütmedim!*»

Barış kervanına katılan «hacı» adaylarından ikisi nikâhlarını gemide kıldırmak için hazırlık yapmışlardı; Ford'la Bryan onlara tanık olacaklardı. Yolcular arasında, yeni bir felsefî din icat eden bir adam, elinde Barış tanrıçasına ithaf edilmiş bir tomar elyazması tutan bir de şair vardı. Etyemezler, içki yasağı taraftarları, hatta tütün aleyhtarları Birliği'nin başkanı bile koşup gelmişlerdi. Adamın biri de, Bay Bryan'a verilmek üzere kafes içerisinde bir sincap getirmişti. Palamarlar çözüldükten sonra gelen biri, yüze yüze vapura ulaşmak için kaldırıp denize atmıştı kendini.

Bu gemide muhakkak ki dünyaya az çok önemli bir diyeceği olan kimseler de vardı. Sözgelimi, tüm ömrünü çocuklar için özel bir mahkeme kurulmasına adayan bir yargıç; veya Senato üyeliğine seçilmiş ilk kadın parlamenter; yahut bir Eyalette vali seçilmiş ilk tarım işçisi gibi. Kervana katılanlar arasında, tüm servetini daha demokratik bir vergi

(1) *Anglosakson folklorundan bir şarkı* : «*Tell the boys it's time to come home*».

sistemi kurmaya adanmış olan bir sanayicinin dul karısı ile, kadınlara oy hakkı verilmesi taraftarlarının A. B. D.' de yaptıkları ilk yürüyüşte bütün Beşinci caddeyi baştan başa bir kır at sırtında geçmiş olan güzel bir genç kadın da bulunuyordu. Ama bunların yanında, dalgalı, beyaz, gür favorileriyle maskaraya benzeyen Chicago'lu bir barışsever rahip de vardı, bir zamanlar Central Park'ta bir mitingde söz alıp işsizleri, konvoylar halinde kendisini izleyip, hükümeti devirmeye çağıran bir başka adam daha...

Bay Ford'a gelince, gemiye girer girmez yatağa düştü. Grip'e yakalanmıştı. Artık kamarasından çıkamadı. Kışın ortasında, okyanus üzerinde, hiç de hoş bir şey değil bu, doğrusu. Gazeteler, onun basucunda gizli görüşmeler yapıldığını yazıyor, herkesin kendi dediğini kabul ettirmek için bağırıp çağırdığını anlatıyordu. Fakat gazetelerin yazmadığı birşey vardı: J. Pierpont Morgan'ın ölümünde bal gibi atlatılan muhabirler, acaba Henry Ford ölüverir de bir kez daha atlatılırlar mı diye korkularından, Ford'un kamarasına dalmışlar, onunla şahsen konuşmak istemişlerdi!

BÖLÜM 30

Henry gemiye elli dört gazeteci veya magazin yazarı davet etmişti. Serbest tartışmaya ve halkın olup bitenleri bilme hakkına inanırdı o. Londra'da çıkan *Daily Mail* gazetesinin bir muhabiri bir davetiye elde etmek için başvurmuş, ama geri çevrilmişti.

Bunun üzerine bir ikinci mevki bileti alıp yolculuğa çıkmıştı. İyi niyetli Bay Ford bunu işitince, gazeteciye kafiye katılmaya çağırmıştı. Çünkü pek saftı ve o adamın ne biçim biri olduğunu, temsil ettiği gazetenin neyin nesi olduğunu hiç bilmiyordu.

Londra'da yayınlanan Daily Mail'in sahibi, Henry Ford gibi birdenbire ve dikkati çeker biçimde yükselivermişti. Ancak, zararsız makineler satacağına, sansasyonel haber ve rezaletler işportacılığı yapmıştı. Bu sayede, milyonlar kazanmış, sözü geçen biri haline gelmiş, ve orası Büyük Britanya olduğundan, eskiden Alfred Harmsworth'ken Lord Northcliffe olup çıkmıştı. İşte bu adamın temsilcisi olan muhabir, Michigan'lı sabık çiftlik işçisinin (1) temiz yürekliliğini kötüye kullanarak, barış gemisinin sansür uygulanmayan telsiziyle gazetesine havadisler gönderdi. Sözde barışseverler arasında yumruk yumruğa kavgalar, uydurdu, bir sürü gülünç anekdotla süsleyerek özene bezene ayrıntılarla anlatıp durdu. Bu anlattıkları bütün tarafsız ülkelere aktarıldı ve dünyanın en büyük ülkesi olan silâh ve cephane imalatçıları imparatorluğunun basını tarafından her yere yayıldı. Bu güçler Henry Ford'un Marquis adında bir rahibin emriyle kamerasına hapsedildiğini, yatağına bağlandığını ve silâhlı bir kanlı katilin gözetimi altında bulunduğunu tüm dünyaya bildirdiler.

Tam o sırada Başkan Wilson Kongre'ye bir mesaj yollamış, ülkenin askerî ve deniz kuvvetlerinin büyük çapta artırılmasını istemişti. Wall Street

(1) Henry Ford Dearborn'da (Michigan eyaleti) 30 Temmuz 1863'te doğmuş ve 1891'e kadar kırsal kesimde çalışmıştır.

buna pek sevindi elbette; barışseverler ise küplere bindiler. Gemide yeni bir toplantı yapıldı, bütün gün ve gecenin bir kısmında konu görüşüldü. Rosika Schimmer'in dostları bir önerge ile Wilson'ın tasarrusına karşı çıkılmasını, önergeyi imzalamayan olursa uğradıkları ilk limanda karaya çıkarılmasını önerdiler.

Gel gelelim gemide bulunan Amerikalılardan birçoğu, arabuluculuk davasını başarıya ulaştırmak için işlerini güçlerini bırakıp çalkantılı okyanusu geçmeye razı olmakla birlikte, Amerika'nın, denizaltı tehlikesi karşısında mutlaka savunmasız kalması gerektiğine inanmıyorlar, ve ülkelerinin politikasını Macaristan'dan kaçıp A. B. D' ye sığınmış bir kadının saptamasına razı olamıyorlardı. Söylenen öfkeli nutuklar gazetecilere bol bol sermaye sağladı, ve barış kervanını götüren «Nuhun gemisindekilerin» kedi köpek gibi anlaştıkları kanısını yaydı tüm dünyaya.

Gemi Oslo'ya - o zamanki adıyla Christiana'ya - yanaşınca, Henry Ford bir otele götürülüp yatağa yatırıldı. Sekreterleri ve dostları nöbetleşe başucunda bekliyorlardı. Saint - Paul katedralinin başpapazı sadık rahip Marquis, sosyal Servis'i yönetirdi. Bu barışseverler seferini hoş görmediği halde, patronuna yardım etmek için kervana katılmıştı. Ama şimdi, geri dönmesi için yalvarıyordu Ford'a. Henry'nin karısı tarafından çekilen telsizler rahibin çabalarını destekleyince, çok geçmeden, Henry Ford'un sağlığının bozuk olması nedeniyle, ilk transatlantik Amerika'ya döneceği ilân edildi. Yola çıkmadan önce, misyonun çalışmalarını yönetmek için komisyonlar kuracak, «hesapları düzenlemek» için de bir mali müdür atayacaktı.

Zavallı barışseverler toplantılarını sürdürdüler ve tarafsız ülkeleri eyleme yönetmek için ellerinden geleni yaptılar. Ne var ki halkın ilgisi başka yöne çevrilmişti artık: herkes, Amerika'ya dönmekte olan «otomobil kralı»nın hareketlerini izliyordu merakla. Henry Ford New - York'ta karaya inince her zamankinden daha fazla barış taraftarı olduğunu belirtti demecinde. Ve ikiyüz elli gazeteye tüm sayfayı çarşaf gibi kaplayan ilânlar vermeye başladı. Bu ilânlarda, savaş malzemesi yapıp satanların davranışları öylesine sert bir dille yeriliyordu ki, Gemi Yapımcıları Birliği hakaret davası açtı.

BÖLÜM 31

Böylece Henry Ford Highland Park'a döndü, iki milyonuncu arabayı çıkarmaya koyuldu. Fabrikadan hiç ayrılmamış olan Abner Shutt, montaj zincirinde kendi payına düşen gözetim işini sürdürüyordu. Bu iş, ehli olmayanlara önemsiz gözükebilir belki, ama Abner'e sayısız dert kaynağı olmaktaydı. Gün geçtikçe işçi bulmak zorlaşıyor, el emeği daha başına buyruk oluyordu. Abner, ustabaşı yardımcısı olarak, patronun görüşünü benimsiyor, bu tembel ve açık göz heriflerin fabrikayı çalıştırmak için kime güvendiklerini anlayamıyordu. Ne yani, Bay Ford onlara ipek gömlek, ipekli çorap satın alma olanağını vermek için mi didiniyor, bu işleri başarıyordu? Abner'in evde de kaygıları vardı. Babası altmışına varmaktaydı. Yirmi yıldır çoğu günlerini uyumakla geçirir, akşam olunca da cebinde tabanca, elinde

elektrik feneri, Desmond Car Company'nin koridorlarını arşınlamaya giderdi. Çeyrek saatte bir durup bir anahtar çevirir, bir düğmeye basar, yorgun bacaklarını dinlendirmek amacıyla bir kıyıya ilişmediğini böylelikle ispatlamış olurdu. Ne var ki, bacakları artık ben senin kahrını çekemem diyordu. Yaşlı Tom'un romatizmaları öyle azmıştı ki, yatmak zorunda kaldı. Ancak arada sırada kalkıp inleye inleye birkaç adım atabiliyordu.

Tom Shutt yirmi beş yıldır aynı müessesede çalışmıştı. Fakat bir teşekkür sözü bile etmeden kapıdışarı etmişlerdi adamcağızı. Ücret zarfının içine matbu bir not koymuşlardı yalnızca. Tom birkaç kuruş biriktirmişti. Fakat yaşlı karısıyla oturabileceği bir evi yoktu. Abner'le Milly onları yanlarına aldılar ister istemez. Abner hayırlı evlâttı. Anasını babasını memnunlukla aldı eve. Fakat Milly ve çocuklar bakımından durum pek iç açıcı olmadı. Milly, bunca yıl didinmekten, çile çekmekten bozulmuş, aksi bir kadın olmuştu. Oysa büyükanne iyi, tatlı huyluydu: Çok geçmeden, çocuklar canları bir şey isteyince gidip ninelerinden istemeye alıştılar. Bu da, Milly'yi kıskanç yaptı. Elbette onu daha çok sevecekler, diyordu hışımla. Onları böyle şımarttıktan sonra, marifet mi yani? Büyükanne haklı da olsa, haksız da, bir ailede otorite ikiye, üçe bölündü mü, hayır kalmaz artık.

Onbirini bitirmiş olan ikinci oğlu Hank, isyankârlığını belli etmeye başlamıştı. Bu mizacı, kendisinin de, ana babasının da başını derde sokacaktı. Bir defasında Milly çileden çıkıp bir kayışla dövmüştü Hank'ı da, büyükanne, gözyaşı dökerek, avutmak için şeker vermişti çocuğa. Milly de Abner'e şikâyet etmişti. Ondan sonra yumurcak anasının canını

sıkacak birşey yapsa, Milly sorumluluğu kaynana-
nasına yüklerdi hep.

Baba, ailede barışı korumak için elinden geleni yapıyordu. İşleri daha da çapraşık duruma sokmamak için yakınmaktan kaçındı. Zaten hayatı güvensizlikler içerisinde geçen, her geçen gün yeni yeni sıkıntılara göğüs germek zorunda kalan bir işçi için geleceğin dertlerini de peşinen yüklenmek akıllı bir davranış olmazdı. Kadınların yaradılışında vardır sızlanmak, derdi Abner. Çocuklar da, bu yaşlarda, bunalımlar geçirirlerdi. Ama sonunda daima uslanırlar, çalışmaya koyulurlardı. Abner'in gündeliğine yeniden zam yapılmıştı. Şimdi altıbuçuk dolar ücret alıyordu. Kanısınca, bu para bir sürü dertten kurtulmak için yeterliydi. Aldığı bütün parayı getirip karısına verirdi, çünkü Milly'nin bunu beklediğini bilirdi. Alt tarafı, eğer tartışmak, yakınmak onu rahatlatıyorsa, varsın sızlansındı! Abner işinden öyle yorgun dönerdi ki, evde kopan curcuna onun uyumasını engellemezdi.

Hayat pahalılığı sürekli artıyordu. Yaşları büyüdükçe çocukların ihtiyaçları da artmaktaydı. Günümüzün gençlerine o kadar çok şey gerek ki! Abner'in küçüklüğünde, bu şeyleri istemeye bile cesaret etmezdi kimse. Bir kere, oğlanların hepsi bisiklet istiyordu. Abner onlara, boş zamanlarında çalışmalarını, bisiklet parasını kendileri kazanmalarını söyledi. Onlar kendisinden daha şanslıydı, çünkü okula gitme imkânları vardı, eve dönünce de yiyecek buluyorlardı. Eskiden çektiği sefaleti anlattı onlara... Acaba o sefalet günleri geri gelmeyecek miydi? Kim bilir!

Ailenin bir de lüksü vardı: araba. Pazar ve bayram günleri, Abner çoluğu çocuğu toplar, erkek

kardeşlerinden birini ya da Milly'nin kızkardeşlerinden birini ziyarete götürürdü. Yıllardır, ucuz fiyata çiftlik ürünleri alıp eve yığmayı hayal etmişlerdi hep. Ama ne var ki şimdi çoklarının arabası vardı, ve köylüler bu durumdan yararlanabileceklerini sezmışler, yol kıyılarında sergiler kurmuşlar, aşağı yukarı şehir manavlarındaki fiyatlara satıyorlardı ürünlerini. Ama insan kârlı bir alışveriş yapma umudunu hiç bir zaman yitirmez..

BÖLÜM 32

Highland Park'ta yüksek bacalar, bitmeye ve gökyüzüne kara dumanlar kusmaya devam etmekteydi. Henry Ford, çeliğini yapıyor, yeni makineler monte ediyor, makineleri barındırmak için yeni binalar dikiyordu. Günde onaltı saat, üretim zinciri seri halinde yeni arabalar çıkarıyordu; her yirmi beş saniyede bir araba. Kurulu firmalar satın alıyor, bir sanayi dalından öbür sanayi dalına atlıyor, otomobillerinin bütün parçalarını kendisi yapmak ve gerekli hammaddeleri sağlamak için ne gerekiyorsa yapıyordu. Bir araba yapmak için çok şey gerekiyordu: demir, çelik, kömür cam, kauçuk, çimento v.s.

Abner gibi Henry de dünya haberlerini izlemeye devam ediyordu. Yalnız, Abner kendi anlayışına göre, Henry kendi anlayışına göre yorumluyordu haberleri. Belki garip görünecek ama, ikisinin de akli benzer biçimde gelişiyor, aynı zamanda aynı değişimleri geçiriyordu. 1916'nın başında ikisi de, sava-

şın kollektif bir çılgınlık olduğuna, en iyisi A. B. D.'nin bu savaşa karışmaması gerektiğine kesin olarak inanmış bulunuyorlardı. Fakat 1917 yılına girer girmez, ikisi de şu biçim cümleler kullanmaya başladılar: «Denizlerin serbestliği», «Millî şeref», ve hatta «Savaş yok etmek için yapılacak bir savaş»!

Savaş malzemesi yapımcıları ile onların bankerleri, ikisine de uğursuz bir şaka yapmış bulunuyorlardı. Müttefiklere o kadar çok malzeme satmışlar, o kadar çok borç para vermişlerdi ki, şöyle bir durum çıkmıştı ortaya: Eğer Müttefikler yenilirlerse, Amerikan endüstrisi tümünden iflâs ederdi. Kimsenin cebinde tek dolar kalmazdı otomobil almak için. Henry, fabrikalarını kapatmaya zorlanır, Abner'le ailesi de açlıktan ölürlerd.

Amerikan gazeteleri durumu bu denli çığlıkla açıklamıyorlardı elbet, ama yazıların anlamı ve tonu yavaş yavaş değişiyordu. 1916'da, Abner'le Henry gazetelerde savaşın dehşeti üstüne tıradlar okurlardı; 1917'de, gazeteler, denizaltı savaşının dehşetinden söz ediyorlardı. okurlara. Sonra, Fransız, uygarlığını ve İngiliz yönetici sınıflarının daima şampiyonluğunu yaptıkları insancılık idealini göklere çıkaran makaleler de yayınlanmaya başlamıştı. Ve Abner Shutt fabrikadaki arkadaşlarına: «Yahu, şu pis Hunlar ne zaman alacaklar boylarının ölçüsünü?» demekte geçikmedi. Şubatta ise, barışsever Henry Ford, kendisiyle bir görüşme yapan *New - York Times* muhabirine, kafasında doğan dâhiyane bir fikri açtı: «Tek kişilik denizaltılar» yapacaktı, denizaltının ucunda bir sırık sırığın ucunda da bir torpil bulunacaktı.

Woodrow Wilson'un belagatiyle coşan Amerika da, sonunda, demokrasilerin kurtulmasına katkıda

bulunmak için savaşa girdi. Abner gözünü dört açıyordu artık: hiç bir Alman casusunun eli değmemeliydi müttefik ülkelere teslim edilecek arabalara, motörlere. Sonradan, müttefikler borçlarını inkâr edeceklerdi ya! Neyse! Abner, akşam gazetesini okudukça her yanda casus görme hastalığına yakalanıyordu. Gazeteye göre, Kaiser'in ajanları Amerikan fabrikalarını havaya uçurmak için komplo düzenlemekteydi. Bu tertiplere, kulağa yabancı gelen bir ad veriyorlardı: «Sabotaj». Abner sabotaj'a engel olmak için canını vermeye hazırdı. Bununla birlikte, tekerlek montaj servisinde böyle bir fedakârlık yapma fırsatı hiç doğmadı.

Henry de görevini yapmaktaydı. Araba üretmeye devam ediyordu. Ancak, üretimi artırmaktan vazgeçmiş, ordu için kamyon, top arabaları, cankurtaran arabaları ve «özgürlük motorları» (standar-dize uçak motorlarına bu adı takmışlardı) için yarım milyon silindir yapıyordu. Siper savaşlarında kullanılmak üzere miğferler, telefon cihazları imâl ediyor, gerek insanlar, gerek savaş gemileri için zırh denemeleri yapıyordu. Denizaltı kuşatmasının yarattığı açlık tehlikesini gidermek için İngiltere'ye yollanmak üzere beş bin traktör çıkardı. Detroit banliyösünde, Kızıldere boyunca, bir arsa satın alıp üzerinde altı yüz metre uzunluğunda ve birkaç so-kağı içine alan derinlikte bir bina yaptırdı; burada, «Kartal gemi» adı verilen denizaltı avcı gemileri yapılıyordu. Bu gemiler altmış küsur metre uzunluğunda, tekneleri dövme çeliktendi. Bu yüzden, yeni binanın çevresi gürültüden geçilmiyordu. Eski bir çiftlik işçisinin hayalinden doğan bu gemileri denizciler okyanusta denedikten sonra, gürültü daha da arttı.

İki yıl, Abner Shutt istediği kadar iş buldu yapacak. Gündeliği sekiz dolar yirmibeş sente yükseldi. Bu, astromik bir rakam gibi görünürse de, zanaatkâr doğramacı veya duvarcıların günde onsekiz dolar aldıkları ve her şeyin fiyatının ücretler kadar hızlı yükseldiği göz önünde tutulursa, hiç de fazla bir para değildi. Bizimkiler, bundan bir tek olumlu avantaj elde edebildiler: Evin taksitleri değişmezdi, hiç bir malsahibi artıramazdı. Oysa kiralar habire artıyordu. Abner, evin taksidini yatırmak için bankaya her uğradığında için için gülerdi: O kadar kolay para kazanılıyordu ki!

Ustabası yardımcısı arabasıyla debdebeli biçimde işe gidiyor, hava bozuksa iki arkadaşını da yanına alıyordu, onlarda kendisine bir «nikel» - 5 sent - ödüyorlarda her yolculuk için. Tramvay şirketleri bundan zarar gördüğünden, özel arabaların yolcu taşımalarını belediye emriyle yasaklamayı denediler. Bu durum, Abner Shutt'la meslekdaşlarını politikaya itti. Politikayla ilgilenmelerinin başka bir nedeni de, Bay Ford'un Michigan Eyaletinden federal senatörlük için adaylığını koymasaydı. Hırslı bir seçim kampanyası oldu. Kampanya süresince, Ford fabrikalarında ilk ve son defa olarak politika-dan sözetmeye izin verildi. Patronun rakibi bir deniz subayıydı, ve seçim mücadelesi aslında denizciler Birliği'nin eski «barış taraftarı»nı cezalandırmak için harcadığı bir çaba niteliğine büründü. Beş mil-

yon dolar toplayan muhalefet çoğunluğu satın almayı başardı. Henry de az para harcamadı hani, ama seçim için harcadığından daha fazlasını rakibinin cömertçe saçıp savurduğu paraların kaynağı hakkında deliller, tanıklıklar elde etmeye ayırdı. Bu sayede, ilerde, rakibini mahkemeye verip seçim yolsuzluğu suçundan mahkûm ettirdi.

Abner'le Henry'nin çabaları sayesinde, Amerika, Müttefiklerin yardımıyla savaşı kazandı. Fakat belirli bir neden yüzünden, demokrasilerin kurtuluşu henüz tamamen sağlanmış değildi. Yeni bir tehlike belirmişti. Bu tehlike, o zamana kadar bilinmeyen, ve Bolşeviki veya Bolşevik diye adlandırılan bir insan türünden geliyordu. Bunlardan oldukça çok sayıda, Amerika'da ortaya çıkmıştı, ve Amerikalıları Alman casuslarından daha çok korkutuyordu. Abner'in gazeteleri, onu bu yaratıklara karşı gözünü dört açması için uyardı. Abner, elinden geleni yapmaya hazırdı. Fakat bu iş oldukça zor bir işti. Çünkü bu türden olanları çalı gibi kara sakalları olan birer öcü gibi tasvir ediyorlardı. Oysa ömründe gördüğü, bu tasvire uyan tek kişi, seyyar satıcılık yapan bir Yahudiydi; bir gün kapılarını çalmış, Milly'ye dantel ve sentetik ipekten çorap satmaya çalışmıştı.

Elbette ki fabrikalarda hoşnutsuz olanlar vardı. Ama her zaman olagelmisti hoşnutsuzlar. Ve onlar şimdi de her zamanki görünüşlerine sahiptiler, yani sürmenajdan iler tutar yanı kalmamış işçi görünüşü. Onların, şimdi Moskova'ya satılmış olduklarına inanmak zordu. Savaş yüzünden sinirleri pek gerilen insanlar hırçınlaşıyorlardı. Savaş, biraz hayal kırıklığı yaratarak birdenbire son bulmuştu. Millet, hazırlanmış olduğu hamasî marifetlerini gös-

termeye zaman bulamadan barış olmuştu. Abner, sokak köşelerinde kalabalığa nutuk çeken insanlara rastlamaktaydı. Hiç durmaz, gaza basıp son hızla oradan uzaklaşırdı. Ancak, arada bir, gazetede, polis o gibileri alıp götürdüğünü, sokak çatışmalarının, patlak verdiğini okurdu.

BÖLÜM 34

Zaferde, payına düşenden de fazla bir katkısı olan Henry Ford, dinlenmek için güney California'ya gitti. Altadena adındaki bir sayfiye yerinde mütevazı bir villa kiraladı, karısı ve artık yirmi beş yaşına varmış olan Edsel'le birlikte sakin bir kış geçirdi orada.

Yakınlarda oturan bir yazar onu ziyarete gitti ve baba ile oğlu garajda buldu. Orada birşeyler karıştırmak, deneyler, araştırmalar yapmak için ufak bir atelye kurmuşlardı. Daha Edsel doğmamışken Henry'nin Bagley sokağında yaptığı gibi. Markasını bilmedikleri bir karbüratör parçası bulmuşlar, ufak bir kemik parçasından hareket ederek bir fosil hayvanın tüm iskeletini kurmaya koyulan paleontolog Agassiz'i andıran bir çalışmaya girişmişlerdi. Baba oğul Ford'lar, neyin nesi olduğunu bir türlü bulamadıkları bir deliğin varoluş nedenini anlamaya çalışıyorlardı. Yazara da gösterdiler, fikrini sordular. Fakat yazar, olsa olsa bisikletten başka hiç bir şey kullanmış olmadığından, karbüratörlerden birşeycik anladığı yoktu.

Bu yazar da Henry Ford biçiminde bir idealistti:

onun gibi barışı ve insanlar arasında kardeşliği hayal ediyor, yeryüzünü kasıp kavuran şiddet hareketlerinden kaygılanıyor, ilerde çok daha azacağını düşündüğü kaba kuvvet karşısında acı duyuyordu. Bunun önüne geçmek, insanları herkese bolluk ve güvenlik getirecek kadar üretim yapmaya yöneltmek, aralarında işbirliği sağlamak yolunu arıyordu. Ford'u kendi teorilerine inandırmayı umuyordu. Henry çevik ve uzun bacaklı bir adam olduğundan, birlikte saatlerce Sierra Madre'nin yakın tepelerini arşınladılar. Kimi zaman başlarını karlı doruklara doğru kaldırıyorlar, kimi zaman da aşağıda yemyeşil portakal ağaçlarıyla kaplı vadileri seyrediyorlar, hem yürüyor, hem de dünyanın karbüratörünü ne biçim ayarlamak gerektiği konusunu tartışıyorlardı.

Henry Ford elli beşine merdiven dayamıştı artık. İnce uzun boyluydu, saçları kırışmıştı, yüz hatları canlıydı, konuşurken elini kolunu sinirli sinirli sallardı. Uzun kuru elleri hiç boş durmaz, boyuna birşeylerle oynardı. Nazikti, çok basit görünüşlüydü. Müthiş başarısı onu sarhoş etmiş değildi. Genel öğrenimi ilkokul düzeyini aşmamış olduğundan, konuşma dili, A. B. D.'nin merkez kısmı olan Middle - West halkının kullandığı deyimlerle doluydu. Teorilerle hokkabazlık yapmayı hiç öğrenmemişti. Bu nedenle, karşısına herhangi bir teori çıkardılar mı, bir tavşan nasıl deliğine seğirtirse, o da hemen somut olgulara sığınırdı. Bildiği ne varsa hepsini tecrübe ile öğrenmişti. Yeni şeyler öğrenecekse eğer, onları da aynı biçimde, tecrübe ile öğrenecekti yine.

Romancı, kâr sistemi hakkındaki düşüncelerini sorunca Henry'nin yüzünde şaşkıncu bir anlam belirdi. «O ne demek o,» Bu soru karşısında, şaşalama sırası berikindeydi. Nasıl olurdu? Amerika'nın en

büyük kapitalisti kâr sisteminin ne olduğunu bilmiyor muydu? Durum, Molière'in komedisinde ömrü boyunca nesir konuştuğunu öğrenince heyecanlanan Bay Jourdain'i hatırlatıyordu! Yazar, kâr sistemini Henry Ford'a açıklayınca, sanayici diklendi. Elbette kâr edeceksin, dedi. Kim çalışır bir kazanç elde etmeden? Hem niye çalışırsın?

Soyut düşünceye alışkın olmayan kimselerin kafasında her çeşit çelişkili şeyler yanyana bulunabilir. Henry Ford, derin bir inançla, hiç kimsenin bir kazanç elde etmeksizin çalışmayacağını, çalışmak istemeyeceğini ve çalışmaması gerektiğini söyledikten hemen sonra, Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesildiği akşam Başkan Wilson'la Bayan Wilson'un eşliğinde Deniz Kuvvetleri Bakanının evinde hazır bulunduğu ziyareti anlatmaya koyuldu; orada onlara, fabrikalarını karşılıksız hükümetin emrine vereceğini açıklamıştı.

Romancı, bu işte mantık bulunmadığını söyleyince Henry haykırdı: «Ama o zaman savaştaydık!» Romancı şu karşılığı verdi:

«Peki, barış zamanında halka niçin hizmet edilmesin? İnsanları yok etmekte gösterilen coşku, insanların karnını doyurmak onları giydirmek için de gösterilemez mi?»

Henry Ford, mühendislerle mucitlerin çoğu kez sanat aşkına çalıştıklarını kabul etti. Onlar için para, genellikle bir değer taşımazdı. Aynı şey, şairler ve o türden kimseler için de söylenebilirdi. Kendisi ise, parayı şöyle tanımlıyordu: Bir sürü şeyi gerçekleştirmesine imkân sağlayan bir araç. Eğer toplum kendisine büyük bir eser başarmak imkânını vermek istiyorsa, buna olmaz demezdi, kendi istediği de buydu aslında. Ama romancı, acaba otomobil

endüstrisi halkın malı olsa ve müdürlüğü de Henry Ford'a verilse nasıl olur? şeklinde bir teklifte bulununca, sanayicinin damarına basmış oldu. Henry, politikacıların gelip işine karışmalarını istemiyordu. Yolsuzluk, yeteneksizlik ve adam kayırma örnekleri verebilirdi. Oysa bunlardan hiç biri yoktu Ford fabrikalarında.

Amerikadaki demiryollarını örnek gösterdi. Savaş yıllarında müthiş bir israf görülmüş ve hükûmet işe el koymak zorunda kalmıştı. Mutlaka demiryollarının işleyişini baştan başa yeniden düzenlemek gerekiyordu. Bu işe bakmakla görevlendirilen Maliye Bakanı, Henry Ford'ia yaptığı bir görüşmede, rakamlarla bir öneri getirmeye çağırmıştı onu. Henry, bakanın isteğini yerine getirmiş, bunun için epey emek ve para da harcamıştı. Ama hiç bir şey çıkmamıştı. Maliye Bakanı, Wall Street'in sadık emirkuluydu. Her şeyi Wall Street bankalarının gözüyle görür, onlara hizmet etmekten başka şey düşünmezdi. Bu yüzden, kamu yararına herhangi bir iş yapamazdı.

«Ben de aslında onu söylemek istiyordum,» diye cevap verdi romancı. «Kişisel çıkarlar ahlâk bozukluğu getirir, memurları kişisel menfaate, rüşvete, satılmaya iter, sonunda siyaset felce uğrar.»

Henry Ford'un aklı bunu kavrayabilecek kadar işlemeye alışkın değildi. Ona göre ahlâk bozukluğu; satılmışlık, israf ve yeteneksizlik gibi, politikanın özünde mevcuttu zaten. Posta servisini özel teşebbüs haline getirirse hükûmetten daha iyi işletebileceğini iddia etmekteydi. Dediğine bakılırsa, Altadena itfaiyesi bile şehirle ilgili bir hizmet olarak çok şey kaybediyordu, eğer iyi yönetilen bir ticarî firma haline gelseydi yangınları daha iyi söndürürdü.

Romancı, adım adım ilerleyerek bu sorunlara

karşı şimdi takındığı tavra nasıl vardığını açıkladı. Gençliğinde tarih öğrenince, bir şey çekmişti dikkatini: Eğer kral iyi bir adamsa, monarşi dört dörtlük bir sistemdi. Ama eğer insan olarak kralın ciğeri beş para etmiyorsa, işte o zaman felâketti, çünkü kralı değiştirmenin yolu yoktu. Bu yüzdendir ki, sonu sonuna, krallık mesleği iflâs etmişti. İş âlemindeki krallık sistemi de tehlikedeydi artık, çünkü Henry Ford gibileri çok azdı. Ford'un alçak gönüllülüğü bu iddiayı kabul etmesine engeldi. Bununla birlikte, az sonra, Ford fabrikalarında sendika bulunmamasının nedeni, işçilerin sendika istememele-ridir diyerek, romancının iddiasında gerçek bulunduğunu dolaylı biçimde kabul etmiş oldu. İşçilerim eğer sendika kurmak isterlerse, kurabilirler, özgürdürler, dedi.

Ford'u en sert biçimde eleştirenlerden biri de Theodore Roosevelt olmuştu. Bu yüzden, yazar, Roosevelt'le Henry'nin aynı anlayışı taşıdıklarını söyleyince, sanayici hoplayıverdi. Şöyle dedi yazar: «Kendisiyle uzun uzun konuştum, Bay Ford. Sonunda, ekonomik bir gücün ya da bir sosyal sistem'in ne olduğunu kendisine anlatmaktan vazgeçmek zorunda kaldım. O yalnızca iyi ya da kötü bireyler görüyor. Wall Street'te dolandırıcılık yapan pek zengin, pek güçlü kötü adamlar bulup ortaya çıkarmış, onlara karşı savaş açmıştır. Ama bu, lâf savaşıydı, çünkü ne yapacağını pek bilmiyordu. Şimdi de dikkati düşman ülkelere yöneliyor, copu Avrupada sallamak istiyor. Bu demektir ki artık sonuna kadar gericilerin oyununu kolaylaştıracaktır. Dikkat edin, siz de aynı duruma düşmeyesiniz, Bay Ford!»

Bu güneş ve portakal ülkesinde başka bir Amerikalı sanayici de yaşamaktaydı. Gerçi Henry Ford kadar zengin değildi, ama hemen onun kadar ünlüydü, çünkü o sıralar herkesin satın aldığı her bir traş bıçağı paketini onun portresi süslerdi. O da kardeşlik ve barış hayal ediyordu. Bir proje hazırlamıştı en ince ayrıntılarına kadar. Bu projeye göre, Amerikan sanayiinin sahipleri bireyci anarşiden, hiç bir yıkıma ve zarara uğramaksızın, kamu düzenine geçebileceklerdi. Bunun için yapılacak şey şuydu. Sanayi patronları bir «Halk Şirketi» kurmalıydılar, bu şirket, halkın parasıyla, mevcut bütün endüstrilerin tahvillerini, hisse senetlerini satın alıp halkın direkt çıkarları doğrultusunda yürütmeliydiler endüstrileri.

King C. Gillette genç değildi artık ve bu işe kendisi önyak olmayı düşünemezdi, ama bu tasarımı gerçekleştirmeye koyulacak büyük bir patron bulma hayalini besliyordu. Henry Ford'la görüşmek isteğinde olduğunu bildirdi. İki adam, romancının evinde buluştular, iki saat ocak başında oturup fikir alışverişinde bulundular. Konuşmaları, birbiriyle çarpışan bilyardo toplarını andırıyordu: kuru bir çattırdı duyuluyor, sonra toplar birbirinden uzaklaşıyordu. Ama hiç biri öbürünün niteliğinden, biçiminden ya da renginden birşey almıyordu.

Henry Ford, devlet okullarını bile özel sektöre devretmek isteyen aşırı bireycilikten şaşmıyordu.

Herkes, en iyi malı üretip elden geldiğince ucuza satmayı öngören kendi yönteminin en akıllı yol olduğunu er geç anlayacaktı, bundan emindi. Ve bu her işte böyle olunca, herkese bolluk ve güvenlik sağlanmış olacaktı. Yeni bir buluş olan ve sınırsız satış imkânlarına sahip bulunan otomobilin dünya endüstrisinde özel bir yer kapsadığını kimse kabul ettiremezdi kendisine. Aynı şeyi çelikte, çimentoda, kauçukta, camda ve üretimin daha başka dallarında da uygulamaktaydı, ve bunu herhangi bir pazarda da yapabileceğini ve de herkese altı ya da yedi dolar gündelik ödeyebileceğini savunmaktaydı.

King C. Gillette iri yarı bir adamdı, zengin adam karikatürüne tıpatıp uyardı. Fakat bu cüsseli vücutta kadınsı bir naziklik ve çocuksu bir çekingenlik gizliydi. Başkalarının acı çekmesine dayanamaz, fikir çatışmaları ve evrensel kötülük karşısında içine kapanırdı. Düşünceleriyle baş başa yaşar, toplumu çözümler; çağdaş kaosun girdabından geçmekte olan kapitalizmin, başlangıcından, korkunç ve kaçınılmaz iflâsına kadar evrimini incelemekle oyalanırdı. Otuz kırk yıldır, kapitalist düzendeki israfın çeşitli belirtileri üzerinde yaptığı gözlemleri not ederdi. Ve gözlemlerinin sayısı öylesine çoktu ki, onları temize çekmek için özel bir sekreter tutmuştu. Sekreterin bir görevi de, kalemleri daima yontulmuş, yazmaya hazır durumda tutmaktı.

«Traşbıçağı Kralı», bir saate yakın, «otomobil Kralı» na, rekabet sisteminin çılgınlığını anlatmaya çalıştı: rasgele üretilir, her imâlatçı yaptığını yapacağını rakiplerinden gizlemek, mallarının gerçek niteliği hakkında alıcıyı aldatmak için elinden geleni yapardı. King C. Gillette, bu biçim bir davranışın yol açtığı zararlardan örnekler verdikçe, «otomobil

Kralı»nın hazır cevabıyla karşılaşılıyordu. «Bu bir deneydir», diyordu Ford, «halka bir ders oluyor bu, Bay Gillette». Bu cevaplar çok geçmeden bir formül niteliğini kazandı.

«Ders olmasına derstir elbet Bay Ford, ama ne biçim bir ders acaba? Aklın başına gelsin işte demek, sana bu ders olsun demek güzel şey. Ancak, başkasına ders vermek, öğretmek için, insan önce kendisi prensip sahibi olmalı.»

«Alıcılar kendileri bulsunlar artık doğrusunu, Bay Gillette.»

«Peki ama, biz niye kendimiz bulamayalım doğruları, siz ve ben? İşlediğimiz hataların bize bir yararı olduğunu söylüyorsunuz. Örneğin dünya savaşından ne ders aldık, söyleyebilir misiniz bana?»

Henry Ford bir an duraksadı, ama ona da bir cevap bulmaktan geri kalmadı. Dedi ki: savaş, halklara, bir Milletler Cemiyeti'nin (1) gerekli olduğunu kanıtlamıştır.

«Hükümetlerin bir politik örgütü olan Milletler Cemiyetinden sözediyorsunuz. Fakat düşünmüyorsunuz ki hükümetler, hammadde ve pazar elde etmek için kendi aralarında çatışan ekonomik çıkar gruplarını temsil ettikleri sürece, kaçınılmaz şekilde devletler arasında ittifaklar ve rekabetler yaratmak zorunda kalacaklardır. Oysa bu devletlerarası ittifak ve rekabetlerdir savaşları doğuran.»

Henry artık anlamıyordu karşısındakinin sözlerini, ya da belki anlıyordu da, kabul etmek istemiyordu. Kabul edemezdi de ondan. Kapitalist sistemde yeni pazarlar bulmak, üretimi geliştirmekle, akarsulardan elde edilen enerjiden yararlanmak, ka-

(1) O zamanki adıyla, Cemiyet-i Akvam.

liteyi yükseltmek, daha çabuk ulaşmak demektir aşırı üretime. Aşırı üretim ise, milyonlarca işçinin zaman zaman işsiz kalmasına yol açardı. Eğer Ford bu gerçeği kabul etmek zorunda kalsaydı, nice olurdu bütün bu işleri gerçekleştirmek için kurduğu, güzel tasarılar?

Amerika'da pek çok bulunan yarı felsefî, yarı dinî tarikatlardan birinin bir müridi Henry Ford'un düşüncesini etkilemiş, onun kapitalizme olan kesin inancına bir parça mistisizm katmıştı. Henry, Jack London'un bir eserinde, ölümden sonra ruhun başka bir vücuda girip yeniden doğacağı fikrine rastlamıştı. Bu fikre dayanarak: «Her an Tanrının içinde yaşamaktayız» dedi. Gillette, Tanrının içinde yaşanmasına karşı çıkmıyordu. Fakat maddî şeylerin üretim ve dağıtım sorunları üzerinde kafalarda karışıklık yaratmak için bu tanrısal fikirden yararlanmanın gereğini anlamıyordu. Bu yararsız görüşmeden çıkardığı sonucu şu sözlerle özetledi:

«Bay Ford, siz kendi fabrikalarınızda dirlik ve düzenliğin bozulmamasını istiyor, hiç bir israfa katlanamıyorsunuz. Fakat dış dünyada kaos ve anarşiden başka bir şey görmüyor, hatta bu durumu kabul ediyorsunuz. Ve sonra da, bu onayınıza «iyimserlik» adını veriyorsunuz!»

BÖLÜM 36

Henry baharda Detroit'e döndü. Dikkatini oraya çeken birtakım konular vardı. Örneğin, bakılmaya başlanacak iki büyük dava.

1916'nın o karanlık günlerinde, Amerika Birleşik Devletlerinin Meksika'ya karşı savaşa gireceği sanıldığı sıralarda, Henry Ford, millî Muhafız (1) kıtalarına yazılacak işçilerini işten çıkaracağını bildirmişti. Bu bildiri üzerine, *Chicago Tribune* gazetesi ona anarşist demiş, o da küplere binip gazeteye karşı hakaret davası açmıştı.

Aslında Henry bir anarşistin ne biçim şey olduğunu pek bilmezdi. Ve doğrusunu söylemek gerekirse, *Chicago Tribune*'le okurları da bilmezlerdi. Gelmiş geçmiş en ünlü militan anarşist örneği, hiç kuşkusuz Hazreti İsa'dır gerçi, ama *Tribune*'un okurları, bu iddiayı ileri sürmek cüretini gösteren kimseyi linç ederlerdi herhalde. Onlar için, «anarşist» diye kanun dışı tehlikeli kimselere denirdi. Bunun, gözleri önünde bulunan en belirgin prototipi de, *Tribune*'un başyazarıydı. Ben dünyanın en büyük gazetesiymiş diye gerine gerine ilân edip, Amerika'nın en kalles en kindar gazetesi olmak için elinden geleni ardına koymayan *Tribune*'un.

Davaya, Michigan eyaletinin küçük Mount - Clemens şehrinde bakıldı ve «Barış gemisi» biçiminde gösterişli bir «temaşa» oldu. Şoven Texas Rangers'ler derneğinin üyeleri ve başka azgın «yurtseverler» tanık olarak dinlendiler. Bütün bir gazeteciler ordusu hazır bulundu duruşmalara ve tüm dünya izledi olayları. Bir hakaret davasının kaçınılmaz sonucudur o davayı açanın hayatının, ahlâkının ve zihinsel yeteneklerinin didik didik edilmesi. Zavallı Henry de iki üç ay süre ile çok zor durumlara düştü. Dünyanın en ünlü özel detektif bürolarından biri, Ford'un ömrü boyunca dediği ya da yaptığı en saç-

(1) Gönüllülerden kurulu milis kuvveti.

ma ve en tutarsız şeyleri ortaya çıkarmak için uğ yıldır araştırmalar yapmaktaydı. Şimdi, en düzenbaz avukatlar onu sanık iskemlesine oturtup gülünç hale getirmeye uğraşacaklardı.

İçinde uzun uzun kelimeler bulunan kitaplar seçmişlerdi özenle. Niyetleri, Henry'ye okutmak ve onunla alay etmektir. Henry, tatlı bir kurnazlıkla onların oyununu bozdu. Gözlüklerimi unutmuşum dedi! Belki okuma bilmediğini iddia edecek kimse-ler çıkacaktı; onlara da, Henry istediklerini düşün-mekte serbest olduklarını söyledi. Gerçekte Henry okuma bilirdi, bilirdi ya, oldukça yavaş okurdu ve uzun kelimelere rastlayınca duraksardı.

Daha bilmediği bir sürü şey vardı başka. Örneğin avukatlar kendisine Benedict Arnold'un (1) kim olduğunu sorunca, bir yazardır diye cevap verdi. İngilizce konuşan bütün ülkelerde bir kahkaha tufanı koptu. Bir sürü çok okumuş insan kendilerini bir mültimilyonerden kat kat üstün görebilme fırsatını kaçırmadılar. Fakat Ford satın alan ve kullanan orta halli Amerikalı için Henry'nin Amerika tarihini ve İngiliz edebiyatını yutmuş olması o kadar önemli değildi. Müşterileri, Ford'un frensiz bir demarör yapmasıyla daha çok ilgilenirlerdi. Bütün bu bilgileri bana öğretecek birisini beş dakika içinde bulabilirim», diyordu Ford. Müşterilerinin çoğu bu karşılığı pek yerinde buldu.

Henry Ford kazandı davayı. Yani jüri, onun bir anarşist olmadığına karar verdi. Fakat bir milyon dolar alıp da ne yapacak diye düşünen jüri üyeleri, ona altı sent tazminat verdiler.

(1) Amerikanın bağımsızlık savaşında yurduna ihanet eden bir general.

Bu dava birçok bakımlardan ders oldu Henry'ye. Bir kere, Benedict Arnold'la Arnold Bennett (1) arasındaki farkı öğrenmişti artık. Ama hakaret davasının boş şey olduğunu da anlamıştı. Artık gazeteler istedikleri kadar yalan ve iftira kusabilirlerdi: İşitmemezlikten gelerek, otomobil üretmeye bakacaktı.

BÖLÜM 37

Henry Ford'un başında başka bir dava daha vardı, hem de öbüründen çok daha önemli bir dava: İlk Ford arabaları için Ford Motor Company'ye altıyüz elli motor verip karşılığında hisse senedi alan, motor atelyesi sahipleri Dodge kardeşler açmışlardı bu davayı. Bu alışverişten kısa bir süre sonra iki kardeş kendi hesaplarına otomobil yapımına girişmişlerdi, ve şimdi büyük bir fabrikanın sahibiydiler. Ford'un hisse senetleri hâlâ ellerindeydi, ama Henry hiç kâr payı ödemedikten sonra, neye yarardı senetler?

Bu konu üzerinde Ford'un kişisel fikirleri vardı. Sermayeye faiz ödemeye karşıydı. Ömründe borç para almış değildi bankalardan. Yararlı bir çalışma ile kazanılmamış bir parayı ödemeyi kabul etmezdi. Bu nedenle, on altı yıldan beri, şirketin yaptığı bütün kâra el koyar ve bu paraları yeniden işte kullanarak yeni topraklar satın alır, yeni binalar yaptırır, daha modern araç ve gereçlerle donatır, daha

(1) *Çağdaş İngiliz romancısı.*

çok araba çıkarmak için gerekli her şeyi yapardı. Henry Ford için oldukça doğru bir davranıştı bu. Fakat Dodge kardeşler bakımından öyle değildi. Onların, Dodge arabaları çıkarmak için paraya ihtiyaçları vardı; oysa paraları Henry kullanıyordu, hem de Ford arabaları yapmak için!

Adı geçen Dodge kardeşler, Ford'un hissedarlara kâr paylarını ödemedikçe elindeki paraları işi genişletmeye kullanmasını yasaklayan bir tedbir kararı çıkarttılar yargıçtan. Konu mahkemeye dö-küldü ve Dodge'lar davayı kazandılar. Bu sonuç bir süre için Ford'un gözünü korkuttu. Edsel'le birlikte başka bir şirket kuracaklarını ve bu şirketin ikiyüz elli dolara satılacak yeni bir tip otomobil çıkaracağını çıtlattı. Azınlıktaki hissedarlar bu haberden öylesine ürktüler ki, ellerindeki hisse senetlerini borsa değerinin altında bir fiyatla sattılar. Buna rağmen, yatırmış oldukları paranın bin katı geçti ellerine. Eskiden bir kömür tüccarının yanında küçük bir memurken biriktirdiği tüm parasını bu işe yatıran James Couzens, otuz yedi milyon dolarla ayrıldı şirketten; bu parayı seçim kampanyasına harcadı ve Henry'nin elde edemediği Michigan federal senatörlüğünü kazandı. Couzens akıllı ve ileri görüşlü bir adam olduğundan mükemmel bir senatör oldu. Herhalde Henry onun kadar başarılı olamazdı o mevkide.

Gazeteler bu malî oyunları teker teker anlatıyor, Abner de olayların ayrıntılarını teker teker Tom'a okuyordu yüksek sesle. İkisi de, daha Abner küçük bir oğlanken Bay Ford'un Bagley Street'teki garaj'ı önünde arabasının direksiyonunu denemesini seyretmeye gittikleri günü hatırlıyorlardı. Bu anı, hayatlarının en şerefli anısı olmuştu. Bütün ta-

nıdıklarına en sık anlattıkları olay. Yazık ki ozaman o petrole yürüyen çocuk arabasının geleceğini hiç kestirememişler, kaderlerini Bay Ford'un «oyuncağına» bağlamayı düşünememişlerdi. O yıllarda tasarruf sandığında epey paraları vardı. Bu parayı Ford Motor Company'ye yatırmış olsalardı, şimdi kim bilir ne kadar paraları olurdu!

O dönemde Henry Ford'u tanımış olan herkes de aynı hesabı yapmaktaydı. Milyonlarca Amerikalı sırf Detroit'te oturdukları, ilk Ford arabalardan birisini satın aldıkları ya da otomobil denen şeyin geleceğine ümit besledikleri için bu hayallere dalıyorlardı. Bu gibi hayaller, Amerika denen bu ülkenin romantizmini oluştururdu. İnsanı günlük işlerin monotonluğundan kurtaran bir serap. İş hayatı da, eğlenme gibi, bir piyangoydu. Böylesine yüklü ikramiyeler çekme ihtimalinin varolduğunu bilmek bile umutla titretirdi yürekleri Ford'un, Dodge'ların, Couzens'in nasıl servete kavuştuklarını okuyan milyonlarca kadın ve erkek Amerikalı öyle bir ruh haline kapılıyorlardı ki, karşılarına çıkan her fırsatta spekülasyona girismeye hazır olurlardı. Bu bakımdan, siyahilerle maden tahvilatı, hayali petrol hisseleri alıp satan ve daha binlerce sakat iş çeviren madrazlar halkın cebinden her yıl milyonlarca dolar asırma fırsatını bulurlardı.

Ama bu dediklerimizi «Otomobil Kralı»nın ağzından işiteceğinizi sanmayın. Bu biçim değerlendirmeleri yapsa yapsa «Tas bıçağı Kralı» yapabilirdi!

İkisi de, daha Appleton'da doğmuştu. Bu iki gün hatırlıyorlardı. Bu şerefli anı oluşturan bütün ta-

Abner'in büyük oğlu John Crock Shutt on beş yaşındaydı artık. Dolgun yüzlü, sağlam yapılı bir çocuktü. Anasının parlak mavi gözlerini ve ucu hafif kalkık burnunu almıştı. Asi saçları tırağa gelmezdi. Gittiği okulda madenler ve makineler konusunda ne bulduysa öğreniyordu. İşte o sıralarda, talihin mutlu bir raslantısı, hayatının geriye kalan kısmına yön verdi.

Amerika'nın savaşa katılmasından aşağı yukarı bir yıl önce, Henry Ford öğrenimleri yarıda kalan çocuklar için bir meslek okulu kurmuştu. Bu okulda, Ford'un her zaman ihtiyaç duyduğu uzman işçiler yetiştirilecekti. Ford'un düşüncesine uygun bir okuldu bu. Öğrenciler bilgileri kitaplardan öğreniyorlardı. Ama aynı zamanda gerçekten iş görüyorlar, Ford fabrikalarının çeşitli bölümlerinde parça imâl ediyorlar, bu iş için de saatte otuzbeş sent alıyorlardı. Okulu bırakıp çıksalar, hiç bir işte bu parayı kazanamazlardı.

Bu kuruluştan söz edildiğini ilk duyduğu günden beri, artık Johnny Shutt için hayatta bir tek amaç vardı: O okula kabul edilmek. Bir dilekçe hazırladı, babasının Ford Motor Company'nin kuruluşundan beri bu müessesede çalıştığını söylemeyi de unutmadı. Kendisini çağırdılar, okul karnelerini incelediler. Ve meslek okuluna kabul edildi. O kadar mutluydu ki, kabına sığamıyordu. Artık her gün okuldan eve dönüşünde gördüğü ve yaptığı bütün harika

şeyleri anasına babasına anlata anlata bitiremiyor-
du. Otomobil üretimiyle ilgili her şeyi öğrenmeye
kararlıydı. Büyük Ford fabrikaları onun dünyası
olacaktı artık.

Böylece, oğlanlardan birinin gelecekteki haya-
tı garanti altına alınmış oluyordu. Fakat ikinci oğ-
lana gelince, talih pek gülmüyordu yüzlerine. Yazık
ki Henry - Ford adını Johnny'ye takmamışlardı:
mesleğinde ilerlemesine yardımcı olurdu belki. Kü-
çüğü olan Hank, pedegogların «dikkafe» dedikleri
cinstendi. Bir gözü şaşkı bakardı. Bu kusuru ona ür-
kütücü bir hava verirdi. Kimseyle anlaşamaması
belki de bu yüzdendi. Şu bir gerçek ki, öğretmenle-
rine ve hattâ arkadaşlarına bol bol yalan söylerdi,
ve hiç sevilmezdi.

Birgün, okula gitmedi. Bunu haber alan babası
ona sopa çekti. Hank kaçtı ve eve dönmedi. Kadın-
ların üstelemesiyle Abner onu arayıp bulmaları için
polise başvurdu. Fakat çocuk bulunmadı. Belki de
polis bu aramayı gerektiğince sıkı tutmamıştı da
ondan. Hank keyfi istediği zaman döndü eve, ama
Abner ona yeniden sopa çekmeye kalkışmadı. Bir
daha giderse artık hiç dönmez belki diye korktu.

Ondan sonra Hank, canı istemediği zaman okula
gitmemeye başladı. Geceleri dışarda geçirdiği de olu-
yordu. Çok geçmeden, ne yaptığı belli oldu. Marşan-
diz vagonlarına girip kolileri çalan bir haydut çe-
tesine üye olmuştu. Polis yakaladı bir gün; Kodese
tıktılar. Yürek paralayıcı hıçkırıklarla ağlayan ana-
sı oğluna dokunamıyordu bile, çünkü aralarında tel
kafes vardı. Yürümeye başlar başlamaz çocuklarını
her pazar sabahı kiliseye yollayan bu çalışkan ve
namuslu emekçi ailesi için bu ne korkunç yüz kara-
sıydı yarabbi! Demek ki kiliseye gitmek, dört ço-

cuktan bir tanesini etkilememişti. Abner'le Milly, bunun nedenini anlıyamıyorlardı.

Abner fabrikadan yarım gün izin alıp mahkemeye gitmek zorunda kaldı. Saygıdeğer bir insan olduğuna tanıklık etmesi için muhterem Peter Orgut'u da yanına kattı. Yargıcı yumuşatmayı başardılar. Hank Shutt gözetime alındı, yani ayda bir yargıca görünüp «isbatı vücut» edecekti.

Hank bir süre uslandı, yeniden okula gitmeye başladı. Fakat bir daha hiç ısınmadı ailesine, kili-seye. Artık lekeliydi, damgalı genç bir «suçlu». Herkes kuşku ile bakıyordu ona. O ise, milletin uyuşuk dindarlığıyla alay ederek karşılık veriyordu. Uyuşukluğu silkip atmış bir genç oğlandı işte kendisi! Ama sonra belli oldu ki hayatta yolunu bulmak için böyleleri de sökermiş.

BÖLÜM 39

Henry Ford işini genişletmeye devam etti. Artık kendisine ayak bağı olacak kimse kalmamıştı: İşinin tek sahibiydi çünkü. Karısı, oğlu ve kendisi Ford Motor Company'nin tek, yöneticileri ve üç tek hissedarlarıydı. Üst kademede büyük bir temizliğe girişildi. Tıpıtıpına patronun fikirlerini benimseyenler kendilerine başka iş aramak zorunda kaldılar. Savaş, belirli bir etki yapmıştı Henry'ye. Diğer insanlara karşı yeni bir tavır öğretmişti ona. Haçlı seferlerine, «barış gemilerine» paydos! İdealistler artık kendisini avuçlarının içine alamayacaklardı. Onlarla boşuna vakit kaybetmeyecekti. Bundan böyle bir iş adamı olacak, gereğinde sert davranmasını

bildiğini de gösterecekti. Bu iş kendisine aitti, onu kendisi kurmuş ve bu duruma kendisi getirmişti. Yanında çalışanlardan bütün istediği, kendisinden aldıkları emri kayıtsız şartsız yerine getirmektir.

Tavırları daha kaba, konuşma biçimi daha kırıcı oldu. «Minnettarlık mı?» diyordu. «İş hayatında minnettarlık yok. İnsan para için çalışır.» Bu ilkenin kılavuzluğunda, başlangıçtan beri canla başla müessesesinde çalışan en sadık servis şeflerinden birçoğuna yol verdi. Kimi zaman önceden haber vermek külfetine bile katlanmazdı. Sabah işe gelenler kendi koltuklarında başkalarını bulurlardı. Zaman zaman korkunç öfkelere kapılırdı Ford. Ve kancayı taktığı kimse işe geldiğinde çekmecelerinin kendisinden önce yazıhanesine giren başka biri tarafından baltayla kırılmış olduğunu görürdü. Adamcağızın başvuracağı bir yer yoktu, kimseye yakınamazdı, çünkü yazıhanesi «kendisinin» değildi nihayet, her şey gibi o da Ford'un malıydı. Henry'nin canı orasını yıkmak, masayı kırıp açmak istiyorsa eğer, bu hiç kimseyi ilgilendirmezdi.

İşten ayrılanlar arasında, sosyal Servis'in başında bulunmuş olan anglikan rahip de bulunuyordu. Ford'un hizmetinde çalıştığı beş yıl içinde, duayen Marquis doğru ve akıllı bir danışman olarak kendini göstermişti. Son zamanlarda Ford'un sık sık haksızlık yaptığını görünce işe karışmaya yeltenmiş, fakat Henry'nin, kesin emri uyarınca alınan tedbirleri bilmemezlikten geldiğini farketmişti. Ford soruşturma açtırmaya söz veriyor, fakat sözünü hiç tutmuyordu. Bu durumda, duayen Marquis idealizm döneminin kapandığını, İsa'nın bir rahibinin Ford'un sınıflar makinesi içinde bundan böyle yeri olmadığını anlıyordu. Rahip istifa ettikten sonra, Henry, işçi-

lerinin paralarını nereye harcamaları gerektiğini kendisi saptamak hevesinden vazgeçti. Bu hevesi yüzünden eleştirilere uğramıştı. Öyleyse canları istediği gibi yapsınlardı. Mesleğinin gülünç bir evresini hatırlatan reformcu ve idealist takımının ayakları dibinde dolaşmasından bakıp usanmıştı artık.

Coşkunluk günlerinde yapmış olduğu güzel vaadlerden de usanmıştı, hem artık hiç bir sözünü tutmaya hevesli değildi. Savaş sırasındaki satışlardan elde edeceği kârı son dolarına kadar hükûmete ödeyeceğini söylemişti Başkan Wilson'a, ve bu taahhüdünün herkese duyurulmasına izin vermişti. Savaş dolayısıyla ettiği kâr yirmidokuz milyon dolara yükselmişti. Şimdi, bu parayı kendisine alıkoymayı düşünüyordu. Ama bir yandan da, reklâmdan hoşlanmaya başladığı için, karısının dostu olan biyograflarından birisinin, bu parayı Devlete ödediğini yazmasına ses çıkarmadı. Fakat Maliye Bakanı böyle bir ödeme yapılmış olduğu konusunda hiç bir iz bulunmadığını bildirdi.

BÖLÜM 40

Savaş, yüz milyarlarca dolarlık servetin yok olmasına neden olmuştu. Henry Ford'un ekonomik teorilerine göre, bu servetin yerine yenisini koymak gerekliydi. Şu halde alışverişin birdenbire canlanması, fiyatların, borsadaki değerlerin fırlaması, bir refah görüntüsünün belirmesi beklenmeliydi. Ateşkesin ertesi yılında olduğu gibi, Ford arabaların satışı hemen hemen bir kat artmıştı. Henry, bu duru-

mu iddialarını doğrulayan bir delil sayıyordu.

Ancak, 1920'nin ortalarına doğru, Wall Street'te bir panik havası esti, işler birdenbire durdu, satışlar - Ford'unkiler bile - düşmeye başladı. Henry, spekülasyonun fiyatları pek fazla yükselttiğini ileri sürdü, kendi arabalarının fiyatını 525'den 440 dolara, yani maliyet fiyatının altına düşürdü. Geniş çapta malzeme stokuna sahip bulunduğundan, bunu yapabiliyordu.

O zaman Ford'un üretim ortalaması ayda yüz bin arabaydı; Henry bu ortalamayı korudu. Fakat satış rakamlarındaki düşme devam ediyordu. Henry kötü duruma düşeceğini farkettil. Dodge'ların ve Couzens'in hisselerini satın alırken, Edsel'le birlikte yaklaşık yetmiş milyon dolarlık senet imzalamışlardı. Bu meblağın hemen yarısının ödeme günü gelmek üzereydi. Sonra, gelir vergisi olarak da onsekiz milyon dolar borçluydu Devlete.

Bu durumlar belli olunca, şirketin borç para aradığı ve bulamadığı konusunda söylentiler dolaşmaya başladı. Bizim banka sisteminin bir özelliğı de şudur ki, bir firma tam paraya ihtiyacı olduğu zaman ödünç alacak para bulamaz. Henry Ford birçok kez bu sistemin üzerine dikkatleri çekmişti.

Gazetenin malî sayfasında (Abner o sayfayı okumazdı) makaleler çıktı, sonra başka sütunlara sızdı. O sütunlarda Abner gördü bu makaleleri. Bir New - York'lu bankerler grubu temsilciler yollamışlar, Henry Ford'u zor durumdan kurtarmak için bir tasarı önermişlerdi. Bu tasarinin temel şartı şuydu: Ford'un sermayesi maliyeciler tarafından atanan bir temsilcilerinin emri altında bulunacak, harcama, yatırım v.s. her şeyi o yapacaktı. Wall Street, A. B. D.'nin en büyük bağımsız sanayicisini en sonunda ele

geçirecekti. Çünkü Ford sermayesini oluşturan değerlerin onda birini nakit paraya çevirmenin yolunu bulamıyordu.

Abner bu haberi veren makaleleri şaşkınlıkla okudu. Yazıların doğruluğundan kuşku duymuyordu: Gazete yazıyordu ya işte! Demek doğru ki yazıyordu. Konuyu atelyede arkadaşlarıyla tartıştı. Gençler: «Ne olacak yani?» diyorlardı. Başka yerde iş bulurlardı. Bütün işler birdir. Yaşlılar müesseseseye daha bağlı olduklarından, büyük bir üzüntüye kapılmışlardı. Ama ne gelirdi elden? Otomobil yapmaya devam ediyorlar, bir yandan da acaba fabrika kapanacak mı, acaba kapanması yakın mı? diye kendi kendilerine sorup duruyorlardı.

Henry Ford da okuyordu o makaleleri, fakat herkes onun bu davranışını, çılgınlık olarak nitelediği halde, sarsılmaz bir azimle araba üretimini sürdürüyordu. Onun da bir düşündüğü vardı, zamanı gelince millet görecekti neyin nesi olduğunu! Ülke boydan boya Ford satıcılarıyla doluydu. Sayıları yedi bini aşkındı. Fazlaydı. Satış tekeline sahiptiler. Bu ayrıcalık yabana atılır şey değildi. Aralarından birçoğu varlarını yoklarını bu işe yatırmışlardı. O sıralarda durum krittikti gerçi, ama refah yeniden geri gelecekti, ve o zaman, iyi ki dayanmışız diyeceklerdi.

Aralık ayı başında Henry bombasını patlattı. Ford Motor Company'nin ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan otuz beş montaj fabrikasında çok sayıda araba stok etmişti. Acentelerine birer mektup göndererek bu arabaları çabucak teslim almalarını, bedellerini peşin para ile ödemelerini emretti. Her acentenin alacağı araba sayısını da kendisi saptadı. Cevap olarak, binlerce protesto telgrafı yağdı. «İm-

kânsız!» diyorlardı acenteler. Mahvolduklarının resmiydi! Fakat Henry acımasız, directti: Payına düşen arabaları almayanın acenteliği iptal edilecekti.

Henry, bankalardan ödünç para almak istemiyordu. «Hayır, yapmam bunu!» diyordu. Bu zor işi dağıtıcılarına, küçüklere yüklüyordu. Onlar ne isterlerse yapsınlar: Yerel bankacılarına gitsinler, tartışsınlar, onları yumuşatıp kandırsınlar, yahut dostlarına borçlansınlar, ya da evlerini ipotek ettirsinler: Herhalde gerekli parayı bulup Henry'ye yollayabilirlerdi. Ne yani, otomobili icat eden, onları geçindiren işi kuran, kendisi değil miydi? Satacak Ford araba bulunmasa, Ford acentesi olmanın ne yararı vardı? Çıkın öyleyse işin içinden, ve de zırlamayın!

BÖLÜM 41

Bütün araba fazlasını piyasaya sürüp talebi doyurduktan sonra, otomobil Kralı fabrikalarını kapattı. Personeline güzel bir Noel armağanı! «Reorganizasyon» yapılacak, deniyordu. Pek uzun bir kelimeydi bu, ve çokları bilmiyordu ne anlama geldiğini. Personele gönderilen yazıda, üretime ancak onbeş günlük bir ara verileceği bildiriliyordu, fakat işçiler inanıp inanmamakta kararsız kalmışlardı. Ocak ayının primini yılbaşında alacakları ilân edilmişti, ama personel bundan da pek emin değildi.

Yine tadacaklardı ekonomik «kriz»i. Abner bunu önceden haber vermiş, çocukların gözünü korkutmaya çalışmıştı. Şimdi «Ben size söylemiştim» diyebilirdi. Bir köşeye biraz para koymuş ve canı har-

camak istediği halde o paraya el sürmemişti. İhtiyar pinti diye kınanmıştı da. şimdi, geçim için, tasarruf sandığından para çekmek zorunda kalacaktı. Abner'in de, karısının da içi sızlıyordu. Evde onarımlar yapmayı tasarlamıştı, ama parayı, malzeme giderlerine yatırmaya eli varmıyordu. Sonra, çalışmaya da keyfi yoktu aslında. Ev taksitlerinin ancak yarısını ödemislerdi henüz. İster misin ev de elden gitsin?

Abner evde oturup kara kara düşüncelere d alıyor, ya da sokaklarda sürtüyor, hepsi de Ford işçisi olan, işsiz kalmış, bakalım ne olacak diye bekleyen komşularıyla durumu görüşüyordu. Fırtına, tipi, onları bir süre oyaladı; kaldırımları kardan temizlediler. Montaj zincirinde yaptıkları işe benzemiyordu bu. Soluk soluğa kalmışlardı. Abner şişmanlamıştı; bunu sağlık belirtisi sayıyordu, ve yanılıyordu, çünkü yağlar özellikle göbeğinin etrafında birikmişti. Bacakları ağırlaşmış, ayakta dura dura varis olmuştu. Montaj zincirinde ustabaşı olan bir kimsenin oturması ne mümkün! Başka işçiler ise, uyuşan bacaklarını hiç alıştıramazlardı.

Kaygılarını ocuklarla paylaşmayı denerdi, ama kolay değildi bu. Gençtiler, kendilerinden emindiler, hayattan habersizdiler. Sevimli küçük Daisy bir ticaret okulunun kurslarını izlemeye karar vermişti: Bir sürü ipek çorabı olan güzel bir steno olacaktı. On bir yaşına varan küçük Tommy tüm dünyaya kumanda edecekti, ve böyle yapmaya şimdiden başlamıştı bile: Okulda bir sürü işe girişiyordu. Böylece, hepsi bir yana gidiyordu, hepsinin bir acele işi vardı, ve hiç biri evde bir iş görmeye, yardımcı olmaya, hattâ ana babasıyla biraz laklak etmeye zaman bulamıyordu.

Bekleme süresi altı hafta uzadı. Abnerin güveni sarsılmaya başlıyordu ki, sonunda postacı bir sirküler getirdi. İşe çağrılıyordu. O zaman anladı bu süre içinde patronunun ne yaptığını. Savaş üretiminden kalma her şey kaldırılmış, yeni bir anlayışa göre baştan kurulmuştu fabrika. Her şey ayıklanmış, pırıl pırıl olmuştu. Araba üretimi için gerekli olmayan ne bir servis, ne bir tek işçi kalmıştı. Artık ne istatistik bölümü vardı, ne sosyal Servis, ne de buna benzer zırvalıklar. Telefon hatlarının yüzde altmışı iptal edilmişti. Eskiden ipek çoraplarla bürolarda dolaşan genç kızlar montaj zincirlerinde çalıştırılıyordu.

Düne kadar araba başına günde on beş kişi çalıştırılırdı. Bu sayı şimdi dokuzaya indiriliyordu. Henry, basına verdiği bir bildirgede, şunları söylüyordu: «Bu demek değil ki her on beş kişiden altısı işsiz kalmıştır. Yalnızca verimsiz olmaktan çıkmışlardır. Eğer bu açıklama doğru olmuş olsaydı, fabrikanın, araba üretimini yüzde altmışaltı artırması gerekirdi. Oysa öyle olmadı, «reorganizasyon»dan önce erişilen üretim rakamı aynen korundu. Yine günde dört bin araba çıkarılıyordu. Şu var ki, genel harcamalar araba başına yüz kırk altı dolardan doksan üç dolara düşürülmüştü, ki bu da, yılda yetmiş beş milyon dolarlık bir tasarruf sağlamaktaydı. Sonuç olarak, Detroit ve dolaylarında binlerce insan ekmek dağıtımından yararlanmak için kuyruğa girmek zorunda kaldı. Buna rağmen Henry, *Saturday Evening Post*'a makaleler yazmaya devam ediyor, makineleşmenin işsizlik yaratmadığını ispatlıyordu!

Abner Shutt o zamana kadar beş kişinin çalışmasına nezaret etmişti; şimdi ise bir ustabaşı yirmi kişiye nezaret ediyordu. Abner de bu yirmi işçi ara-

sında yer almıştı. Onu tekrar «zincir»e vermişlerdi. «Biz personele yumuşak davranmak iddiasında değiliz», diye yazmıştı Henry. Bu yüzden, ustabaşılıktan işçiliğe indirdiği için özür dilemedi Abner'den. «İnsan para için çalışır», diyordu patron. Abner'e günlük asgarî ücret olan altı dolar ödendi, ve Abner, kemiğini alan bir köpek gibi minnettarlık duydu patrona karşı.

Yeni işinde, şasiler somunları takılı olarak geliyordu Abner'in önüne. Onun işi, kenedi sokup açmaktı. Yanındaki işçi ispatula ile koyu renk bir yağ koyuyordu aralığa. Bu işlem biter bitmez şasi üçüncü bir işçinin önüne varmış oluyordu, o da teker kapağını vidalıyordu. Bu iş, Abner'in yorgun bacaklarını dinlendirmesine imkân sağlıyordu. Ama bu kez de sırtı müthiş ağrımaya başladı. Kolları da, boyuna öne doğru uzatmaktan, çalışamayacak derecede tutulmuş, eklemleri sertleşmişti. Buna rağmen, ölümle vergi tahsilâtı nasıl durmazsa, o da öyle çalışmaya devam ediyordu. Çünkü kırkı geçmişti, ve bu yaş bir fabrika işçisi için kritik yaştı. Henry Ford şöyle yazmıştı: «İşçilerin, kendilerine emredilen şeyi yapmalarını istiyoruz!»

BÖLÜM 42

Henry'nin bürosunun bulunduğu Dearborn'da, yediyüz adet basan *Dearborn Independent* adında küçük, önemsiz bir haftalık gazete çıkardı. Henry, birisini kötü durumdan kurtarmak için gazeteyi bin ikiyüz dolara satın almıştı. Sonra, hiç bir şeyin boşa gitmesine katlanamadığından, bir başyazar atamış,

gazeteyi «adam etmesini» emretmişti. Kendi kafasının içinde de fikirler kaynaşıyordu. Başyazara «notlar» gönderiyor, adam da bu notları biçime sokup *Henry Ford'un Sayfası* başlığı altında yayınlıyordu. Ford acenteleri belirli sayıda abonman yazmaya yükümlü tutuldular. Bu sayede *Dearborn Independent*'in tiraj'ı yüz elli bine yükseldi.

California'nın köşesinde Amerikan basınının ahlâksızlığını açıklayan bir kitap yazmakla meşgul bir yazar, Ford'la görüşmüştü. Görüşmelerinin büyük bir bölümü bu konu üzerinde geçmişti. Otomobil Kralı, konuşmaların yalnızca bu bölümüyle ilgilenmişti, çünkü kendisi de gazetelerle uğraşmak zorunda kalmış, başı derde girmişti. Bu yüzden, halkın yararını gözeten ve gerçekleri cesaretle açıklayan bir gazetenin ülke için bir gereklilik olduğunu kabule hazırdı. Henry, Amerikan hayatındaki bu boşluğu doldurmayı yazara vaadetti: *Dearborn Independent*'i geniş okuyucu kitlesine hitap eden, iki üç milyon tirajlı bir organ haline getirecekti.

Gazete, adil bir barış hazırlamak ve bir Milletler Cemiyeti kurmak yolunda Başkan Wilson'un harcadığı çabaları destekledi. Fakat Henry, çok geçmeden, işlerin umduğu biçimde gelişmediğini gördü. Dünya uçurumun kenarında imiş gibi görünüyordu. Belli ki kötü güçler faaliyete geçmiş, namuslu kapitalistlere kan kusturuyorlardı. Kendisi gibi ucuz otomobil yapıp işçilere yüksek ücret ödemek isteyen, onların işe arabayla gitmelerini ve daha çok sayıda oto imal etmelerini sağlayan kapitalistlere. Apacık bir gerçek vardı: Bir aksilik oluyordu. Henry Ford bu aksiliğin ne olduğunu, nereden geldiğini bulabilmek için içtenlikle çabalıyordu.

Sekreterlerinin eli altından sıyrılıp Ford'un ya-

nına girmeyi başaranlar arasında, Avrupa'yı mahvetmekte olan o uğursuz güçleri incelemiş bir Rus vardı; adı Boris Brasol'du. Söz konusu güçler onun ülkesini mahvetmişlerdi bile. Macaristan'da iktidarı ele geçirmişlerdi. Almanya'da da aynı sonuca varmak üzereydiler. Bolşevikler mi? Bolşevikler elbette. Ama kim vardı bolşeviklerin arkasında? Mesele buydu. Henry bu sorunu kavrayacak durumdaydı, çünkü başarıya ulaşmış bir işadamlı olarak, her önemli olayın ardında daima para gücünün bulunduğunu bilirdi. Politikada böyleydi, savaşta da böyle olmuştu, ve hiç kuşkusuz ki dünya devriminde de böyle olacaktı bu.

«Yüz kara'lar»ın (1) eski ajanının elinde özenle biraraya getirilmiş, temiz bir biçimde daktiloya çekilmiş bir yığın belge vardı. İstenilen şeyin çabucak bulunmasını kolaylaştıracak bir de fihrist eklenmişti. Çağdaş dünyada başgösteren karışıklıkların, bozuklukların, Yahudilerin kurduğu bir fesadın sonucu olduğunu, kavrayışı yerinde olan herkese isbat etmeye hazırdı. O bencil, uğursuz ırk tüm dünyaya egemen olmayı tasarlıyordu.

Bir bakın bakalım, Bay Ford! İşinizi elinizden kapmaya yeltenen bankalar, Yahudi değil mi? Tüm bankerler enternasyonalı Yahudidir: Rothschild'ler, Samuel'ler, Baring'ler, Belmont'lar, Baruch'lar, Strauss'lar, Warburg'lar, Kuhn'lar, Loeb'ler, Kahn'lar ve Schiff'ler, hepsi, hepsi Yahudi. Savaşı «yürüten» büyük silah ve cephane üreticilerinin listesi bir sinagog meclisini andırır. Şimdi ise, devrimin başındakileri ele alın, kimleri görürsünüz? Troçki'ler,

(1) *Çarlık Rusyasında faaliyet gösteren aşırı gerici bir teşkilâtın adı.*

Radek'ler, Zinovyev'ler, Bela Kun'lar, Liebknecht'ler, ve Roza Luxemburg. Hâlâ şaşacakmısınız Yahudilerin milletleri iradelerine tabi kılmak için grev ve isyan çağrısında bulunmalarına?

Bakın, görün Bay Ford! Her hangi bir mahkeme bu belgeleri geçerli sayar. Belgelerin orijinallerini, fesatçıların kullandıkları sözleri, «Sion Bilgelerinin tutanakları'nı, emin yerde saklamış bulunuyoruz.

Henry bir göz attı belgeye. Başlığı bile içeriğini belli ediyordu. Tutanakmış! Böyle bir kelimeyi kim uydurmuş acaba? Neymiş bu tutanak dedikleri?

BÖLÜM 43

Ve Henry Ford *Dearborn Independent*'te Yahudi enternasyonalı üzerine bir dizi makale yayınlamaya başladı. Sion Bilgelerinin Tutanakları'nı tanıttı ürken Amerikalılara. Yahudilerin dünya çapında tasarladıkları programı açıkladı. «Dünyayı ele geçirmek için hazırlanan gelmiş geçmiş en mükemmel program» olarak niteledi bunu. Yahudi dinine sahip çıkanlar el altından Gentil'lerin (1) uygarlığını yıkmaya girişmişlerdi. Yeryüzündeki bütün huzursuzluklar, bütün grevler, savaşlar, isyanlar, devrimler, cinayet, alkolizm, salgınlar ve âfetler, her şey örgütlenmiş, kinci ve yıkıcı Yahudilerin başı altından çıkıyordu.

(1) Yahudiler bakımından yabancılara, Yahudi olmayanlara denirdi.

Gazete ard arda yirmi hafta hep bu minval üzerinde yayınıni sürdürdü. Şöyle diyordu: «Bu yazı dizisinde ileri sürülen iddialar en tartışılmaz ve mutlak kanıtlara dayanmaktadır.» Henry Ford'u iyi bir insan, namuslu bir adam olarak bilen Amerikan halkından onun söylediklerini en ince ayrıntılarına kadar doğru sayması rica ediliyordu.

Amerikalı Yahudilerden kimileri karşı çıktılar, hatta bu makaleleri çürütmeye çalıştılar. Fakat hiç bir şeyi yarımıyamalak yapmayan Henry Ford, Amerika'da yaşayan Yahudiler ve eylemleri hakkında araştırmalara girişti. Casusluk servisinin önemli bir kısmını Dearborn'dan New - York'a nakletti. Önce «Birleşik Devletler'de Yahudilerin faaliyetleri» üzerine, sonra «Amerika'nın yaşantısında Yahudi etkileri» üzerine, ve nihayet «Birleşik Devletler'de Yahudi kudretinin çeşitli yönleri» üzerine üç yazı dizisi yayınladı. Yahudilerin tiyatro ve sinemayı ele geçirdiklerini, bu araçlarla Amerika'nın ahlâkını bozduklarını, bunu maddî kazanç elde etmek için değil, Amerikan uygarlığını yıkmayı amaçlayan bir programı bile bile uygulamak için yaptıklarını anlattı. Eğer alkolizm yaygın hale geliyorsa, bunun nedeni Yahudilerin alkol satarak kâr elde etmeleri değildi. Amerika'nın ayyaşlığa gömülmesini istiyorlardı da ondan. Amerikalı kadınlar pek rüküş giyiniyorlardı, çünkü moda ve terzilik Yahudilerin kontrolündeydi. Müzik kralları Yahudiydi. Bu yüzden Amerikalılar caz müziğine batıyor, çılgınca danslara kaptırıyorlardı kendilerini. Beyaz kadın ticareti, kiraların yükselmesi, gereğinden fazla kalabalıklaşan büyük şehirlere kırsal kesimden olan göçler, bolşevikliğin ve evrim teorisinin yayılması, bütün bunlar «Gentil»ler âlemine karşı Yahudi komplosunun birer

parçasıydı.

Henry yaklaşık üç yıl sürdürdü bu haçlı seferini. Yazılar gazetede çıktıktan sonra, onları kitap halinde bastırdı. Beş cilt tuttu. Her bir ciltte ufak puntolarla dizilmiş iki yüz elli sayfa vardı. Bir seri halinde imalât şaheseri. Fiyatı yirmibeş *Sent*. Amerika kırlarının insanı, kasabaların ve büyük şehirlerin saf yerlisi, *Deorborn Independent*'e abone oldu, o yergi yazılarını içeren kitapları satın aldı, okudu da okudu ve sanki Kutsal Kitaptan metin aktarır gibi başkalarına da tekrarladı.

Henry, tarihin «uydurma» birşey olduğunu ilân etmişti. Fakat bu sözü Sion Bilgelerinin Tutanakları cinsinden tarihî belgeler için söylemiş değildi tabii. «Yahudi yaveri» tarafından mahva sürüklenen genç subayın, Benedict Arnold'un öyküsü de «uydurma» tarih değildi. O arada Henry, Benedict Arnold hakkında bilgi edinmiş, onu Arnold Bennett'le karıştırmamayı öğrenmişti. Bolşevikler ve Rusya'da gerçekleştirdikleri devrim konusunda da her şeyi öğrenmiş, bunun gizli yönlerini Amerikalılara açıklıyordu. Bu konuda anlattıkları da uydurma değildi elbet:

«Bütün Yahudi bankerler Rusya'da kaldılar» diyordu. «Yalnızca, Yahudi olmayanlarını kurşuna dizdiler ve mallarına el koydular. Bolşeviklik sermayeyi hiç de ortadan kaldırmamıştır. Ancak «Gentil»lerin sermayesine el koymuşlardır. Yahudi sosyalizm, anarşi ya da bolşevizminin tek hedefi de bu zaten. Elbisesinde doların simgesiyle karikatürü çizilen her banker bir «Gentil» bankerdir. Kızılların ayinlerinde açıkça kötölenen bütün kapitalistler «Gentil» kapitalistlerdir. Demiryollarında olsun, çelik fabrikalarında olsun, kömür madenlerinde olsun,

bütün büyük grevler «Gentil»lerin endüstrisine karşı yapılır. Devrim hareketinin hedefi budur. Yabancılar ve Yahudiler tarafından Hıristiyanlığa karşı yapılmaktadır.»

BÖLÜM 44

Abner Shutt, *Dearborn Independent*'e abone olmuştu. Yıllık abone ücreti birbuçuk dolardı: Sayısı üç *sent*'ten az. İlkel Müminler Kilisesi'nin haftalık bülteni dışında, abone olduğu tek magazin buydu. Gazeteyi baştan sona kadar dikkatle okurdu. *Independent*'te ilân edilen broşürleri mutlaka alırdı. Ömründe satın aldığı ilk kitaplardı bunlar (aile İncil'i, evlendikleri zaman Milly'ye düğün hediyesi gelmişti). Meğer dünyada neler oluyormuş da haberi yoktu. Ama şimdi okuya okuya öğreniyordu işte. Öğrendiği konuları başkalarına da aktarıyordu. Atelyedeki arkadaşları, anlattıklarının doğruluğunu inkâr etmeyegörsünler: onlarla ateşli tartışmalara girişirdi.

Abner'in, Yahudilerle pek işi olmamıştı. Fakat şimdi, ev için alışveriş ettiği esnafın fizyonomisini inceliyor, onların yüz çizgilerinde Yahudiliği belli eden birşeyler olup olmadığını araştırıyordu. *Dearborn Independent*'ten bir adın Yahudi olup olmadığını nasıl anlayacağını öğreniyor ve bir dükkânın tabelasında Yahudi adı gördü mü o dükkâna girmekten titizlikle kaçınıyordu. Bunun sonucu şu oluyordu ki, bir şapka ya da bir çift çorap almak için Highland Park'ta epeyce yol yürümek zorunda kalıyordu.

Konuyu çocuklara da açtı ve zararlı ırktan sakıncalarını öğütledi. Meğerse marşandiz vagonlarını soyan çetenin elebaşısı olan haydudun adı Levy değil miymiş! Mesele anlaşılıyordu işte! Abner oğlunun işlediği suça daha hoşgörüyü baktı. Çocuğu konuşturdu, şehirde kumar oynatan, viski ve uyuşturucu madde satan kimselerin adlarını öğrendi. Bunlardan kimileri Yahudiydi, kimileri değildi, ama Abner yalnızca Yahudileri aklında tuttu.

Bir kadın öğretmenin, küçük Tommy'ye, Bay Ford'un açıkladığı belgelerden birçoğunun doğru olmadığını söylediğini işitince de küplere bindi. O genç öğretmenin adı O'Toole'dü ve İrlandalılığı yüzünden akıyordu. Ama bu birşey ifade etmezdi, çünkü Henry, isim değiştirmenin Yahudilerde yaygın olduğunu Abner'e haber vermişti. Durum derinlemesine incelenirse öğretmen hanımın kızlık adının Otulinski ya da buna benzer bir şey olduğu yüzde yüz ortaya çıkardı.

Abner bunu yalnızca merakını gidermek için bilmek istemiyordu. Bir akşam adamın biri evine gelmişti. Abner'in adını gazetenin abone listesinde görmüştü. Lâfla yetinmeyip eyleme geçmek isteyen bir grup yurttaşı temsil ediyordu. Hainler ve devrimciler örgütlenmiş değiller miydi? O halde iyi Amerikalılar da öyle yapmalılardı! Bir zamanlar Ku - Klux - Klan adını taşıyan bir topluluk varmış. Bu örgüt Güney Eyaletlerinde zencilerin başkaldırmasını ezmekte büyük yararlıklar göstermişti - bu Tarih de uydurma değildi ha! - ve şimdi yeniden faaliyete geçiyordu. Amacı, Yahudilere, Katoliklere, asırlara ve yabancı kökenli bütün diğer düşmanlara karşı savaşıydı. Bu büyük iş için Abner Shutt gibi adamlar arıyorlardı. Abner, kendisinin de bu

gibi bir örgüt beklediğini söyledi karşılık olarak.

Bir haftalık ücretinin yarısı olan yirmi dolar ödedi. Ön tarafında kırmızı bir haç bulunan, kukuleteli beyaz bir cübbe giydirdiler ve büyük bir odaya soktular. Gösterişli bir tören yapıldı. Dehşetengiz yeminler ettirildi. Abner, söylediği her kelimeye candan yürekten inanıyordu. Kendisine gizli parolalar öğretildi, kolbaşının adı açıklandı ve Amerika'daki hainler hakkında bilgi toplamaya gönderildi.

Hainlerden birini ortaya çıkarınca, Klan'ın adamları toplanıp bir pankart hazırlarlardı. Üzerinde kırmızı haçlar ve «*Dikkat et, Klan'ın gözü üzerinde!*» sözleri bulunan pankart, suçlunun kapısına asılırdı. Arada bir, tüm hainlere gözdağı vermek için, beyaz cübbeliler gece yarısı bir tarlada toplanırlar, yanıcı maddeden yapılmış kocaman bir haçı getirip yere dikerler ve herkesin gözü önünde ateşe verirlerdi. Ateş söndükten sonra Abner evine döner ve «*Gentil*»lerin, Amerikan ve protestan uygarlığını kurtarmakta önemli bir katkısı olduğuna inanırdı.

BÖLÜM 45

Henry Ford, tanınmış Yahudileri birbiri ardından elden geçirmeye ve onların kirli çamaşırlarını gözler önüne sermeye devam ediyordu. Tabii daima en inandırıcı ve kesin delillerle. Ve sıra ünlü sinema «producer»i (1) Yahudi William Fox'a geldi. Henry, Fox'un ticarî metodları ve filmlerinin ahlâksız ni-

(1) Yapımcı.

telîgi hakkında bol belge toplamıştı. Ne var ki, yaptığı araştırmalar William Fox'un kulağına gitmişti. Yapımcı, bir temsilci yolladı Henry Ford'a, kendisinin de bir soruşturmayla giriştiğini haber verdi. William haftada iki kez binlerce sinemaya güncel haber filmleri sağlardı. Bir şey dikkatini çekmişti: trafik kazalarında Ford arabalar büyük bir oran tutuyordu. Tüm ülkede faaliyet gösteren yüzlerce operatörün, Ford arabaların sebep olduğu bütün kazaları belirtmek, hurdahaş olmuş arabaları elden geldiğince ince ayrıntılarla filme almak, kazada ölenlerin, arkada kalan yetimlerin sayısını v.s. ön plâna çıkarmak emrini vermişti. Ayrıca, operatörler, kazanın imalât hatasından ileri geldiğini uzmanlara tesbit ettireceklerdi. Çekilen filmlerden yüzlercesi her hafta kendisine ulaştırılacak, onlardan en iyilerini seçip güncel haberler arasına sokacak ve sinemalara dağıtacaktı.

Bu ültimatom etkisini hemen gösterdi. Henry, William'a bir mesaj yolladı, bundan böyle Yahudilere karşı saldırılarına son verme kararında olduğunu bildirdi. Ve dediğini yaptı da.

Sadık abone Abner Shutt, Yahudilerin cinayetleri konusunda okuyacak yazı bulamadı artık. Onun için pek fark etmedi bu değişiklik, çünkü o biçim hikâyelerle dolu beş cilt kitap vardı elinde, arada sırada tekrar okurdu içindeki yazıları. Ku - Klux - Klan, haç yakmaya, mallarını çok ucuz fiyata satmak suçunu işleyen birçok Yahudi dükkâncıyı ve kadınlarla gayri meşru ilişki kurduklarından kuşku edilen birçok kişiyi, tehditle şehirden kaçırmaya devam etti.

Sapiro adında bir Musevî Henry Ford'a karşı hakaret davası açmış, beş milyon dolar tazminat

talep etmişti. Henry yıllarca bütün hukukî dalavere-
lere başvurmuş, işin mahkemeye düşmesini engelle-
mişti. Ama sonunda, çabaları boşa çıktı ve adamlar
uzlaşmaya vardı. Otomobil Kralı basına bir demeç
verdi. Dearborn Independent'te çıkan yazıyı oku-
maya henüz zaman bulamadığını söylüyordu. Yahu-
dilere karşı yapılan «ima ve suçlamalar»ın asılsız
olduğunu daha yeni öğrenmişti dostlarından. Bunun
üzerine, ilk defa olarak gazeteyi okumuş ve «üzüle-
rek görmüştü ki yapıcı olmasını istediği bu gazete
çoktandır yalan olduğu ortaya çıkarılmış olan ma-
salları yeniden canlandırmaya çalışmaktaydı.» Ya-
hudilerin, dünyayı ele geçirmek için komplo kurduk-
ları doğru değildi. Sion Bilgelerinin Tutanakları
«düzmece» idi. Henry Ford, bunların gerçek niteli-
ğini bilmiş olsaydı hiç duraksamadan yasakları
yayınlanmasını. Henry göğsünü döve döve ilân edi-
yordu:

«Yurttaş ve insan olarak Yahudilere yapılan
haksızlık için onların gönüllerini almayı, istemeye-
rek sebep olduğum kötülük için özür dilemeyi, onla-
ra karşı yapılan onur kırıcı suçlamaları gücüm yet-
tiğince geri almayı ve bundan böyle dostluk ve iyi
niyetime güvenerek bana başvurabilecekleri konu-
sunda kayıtsız şartsız teminat vermeyi, namuslu
bir insan sıfatıyla borç sayarım.»

Gerçekten efendice bir davranıştı bu. Ne yazık
ki bir otobiyografi yayınlamış bulunuyordu. «*Haya-
tım ve eserim*» başlıklı bu kitapta kendinden birinci
şahıs ile söz ederek tüm Yahudi aleyhtarı kampan-
yanın sorumluluğunu yüklenmiş, en berbat suçla-
maları kendine mal ederek özetle tekrarlamıştı.
Henry; Yahudi etkisini «her türlü ifade araçlarını
sinsice ele geçiren iğrenç bir şarklılık» diye nitelen-

diriyor, «iyi Yahudilere» çağrıda bulunarak «Hıristiyan topluma karşı gerek ekonomik, gerek entelektüel bakımdan gizli bir saldırganlıkla beslenen çağdışı bir ırk üstünlüğü kuruntusundan vazgeçmelerini» diliyordu. Kendinden sözederken de, Yahudi aleyhtarı makalelerinde «halkın manevî değerlerini yıkmaya çalışan yanlış fikirler»in yarattığı tehlikeye işaret ettiğini söylüyordu. «Başımıza gelen, doğal bir yozlaşma değildir; bile bile köle oluyoruz. Amerikan halkı bunu anlamalıdır» diyordu.

Şimdi Henry kendi otobiyografisinde yazdıklarını hatırlamıyor muydu? Yoksa gerçeğe aldırma-yacak kadar mı kudret sahibiydi artık?

BÖLÜM 46

Tom Shutt, en küçüğü, on beş yaşındaydı. Yakında koleje girecekti. Şanslı çıkmış, gelişmesi evde yiyeceğin bol olduğu bir dönemde rastlamıştı. Bu yüzden de sağlam yapılı bir oğlan olmuştu. Babası gibi onun da iki büyük kesici dişi vardı. Buna karşı, mavi gözlerini ve kadınların hoşuna giden dalgalı koyu saçlarını annesinden almıştı. Kişisel fikirler edinmeye başlıyordu. Bu yüzden, kendine güven duyuyordu. Abner'in canını sıkan, Tom'un kendisi gibi düşünmemesiydi. Ana babasının Henry Ford'a karşı beslediği minnettarlığı paylaşmıyordu. İşçilerine verdiğinden çok daha fazlasını onlardan sızdırdığını iddia ediyordu. Şantaj örgütü diye nitelediği Klan'a karşı en ufak bir saygı bile göstermiyordu. Temiz bir sopa çek şuna! diyordu Şeytan Abner'e: Fakat

Hank'a atılan dayanın ne sonuç verdiğini unutmayan Milly, oğlunu kollarıyla sarıp koruyarak dişi kartal çılgınlıkları koparıyordu.

Abner dilini tutmayı ve çocuklarını istedikleri gibi davranmakta serbest bırakmayı öğrenecekti. Meseleyi dostlarıyla koyup kaldırdıktan sonra şu yargıya vardı: Kabahat öğretmenlerdeydi. «Kızıl-ların» yüzüne gülüyor, çocukların kafasını «Amerika aleyhtarı fikirlerle» dolduruyorlardı. Kurulu düzen-den, dinden imandan yana olan yüzde yüz iyi yurt-taşlar, bu işte bir sakatlık var, er geç bunun çaresi-ne bakmak gerek diyorlardı.

Klan pusuda bekliyordu. Tarihinin en önemli bekleyişiydi bu: Beyaz Saray'a girmenin bir yolunu arıyor, fırsat kolluyordu. Ülkenin bir ucundan bir ucuna, aynı zamanda Ford'un müşterileri olan Klan üyeleri Ford'u Başkan seçtirmeyi kafalarına koy-muşlardı. Dearborn'da «Ford'u Başkanlığa getire-lim» - *the Dearborn Ford for President Club* - adı altında bir dernek kurmuşlar, mitingler düzenliyor, gazetelerde yoğun bir propagandaya girişiyorlardı. Dernek üyeleri şapkalarında üzerine «Henry'yi iste-riz» yazılı bir kurdele taşıyorlardı. Bu kurdeleden Abner'e de verdiler. Abner kurdelenin parasını ki-min ödediğini hiç düşünmedi. Kasketine diktirdi Milly'ye, ve işde bile kurdelesini göstermekten gurur duydu.

Tuhaf bir seçim kampanyası oldu. Adayın de-mokrat mı yoksa Cumhuriyetçi mi olduğunu hiç kimse bilmiyordu. Adayın kendisi de bu konuda bir-şey söylemek istemiyordu. Herhalde kendisi de bil-mezdi ne olduğunu. Bu arada Henry arabâ çıkarma-ya devam ediyordu. Yılda birbuçuk milyona ulaşmış-tı ve iki milyona doğru yol alıyordu. Fiyatlarını bir-

kaç kez düşürmesine rağmen, yılda yüz milyon dolar kâr etmekteydi. Milyarder olmuştu. Dünyanın iki ya da üç gerçek milyarderinden biri.

Sonunda on milyonuncu Ford'u da çıkardı ve onunla Birleşik Devletler'de bir çeşit hac görevine çıktı. Büyük bir reklâm oldu bu, çünkü uğradığı her yerde halk onu muzaffer bir kahraman gibi karşılıyordu. Amerikalıların pek sevdikleri bandolu mızıkalı «resmigeçitler» düzenleniyordu. En eski Ford'ların - Abner'in fenerlerini taktığı ve kapitone banketlerini yerleştirdiği tiplerin - sahipleri, antika arabalarını garajdan çıkarıyor, gururla geçide katılıyor, egzoslarını patlata patlata bilmem kaçınıcı otomobil kuşağının en sonuncusu olan Ford'u karşılamaya çıkıyorlardı. O müzeli Ford'ların torununun torunu Hollywood'a varınca, bütün sinema stüdyolarını teker teker dolaştı. Yıldızlar hoş geldin dediler, direksiyon başına geçip resim çektirdiler.

Yüzlerce «Ford'u Başkanlığa Getirelim» derneği kuruldu. Amerikalıların alışılmış huyu olan seçim anketleri çıktı gazete ve dergilerde; tahminler Henry'ye bütün diğer adaylar, hattâ o zamanki Başkan Harding karşısında bile üstünlük tanıyordu.

Ford'un propagandası için büyük meblâğlar harcanıyordu, fakat değirmenin suyu nerden geliyordu? Büyük bir ustalıkla gizleniyordu bu husus. Bu işte Henry'nin yitireceği hiç bir şey yoktu elbet. Bir genel seçimde verilen oy pusulalarından daha iyi reklam aracı mı olurdu bir araba için? Wall Street Ford'un seçimi kazanmasından öylesine korkuyordu ki, önemli bir maliyeci bu ihtimale karşı dört yüz bin dolara sigorta ettirmişti kendini.

Başkalarına karşı çekememezliği olan, kendi etrafı da dolandırıcılarla çevrili bulunan Başkan

Harding sıkıntısından ölüverdi ve yerine başkan yardımcısı geçti. Henry için de, Klan için de, sorun çözümlenmişti böylece. Kendi adamları oturmuştu başkanlık koltuğuna. Kurulu düzeni savunan bir Protestan. Yüzde yüz bir Vermont Yankee'si. Bilekli, sıkı ağızlı, suskun ve kudretli devlet adamı, ihtiyatlı Cal. Sabahın birinde daha gün ışımadan, doğduğu küçük dağ çiftliğinde kendisini uyandırıp yemin ettirdiler; sonra, nüfuz ticareti yapanların, spekülâtörlerin, Yahudilerin, zencilerin, katoliklerin ve bolşeviklerin kaynaştığı bir ülkenin yönetimini ele almak üzere Washington'a yolladılar.

Henry Calvin'i ziyarete gitti. Sıkı bir gizlilik içinde geçen bir görüşme oldu aralarında. Bunun sonucu olarak, Calvin birden bire tutum değiştirip Ford'un Muscle Shoals'u (1) devletten yok pahasına satın almasına taraftar göründü. Buna karşılık, Henry başkanlık için adaylığını koymaktan vazgeçti. Otomobil Kralı ile Klan, «Coolidge'i seçelim, sükûnetimizi koruyalım» (2) sloganıyla Calvin'i desteklemeyi kararlaştırdılar.

(1) *Muscle Shoals ırmağı üzerinde Henry Ford bir baraj ve hidro - elektrik santrali kurdu; o devirde dünyanın en güçlü santralıydı bu.*

(2) *«Keep cool with Coolidge»: Cool (soğukkanlılık) ve Coolidge'le yapılmış kelime oyunu.*

Bolluk bereket yılları geri gelmişti. Amerikan endüstrisi Ford'un seri halinde ucuz üretim politikasını benimsemiş, herkesin her şeyi satınalabilmesini mümkün kılan bir gelişme göstermişti. Gazeteler, devlet adamları, iktisatçılar hep birlikte, Amerikan dehasının dünya kadar eski fukaralık problemini çözdüğünü söylüyorlardı. Artık «kriz» olamazdı. «Yeni - kapitalizm» dedikleri buydu işte.

Görünüşe göre, Henry arabalarını süreceği bitmez tükenmez piyasaya sahipti. Yanında iki yüz binden fazla adam çalışıyordu. Onlara yılda bir milyar doların çeyreği kadar ücret ödüyordu. Elliüç ayrı endüstri dalı geliştirmişti. Uçaktan tut da, pencere camına kadar. Zarar eden bir demiryolu şirketini satın almış, kâra geçirmişti. Kömür madenleri satın almış, üretimi üç katına çıkarmıştı. Yeni sınaî yöntemler bulmuştu; eskiden fabrikalarının bacalarından tüten dumanlar bile otomobil parçalarına dönüşüyordu artık.

Shutt ailesi bu engin imparatorluğun bir parçasıydı. Ailenin üyeleri de servet yolunda ilerliyorlardı. Yaz kış, karda güneşte, hafta beş gün, Abner'in arabası homurdana homurdana Highland Park fabrikalarına giderdi. Şimdi daha modern bir otosu vardı, çünkü fiyatı üç yüz dolara düşmüştü ve işsizler dışındaki herhangi bir işçi gönlünün dilediği arabayı alabilirdi. Johnny'nin de gıcır gıcır özel bir arabası vardı. Böylece Shutt'lar «iki otolu aile» katego-

risine giriyorlardı. Otomobil satıcılarının reklâmlarına bakılırsa, iki arabalı olmak bir aile için «seviye» kazandıran bir durumdu.

Johnny her zaman olduğu gibi ciddiymiş, durup dinlenmeden çalışırdı. Meslek okulunu bitirmiş, kaynakçı olarak fabrikaya girmişti. Bu bir uzman işiydi ve günde sekiz dolar yetmiş beş sent kazandırıyor. Bir yıl geçmeden ustabaşı yardımcısı oldu, ücreti dokuzbuçuk dolara yükseldi. Uzmanlaşmak yararlı bir şeydi.

Tuhaf ve aykırı gelecek ama, ortancasının da işi yolundaydı. Hank'ın öyle ünvanları falân yoktu, birkaç yakını dışında kimseye anlatmazdı çevirdiği işleri. Fakat, kendi deyimiyle, «dünyalığını doğrultuyordu», cepte «mangiz» eksik değildi. İpek gömlek, ipek kravat, mum gibi pantolon, ayna gibi gıcır gıcır kunduralar, halinden memnun ve kendinden emin tavırlar sergiliyordu. Eve dönünce annesinin eline yüklüce bir banknot tutuşturuyor, kendine bir şey almasını söylüyor, yaşlı dedesine de tütün alması için bir iki dolar veriyordu. Çok iyi yürekli çocuktu.

Hank, Detroit'in yüksek sosyetesine, ünlüler yıllıkta adları, sosyete sütunlarında resimleri çıkan kimselere çalıştığını açıklıyordu. Savaş bittikten hemen sonra Amerika telâşla içki yasağı kanununu çıkarmıştı. Fakat kodamanlar böylesine cansıkıcı bir kanuna aldırıyorlardı. Detroit'in karşısında, dar bir ırmağın karşı yakasında, özgür bir ülke uzanıyordu. Orada bol bol kanada viskisi, Antiller romu ve Fransız şarabı bulunurdu. Bu malları gecenin karanlığında ırmaktan geçirmek, ülkenin içerlerine taşımak, gün doğmadan saklamak, kârlı bir işti. Ama bu meslek için kamyon kullanmasını ve

çatışma çıktığı takdirde otomatik tabanca ya da namlusu kısaltılmış karabina kullanmasını bilen becerikli gençler gerekliydi.

Bütün bunların, İlkel Müminler Kilisesiyle, bu Kilisenin dünyevî zevklerden vazgeçilmesini şart koşan katı kurallarıyla bağdaşır yanı yoktu. Bu nedenle, Abner oğlunun yaptıklarından ne kadar habersiz olursa o kadar iyi olurdu onun için. Hank babası uykudayken görürdü işini. Zincirde çalışan bir işçinin uykusu da derin olurdu hani! Hank'ın ne yaptığını ne ettiğini bilen tek kişi kızkardeşi Daisy idi o evde. Onu sadakatle destekler, yerinde öğütler verir, en tehlikeli işlere girişmekten alıkomaya çalışırdı. Çelişkili bir durum yaratırdı bu, çünkü Daisy namuslu kalmıştı, inançla katılırdı kilise ayinlerine, ama öte yandan da kardeşinden Detroit bölgesindeki batakhanelerin bütün ufak tefek sırlarını öğrenir ve onları asla ele vermezdi.

Hank şöyle derdi:

«İster yukardan bak, ister aşağıdan, dünya güzel görünür! Polis çürümüştür, politika oyunu bir mezattan başka şey değil. Peşin para ile herhangi bir kimseyi, herhangi bir şeyi satın alabilirsin.» Evet, böyle derdi Hank, böyle düşünürdü, bu yüzden de zengin olmayı aklına koymuştu ve açık açık böbürlenirdi. Fakat bu biçim başarılar geçici olurdu, onun için Daisy ona güvenmiyor, daha çok acıyordu. Hank'a bu aşağılık kompleksini veren, hep kafa tutmaya hazır şey, gözündeki şaşılık mıydı acaba? Kim bilir! Herhalde Daisy doğru yoldan çıkmış kardeşini çok sever, ona sırdaşlık eder, anlattığı serüvenleri kimseye çitlatmadan yüreğine gömerdi.

Daisy bir süre *Prisunic*'te çalışmış, kazandığı parayı bir kenara koymuştu. Şimdi bir ticaret oku-

lunun sekreterlik kursuna gidiyordu. Güzel kız olma sanatını öğrenmek için okula gitmeye ihtiyacı olmamıştı. İpek çorap giymeyi, ruj ve pudra kullanmayı, saçlarına permanant yaptırmayı kendi başına öğrenmişti.

Doğa kendisine narin bir sevimlilik armağan etmişti. Ve o da bundan yararlanmak istiyordu. Gözlerini üst tabakalara dikmişti. Geniş, sık bürolara. Orada bir stenocu kız beyaz takma yakalı emekçilerle, yüklü maaş alan servis şefleriyle tanışırdı. Tipik bir Amerikan ailesi olan Shutt'lar hiç de sonuna kadar işçi sınıfında kalmaya niyetli değillerdi. Yeryüzünün zahmetli ve kirli işlerini «*hunkies*», «*Wops*», «*polacks*» diye adlandırdıkları meteklere, sonradan gelip Amerika'ya yerleşen «yabancılar»a bırakmak isterlerdi.

Küçüğü, Tommy, şimdi koleje gidiyordu. O da yükseklerle tırmanan yollardan birini bulmuştu. Hızlı koşardı, görüşü kuvvetliydi, futbol (1) takımında geri forvette başarılı oyunlar çıkarmıştı. Ve duymuştu ki eski öğrenciler, okullarının sportif başarılarıyla ilgileniyor, yoksul aile çocuklarının atletik yeteneklerini geliştirmek için forma ve yol masrafı olarak para yardımı yapıyorlardı.

Bir süre sonra, yeteneğe daha çok değer verilen Eyalet üniversitesinden bir «tella» geldi Shutt'ları ziyarete. Ağızlarını sıkı tutmalarını tembih etti, çünkü ne olursa olsun futbola profesyonellik bulaşmamalıydı. Bununla birlikte, eğer Tommy Shutt yüksek okulu bitirdikten sonra Ann Arbor'a gitmek istiyorsa, ona yardım edecek dostlar bulunurdu. Ona ufak bir iş bulurlardı, şöyle haftada üç beş saatten

(1) Amerikan futbolü (rugby).

fazla vaktini almayan bir iş, hem rahat geçinirdi aldığı parayla, hem de bütün zamanını spora verebilirdi. Abner, sekiz saat kenet takip açmakla vakit geçirdikten sonra eve dönüşünde bu üniversiteye gönderilme hikâyesini oğlundan duydu ve şaşkına döndü. Yapılan teklif onu bir daha inandırdı ki, Amerika, gerçekten havadan nimete konulan bir ülkedi.

BÖLÜM 48

Henry Ford, aklına koyduğu, yılda iki milyon rakamına ulaşmak üzereydi. Kömürü, batı Virginia'daki fabrikalarından kendi demiryoluyla, maden cevherini Michigan'daki maden ocaklarından kendi gemileriyle getirtiyor, tüm dünyaya bir endüstri mucizesi gösteriyordu. Maden, gemiden Red River'deki fabrikalara taşındıktan sonra çelik haline getiriliyor, kesiliyor, yüz tonluk bir pres altında otomobil parçaları yapılıyordu. Beş bin parçanın birleştirilmesiyle oluşturulan araba, montaj zincirinden kendi imkânlarıyla ayrılıyordu. Bu işlemlerin tümü birbuçuk gün bile tutmuyordu!

Ford arabaların yapımında Amerika'nın dört bir yanına dağılmış olan altmış müessesede, kırk beş bin ayrı makine kullanılıyordu. Çeşitli parçalar Henry Ford'un gemileriyle yirmisekiz yabancı ülkede kurulu montaj fabrikalarına taşınıyordu. T tipi Ford'un montajı Yokohama'da da yapılıyordu, Buenos - Aires'te de. Her yerde parçalar birbirine uyardı. Nereye giderseniz gidin, Himalaya geçitlerinde

olsun, Chaco steplerinde olsun, arabanın bakımını ve onarımını becerebilen birisine rastlardınız. Henry Amerika'nın yol şebekesini baştan kuruyordu. Tüm dünyanın yollarını da yapmaktan geri kalmayacak, iki yanına - Amerikan usulü - sandaviççi barakaları ve benzin istasyonları dizecekti.

İnsanlar seyahat edecekler, birbirlerine karışıp kaynaşacaklar, birbirlerini anlamaya alışacaklardı. Her bakımdan en iyisinin nasıl yapıldığını göreceklere, kendileri de iyisini isteyecekler ve sonunda akılları başlarına gelecek, sağduyu ile düşüneceklerdi. Buydu Henry'nin tasarısı, ve kimi zaman tasarısının gerçekleşmek üzere olduğunu sanmıştı. Fakat zaman geçtikçe her gün biraz daha kuşkuya düşüyor, atılgan iyimserliğini yitiriyor, aksileşiyor, buruklaşıyordu. Yeryüzünde Henry Ford'un hoşuna gitmeyen o kadar çok şey vardı ki!

Tamamen güvendiği bir «yazman» tutmuş, bir sürü kitap yayınlattı. Bu kitaplar, insanlığa yararlı öğütler ve derslerle dopdoluydu. Fakat yetmemişti bu. «İğrenç şarkıllık» diye nitelendirdiği durum yaygınlaşmaya devam ediyordu. Kadınlar gene uygunsuz etekler giyiyor, insanlar caz müziğine gömülüyor, o havaya uyarak dansediyorlardı. Hattâ T tipi Ford arabayı bile eleştiriyorlardı. Neymiş? Güzel değilmiş, zarif değilmiş, renk çeşidi yokmuş, tek renk - siyah - imiş!

Ülkeyi bu tip kötülüklerden nasıl kurtarmalıydı? Henry karısına fikir danıştı. Bayan Ford saygıdeğer bir kadındı. Yuvasını eski usul üzerine yöneltirdi. Anglikan Kilisesinin geleneklerine uyarak hayırsever işlere verirdi kendini. Henry, Edison'a ve daha başka dostlarına da danıştı. Ve şu yargıya vardı: Amerika geçmişe dönmeliydi. Atalarının ese-

rine ve yaşayış biçimine değer vermeyi öğrenmeliydi. Henry altmışını geçmişti ve çocukluk günleri kendisine bir sükûn ve uyuşma çağı gibi görünüyordu geriye bakınca.

Eski Amerika'yı yaşatan büyük bir müze kurmaya kalktı. Ülkenin her köşesinden tarihî «hatıralar» satın aldı. Bunlar arasında, Mary ile küçük kuzusunun beraberce girdikleri okul (1), Longfellow'un şiirine (2) konu olan demirci atelyesi de vardı. Tüm köyleri restore ederek eski hallerine soktu. Bir sürü eski anıtı Dearborn'a taşıtıp yeniden kurdurdu ve antika eşyalarla donattı: Eski posta arabaları, göçmen arabaları, ince tekerlekli geçmiş zaman faytonları, eski lokomotifler ve ilk otomobiller (bunların arasında ilk Ford da vardı tabii). Her hafta yeni bir şey ele geçirirdi: Yüz yılı aşkın geçmişi olan bir köprü, eski yapı bir hızar atelyesi, ondördüncü yüzyıldan kalma bir köylü kulübesi (bunu İngiltere'den getirtti), bütün donatımıyla çok eski bir cenaze arabası, sacayaklı bir soba, on sekiz araba, Charles Steinmetz'in (3) kulübesi, v.s. Eski üslûpta sandalyelerin, çıkırıkların, armalı testilerin ve büyük bira bardaklarının, şamdanların, petrol lambalarının, aile albümlerinin, balinalı etekliklerin, sözün kısası tavan arasına atılan her şeyin fiyatını yükseltti. Şu şartla ki bu eşyalar «antika» sayılacak kadar demode olmalıydı. Tavanarasından indirin aşağı, sakın tozunu almayın, Henry'ye yazın, size bir uzman

(1) *Anglosakson folklorundan eski bir şarkıyı ima ediyor.*

(2) *Longfellow'un «Köy demircisi» başlıklı ünlü şiiri.*

(3) *Ünlü mühendis, General Electric Co. Şirketinin kurucusu.*

gönderir, adam eşyanızı inceler, satın alır ve Dearborn'a yollar.

O sırada Henry Ford bu Amerika'yı kökünden söküp atmak için hiç bir canlının yapmadığı çabayı harcamaktaydı. Ama bunu yaparken belirli bir amacı vardı. İnsanların hem makineleşip modern konfora sahip olabileceklerini, hem de eski dünyada geçerli olan fikirleri koruyabileceklerini düşünmüştü. Çocukluk yıllarına dönmek istiyordu. Aynı özlemi milyonlarca kişinin gönlünde de yarattı. Güzel hanımlar ve kalantor beyler lüks arabalarına kurulus ıssız yollara düştüler, akla hayale gelmeyen dağ köyleri arasında mekik dokudular, başka bir çağdan kalma çiftlikler aradılar. Köşe bucakta ocak ızgaraları, sıcak su torbaları, eski akordeonlar ve buna benzer her türlü hurdanın bulunabileceği çiftlikler. Bu hazineleri satın alıyorlar, modern evlerine taşıyorlar, çiğ renkli *baby - bar*'larla, kokteyli kendi kendine soğutan *shakers*'larla yan yana yerleştiriyorlardı.

İlk bakışta bunun yaşlanmakta olan bir beyefendinin zararsız bir meşgalesi, bir düşkünlüğü, ikinci gençlik çağını hoş geçirmek için bulduğu bir eğlence sanılabilirdi. Ne var ki bunda bile sıkıntılar eksik olmuyordu. Bu dünyada huzur yoktu vesse-lâm!

Pek işgüzar satıcının biri Henry'yi bembeyaz bir kır evini satın alması için kandırmıştı. İddiasına göre ev, Amerikan folklarına mal olmuş birçok şarkının yaratıcısı Stephen Foster'in doğduğu evmiş. Pazarlıkta anlaşmışlar ve olay derin yankılar uyardırmıştı. Birdenbire bestecinin iki yeğeni ortaya çıktı, o evin Foster'in doğduğu ev olmadığını söyledi. Ve bizim otomobil Kralı kendini bir tartışmanın gö-

beğinde buluverdi. Keçi gibi inatçı olduğu için, ne yanıldığını kabul ederdi, ne de aldatıldığını. Bestecinin çok yaşlı ve bunamış kızkardeşine kadar gitti. Kadıncağızı haftalarca pohpohlayıp telkinlerde bulunduktan sonra, Henry'nin temsilcileri, ondan, henüz aklı başındayken yazdıklarının tam tersini iddia eden bir demeç kopardılar ve sözlerinin doğruluğu konusunda yemin de ettirdiler.

Savaşa otomobil Kralının dalkavukları bile katıldılar, birbirlerini gözden düşürmeye uğraştılar. Bin bir türlü dolaplar döndürdüler, demeçleri tahrif ettiler, hatta sahte bir müfettişe küçük kasabanın tapu dairesinde bir araştırma yaptırmaya kadar götürdüler işi. Fakat deliller yığılıyordu. Satın aldığı evin «bir kopya değil, Stephen Foster'in doğduğu evin gerçek aslı» olduğunu radyodan da ilân ettirmiş olan Henry katalogunu değiştirip 85 numaralı «antikanın» yalnızca «Stephen Foster'in evi» olduğunu yazdırdı. Bu kadar. İnatçılığı bundan fazlasını yapmasına engel oluyordu. Oysa ne Foster'in, ne de ailesinden hiç kimsenin bu evde oturmadığı ispatlanmış, hatta düzenbazların bu evi Foster'in gerçek evine benzetmek için tavanarasındaki pencereyi söküp çıkardıkları bile saptanmıştı. Foster'in gerçek evi ise çoktandır yıktırılmıştı.

BÖLÜM 49

Yeni Amerika'ya karşı açtığı mücadelede, Henry Ford, Amerikalıları felâkete sürüklemek isteyen uluslararası Yahudi ve bolşeviklerin öğrettiği

o tiksindirici danslara da savaş ilân etti. Sevdii dans, gençliğinde köylülerin oynadıkları o temiz, o neşe dolu kadrillerdi. New - England'de, bu hemen hemen unutulmuş sanatın uzmanı olan bir dans öğretmenini buldu, onu Dearborn'a getirtti, resmen işe aldı, dans kursları açtı. Bu kurslarda İskoç oyunu, *two - step*, lansiye, Amerikan kadrili, Portland Fantezisi gibi danslar öğretiliyordu.

Henry eski tipte gezgin kemancıların da peşine düştü, onları toplayıp yarışmalar düzenledi. Bu çalgıcılar okuldaki çocuklara eski havaları öğretiyorlardı. 1925 yılının Noel yortusunda, arabalarda yapılması gereken değişiklikler için Dearborn'da yeni kurulan araştırma laboratuvarının yeni binasında makinalar söküldü, kenara çekildi, üzeri örtüldü, parke cilalandı, ve aralarında Henry ile karısının da bulunduğu elli çift Virginia'nın halk dansını oynadılar. Norway'den (Maine) zamanının ünlü gezgin kemancısı «Mellie» Dunham dedeyi de getirtmişlerdi, ve ihtiyar çalgıcı dişsiz ağzını örten bıyıklarını titrete titrete yayını çekip duruyordu. Makinistler, servis şefleri ve Henry'nin ahbabları da, kalabalık bir seyirci topluluğunun hayran bakışları altında, kan ter içinde tepiniyorlardı.

Henry gazetecilerle uzun bir görüşme yaptı, bu önemli konu üzerindeki fikirlerini açıkladı. Bu eski danslar insanı incelten, görgü sahibi yapan en iyi etkindir, diyordu. «En azından yedi kişi ile temas halinde olmadan dansedemezsiniz onlarla. Ellerini sıkarsınız, bu jest size bir insanlık duygusu, bir kardeşlik duygusu verir. Bu duygu hemen hemen yok olup gitmiştir şimdi insanlarda. Amerika, ve tüm dünya, karşılıklı anlayışa muhtaçtır. Eğlentinin bir amacı da bu anlayışı kurmaktır.» Ve Henry şunları

ekledi sözlerine: Ürettiği arabanın bakım ve onarım konusunda nasıl bir kitap yazdıysa, şimdi de dans üzerine bir eser yayınlayacaktı. Bu eser eksiksiz olacak, herkesçe kabul edilecekti. T tipi arabası gibi dansı da standardize edecek, dansın unsurlarının da birbirine uyarlığını sağlayacaktı.

Abner, Milly ve dindashları, gençliklerinde dansetmişlerdi, çünkü dansetmek onları eğlendirirdi o zamanlar. Sonradan, yaşlanınca, artık dansetmez olmuşlardı, çünkü yoruluyorlardı, gençler ise modern dansları tercih ediyorlardı. Ama şimdi mademki Henry, Virginia «halka dansı»nı ve lansiyei oynamanın bir yurtseverlik gereği olduğunu bildiriyordu, hep birlikte bu işe koyuldular. İlkel Müminler Tarikatı'nın hayırsever kadınlar kolu bir salon kiraladı, bir gezgin kemancı tuttu, Abner'le Milly de evlendiklerinden beri ilk kez bir baloya gitmiş oldular. Davud, Tanrının karşısında nasıl dansettiye, şimdi de konformist protestan Amerika eski gelenekleri yaşatmak amacıyla havaya uyup sallanıyordu.

Fakat Abner'le Milly topu topu bir kez gittiler baloya, çünkü bu eski zaman gösterisi onları çekmiyordu artık, kendilerini aldatmanın anlamı yoktu. Milly'nin sağlığı gittikçe bozuluyordu. Abner'e gelince, talih ona kötü bir oyun oynamıştı. Tam ünlü efendisinin kendisine dans etmesini buyurduğu sırada, patronun çömezleri sayesinde, o hale gelmişti ki arabasıyla eve dönerken direksiyon başında uyumamak için kendini zor tutuyordu. Olan şuydu:

Bir süredir Shutt'ların işi pek tıkırındaydı. Bu nedenle, ailenin reisi biraz fazla keyfine göre davranmaya başlamıştı galiba. Eski günlerin anısı kafasını kurt gibi kemiriyordu. Henry Ford'la kişisel temas kurma fırsatını bulduğu günlerin anısı. 1893'te

bir yaz akşamı babasını Bagley Street'teki arabalı-
ğa götürmüştü hani. 1904'te tekbaşına ve kimsenin
yardımı olmadan büyük patronun yanına sokulup
ondan bir iş koparmıştı. Ertesi yıl, dingil somunla-
rını takma yönteminden söz ederken belki de kendisi
koymuştu patronun kafasına montajda «zincir» fik-
rini. Sonra, 1914'ün o ilginç günlerinde sosyal Servis
delegesi Ford'un direkt emriyle evlerini ziyarete ge-
lip öğüt vermişti. Bütün bu olaylar göz önünde tutu-
lursa, Abner'in, zincirde çalışan bütün diğer işçiler-
den kendini biraz daha üstün görmesi pek de yadır-
ganmamalıydı.

Abner, Ford'un yanına işe gireli yirmi yıl ol-
muştu. Henry'nin çıkarttığı magazinde ve *Saturday
Evening Post*'ta yayınlanan, diğer gazetelerce de
iktibas edilen yazılarda kaç kez okumuştı sadakatle
hizmet etmenin ve yararlıklar göstermenin Ford
fabrikalarında asla mükâfatsız bırakılmadığını.
Yıllar önce Abner ustabaşı yardımcılığı yapmış ve
iyi iş çıkarabildiğini göstermişti. Günün birinde ye-
niden eski mevkiine dönmeyi hayal etmesi tabii de-
ğilmiydi?

Hem, gazetelere verdiği demeçlerden birinde
Henry endüstride rütbe ve ünvanlara önem verme-
diğini söylemişti. Herhangi bir işçi herhangi bir za-
manda gidip onu görebilir, yahut servis şefiyle ya
da herhangi bir amiriyle konuşmak isteyebilirdi.
Abner'in Henry ile karşılaşmasına imkân yoktu ar-
tık. İmalât zincirinde çalışanların çoğu büyük pat-
ronu hiç görmemişti. Ford eğer atelyeleri ziyarete
çıksaydı işçiler gözlerine zor inanırlardı. Fakat
Abner kendi çalıştığı montaj zincirinin şefini tanı-
r-
dı. Birgün paydostan sonra o zatı muhteremin yanı-

na çıkmış, birkaç cümle geveleyerek durumunu açıklamıştı.

Fakat ne yazık ki Abner, bu modern üretim ordularını yöneten askerî disiplinin en katı kurallarından birini çiğnemiş oluyordu bu davranışıyla. Abner'in, ayağını kaydırıp işini elinden kapmak istediğini düşünen ustabaşı yardımcısı, müthiş kin bağladı ona. Oysa Abner'in aklından bile geçmemişti böyle bir şey. Onun gözü başka bir ustabaşı yardımcısının yerindeydi.

Adam hır çıkarmak için fırsat kollamaya başladı. Abner'in yaptığı işe diyecek yoktu, kenetleri açma biçiminden ötürü azarlayamazdı onu. Fakat gözünü ondan ayırmıyordu. Tuvalete gitmek için iç tüzükte tanınan üç dakikayı on saniye geçirse, birşeyler atıştırmaya ayrılmış on beş dakikalık arayı sandaviçten bir lokma daha yutmak için biraz uzatsa, karşısına dikilip haşlıyordu.

Eee, insan ne kadar yumuşak başlı olursa olsun, sonu sonuna yine de insandır. Günün birinde Abner karşılık verdi, ve gidip hesabını kestirmek emrini aldı. Yirmiiki yıllık «liyakat» ve «sadıkane» çalışmanın ödülü buydu işte. Şirkete gireli daha iki yıl bile olmayan, patron tarafından hafif bir baş işaretiyle selâmlanmak şerefine bile erişememiş bulunan iki paralık bir ustabaşı yardımcısı onu kapı dışarı edebiliyor, bütün haklarından yoksun bırakabiliyordu. Öfkeden köpüren Abner Bay Ford'u tanıdığını söyleyince de adam kahkahayı bastı. «Hadi bakalım, Red River'e git, Bay Ford'u bul da şikâyet et!» diye alay etti.

Abner'in, gidip oğlunu görmekten başka çaresi kalmamıştı. Johnny «araç gereç imâl atelyesi»nde görevli birisini, babasına bir iş bulması için kandırabildi. Bulunan iş, aynı biçim ve boyutlardaki çelik parçalarını makineye vermekti. Makine çeliğin bir yüzüne bir kertik çiziyordu. Abner bir dizi makine arasında mekik dokumak zorundaydı. Son makinede iş bitince, koşa koşa birinci makineye dönüyor, bir de üstelik ustabaşından «kıpırdan biraz Shutt, kıpırdan!» diye azar işitiyordu. Böylece, Abner yeniden ayaküstü çalışmak durumundaydı.

Ayakta çalışmayalı yıllar olmuştu; bacakları gevşemişti; göbek salmıştı. Kramp giren baldırları gece o kadar şişiyordu ki, nerdeyse uyku uyuyamayacaktı. Dayanamamaktan korkuyordu. Fakat dayanması gerekti, çünkü başka geçim kaynağı yoktu. Kırk sekiz yaşına varmıştı artık. Patronu ise, müessesesinde çalışanlara karşı büyük bir insancılık gösterisi yapmaktaydı... magazin sayfalarında. Böylesine iyiliksever düşünceler besleyen başka bir Amerikalı patron daha vardı belki, ama Abner öyle birisini hiç tanımamıştı. Eğer Ford'da mızınız, boyuna yakınan bir işçi olarak tanınsaydı, nice olurdu hali? Yeni arabasının taksitlerini nasıl bitirebilirdi?

Üretimde tamamiyle hızlandırma ve genişletme yöntemleri uygulanmaktaydı. Her bir işçiden, verebileceğinin azamisini son damlasına kadar sıkıp alıyorlardı. Herkes vücudundaki tüm enerjiyi işe

harcamakla yükümlüydü. Ama Henry Ford bunun tam tersini söylerdi elbet. Fabrikaların bilimsel yöntemle işletilmesinin hedefi, bir işçinin sürmenaj olmadan ve sürmenaj sınırının altında kalmak şartıyla verebileceği iş potansiyeli konusunda kesin veriler elde etmektir, diye yazıyordu masum masum. İnançla yazıyordu. Ama yanlıştı, yalandı! Yumurtladığı bu yazıları okuyan işçilerin de «Yalan!» diye bağırması geliyordu. Sabah işbaşı yaptıkları zaman bile yorgundular. Akşam paydos ettiklerinde ise, ayakta duracak halleri kalınıyordu. Son damlasına kadar suyu sıkılmış, içi boş kabuklardı.

Ama bu yalnız Ford'da değil, her yerde böyleydi, bütün modern barbar endüstride. Daha hızlı, daha hızlı! Ta ki bu insanlar sıkıntıdan imdaat! diye bağırınsınlar içlerinden. Bütün otomobil fabrikaları aralarında sürekli ve kahredici bir yarışma halindeydi. Ayrıca her fabrikada çeşitli servisler birbirleriyle ve kendi kendilerine, bir önceki randımanlarına, mühendislerin saptadığı yeni «norm»lara karşı mücadele halindeydiler. Mühendisler durup dinlenmeden yöntemleri inceliyor, yeni makineler icat ediyor, yeni teknikler hazırlıyorlardı.

Henry Ford bu durumun farkında mıydı? Patronuna körü körüne tapan Abner Shutt buna ihtimal vermiyordu. Otomobil Kralının ne işlerle meşgul olduğunu gazetelerde okuyordu. Henry Avrupa'da dolaşıyor, orada uçsuz bucaksız imparatorluğunu denetliyor, Avrupalılara Amerikanlaşmanın yolunu öğretiyordu. Kimi zaman Georgia'da kırk bin hektarlık bir arazide yeni bir çeşit kamış yetiştirme ve bundan elde edeceği özsudan kauçuk yapma projeleri kuruyordu. Kimi zaman Michigan'daki uçsuz bucaksız çiftliğinde soya fasulyesi yetiştiriyor ve kim-

yagerlerinin bu fasulyeden direksiyon tekeri yapmalarını seyrediyordu. Dans kitabını yazmaya devam ediyor yada kurduğu müze için «antika» eşya koleksiyonu yapıyordu. Binlerce kuş için *air - Con-tion'lı* kuşluklar kurdurmuş, onları inceliyordu. Ordan oraya koşuyor, her işe burnunu sokuyordu. Yapmadığı tek şey, dev fabrikalarının montaj atelyelerinde uygulanan «zincir» yöntemiyle ilgilenmekti. Bu atelyelerde iki yüz bin köle, makine parçaları haline gelmişti: - Tut - it - çevir - gevşet; - tut - it - çevir - gevşet, tutitçevirgevşet, tutitçevirgevşet - bir an durup düşünürse, insan keçileri kaçırdı.

Bacakları sert yumruklarla kaplı, sabırlı, yaşlı fabrika beygiri Abner Shutt, ne yapacağını şaşırmış durumda koşup durur, sekiz saat boyunca gözünü işten bir an bile ayırmazdı. Ancak, saniyesi bile hesaplanan onbeş dakikalık bir molası vardı, o kadar. O arada, sandaviç yüklü ufak bir araba dolaştırılırdı, evden yiyecek getirmemiş olan işçiler onbeş *sent'e* karınlarını doyururlardı. Abner işini yapar, dilini tutardı. «Liyakat» ve «dakiklik» üzerine söylenen cafcaflı sözleri, «iş ahlâkı»nı öven ilkeleri aklına getirir ve patrona adanmış tüm ömrü boyunca sarsılmayan sadakati her günkü durumunun somut gerçeğine karşı isyan ederdi. Çevresinde, ispiyonlar ve patronun adamları işitmesin diye alçak sesle acı acı homurdanan işçilere karşı da isyan ediyordu.

Ama Abner'in, güzel efendisinin hatırı için bile kesinlikle yapamayacağı bir şey vardı: İşten sonra evine dönünce, eski moda kadriller dansetmeye gücü yetmezdi.

Henry on sekiz yıldır T tipi Ford'lar yapmaktaydı. İşin başında, bu arabayı dünyaya kabul ettirmek için mücadele etmek zorunda kalmıştı. Şimdi, şu son yıllarda, mücadele yeniden alevlenmişti. Ticarî servisler bu eski arabanın artık demode olduğunu öne sürüyorlardı. Müşteri yeni modeller, yeni çizgiler, yeni renkler istiyordu. Henry ise aynı modelden yılda iki milyon adet çıkarmaya devam ediyordu istenilen renkte... şu şartla ki bütün renkler siyah olacaktı! Torpedonun körüğü kapatıldı mı, yaşlı bir sofu karının şapkası kadar zarif görünürdü. Kapalı araba, kara, dört köşe bir sandıktan ibaretti. İki kişilik modele gelince, halk ona «coop» (1) diyordu. Bu ad belki Fransızca «Coupé» (2) kelimesinin kötü bir kopyasıydı, ama Amerikanca olarak mükemmel canlandırıyordu bir kümesi. Kaldı ki bütün bu arabalar pekâlâ işliyordu, ve yirmi yıl geçse de yürüyecekti. Henry Ford'un iddiasına göre, Amerikalıların istediği de buydu.

Ne var ki rakipleri öyle düşünmüyorlardı. Onların kanısınca, Amerikalı, komşusundan geri kalmaktan hoşlanmaz, ve fırsat buldukça onu geçmek ister. Müşterinin artık üslûp istediğini, görünümüne önem verdiğini, incelik, çizgi ve biçim aradığını sa-

(1) «Kup» telâffuz edilir. Ben _ coop, tavuk kümesi.

(2) Fransızca, «Kupe» telâffuz edilir. Kupa (araba) demek.

vunuyorlardı. Bu konuda kullanılan deyimlerin çokluğu bile gösterilen ilginin geniş kapsamını belli ediyordu. Madem ki hız isteniyordu, o halde hız fikrini uyandıran bir görünüm verilmeliydi arabalara. Renk sorununa gelince, erkekler fantezi ipek gömlek, rengârenk puloverler, cicili bicili kravat ve çoraplar giymiyorlar mıydı yani? Ya kadınlar? Giysilerindeki renklerle yetinmeyip dudaklarını, ayak parmaklarının tırnaklarını boyayan onlar değil miydi?

New - York'taki Otomobil Sergisi'nde satıcılar mallarını en şairane biçimde sunmak için yırtınıyorlardı. «Kelebek krizalidini yırttı!» diye haykırıyordu biri. «Başdöndürücü bir hızla kuş gibi süzülürken kadife hışırtısını andıran bir ses çıkarır yalnızca!» diyordu Reo'nun çığırtkanları. Jordan, «Parlak sarı renkte, otomatik olarak açılan bir kupa» sunuyordu. Buick, «ayrı tonda yılan derisi desenli, gri bir spor *roadster*» sunmakla kıvanç duymaktaydı. Dodge'un modeli «krem renginde, kaportası kırmızı ile süslü mavi» idi.

Henry bunlar için diyordu işte «iğrenç şarklılık» diye. Ve bu bayağı zevklerin kendi ağırbaşlı fabrikalarına bulaşmaması için de elinden geleni yapıyordu. On beş milyonuncu siyah «sofu karı takesi»ni de çıkardı, Kuzey Amerika kıtasında doluşturıp bu başarıyı içkili ziyafetli karşılamalarla kutladı. Ve kendisini model değiştirmeye kandırmaya uğraşan servis şeflerini çevresinden sepetlemeye devam etti. Bu «boşaltma» ları kaç yıldır uyguluyordu. İradesine en ufak bir karşı koyma, «sepet havasıyla» sonuçlanıyordu.

Fakat kendisinden daha güçlü bir yargı mercii vardı, o da otomobil müşterilerinin tümüydü. Chev-

rolet ve Plymouth'lar ileri gidiyor, Ford geriliyordu. Henry üretimi kısmak ve onbinlerce işçiye geçici olarak yol vermek zorunda kaldı. Amerika'nın büyük adamlarından en inatçısı, kesinlikle, asla değiştirmeyeceğim arabamı diye direten otomobil Kralı, ertesi yılın baharında oyunu yitirdiğini anladı, yeni bir Ford araba çıkarmanın gerekli olduğunu kabul etti.

Ve böylece, Amerika'nın geleneksel özelliklerinden biri daha tarihe karışmaya başladı! O köhne takalardan on milyonlarca vardı dünyanın bütün yollarında işleyen. Şimdi sayıları yavaş yavaş azalacak, günün birinde de Amerika iç savaşından kalma «eski muharipler» kadar az bulunur hale gelecekti. Henry'nin hesabına göre bu arabalar ondokuz yıllık ömürleri boyunca yapımcılarına ve bakımçılarına yedi milyar dolar getirmişti. Yaptıkları hizmetin değerine gelince, kim hesaplayabilirdi ki!

BÖLÜM 52

Yaman bir iş bekliyordu otomobil Kralını. Kırkbeş bin makinesinden çoğu belirli bir parça üzerinde bir işlem yapardı, o kadar. Şimdi onları baştan başa değiştirmek gerekecekti. Bir tek parça basmadan önce, yeni matrisler yapılmalıydı. Oysa araba beş bin parçadan oluşurdu. Bu durumda, fabrikalarda işe tümüyle ara vermek zorunlu hale geliyordu. Yalnızca, Highland Park'ta, eski modelin yedek parçalarının yapımı sürdürülecekti. Red Ri-

ver'deki Red Plant denen fabrikada ve yüz elli bin metre karelik katma atelyelerinde, Henry yepyeni bir sanayi kuracaktı.

Yol verilen yüzbin kişi arasında fukara bir kenetçinin lafı mı olurdu? Kimsenin dikkatini bile çekmedi. Abner yaklaşık iki ay oradan oraya sürüklenip durdu, herhangi bir iş aradı. Birkaç kez yapacak birşeyler buldu da. Buna rağmen, biriktirdiği birkaç kuruşa el atmadan idare edemedi. Neyse ki oğlu John, avadanlıkları değiştirmek için işinde kalmıştı ve yaşlı babasına bir iş bulma yönünde yararlı oldu. Abner'i yeniden işe aldılar, ama bu kez çalışma hayatının en alt basamağına düştü: çöpçü oldu. Öteye beriye koşup başkalarının fırlattığı çöpleri topluyordu. Fakat önemi yoktu bunun. Altı dolarlık asgarî ücreti alıyordu ya! Ailesinin geçimi sağlanmıştı yine.

Dev eserin bir kısmının yavaş yavaş biçimlenmesini seyrediyordu. Elektrikle işleyen vinçler kocaman makineleri kaldırıp açık vagonlara yerleştiriyordu. Bu makinelerin bir bölümü temelli bir değişikliğe uğramak için atelyeye, ya da kurulmak üzere Red Plant'a gönderiliyordu. Diğerleri gemilere yükleniyordu. Böylelikle bir traktör fabrikası İrlanda'ya taşınmıştı. Red Plant'ta kırk dört kilometre uzunluğunda bir otomatik taşıma sistemi kurulmuştu. Bu sistem sayesinde, çeşitli parçaları oluşturacak olan malzemeler işyerine kadar götürülecek, oradan da bitmiş parçalar büyük montaj zincirine aktarılacaktı. O zamana kadar bilinmeyen güçte yeni makineler yapılıyordu. Eski fabrikada, şasiler için kullanılan pres yüz tonluktu; yeni fabrikaya ise iki buçuk katı daha güçlü bir pres monte edilmekteydi.

Bu çalışmalar ancak beş ayda bitirilebildi. Bu

süre içinde otomobil dünyası günün en büyük sırrı üzerine spekülasyonlar yapmaya bol bol zaman buldu.

Yeni Ford ne biçim bir şey olacaktı acaba? Adı ne olacaktı? Kaç beygir gücünde olacaktı? Fiyatı ne olacaktı? Henry bilirdi. Büyük müdürler de bilirlerdi. Ama ağız açtıkları yoktu. Abner'in bu konuda bütün bildiği, gazetelerde okuduklarından ibaretti. Oysa basındaki yazılar her hafta değişiyordu. Hazır durumda yeni arabalar vardı ve denemeleri yapılıyordu. Fakat eski bir T tipinin karoserisi altında gizlenmiş olduğundan hiç kimse ne biçim şey olduğunu bilemiyordu. Yeni arabalardan birini Henry Ford bizzat kullanıyordu, fakat yüksek tahtaperdeler gerisinde. İri bir arabaydı. Foto muhabirleri güçlü teleobjektiflerle resmini çekmeye uğraşıyorlardı.

Sırrı sonuna kadar saklayabildiler. Yeni arabaların üretimi başlamıştı. Çeşitli sergileme mağazalarına modeller gönderilmişti, ama sıkı sıkıya dikili kılıflar içerisinde. Peşinen dört yüz bin sipariş alınmıştı, malı görmeden.

Araba halka gösterildiği gün, Ford Motor Company tüm ülkede birden okunan beş bin gazetede beş gün sürecek müthiş bir reklam kampanyasına girişti. Basına verdiği ilânda Henry «A tipi» yeni arabanın normal bir vites kutusu ve dört tekerleğinde freni bulunduğunu bildiriyordu. «Alçaktı, çizgileri belirliydi, karoserisi ve genel olarak silueti Avrupa üslûbunu andırıyordu». Eski Amerika kesinlikle ölmüş oluyordu böylece!

New - York'ta lüks Waldorf otelinin sergi salonunda fraklı satıcılar sundu arabayı seçkin seyircilere. Ertesi günü, iki yüz elli bin kişi yetmişaltı acentenin vitrinleri önüne doluştu. Yan sokaklarda

trafik tılandı. Halkın merakını gidermek için bir hafta sürece Madison Square Garden parkını kiralamak gerekti. Halk, artık istediği renkte bir arabaya sahip olabileceğini öğrendi. Ama bir şartla: Koyu esmer renkte olacak, üzerinde daha açık bir çizgi bulunacaktı; ya da çelik mavisi olacak, Trianon grisiyle süslü olacaktı; yahut da yine Trianon mavisiyle bezeli Niagara mavisi, veya hep Trianon grisiyle süslü kurşunî renkte olacaktı. «İğrenç şarklılık» en sonunda davayı kazanmıştı. Ve başarısı o kadar büyük oldu ki, Henry, altı ay içinde bir milyon araba çıkarmak zorunda kaldı.

BÖLÜM 53

Abner Shutt yeniden tekerlek montajındaki işine dönmüştü. En iyi yaptığı iş buydu. Artık günün zevkine uygun bir arabaya takıyordu tekerlekleri, ve bundan ötürü sosyal durumunun ağırlık kazandığını hissediyordu. Fakat bunun bedelini de ödüyordu, çünkü şimdi Red River'de çalışıyordu, yani her Allahın günü yirmi mil yol gitmek zorundaydı. Bu yüzden, masrafı artmıştı. Hem de, kış mevsiminde, bu yolculuk hiç de hoş olmuyordu.

Çocuklar sosyal basamakları tırmanmaya devam ediyorlardı. John Crock Shutt, haftalık ücret yerine aylık maaş alanlar kategorisine yükseltilmişti. Servis Şefinin kızıyla da tanışmış ve nişanlanmıştı. Gençler, sık bir semtte bir konut satınalmak için görüşmelerde bulunmaktaydılar. Öyle kibar bir semtte ki, ana babaları külüstür arabalarıyla onları

ziyarete gitmekten sıkılacaklardı.

Daisy de hayallerini gerçekleştirmek yolundaydı. Ford otomobiller için koltuk yapan bir firmanın bürolarında iş bulmuştu. Haftada yirmi üç buçuk dolar alıyordu. İşini çabuk öğreniyor ve temel ahlâk kitaplarında öğretilen güzel fikirler uyarınca patronunun çıkarlarını benimsiyordu. Her akşam, o küçük uydu şirkette olup bitenlerin dedikosunu da birlikte getiriyordu. Anası babası, çok geçmeden, koltuk yapımını yöneten ve deneten tüm servis şefleri kurmayının adlarını, boylarını poslarını ve aldıkları maaşı öğrenmiş oldular.

Hank'ın durumu başkaydı. Onun işi de tıkrındaydı. Fakat Abner'le Milly'nin haberi yoktu pek bundan. Ve işte bir gün olay patlak vermiş, gazetelere de yansımıştı. «Oğlan» bir silâhlı çatışmaya katılmış, cinayetle suçlanıp hapse atılmıştı. Daisy, Hank'ın suçu olmadığını söyledi anasına babasına; o bir katil değil, bir kahramandı, çünkü bir gangster çetesine karşı patronunun malını savunmuştu. Ancak, bu «mal»ın kaçak içki olması, muhterem rahip Orgut'un saygıdeğer müminleri için dişe dokunur bir hafifletici sebep oluşturmazdı.

Abner'le rahibin gücünü aşan bir olaydı bu. Ama Hank'ın kudretli dostları vardı artık. Ona dalavereci bir avukat buldular. Duruşma başlayınca tanıklar mahkemeye gelip olay sırasında Hank'la bilardo oynamakta olduklarını söylediler, Hank da beraat etti. Bir süre şehirde görünmedi. ta ki çetenin reisi de vurulana kadar. Sonra Hank yeniden ortaya çıktı. Eskisinden daha şık, daha canlıydı. İhtiyar Tom yine cep harçlığını almaya başladı. Ve Hank, Detroit'te faaliyet gösteren *bootlegger*'le-

rin (1) dalaverelerinin bütün gizli yönlerini anlattı Daisy'ye.

Tommy'ye gelince, Üniversitede futbolcu kariyerini sürdürmekteydi. Kargaşalık içerisinde attığı bir golle sezonu kapatmış, şeref tacı giymişti. Birdenbire kazanılan bir şöhret delikanlının alçakgönüllü karakterini kötü yönden etkileyebilirdi belki. Fakat Tom bu sınavı atlatmak için yeterli güce sahip görünüyordu. Öte yandan, gerçek hayatta başarıya ulaşmakta olan John ile Daisy de şöhretin çocuğun başını döndürmesini önlemek bakımından kendisine yardımcı oldular. Tommy sevimli bir delikanlı olmuştı. Dalgalı koyu saçları, oldukça çilli pembe bir yüzü vardı. Ebeveyni de «iyi bir çocuk» diyorlardı onun için. Şampiyonluk yaşantısı baştan çıkaramamıştı onu. Fakat her şeyi eleştirmek huyundan vazgeçememişti. Bu huyunu, «kızıl» öğretmenleri geliştirmişti. Dearborn'daki feodal derebeyi hakkında öyle laflar ederdi ki, patrona tapan anası ve babası küfür sayarlardı söylediklerini.

Oysa onun gibi düşünen daha nice Tommy'ler vardı. Hem de yalnızca Fakülte'de değil. «Kızılar» gazeteler de çıkarıyordu. Fabrikada bile ajitatörler ve hoşnut olmayanlar vardı. Sayıları da günden güne artmaktaydı. «Klan»ın adamları yatışmışlardı. Abner'in ağır işleyen kafası bile Klan'cıların bütün Amerikalıları şovenleştiremediğini anlayabiliyordu. Aksayan bir şey vardı ülkede. Vardı olmasına ya, Abner bunun ne olduğunu keşfetmek imkânına sahip değildi artık, çünkü Henry Dearborn *Independent*'in yayınına son vermişti.

(1) İçki yasağı döneminde alkol kaçakçılarına verilen ad.

İhtiyatlı Cal'in saltanatı gürültüsüz patırtısız sona erdi, yerine yeni bir Başkan geldi, ve bu yeni Başkana «Ulu Mühendis» adı verildi. Henry Ford da aralarında olmak üzere bütün büyük patronlar onu desteklediler. Abner bu bayların yeni Başkan'a ilişkin sözlerini gazetesinde okuyor ve onların fikirlerini paylaşıyordu: Amerika gibi büyük bir endüstriyel ülkenin başına geçmek için tam biçilmiş kaftandı Ulu Mühendis. «Yeni - kapitalizm» bir ayçiçeği gibi açılıyordu. Para yağmaktaydı. Otomobil Kralı, gazetecilere önceden hazırlanmış kısa demeçlerinden birini verdi. Dedi ki: Günümüzde genç bir adam tutumlu davranıp para biriktirerek değil, parasını harcayarak zengin olur. Herbert Hoover şu sözleri ekliyordu: «Garajda iki araba, tencerede iki tavuk».

Shutt ailesi, tam Henry'nin ve Herbert'in övdüğü türden bir aileydi. Artık «üç arabalı bir aile» idi.

Hank, tabanca cepte patronunun ufak tefek işlerini görmeye gitmek için hızlı bir araba satın almıştı. Shutt'lar «dört arabalı aile» kategorisine yükselmek üzereydi, çünkü Tommy futbol takımının as oyuncusu için okula bisikletle gitmenin yakışık almadığını anlıyordu yavaş yavaş.

Ne var ki, Ulu Mühendis'in tahta çıkışının ilk yılında gökte bir bulut beliriverdi. Ufacık bir bulutçuk tabii. Abner bu konuda derin bilgi sahibi olmadığından, kaygılanmadı. Hatta bulutçuğu sevinçle

karşıladı, çünkü patronu Wall Street'e ve çoğunluk Yahudi olan «uluslararası bankerler»e karşı her zaman kuşku beslemeyi öğretmişti kendisine. Abner, Borsada müthiş bir panik koptuğunu, milyarlarca «değer»in birkaç saat içerisinde sifıra düştüğünü gazetesinde okuyunca şu sözleri söyledi: «Oh olsun onlara! Bu parayı hiç bir zaman alinteriyle kazanmış değillerdi ki!»

Belki doğruydu bu. Ama gerçeği değiştiremezdi. Gerçek ise şuydu: Para harcayanlar işte «Onlar»dı. Ve bundan sonra harcayamayacaklardı artık. «Onlar» yalnızca Wall Street spekülâtörleri değillerdi ki. Aralarında küçük şehirlerin dükkâncıları da vardı, kundura boyacıları da, limonatacılar da vardı, telefonu olan çiftçiler de; bunlar, sarrafların mahallî şübelerine telefonla talimat verip borsada oynamak alışkanlığını edinmişlerdi. Amerika'nın bir ucundan öbür ucuna bu sistem yürürlükteydi, ve gazetelerin yaydığı sürekli ve kolay zenginleşme teorilerinin doğal sonucuydu. Eğer kazanılacak bir para varsa, ve eğer o kadar eminse, basit insanlar niçin paylarını almasınlardı nimetten ? Bütün kâr niçin Wall Street'e bırakılsındı?

Halktan kişiler bu yârgıda bulunmuşlar, ve işte şimdi hâpı yutmuşlardı. Göz diktikleri Ford'u alamayacaklardı artık, ve eğer daha önceden almışlarsa taksitlerini ödeyeceklerdi. Bu pek üzücü gerçek Bangor'dan San Diego'ya kadar milyonlarca kişinin kafasına dank ediyor ve yeni bir ekonomik durum yaratıyordu. Bu durumun tüm sonuçları bir süre sonra ortaya çıkacaktı ancak. Büyük sanayinin kodamanları, gazetelerinin yazarları ve iktisatçıları da yavaş yavaş kavrayacaklardı bu sonuçları.

İlk panik nöbeti ancak birkaç gün sürdü, sonra

geçti, ve ağır kaygılarla yüklü sakin bir döneme girildi. Başkan Hoover alınması gereken tedbirleri görüşmek için ticaret ve sanayi ileri gelenleri'ni toplantıya çağırdı. Bu büyük «tabipler» konsültasyon için biraraya geldiler ve şu yargıya vardılar: Ülkeye, gerekli olan, güvendir. Ve ülkeye, güven beslemesini emrettiler. Henry Ford da katılmıştı görüşmelere. Ve toplantı bittikten sonra, ülkeye güven vermenin yolunu gösterdi. Basına' bir bildiri verdi, dedi ki: Ford Motor Company Amerika'nın geleceğinden öylesine emin ki, kendi fabrikalarında asgarî ücreti günde yedi dolara yükseltiyor.

Büyük, gösterişli bir tavidir bu. Kendisine övgü ve alkış kazandırdı. Henry bu gibi alkışlardan yararlanıp arabalarının sürümünü arttırmaya alışmıştı. Ancak birkaç oyun bozan ince hesaplara giriştiler. Ve dediler ki: Henry onaltı yıl önce asgarî ücreti beş dolar olarak saptamıştı. O günden bugüne Detroit'te geçim aşağı yukarı bir katı pahalalmıştı. Öyle ki, yedi dolarlık yeni ücretin gerçek değeri, eski ücretin o zamanki değerinden daha aşağıydı. Sonra, Henry bu yeni ücreti kaç kişinin alacağını da söylememişti. Bir kısım işçileri geçici olarak işten çıkarmasına kimse engel olamazdı. Nitekim çıkardı da. Bildiriden önce ikiyüz bin kişiye altı dolar günlük ücret öderdi; Bildiri basında çıkar çıkmaz yedi dolar asgarî ücreti yalnızca yüz kırk beş bin kişiye ödemeye başladı. Çarpın, çıkarın, Amerika'nın emekçi kitlelerinin alış gücünü artırmakta Henry'nin katkısını varın siz hesaplayın.

John Crock Shutt Red River grubunun dev atelyesinde «yüksek dirençli kaynak» uzmanı olmuştu. Bu yeni ve olağanüstü yöntem, arabanın hareket etmesini sağlayan birçok parçayı son çelik parçalar haline getiriyordu. John gırtlığına kadar bu buluşun ayrıntılarına dalmıştı. İş saatleri içinde başka bir şey düşünmezdi. İş saatleri dışında ise, ya herkese aynı konuyu anlatırdı, ya da çelikle ilgili teknik dergiler okumakla oyalanırdı. Her gün yeni çelik türleri üretilmekteydi. İnsan yenilikleri ne kadar bilirse, maaşı da o oranda artardı.

John'un yuvarlak, pembe, durumundan hoşnut, refahtan ısıldayan bir yüzü vardı. Evlendiği şık genç kız lise bitirmiş ve istenilmeyen kimselerle arkadaşlıktan koruyan gizli bir derneğe üye olmuştu. Yeni evliler, irtifak hakkından yararlanan bir arsa üzerinde bir ev satınalmış ve bir konuta sekiz bin dolar ödemek imkânına sahip olmayan kimselerin komşuluğundan kurtulmuşlardı. John'la Annabelle ayda faizler hariç yetmiş beş dolar ev taksiti ödüyorlardı. «Villa»ları iddialıydı, ama yapı olarak pek sağlam bir şey değildi, gelecekte baştan aşağı onarmaları gerekecekti. Ama kaygılanmıyorlardı. İnsanlar araba kullandıkları sürece John'un teknik yeteneği maddî değerini korurdu, bundan kuşkuları yoktu.

İki genç bir ekonomik feodalizm sistemi içinde yetişmişlerdi. Birisi bunu kendilerine söylese haka-

ret sayarlardı. Ama bu bir gerçektir. Kafaları belirli bir sosyal görüş doğrultusunda yönlenmişti, Fabrikada milyonlarla üretilen çelik parçaları kadar katı, değişmez bir görüştü bu ve elde edilen gelir üzerine kurulu bir kademe hiyerarşisine dayanıyordu. Annabelle kendi kademesindeki kadınlarla görüşüyor, alt kademedekilerle ilişki kurmaktan özenle kaçınıyor, sıkılmadan, inatla, üst kademeler çevresine girmeye çalışıyordu. Kendi kademesinin altında endüstrinin serfleri ücretliler sürüsü vardı; üstünde, b'yük şefler; dorukta ise, patronlar yer alıyordu, o tanrısal yaratıklar, adı herkesin ağzında dolaşan, dedikodulara konu olan, gökteki yıldızlar gibi ışıldayan ölümsüzler.

«Ford imparatorluğu» denince, söz gelişi değildi, bir olguydu, bir sosyolojik sentezdi. Henry hiç bir feodal senyörün erişemediği bir güce sahipti, çünkü bu güç yalnızca para değildi, basın ve radyonun gücü de onun hizmetindeydi. Kendisine tabi olanlar her yerde her şeyde onu bulurlardı karşılarında. Yalnızca yedikleri ekmek değil, düşünceleri ve idealeri de onun elindeydi. John'a, Henry için çelik hazırlaması öğretilmişti. Ama iş bununla bitmiyordu. Henry'ye hayranlık beslemeyi, onu saymayı, ona tapmayı da öğretmişlerdi. Bu yükümlülüğü ne kadar iyi yerine getirse, durumu da o kadar sağlamlaşırdı, ve refahı artıkça, Henry'ye karşı beslediği hayranlık ve derin saygı da aynı oranda artıyordu. John'la Annabelle'in görüş açısından, bu bir döngüydü..., pek erdemli bir döngü.

Shutt ailesinin diğer bireyleri için de durum aynıydı. Hepsi, Detroit'te otomobil ve para derebeyleri için ve onlar sayesinde var olan bir dünyada işlerini yürütmek için çırpınmaktaydılar. Abner ve

Milly'den daha ucuz köle bulunamazdı. Gazetelerin hafta sonu eklerinde efendilerinin resimlerini kesip duvara asarlardı Rus ikonaları örneği. Büyük oğullarının, Henry'nin hizmetinde dev adımlarla ilerlediğini görerek seviniyorlardı. Ve yine Daisy'nin, Henry'nin hizmetinde bulunan ve geleceği parlak görünen genç bir muhasebeciyle sevişmesi de onları mutlu kılıyordu. Tommy'nin asiliği de yavaş yavaş geçer, yaşı ilerledikçe uslanır, sonunda o da Henry'nin hizmetine girer diye ümit besliyorlardı. Çünkü şuna kesin olarak inanıyorlardı ki, hatalar işlenmiş olsa bile, kabahat alçak ast'lardaydı. İyi yürekli, ulu efendinin güvenini kötüye kullanıyorlardı. Yoksa, efendi belki sertti ama âdildi, merhametliydi, doğru düşünürdü.

Sonra, şunu da unutmamak gerekirdi ki, efendiye hizmet etseniz de, isyan etseniz de, o her zaman yaşantınıza egemendi. Kanundışı sayılan Henry - Ford Shutt için de durum böyleydi. Robert Macaire'in (1) Amerikan kopyası olan, doğru yoldan ayrılmış Hank, para pul sahibi güçlülere sövüp sayardı. Hepsi dalavereci, dolandırıcı namussuzlar, derdi kodamanlar için. Ama bu doğru olsa bile, kendi yaptığı neydi sanki? O «namussuzlar»ın kokteyl - partilerine alkol yetiştirmek için tehlikeli «gece işi»ne çıkmıyor muydu? Onların mallarını korumak için kaç kez kendi hayatını tehlikeye atmamış mıydı? Henry Ford içmezdi, evinde konuklarına içki sunulmazdı. Ama müdürlerinin çoğu içki kullanırdı. Hem Henry'ye de başka biçimde hizmet gören kimseler gerekliydi. Bu hizmetin ne olduğunu Hank yeni keşfediyordu. Çok geçmeden kendisi de otomobil

(1) *Fransız edebiyatında palavracı haydut tipi.*

Kralının bayrağı altına girecek, yaşlı babasını se-vindirecekti.

BÖLÜM 56

İkinci bir panik oldu. Sonra, gitgide daha kısa aralarla birçok yeni panikler. Amerika'da işler yavaşlamaya, başladı tehlike işareti verdi, ve durdu. Satışlar düşmeye, alıcılar siparişlerini iptal etmeye başladılar. Durgunluk, perakendecilerden toptancılara, toptancılardan konsiye satanlara, sonra üreticilere, ve sonunda hammaddelerin ve kudretin ilk kaynağına yayıldı. Kazançlar sıfıra indi, endüstri tahvilleri tepetaklak düştü. Borsacılar, «Piyasada para kalmadı» diyerek memurlarına yol verdiler, Hudson'la birlikte New - York'un iki büyük ırmağını oluşturan East River'deki rıhtımlara giderek balıklama suya attılar kendilerini. Bu usulü beğenmeyenler ise, bulundukları gökdelenlerin asansörüne binip son kata çıktılar, korkuluk duvarını aşip boşluğa bıraktılar kendilerini.

İlk krizle bunalımın en yüksek noktası arasında üçbuçuk yıl kadar bir zaman geçti. Yani Ulu Mühendis'in tüm saltanat süresini kapsadı büyük sarsıntı. Zavallı Herbert'in hayatı mahvoldu, çünkü suçun kendisinde olmadığını bilmesine rağmen sonuçlarına katlanmak zorundaydı. Düşünebildiği tek çare, dostlarına, sayesinde çıkar sağlayan, seçimini finanse eden büyük bankalara ve büyük sanayi şirketlerine verilmek üzere önemli parasal yardımlar çıkartmak oldu Kongre'den. Teorik olarak bu para tüketicilere kadar sızacak ve iş hayatına canlılık getirecekti. Fakat gerçekte öyle olmadı, yatırıldığı

bankada kaldı. Çünkü bankalar en ufak bir kâr ihtimâli bulunmayan işler için kredi açmayı kabul edemezlerdi. O günlerde hangi sanayici kâr payı vermediyi taahhüt edebilirdi? Para harcamaya hazır bir kimseyi keşfetmenin imkânı mı vardı?

Bankadaki hesabının kaygı verici biçimde eridiğini gören her Amerikalının yapacağı ilk tasarruf, yeni modelle değiştireceğine eski arabasını kullanmaya devam etmektir. Bu bakımdan, darbeyi yiyen ilk endüstri dalı, otomobil endüstrisi oldu. Bir yılı aşkın bir süre içinde yalnız Detroit'te 175.000 kadar işçiye yol verildi. Şehir, yoksulluk içinde kıvranan kırk bin aileyi geçindirmek yükümlülüğünü üstlendi ve kırk altı milyon dolar borç aldı.

Tabii, otomobil yapımcıları bankadaki rezervlerini çekmeye başladılar. Halk da mevduatını çekti günü gününe yaşayabilmek için. Böylece günün birinde Abner işten çıkışta her zamanki küçük satıcısından akşam gazetesini alınca zor duruma düşen bir bankadan sözeden bir başlık gördü. Aksilik bu ya! Bu banka, tasarruflarını yatırdığı bankaydı! Çılgına döndü. Personeler mahsus otoparkta sıralanmış binlerce T tipi arabadan birine, kendi hurda otosuna koştu, son hızla bankaya gitti. Ama tabii banka kapanmıştı. Kendisi kadar telaşa kapılan, bankanın önünde toplanmış kimselere, sorular sormaktan başka şey yapmadı. Ne var ki, hiç kimse fazla bir şey bilmiyordu.

Bankası iflâs halinde ha! Abner dört şeye karşı aynı hissi duymuştu hep: Mermer sütunlu, bronz korkuluklu o kocaman müessese, Henry Ford, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti ve ebedî geleceğini sağlayacak olan Tanrı. Bu dört güç, dünyanın sonuna kadar sürecek, basit insanların bilgisi üstünde ve

ötesinde var olan kuruluşlardı. Şimdi ise, bir bankanın batabileceğini, hükümetin onu kurtarma işini üzerine alması gerektiğini, kimsenin hiç değilse bir süre bankadan para çekemeyeceğini, öğrenmiş bulunuyordu. Gazeteler halkı avutmak için «Sonunda her şey düzelecek» diye yazıyordu. Bu biçim makaleler şu sözlerle son buluyordu hep: Amerika sağlamdı, her şeyin sonu selâmetti, önemli olan «güven»di.

Ertesi sabah işgününün ilk saati içinde Abner ustabaşısına durumunu açıkladı, bankaya gidip parasını çekmeyi denemek için iki üç saatliğine izin istedi. Adam açıkça şu karşılığı verdi: «Tamam Shutt, anlaşıldı. Gidin parasal işlerinizle uğraşın. Yalnız, gitmeden önce, hesabınızı da kesin, çünkü bize işten ayrılmayan adamlar gerekli. Çoktandır çalışma tempomuza uyamadığınızı farkediyordum zaten.»

Abner atelyenin orta yerinde donup kaldı. Yanaklarından aşağı yaşlar süzülüyordu. Ustabaşıya yalvarmaya başladı. İyi kalbli ulu senyör Henry için çalışmakla geçen ömrünün uzun nakaratını bir kez daha tekrarlardı. Yirmi sekiz yıldır bu müessesede çalışıyordu. Bunca yıllık emek insana bir takım ufak tefek haklar sağlamaz mıydı yani? «Karım var, çocuklarım var Bayım; ne olur benim halim?»

Fakat ustabaşı gevşemedi. Çünkü o gün yarım düzüne işçiye yol verme emrini alınıştı ve bu işi nasıl yapacağını düşünüp duruyordu. Ve işte şu zavallı adam gelip kendi ayağıyla kapana girmişti. Uzat bakayım boynunu! Tak! Satır iner, kelle düşer! Ustabaşı dediğin bir insandır nihayet. Yönettiği ekipte döküntüler bulunmasını pek istemez. Adam hurda, zaten zor yürüyor, aksayan bacakları üzerinde sendeleye sendeleye bir dizi makineyle uğraşacak da

hayır çıkacak! Üstelik de her dakika azarlayacaksın dürteceksin! Bir atelyede eğer tasarrufa gidilmek isteniyorsa, önce ustabaşının nefesinden tasarruf edilmeli!

Yirmi yıl kadar önce, Henry'nin idealist olduğu günlerde, patron, fabrikasında sayım yaptırmış ve görmüştü ki işçileri arasında yaşlıların oranı halktaki oranın altındaydı. Bunun üzerine servis şeflerine, yaşlılara daha çok iş verilmesini emretmişti. Fakat dünya değişmişti şimdi. Henry'nin fabrikası on kat büyümüş, kendisi de yaşlanmıştı. Kaygılarını başkalarına aktararak rahat ediyor, başkalarının ne yaptığını, nasıl ettiğini bilmek de istemiyordu.

BÖLÜM 57

Abner yine sokakta bulmuştu kendini. Morali o kadar bozuktu ki, bulvardan hızla geçen otolardan biri kendisini devirip öbür dünyaya gönderse umurunda bile olmazdı.

Kapanan bankaya gitti, kendisi gibi aynı durumda bulunan kimselerle bir süre ayaküstü çene çaldı. Herkes karamsardı. Söylenildiğine bakılırsa, çok geçmeden bütün Detroit bankaları kapanacak, elli bin aile Shutt'ların durumuna düşecekti. Bankanın kapısına asılan bir tabelada «Banka, federal adliyenin emriyle kapatılmıştır» diye yazıyordu. Daha geniş ayrıntı isteyen, bir gazete alıp okuyabilirdi - tabii cebinde gazete alacak para kalmışsa eğer.

Bu kötü haberlerle eve dönmeye Abner'in gönlü razı değildi. Arabasıyla başka otomobil fabrikalarına uğradı. Ford'daki yedi dolarlık işini yitirdikten sonra, yapılacak başka şeyler de vardı: Ford'a

çalışan firmalardan birinde iki üç dolar gündelikle bir iş bulunabilirdi. Bu da Ford'un, işçilerine ve gazetelerde demeçlerini okuyan halka oynadığı başka bir oyundu. Gün geçtikçe, kendisine gerekli olan parçaların yapımını başka firmalara veriyordu, hem öyle, şartlarla ki müteahhit firmada çalışmak kürek mahkûmluğu gibi bir şey oluyordu işçiler için. Koltuk, tekerlek lastiği, hız göstergesi, cam sileceği ve başka ufak tefek aygıtları yapan işçilere ödenen gündeliklerden kimse Henry'yi sorumlu tutamazdı elbet.

Ama şimdilik bu firmaların hiç biri işçi almıyordu. Çoğunda, kapıcılar, kimsenin işçi bulma bürosuna girip işçi gerekli mi, değil mi diye sormasına bile izin vermiyorlardı. «Gerekli değil, arkadaş» diye kestirip atıyorlardı. Kimi yerlerde, bekleyenler uzun kuyruklar oluşturuyordu. Abner'den daha çevik daha gürbüz o kadar çok insan vardı ki iş arayanlar arasında! Elli üç yaşına varmıştı, saçları kırışmış, yüzünü derin kırışıklar kaplamıştı, yürüyüşü sağlam değildi. Uzun lafın kısası, daha çalışma önerisini yapmadan iş yok diye sepetlenirdi bu haliyle.

Kışın kalorifer kazanlarının bakımını sağlayan, yazın çimenleri biçen, bulabildikleri bütün ufak tefek işleri yapan işsizler ordusuna dahil olacaktı bu gidişle. Bu biçim işler için bir dolar ve hattâ daha az gündelik verenler iyi para verdik diyeceklerdi. Sabahtan akşama kadar evlerin kapısını çalan, bir yemek parasına herhangi işi yapmaya gönüllü o kadar çok insan vardı ki ortalıkta. Hali vakti yerinde kimseler birisine bir iş verirken bunu hatırlatmaktan geri kalmıyorlardı. Sonra birç oynamaya ya da yemeğe misafirliğe gidiyorlardı. Bu gibi toplantılarda günün problemleri tartışılıyor, işsizlerden çoğu-

nun fırsat düşse bile çalışmaya hevesli olmadıkları öne sürülüyordu.

Shutt ailesinin öteki üyeleri her hafta ücretlerini alıyorlardı daha. Yalnız, Daisy yeni evlenmiş çalıştığı firmadan güzel bir düğün hediyesi almıştı: Daisy'nin şefi, iki yüz memureye yol verme emrini aldığını, çok üzüldüğünü söylemişti, çünkü listedeki bütün memureler evli kadınlardan seçilmişti.

Artık Daisy haftada iki gün çalışan bir muhasebecinin kazancıyla geçinmek durumundaydı. Bu gelirin devam edeceği de kuşkuluydu. Masrafı kısmak için aldıkları ilk tedbir Daisy'nin anası babasıyla oturmaya gitmek oldu. Ev borcunu tümüyle ödemiş bulunuyorlardı Shutt'lar.

Daisy, satın aldıkları küçük «kupa»ya atladı, bütün gün iş peşinde dolaşıp durdu. Evli bir genç kadın için iş olmadığına adamakıllı aklı yattıktan sonra «kupa»yı satmaya kalktı. Baktı ki pek çok insan aynı şeyi düşünmüş, piyasa tıkanmış. Fiyatların sıfıra inmesini önlemek için binlerce kullanılmış araba gönderiliyordu Detroit'ten. Sonunda, iki yüz yirmibeş dolara aldığı arabaya kırk iki dolara müşteri bulunca kaçırmadı, ve memnun kaldı yaptığı ticaretten.

BÖLÜM 58

Yörede yüz bin aile, Shutt'lar gibi, azıcık para bulmanın bir yolunu aramaktaydı. En fakirleri, bir sandaviç almak için bir *nickel* - beş *sent'lik* ufak para - dileniyorlardı. Toplumun üst basamaklarında bulunanlar ise bir bankayı ya da bir sanayii kurtar-

mak için bir milyon ödünç para bulmaya çalışıyorlardı. Yüksek tabakaya mensup olanlarda moda olmuştu bu. Eskiden, spekülâtör veya maliyeci şu veya bu işten elde ettiği kazançla övünürken, şimdi yitirdiği parayla böbürlenmekteydi. Göze çarpmanın garip bir biçimiydi bu, ama başka türlü de yoktu artık.

Yiyecek maddeleri zor bulunuyorsa, fiyatlar fırlar, fakat para suyunu çekti mi malların fiyatları her yerde düşer. Abner'le Milly bu ekonomik kuralı boşa çıkarmak için gece gündüz kafa patlatıyorlardı. İkisi de bu kurallardan hiç bir şey anlamadıklarından, evlerin, eşyaların ve otolorın değerlerinin niçin düştüğüne bir türlü akıl sır erdiremiyorlardı. Abner'le Daisy bir eşya satmayı ya da rehine koymayı denediler mi, Milly yok pahasına verdiklerinden yakınıp kafa ütülüyordu. Her zaman tutumlu olmuş, kuruşunu hesaplamış, çocukların har vurup harman savurmalarından kaygı duymuştu. Fakat şimdi, ister cimri ister mürşif ol, hepsi aynı yola çıkardı.

Emlâk vergilerini bile veremiyorlardı. Bu nedenle, evi satıp möbleli bir yer kiralamayı düşünüyorlardı. Fakat Highland Park'ta kaçaya satılabilirdi bir ev? Henry kötü bir oyun oynamıştı Highland Park'a. Fabrikalarının büyük bölümünü on - on iki mil uzaktaki Red River'e aktardığında, bütün işçileri aynı anda evlerini satmaya kalkmışlar, fiyatlar nerdeyse sıfıra düşmüştü. Şimdi bir de üstelik şehir sakinlerinin üçte ikisi işsizdi. Bu durumda, emlâka karşılık birkaç yüz dolar bile olsa avans para veren babayığit bulunamazdı.

Problemi çözmek için, kiracı komaktan başka çare bulunmadığı kararına vardılar. Birkaç odaya sıkıştılar ve boş gezmenin korkulu düşlerini gören

İşçilere, kira borçlarını ödetmenin yollarını aramaya başladılar. Kiracılardan kimileri geceyi sıcacık bir yatakta geçirmek ve birkaç gün bile olsa karınlarını doyurmak için her dalavereye başvurmaya hazır dılar, oysa Milly onların kurnazlıklarını ortaya çıkarmakta hiç de usta değildi. Sonunda, işi olan genç bir vatandaş buldular. Fakat çok sürmedi, adam niyetinin bozuk olduğunu belli etti. Daisy genç bir evli kadındı, namusluydu, dindardı. Teklifleri reddetti. Adam kırıldı, öcünü aileden aldı: On beş dolar takarak çekti gitti.

Romatizmaları yüzünden tamamen kötürüm olan zavallı ihtiyar Tom bunalımın ilk kışında öldü. Çocukların yardımıyla ona uygun bir mezar sağladılar. Ama bir yıl sonra ihtiyar nine de onu izleyince, kadıncağızın fakir halkın gömüldüğü genel mezara konulmasına ses çıkaramadılar, ayıbını sineye çektiler. O günleri yaşamış olmayanlar için bu gibi olaylar pek büyük bir önem taşımaz belki, ama ömür boyunca masraflarını karşılayacak parayı kazanıp «görünüüşü kurtarabilen» yoksulları manen yıkan daha ağır bir neden olamaz. Abner, oğlunun bir «bootlegger», bir gangster olduğunu unutacak noktaya varmış ve Milly''yi Hank'ın verebileceği parayı şükranla kabul etmekte serbest bırakmıştı. Ne yazık ki Hank'ın işleri de durumdan etkilenmişti. Oğlanın dediğine göre müşteriler artık içkinin ucuzunu arıyor, kötü malı alıyorlardı.

Futbol endüstrisi bile tehlikeye girmişti! Eskiden o kadar cömert davranan eski öğrenciler herkes gibi yan çizmeye başlıyorlardı. Üniversitenin atletizm komisyonu, oyunculara, onların özür dilediklerini bildiriyor, artık yardım edemeyeceklerini söylüyordu. Tommy daima övünçle anılan bir sporcu olmuştu,

kimse ondan yakınmadı henüz, diyordu komisyon. Fakat «kolay iş» bulunmuyordu artık. Tommy de kalorifer kazanlarının bakımıyla uğraşmalı, ya da lokantada garsonluk aramalıydı. Altı ay süren bu yaşantı, üniversite hayatına karşı tutumunu değiştirmesine yetti. Günlük ekmek parasını bulabilmek için kafa patlatan babası ve anasıyla birlikte, futbolün, bu kadar çok zaman ayırmaya değer bir şey olmadığı sonucuna vardı. Mademki doğru dürüst çalışmaya koyulması gerekiyordu, öğrenimini de ciddiyle ele almalı ve üniversiteden elden geldiğince yararlanmaya bakmalıydı.

BÖLÜM 59

John Crock Shutt refah içindeydi, kendinden memnundu ve üç yıldan beri ailesiyle birlikte sarı tuğlalı evinde oturmaktaydı. Banyoların duvarları seramik kaplıydı. Kalorifer vardı, iki bebeleri için çocuk odası vardı. Faizlerden ayrı, ayda yetmişbeş dolar ödemeyi taahhüt etmişlerdi. Aralarındaki satış sözleşmesi Michigan'a özgü bir «arazi sözleşmesi» idi. Bu sözleşmeye göre, satış bedeli tamamen ödeninceye kadar satan taraf belgeyi alıyordu.

Bir gün, tam Annabelle briç için misafir kabul etmeye hazırlanırken, kocasına kısa bir mektup geldi: Ford Motor Company'de ona iş yoktu artık!

Tam bir şaşkınlık içine düştüler. Paraları yoktu. Annabelle'in babasına başvuramazlardı, çünkü borsada çok para yitirmişti. John'un hayat sigortasından küçük bir meblağ çekebilirlerdi, fakat bu, problemi çözmezdi. Ev taksiti, mobilya taksiti, yeni A tipi

Ford'un taksiti derken, faizlerle birlikte aylık yüz almış dolarlık bir ödemeyi göze almalarını gerektiriyordu.

Herhangi bir iş bulmak için yeri göğü birbirine kattı John. Yeteneklerini, bilgisini, ustalığını ileri sürmekten vazgeçmişti artık. Ne bulduysa onunla yetinecekti. Bu şartlar altında, Red River'deki fabrikanın aynı servisinde işe alındı, yani kovulduğu yere girdi yeniden. Orada, aşağı yukarı eskiden yaptığı işi yapıyordu yine. Ancak, ayda üç yüz yirmibeş dolar alacağına, altı dolar asgarî günlük ücretle yetinmek zorunda kaldı (Henry asgarî ücreti altı dolara indirmişti şimdi). Üstelik de, fabrika yalnızca pazartesi, salı ve çarşamba günleri çalışıyordu. Demek, haftada onsekiz dolar!

Küçük ailenin, bütün taahhütlerini karşılamasına imkân yoktu. O zamana kadar üçbin sekiz yüz dolarını ödemiş oldukları evi bırakmaları gerekti. Eşyalar da gitti, yepyeni elektrikli buzdolabı da, özellikle Annabelle'in kullandığı güzel araba da (John eski bir arabayı kendine alıkoymuştu işine gidip gelmek için). Ellerinde kalan birkaç parça eşyayla, çift kiracılı bir evin yarısına sığındılar. İşçilerin oturduğu berbat bir semtti, ve Annabelle hiç bir arkadaşını çağıramazdı oraya. Parlak bir partileri düzenleyeceğine, parkeyi temizleyecek, çocuklarının sümüğünü silecekti bundan sonra. John, doğduğu zamanki duruma düşmüştü yine. Yoksul bir kuşaktan yeni bir yoksul kuşağa ulaşmıştı gide gide.

Zalim bir atasözü var, «yoksulluk kapıyı vurunca aşk pencereden kaçır» der. Bu söz tam onlar için söylenmişti sanki. Kocasının sosyal durumunu yükseltmek için onca zaman yırtıcılıkla didinen ve hayal

kırıklığına uğrayan Annabelle, tüm enerjisini şimdi de John'a kusur bulmaya yöneltiyordu. Sosyal sistemi suçlamak için çok dar görüşlüydü. Çevresindekilere çatmaya fırsat aradı, bütün suçu ailesine paraca yardımında bulunan kocasına yükledi, bir daha onlara zırnık verdirtmedi. O kayınbirader olacak yakışıklı futbol şampiyonu bir iş bulsun çalışsın efendim! Biraz da, varsınlar içki kaçakçılığı yapan gangster oğullarından para istesinler!

Annabelle Hank'ın durumunu olduğu gibi biliyordu, çünkü Hank yine tutuklanmış, gazetelerde boy boy resmi çıkmıştı. Sözde oy kullanma özgürlüğünü engellemişti. Seçmenleri tehdit etmiş, diyorlardı. İşin garip tarafı, Henry Ford'un desteklediği ve Şirketin malî yardımından yararlanan bir aday lehine eyleme girişmişti. Ne demek oluyordu bu?

Annabelle'in hiç bir şeyden haberi yoktu, olanlar da umurunda değildi, çünkü kendisi de ulu Dearborn senyörüne baş kaldırmıştı. Shutt ailesi Henry konusunda belki hâlâ hayale kapılabilirdi, fakat Annabelle kül yutmuyordu! John'un kesin olarak işten çıkarılması, açıkça söylemeden maaşını indirmek için oynanan namussuzca bir oyundu. Bu usulü bütün fabrikalarda uyguluyorlardı. Annabelle'in kulağına buna benzer birçok olay geliyordu. Çok geçmeden yaşlı babası gerçeği kızının önünde itiraf etti: Bu oyunu sistematik olarak tekrarlama emrini almıştı. Ya! Elbette, Henry Ford gibi kodaman kapitalistler için paranın önemi yoktu: Onlar zevk için çalışırlardı, yalnızca insanlara iyi arabalar yapmak için!

«Sana birşey söylüyeyim mi? İğrenç herifin birli!» diyordu Annabelle.

Öfkelendiği zaman, bütün inceliği uçup giderdi.

Fakat otomobil Kralı da durumdan zarar görmüştü. Bir zamanlar Amerika'nın en çok kâr eden sanayicisi olmakla övünebilen Ford, şimdi de en çok zarar eden kimse olarak böbürlenebilirdi. 1924, 1925 ve 1926'da yılda net olarak yüz milyon doların üstünde bir kâr sağlamıştı. Fabrikalarının reorganizasyonu 1927 'de altmış milyon dolara mal olmuş, ertesi yıl bir o kadar daha masraf etmişti. Fakat 1929'da yeni A tipi bunu altmış milyon kâra dönüştürmüştü. 1930 'da, vakit geçirmeden personele yol verip alıkoymadığı işçilerin çalışma temposunu hızlandırarak «kriz»in etkilerine karşı denge sağlamış ve bir, altmış milyon daha indirmişti cebe. Ama 1931 'de, kâbarın felâket dalgasını durduracak hiç bir güç kalmamıştı artık: Ford Motor Company elliüç milyon dolar zarar etti. Ertesi yıl, zarar yetmiş beş milyona yükseldi.

Ford arabaların satış rakamları incelendiğinde durum ortaya çıkıyordu. T tipinin son üç yıllık üretim döneminde Henry yılda yaklaşık iki milyon araba üretmişti. 1929 'da yeni A tipinden hemen hemen iki milyon satmıştı. Fakat ertesi yıl satışları birbuccuk milyona düşmüştü. 1931 'de üretim rakamlarını yayınlamaktan caydıysa da, turistik modellerin satışında nerdeyse yarım milyonluk bir düşüş olduğu öğrenildi. Henry A.B.D.'li herhangi başka bir sanayiciden daha iyi dayanabilecek durumdaydı, çünkü üçyüz milyon dolarlık bir nakit rezervine sahipti.

Ancak, bu kesatlık daha ne kadar sürecekti? Herbert'in «güven» konusundaki vaızlarını destekliyordu desteklemesine ya, geleceğin ne olacağı konusunda ikisinin de en ufak bir fikri olmadığını itiraf ediyordu. Bu durumda yapılacak en doğru şey, parasını saklamaktı.

Tüm Detroit'i öfkeyle Henry Ford'un karşısına diken ve ona karşı hınç duymaya yönelten şey, işçilerini öylesine sıkı çalıştırdıktan sonra saygısızca bir umursamazlıkla sokağa atmasından çok, bunu yaparken takındığı ikiyüzlülüktü. Yap ne yapacaksan, büyük patron ol, belâya çattın mı işin içinden sıyrıl sıyrılabilirsen, ama allahaşkına, «insansever», «hamiyetli» bir adam pozları takınıp kendini bize yutturmaya kalkışma! Gazetelerde yazdığın duygulandırıcı şeylerden esirge lütfen bizleri! Yaptığın ve yapmayı tasarladığın şeyler konusunda yalan yanlış demeçler vermekten vazgeç!

Henry, iyi günlerin geri geleceğine halkı inandırmak istiyorsa, bunun nedeni halka güven verip onu araba satın almaya itmektir. Pekâlâ, diyelim ki bu bir ticarî dalgaydı, ülkenin bütün sanayicileri bunu olağan görürler ve nutuk çekmeye başladılar mı kendileri de aynı yönetime başvururlardı. Ama Henry başka şeyler de yapıyordu: Yeni modellerinin mükemmelliği ve satışların artacağından emin bulunması nedeniyle on - oniki bin yeni işçi alacağını ilân ettiriyor, gazetelere de yazdırıyordu. Dürüst iş miydi bu? Bunun üzerine, bedava ekmek kuyruğunda bekleyen, geceleri barınaklara sığınan bütün yersiz yurtsuz zavallılar, o kış kıyamette üstü açık marşandiz vagonlarında yolculuk eden bir sürü işsiz, yığınlar halinde Red River'e akın ettiler. Sonra, fabrikanın parmaklıkları önüne vardıklarında, kar-

şılarında otomobil Kralının «Kiralık adamlarını» buldular. Bunların ellerinde cop, ceplerinde tabanca vardı; personele mensup oldukları hakkında bir belge gösteremeyen herkesi coplarla geriye püskürtüyorlar, içeri girmeye uğraşanlar fazla kalabalık olunca da üzerlerine buz gibi basınçlı su sıkıyorlardı hortumlarla. Bu da mı dürüst davranıştı? İnsanları kendisinden uzaklaştırmak için en berbat gangsterleri kullanmak da aşırı popülerliğin garip bir sonucu olsa gerekti!

BÖLÜM 61

Henry Ford'un örnek bir patron, Amerika'da tüm öteki patronların önderi, üstadı olarak tanıtılması üzerinden onsekiz yıl geçmişti. Bu süre içinde kendi imzasıyla dört kitap, dergilerde elli kadar makale ve kim bilir kaç demeç yayınlamıştı. Teorilerinin ne sonuç verdiğini düşünmenin zamanı gelmişti artık. Bunun cevabı şuydu: Henry Ford tüm otomobil endüstrisinin en lânet edilen adamıydı. İşçilerinden biri beş sent verip bir *Saturday Evening Post* alsa ve tesadüfen Ford fabrikalarındaki ideal durumu göklere çıkaran bir yazıya rastlasa, magazini yere fırlatır, öfkeyle çığnerdi. Henry yıllardan beri, makineleşmenin işsizliğe yol açamayacağını anlatır dururdu millete. Bunu herkes gözleriyle görebilirdi! Red Plant fabrikalarında bir makine icat etmek, yapmak ve kurmak aynı hızla başarılan işlerdendi. Bir parçanın yapımında yirmi kişi mi kullanılıyordu? Bir de bakmışsın yeni bir makine getiriliyor, yerine

takılıyor, o yirmi kişiden birine yeni makineyi çalıştırılması öğretiliyor, yani yirmi kişinin işini bir kişi yapıyordu. Elbette ki kalan ondokuzunu öyle yekten çıkarmıyorlardı. İşten çıkarmanın da belirli bir kuralı olsa gerekti! Ustabası onları başka bir göreve aktarıyor, sonra dürtüklemeye başlıyordu. İşçiler bunun ne demek olduğunu çok iyi bilirlerdi.

Hem onlardan kurtulmak için öyle bahaneler yaratılırdı ki! Abner'in bir kapı komşusu vardı. İyi bir adamcağızdı. Onyediyıl çalışmıştı şirkette. Onu işten kovmuşlardı, çünkü makine yağına bulanmış kollarını paydos düdüğünden birkaç saniye önce silmeye başlamıştı. Sokağın aşağısında bir genç otururdu. Fabrikada plantonluk yapmıştı. Bir parça çikolata satınalmak suçunu işlediği için kapıdışı edilmişti. Yönetmelikte binbir madde vardı; bunlardan birine dayanarak işçiyi suçüstü yakalamanın her zaman yolu bulunurdu. Ustabasının biri adamlarından biriyle mi konuşmuştu? Yönetmeliğe aykırıydı, adam kapıdışı edilirdi. İki işçi iş zamanında çene mi çalmışlardı? İkisi de dışarı! İş tulumunun üzerine kimliğini takmadınsa, helâda biraz fazla kaldınsa eğer, dışarı! Sandaviçini yere oturup da mı yedin, nöbeti devralmaya gelen ekibin adamlarıyla mı konuştun? Sepet havası! Hattâ bu suçlardan birisini işlemek de gerekli değildi mutlaka: «Gözetme servisi»nde görevli eski boksörlerden birinin o suç işlediğini rapor etmesi yeterliydi. Ve karardan da dönülmezdi.

Eğer açıkgöz birisiysen, yönetmeliğin bütün maddelerini biliyorsan, başka biçimde tongaya bastırırlardı seni. Şimdilik sana ihtiyaçları olmadığını söylerler, ama personel listesinden adını silmezler, kimlik kartını geri almazlardı, yeniden işe başla-

çağın zaman seni çağıracağız derlerdi. Böyle ört bas ederlerdi istatistikleri. Ancak, bu durumda, başka bir işe girmen engellenmiş olurdu, çünkü başka bir iş bulsan bile, yeni patronun en son nerede çalıştığını sorar, bilgi almak için Ford'a telefon açardı, çünkü Ford personeline mensup olan bir işçiyi çalıştırmak istemezdi elbet.

Ekonomik bunalım uzadıkça, bu durum daha da ağırlaşmaktaydı. Kalan yirmibeş bin işçiyi o kadar sıkıştırıyorlardı ki, adamlar sersemliyor, sarhoş gibi çıkıyorlardı işten. Kimi zaman sedyeyle çıkarılanlar da oluyordu, çünkü bu türlü çalıştırılan adamlar kaza yapmadan kullanamazlar makineleri. Henry en belâgatli yazılarını iş güvenliğinin önemi üzerine döktürmüştü hep. Fakat «güvenlik kontrolü» her an «iş hızlandırma servisi» tarafından kösteklenirdi. Fabrikaların günde bir can aldığı söylenirdi. Fakat özel hastaneleri olduğundan, en ufak bir rakam elde etmek imkânsızdı.

BÖLÜM 62

Henry Ford, yetmişine merdiven dayamıştı artık. Dünyanın en zengin adamı ve «ekonomik determinizm» denilen bir görüş açısının kişileşmiş simgesiydi. Bu işe atıldığında pek güzel ilkeleri vardı, yüreği başkalarına mutluluk sağlamak için çarpardı, hayatına bir anlam kazandırmaya kararlıydı. Ama milyarder olmuştu sonunda ve parası onu bir örümcek ağına takılan bir sineğe çevirmişti. Dünyanın en kudretli adamı bir milyar doların baskısı altında

eli kolu bağı kalmıştı. Bu para onu hiç bir zaman olmayı istemediği bir şey yapmıştı. İstedğini yapmakta da, istediğini düşünmekte de başına buyruk olduğundan, değiştiğinin farkında değildi. Yalnız firmasında değil, kalbinin içinde de gerçeklere göz yumuyordu.

Maddî çabayı öğütlemiş, çalışmayı din edinmişti. İnsanın kurtuluşu çalışmaktır, üretmek ise tanrı. Otomobil Kralı şimdi tüm dünyanın en mükemmel üretme makinesine sahipti, ama kendisi zamanının onda dokuzunu boş geçiriyordu. İki yüz bin insanı iş bulmak için kendisine güvenmeye alıştırmıştı, ama şimdi, onları kendisinden copla, tabancayla uzaklaştırmak için birkaç bin kişi daha hizmete alması gerekiyordu. Bir milyon kişiyi, günlük ekmeğini sağlamak bakımından kendisine bağımlı hale soktuktan sonra açlıktan gebermeye terketmişti. Çatıaltlarında, bodrumlarda, boş hangarlarda, teneke ve katranlı bezden yapılmış barakalarda, yerin içine kazılmış çukurlarda, sözün kısası istedikleri yerde geberebilirlerdi, yeter ki Henry'nin yolu üstünde bulunmasınlar!

Bir zamanlar sıradan, demokratik bir adamdı. Ama şimdi bir milyar dolarlık serveti onu bir doğulu müstebit gibi yaşamaya zorluyordu. Çevresinin dışına çıkmıyordu, her yanı gözetleyiciler ve koruyucularla çevriliydi. Eskiden işçileriyle çene çalmasını, bir işi nasıl yapacaklarını onlara göstermesini severdi; şimdi sivil polisler' tarafından korunmadan kendi fabrikasının montaj atelyesinin önünden bile geçmeye cesaret edemezdi. Bir zamanlar hoşsohbetken; asık suratlı aksi bir adam olmuştu. Haklısınız efendim, evet efendim, sepet efendim diyenlerden başka gözdesi yoktu. Az kimse ile görüşürdü, çünkü

herkes ondan para sızdırmaya bakardı. İş isteyenlere ise hiç katlanamıyordu artık. Sekreterleri de onun yalnız kalmasına yardımcı oluyorlardı, çünkü çoğu kez gülünç durumlara düşmüştü ve ne yapacağı hiç belli olmazdı.

Özel parkın içinde taş yapılı büyük evinde, ağaçlar, çiçekler ve sevdiği kuşlar ortasında yaşıyordu. Kuşlara hiç değilse güven duyulurdu; kuşlara iyi bakılırsa onlar da gerektiği gibi davranırlardı. Oysa insanlar nankör ve kötüydü. Yaşlı ve mutsuz otomobil Kralının gönlünü çocuklar, eski moda danslar ve antika havalar çalan gezgin kemancılar avunduruyordu artık. Yalnız, düzenlediği eğlencelere gelen çocuklar besili ve mutlu olmalıydı. Detroit şehrinde her gün ekmek kuyruğuna giren on bin küçük yoksuldan kimse söz açmamalıydı kendisine! En netameli konu da şuydu: Belediye makamı Ford'un bu çocukların beslenmesine katkıda bulunması gerektiğini öne sürüyordu, gerekçe olarak da aralarında bir sürü işsiz kalmış Ford işçisinin çocukları bulunduğu gösteriliyordu. Ne var ki Ford'un bütün fabrikaları Detroit dışında bulunduğundan, Henry hiç bir vergi yükümlülüğü kabul etmiyordu. Ve Detroit şehri, bunun haklı bir tutum olmadığını söylüyordu.

Bir zamanlar Detroit'in kusursuz belediyesi vardı. Henry kendi paracıklarıyla seçtirmişti o belediyeyi, seçilenler de Henry'nin bir dediğini iki etmemişlerdi. Fakat şehir halkı hoşnut kalmamıştı. Henry'nin belediye başkanını görevden aldirmişlar, kendi istedikleri gibi bir başkan seçmişlerdi. Yeni belediye başkanı Murphy adında İrlandalı katolik bir yargıçtı. Henry'ye bakılırsa, o bir halk avcısıydı, hep sızlanan, boş laflar eden biri, yani adına «politika» denen o iğrenç şeyin bütün kusurlarını nefsin-

de toplayan bir tip. Detroit şehri istediği yönetime kavuşmuştu ya, Henry onu kendi yağıyla kavrulmaya bırakıyordu.

Demagog belediye başkanı bir «işsizlik komisyonu» kurdu. Bu komisyon, Henry Ford'un işçilerinin açlıktan ölmelerini önlemek için şehrin yılda yedi yüz yirmi bin dolar harcadığını ilân etti. Belediye yardım bürosu, beş bin aile reisini yardım etmek için hiç bir şey yapmadan kapı dışarı ettiği için Ford'u kınadı. Ulu endüstri komutanı ve insanlığı doğru yola yöneltme şampiyonu için baloların tadı kaçtı. Genellikle basın işleriyle uğraşmak zahmetine katlanmayan oğlu Edsel, *New - York Times*'e uzun bir bildiri göndererek bu suçlamayı çürütmeye çalıştı. Neydi nihayet Ford işçisi denen şey? Geriye doğru gidilirse, şirket kaç yıldan beri yanında çalışanların sorumluluğunu taşımalıydı? Bunu patronun oğlundan işitmek, başkaları gibi Abner Shutt'u da memnun bırakacaktı. Fakat anlaşılması zor olmayan bir nedenle, bildiride bundan hiç söz edilmiyordu.

BÖLÜM 63

Savaş bittikten bir süre sonra, hükümet yük gemilerinden kurulu bir filoyu elden çıkarmak istemişti. Bu gemiler Amerikan seferî kuvvetinin ikmal ve iagesi için yapılmıştı, dünya ticaretine bir katkıları yoktu. Henry bu gemilerden yüz doksandokuzunu satın alıp Red River'e götürmüş, söktürmüştü. Fabrikaları her işi yapacak kadar genişti. Maksadı

para kazanmak değildi. Eğlence için yapıyordu. Başkalarının bulmaca çözmesi gibi. Yoktan var etme tutkusu vardı Henry'de. Bilmediği şeyleri yapmanın yollarını bulmaya bayılırdı.

Gemilerle birlikte tayfaları da gelmişti. Sökülen her geminin tayfası, Ford imparatorluğuna katılacak yeni bir grup oluşturmaktaydı. Ford bu sorununa da pek merak sarıyordu. Adamların arasında, denizciler arasında tanınmış Harry Bennette adında bir de boksör vardı. Yumruğu kadar suratı da sertti. Eski feodal düzende kanun ve nizamın temelini oluşturmuş olan bir meziyete sahipti: Hizmetine girdiği efendinin davasını benimserdi. Türkiye'deki sultanlar yeniçerilerini ya da Rönesans İtalya'sında prensler *Condottieri*'lerini hangi gereklere göre örgütledilerse, günümüzün endüstri derebeyliğini yaşayan Henry de aynı gerekleri duyuyordu. Öz canını ve bir milyar dolarlık servetini korumak için iyi yetiştirilmiş ve iyi silahlandırılmış kiralık askerlerden kurulu bir orduya sahip olmalıydı.

Ve Bennett, Henry Ford'un «özel Hizmet»inin şefi oldu. Bir milyar dolar herhalde sahibinde nükte denen şeyi bırakmıyor olmalı ki, Henry kiralık ordusuna ciddî ciddî böyle bir ad takıp gerçeği yumuşatmaktan sıkılmadı. Bennett'in görevi, özel güvenlik kuvvetlerine mensup üç bin altı yüz kişiyi örgütleyip eğitmekti. Bu adamlar fabrikanın parmaklıkları önünde nöbet tutarlar, her bir atelyede işi gözetirler, yönetmeliğin binbir maddesinin çiğnenmesini rapor ederler, ispiyonluk için işçilerin arasına sokulurlar, homurdananları saptarlar, dikkafaları, sendika örgütçülerini ve «kızıl» ajitatörleri meydana çıkarırlardı. Bu işi yalnızca fabrikalarda değil, dışarda da yaparlardı. Başka yerden bir ele-

başı gelse, Henry'nin «Özel Hizmet»i onun ne yaptığını, kimlerle buluştuğunu öğrenirdi. Yani Henry Ford'un ordusu bütün savaşlarda gerekli olan haber alma, casusluk ve karşı casusluk hizmetlerini sağlardı. En iyi savunma biçimi saldırı olduğuna göre de, bu ordu silahlı çatışmaları bile bile kıskırtırdı. O kadar ki, eski yargıç, yeni Detroit belediye başkanı Frank Murphy şahsen edindiği bilgilere dayanarak «Henry Ford'un şehrin en azılı seraserilerini kullandığı»nı ilân etmekte sakınca görmedi.

İçki kaçakçılığı artık eskisi gibi yapılmıyordu, çünkü kaçakçılar loncası federal nezaret dairesine o kadar cömertçe rüşvet dağıtmıştı ki Hank Shutt'un işi basit bir kamyon şoförlüğü derecesine düşmüş, iş basitleştikçe sağlanan kâr da orantılı olarak azalmıştı. Neyse ki Hank'ın patronunun kardeşi Ford'un gizli polis örgütünün kodamanlarından ve Hank'tan bir *bootlegger*'ler çetesi hakkında bilgi toplayıp kendisine aktarmasını istemişti işitiğine göre bu çete, Ford'un egemen olduğu küçük Dearborn şehrinde politika ile uğraşıyordu.

Hank ona öyle bir «istihbarat» yaptı, öylesine değerli bilgiler aktardı ki, bir süre kendisine çift iş yaptırıldı ve çift maaş ödendi. Artık ispiyonları ispiyonluyor, seraseriler, sabıkalılar arasında dolaşıyordu. Öğrendikleri, Dearborn'un siyasî ve sınaî rejimini altüst edebilirdi. Fakat Hank, öğrendiklerini kendisine saklıyor, damla damla aktarıyordu patronunun kardeşine. Artık para babası olmuştu. Arada bir anasını babasını görmeye gidiyor, onların en önemli ihtiyaçlarını sağlıyordu.

İyiliksever Bay Ford'un, eski suçluları işe alıp onları yeniden topluma kazandırmayı ilke edinmiş olduğu anlatılırdı öteden beri. İyi yürekli Amerika-

lılar, bunun, Tanrının hoşuna giden soylu bir davranış olduğunu söylerlerdi. Fakat Ford Motor Company'nin tutumu yavaş yavaş değişmişti. Hâlâ sabıkalıları işe alıyordu gerçi, ama artık onlara yeni yaşama biçimleri öğretmek için değil, onların eski yaşantılarını sürdürmeleri için para ödüyordu. İşte bunu henüz bilmiyorlardı Amerikalılar.

BÖLÜM 64

Edsel Ford'un dört şirin çocuğu vardı, üçü oğlan, biri kız. Henry'nin yaşantısını aydınlatan nadir sevinç kaynaklarından biriydi torunları. Uçsuz bucaksız imparatorluğunun varisleri olacakları ve Ford adını, Ford'un gelenegini yaşatacakları için dünyadaki diğer çocuklardan ayrı yetiştiriliyorlardı. Kimse ile arkadaşlık etmelerine izin verilmiyordu. Gelecekteki sorumluluklarını yüklenebilmeleri için titizlikle eğitiliyorlardı. Dedelerinin, ömrü boyunca, babadan oğula geçen sınaî monarşi sisteminin savunucusu olmasını haklı gösterecek birer örnek olmalıydılar ilerde. Kitaplarından birinde Henry aynen şöyle yazmıştı: «Kimin patron olacağını saptamak gerektiği zaman, bu işte demokrasi sökmez».

Ekonomik bunalımın sonuçlarından biri de Amerika'nın yaşantısında beliren yeni ve korkunç bir durumda: Ülkede bir *kidnapping* (çocuk kaçırma) modası başgöstermişti. İyi örgütlenmiş gangster çeteleri zenginlerin çocuklarını kaçırıyorlar, geri vermek için fidye koparıyorlardı. Çoğu kez yavrucaklara barbarca davranıyorlardı. Hattâ planları

suya düşünce onları öldürdükleri bile oluyordu. Bu tehdit, otomobil Kralının hayatına büyük bir gölge düşürüyordu. Sevgili varislerinin başına da böyle bir felâket gelebilir korkusu onda saplantı olmuştu.

Üzerinde azıcık kafa yoran bir kimse için bunun ekonomik yönü apaçıktı. Yoksul çocukları, kaçırılmaktan yana tam bir güvenlik içinde oynayabilirlerdi sokakta. Hele o günlerde, eğer onlara yiyecek verileceğinden emin olsalar, birçok ana baba çocuklarının kaçırılmasına yok denemezdi. Ama adamın bankada iki yüz milyon dolar nakit rezervi olduğu biliniyorsa eğer, belki tarihin en yüklü fidyelerini koparırım diye düşünebilir elbette insan. Gangsterler bunu bilirlerdi, ve bildiklerini Henry de bilirdi. Bu yüzden rahatı kaçmış, kalbinde sevgi ve kardeşlik duyguları kalmamıştı, onların yerini korku ve kuşku dolduruyordu gitgide. Taçlı başlar huzur yüzü görmezler ki!

Ford, kendisini bu tehlikeden korumakla Harry Bennett'i görevlendirmişti. O, gereken adamları bulabilirdi. Çocukları korumasını bilen, gangsterlerin dolarlarına kulak asmayacak kadar sağlam adamlar. Otomobil Kralının hayatında *Yeomen*'lerin (1) rolünü oynayacaklardı bunlar. «Özel hizmet» örgütünün şefi kiralık muhafız kıtalarının komutanı oldu böylece. Henry'nin özel konutuna günün ve gecenin her saatinde girip çıkma hakkına sahipti, ve her an Henry ile «temas» edebilen tek insandı. Patronla görüşme rica eden kimseleri sorguya çekme görevi ona düşerdi çoğu zaman. Hatta bazen ricayı kabul edip etmemek konusunda karar verme sorumluluğu da ona bırakılırdı.

(1) İngiltere'de Kralın hassa alayının seçkin askerlerine verilen ad.

Burada da bir milyar doların etkisi görölüyor-
du Henry'nin yaşantısında. Bennett, tam bir milyar
dolarlık kalbin hayalinde yaşatacağı adamdı - tabii
eğer bir milyar doları olanda bir kalb bulunabilirse.
Hızlı davranır, balyoz gibi vurur, tam hedefe atardı
kurşunu. Hiç kimseden korkmazdı. Ona göre, bir
milyar dolar dünyayı yönetme hakkını verirdi sahi-
bine; bu hak, çeliğin sert ya da kanın kırmızı oldu-
đu kadar inkâr kabul etmez bir gerçektir. şimdi ken-
disine düşüyordu Henry'nin hayatını korumak, onun
düşüncesini ve karakterini şekillendirmek görevi.

Bir zamanlar aynı görevi yerine getirenin muh-
terem rahip Samuel Marquis olduğu, yüksek fikirli
ve son derece duyarlı Hristiyanın, Ford'un «Sosyal
hizmet» ini yönetmek için Saint - Paul katedralinde-
ki başpapazlık görevini bıraktığı hatırlanırsa,
Henry'nin yeni tutumunun anlamı daha iyi belirir.
Bu ağırbaşlı insan, bir milyar dolara katlanamamış-
tı. Bu milyar, fabrikalarda ve Ford'un özel yaşantı-
sında öyle bir hava yaratmıştı ki, rahip dayanama-
mıştı. İstifayı basmış, Henry üzerine bir kitap yaz-
mıştı. Bu kitapta, keskin fakat üzgün bir görüşle
otomobil Kralının karakterini açıklamıştı. Henry,
muhterem rahibin bağlı olduğu dinsel sistemin tari-
hini tekrarlıyor, İsa'yı kovup yerine Cesar'ı koyu-
yordu. Ama rahip bunun farkında değildi belki de.

Abner Fort Street'te yürüyordu. O fabrika benim, bu fabrika senin, iş arıyordu ümitsizce. Çoktandır elden çıkarmıştı arabasını. Bu yüzden, fabrikaların birbirinden çok uzak olduğu bu çevrede bir iş bulma şansını yitirmişti. Aslında bir iş bulsa bile, arabasız gidip gelmesine imkân yoktu. Cebinde tramvay parası olduğu zaman şehre kadar uzanır, firma firma gezerdi; gazete alacak parası varsa, ilân sayfalarını didik didik ederdi belki bir işyeri kapılarını yeniden açıyordur diye.

Bir viraneye vardığında, bir kalabalık gördü. Galiba bir çeşit toplantı vardı. Büyük bir beyaz bez üzerinde «Ford işçileri, toplanın» sözleri okunuyordu. Bir kamyonun arka tarafında ayakta duran bir adam bağıra bağıra birşeyler söylüyordu. Kendini hâlâ Ford işçisi yerine koyan Abner, kendisinden ne istediklerini anlamak için durdu.

Yıllarca Ford'un yanında çalıştığını öne süren adamın nutkunu dinledi. Abner ezbere bilirdi bu hikâyeyi. Çalışma temposunun insan gücünü aşan hızlandırılışını ve ustabaşılardan zorbalığını. Saçma yönetmeliği. İşin süreksizliğini, işçi yaşantısının güvensizliğini ve darlığını. Konuşan adam da doğrusu iyi biliyordu bütün bunları. Kafadan atmıyordu. Kalabalık, adamı alkışlayınca, Abner'in kalbine bir sıcaklık doldu. Fabrikada, alçak sesle de olsa böyle şeyler konuşulamazdı. Ama dışarda, Amerika daha özgür bir ülkeydi.

Konuşmacı bir protesto yürüyüşü düzenleyecek-

lerini, Dearborn'a gideceklerini bildirdi. Fabrikaların parmaklıkları önünde toplanıp işçilerin şikâyetlerini Henry'ye duyuracaklardı. Abner o zaman anladı işin ne olduğunu. Kışkırtıcıların, Detroit belediye başkanının izniyle bir «yürüyüş» düzenleyeceklerini gazetede okumuştı. Gazeteye göre, bunlar komünistlerdi, o korkulan «kızılar». Abner bu uyarıyı hesaba katmalıydı, ama o anda kendini tutamadı. Konuşan adam işçi izlenimini yaratıyordu ve Abner onun söylediklerini dinlemek istiyordu.

Daha başka konuşmacıları da dinledi. Onlar yalnız fabrika içindeki durumdan söz etmekle yetinmediler. Henry Ford'un siyasî faaliyeti konusunda da bir yığın söz söylediler, Ford'un işsiz personeline yardıma koşmayı kesin olarak reddettiğini, Detroit şehrini tehdit eden iflâsı, bankerlerin avans vermek için yüzlerce memuru işten çıkarmasını belediyeye şart koştuklarını, şehrin yeni bayındırlık işlerine girişmesine karşı çıktıklarını, işsizlik yardımından yararlanacaklar listesinden onbeş bin yoksul aileyi sildirdiklerini anlattılar. Kalabalık arasından sesler yükseldi: O onbeş bin aileden birçokları oradaydılar.

Bu olay 7 mart 1932 'de geçiyordu. Dondurucu bir rüzgâr esiyordu. Orada bulunanlar, aşınmış pardesülerini boyunlarına kadar iliklemişler, ellerini ceplerine sokmuşlardı. Soğuktan, yaş geliyordu gözlerinden. Hava kapalıydı. Yerde kar vardı. Adamlar ayaklarını ısıtmak için tepiniyorlardı. Acınacak haldeydiler. Yüzleri solgundu. Bu dünyada bulunmayan bir adaleti, aklıktan gebermekten başka şeyler de yapma hakkını hayal ediyorlardı. Hayallerini Dearborn'daki ulu senyöre iletmeye gideceklerdi. Vaktiyle dostları olan, ama şimdi onlardan yüz çeviren senyöre.

Konuşmacılardan biri isteklerini okudu. Uzun bir listeydi bu. İştten çıkarılanlara iş, ya da yeniden çalışmaya başlayıncaya kadar yarı ücret ödenmesini istiyorlardı. Hızlı çalışma temposunun yavaşlandırılmasını, ispiyonluk sisteminin kaldırılmasını istiyorlardı... Evet, bu konuşmacılar eğer davayı kazansalardı, şurası bir gerçektir ki Ford fabrikalarında çalışmak zevkli bir iş olurdu. «Bu isteklerden yana mısınız?» diye soruyordu konuşmacı. Kalabalık, coşkun bağışmalarla onayladı önerileri.

Üst baş perişan, açlıktan iskeleti çıkmış insanlardan oluşan bir ordu ilerliyordu sokakta. Çeşitli yerlerde toplanmışlar, miting yerine geliyorlardı. Dörder dörder yürüyorlar, «*Sonuna kadar dayanışma*» diye bir marş söylüyorlardı. Ulu patrona hitaben yazılı pankartlar taşıyorlardı. Birkaç polis memuru konvoyun önünden ve yanından yürüyordu. Liberal olmakla övünen belediye başkanı Murphy, işsizlerin, şikâyetlerini dile getirmeye, toplantılar ve yürüyüşler düzenlemeye hakları olduğunu söylüyordu. Düzenleyiciler, her şeyin kanun ve nizam çerçevesinde geçeceği konusunda kesin söz vermişlerdi. Konuşmacılar da halkı uyarmışlardı: Eğer şiddet hareketlerine başvurulursa, son ümitleri olan halkın sempatisini kaybederlerdi.

«Biz silahlı değiliz. Bizler isyancı değil, işçiyiz, ve Amerikan yurttaşlarıyız. Adil isteklerde bulunuyoruz ve açık haksızlıklara karşı protesto etme hakkımızı koruma kararındayız. Arkadaşlar, yoldaşlar, hep birliğiz!» Konuşmacılar böyle diyorlardı. Ve aynı fikirde olanları yürüyüşe katılmaya çağırıyordu. Uzakta, koskoca Red Plant fabrikası seçiliyordu. Yüksek bacaları dev bir org gibi göklere yükseliyordu. Henry Ford'un elli bin işsizinden üç bini şikâyet-

lerini bildirmek üzere Red Plant'a gidiyordu. Ve Abner Shutt onların arasındaydı.

BÖLÜM 66

Detroit'in sınır taşlarına vardılar. Belediye başkanı Murphy'nin yargı yetkisi orada son bulurdu. Ondan ötesi Dearborn'du; fabrika Dearborn topraklarındaydı, ve Ford oranın efendisiydi. Orda belediye başkanı ve bütün memurlar kendi adamlarıydı. Emniyet müdürü fabrikanın eski bir «hafiye» siydi; yıllarca, hem Ford'dan, hem de Dearborn şehrinde maaş almıştı. Daha yeni makineli tüfekler gönderilmişti ona.

Yürüyüşçüler mola verdiler. Dearborn polisi onlara bir adım daha atmamaları için uyarıda bulundu. Konuşmacılardan biri Ford fabrikalarına gideceklerini, dileklerini bildirmek üzere bir heyet göndermek isteyeceklerini söyledi. Yaptıklarının barışçı bir gösteri olduğunu tekrarladı ve bunu göstericilere de bir daha hatırlattı.

Kafile tekrar yola çıktı. Polis önce gözyaşartıcı ve kusturucu bombalar attı. Fakat cadde genişti. Göstericiler yayıldılar ve yürüyüşe devam ettiler. Polisler, arabalarının, motosikletlerinin sirenlerini ötürerek fabrikaya doğru gittiler son hızla.

Fabrikaya giden işçiler trafiği aksatmasın diye, Ford, yayalar için geniş üst geçitler yaptırmıştı caddein üzerinden. Birinci geçitte, «Özel Hizmet»ine mensup, gaz bombaları ve makineli tüfeklerle donatılmış adamlar duruyordu. Stratejik bakımdan elve-

rişli bir durumdaydılar. Tabii eğer düşman da silahlı değilse. Ford'un polisleri, Dearborn polisiyle birlikte fabrikanın parmaklıkları önünde bir savunma hattı kurmuşlardı. Gazeteciler, Detroit polisine mensup memurların da orada bulunduklarını iddia ettiler. Doğruysa, belediye başkanı Murphy kendi adamlarına söz geçiremiyordu demek.

Hele ön saflarda bulunup da karşıdan nişan alındığını görenler için o noktaya kadar ilerlemek cesaret işiydi. Bunu göze alabilmek için bağınaz bir «kızıl» olmak gerekliydi belki; ya da tam tersi, kendinde bu cesareti bulan, bağınaz bir «kızıl» olarak suçlanıyordu. Her neyse, iki taraf karşı karşıya gelmişti işte. Polis dağılmalarını emrediyor, göstericiler içeriye bir heyet göndererek dileklerini bildirmek için izin istiyorlardı.

Abner Shutt da onların arasındaydı ve ne diyeceğini bilemiyordu. Kaç kez geçmişti o üst geçitten. İyi bilirdi oralarını. Hem öz evladı da orada çalışmıyor muydu o anda? Kendisinin de iş istemeye hakkı vardı kuşkusuz. Onun bu isteği Bay Ford'un kulağına çalınsaydı mutlaka işe alırdı!

Fakat Abner baktı ki geçidin üzerinde mevzielenen adamlar el bombaları fırlatıyorlar. Bombalar etrafında patladı. Abner geriledi. Yanında bulunanlardan biri ansızın elini midesine götürdü, iki büküm oldu, yere yığıldı: Karnına bir kurşun yemişti. Abner geri döndü, her zaman arabasını park ettiği en yakın viraneye doğru kaçmaya başladı.

Sonra ne olduğunu göremedi, ama gazetede okudu. Birdenbire fabrikanın parmaklıklı kapıları açılmış, bir araba çıkmıştı dışarı. Sürücünün yanında oturan Harry Bennett, kalabalığa, yolu açmasını bağıırıyordu. Tabancayla mı, yoksa gaz tabancasıyla

mı ateş etmeye başladı? Bu konu hakkında anlatılanlar birbirini tutmuyordu. Yalnız şu belli ki ateş etmiş, birisi de ona taş atmıştı. Bennett taşı kafasına yeyip hastanelik olmuştu. Üst geçitte bulunanlar derhal kalabalığın üzerine ateş açmışlar ve elli kişiyi devirmeden son vermemişlerdi makineli tüfek ateşine. Vurulanlardan dördü ölmüştü.

Henry Ford işte böyle cevap vermişti Abner Shutt'a ve öteki işsizlere. Daha doğrusu, Henry Ford'un hayatını vesayet altına alan bir milyar doların cevabıydı bu. Kurşunlarla yaralanan kırk kişi yatıyordu hastanede; bunların kolları kelepçeliydi ve zincirlerle karyolalarına bağlıydılar. Fakat polisten ve «Özel hizmet»ten hiç bir kişi en ufak bir kurşun yarası bile almamıştı.

A tipi Ford, eskisi gibi tek renge bürünmüştü yine. Bu renge ne derlerse desinler, ister kahve olsun, ister gri, ister Niyagara mavisini, bundan böyle tek renk, taze insan kanı rengi olacaktı.

BÖLÜM 67

Abner Shutt yalnızbaşına eve dönerken, olup bitenleri kafasında evirip çevirmeye bol bol zaman buldu tramvayda. Üzerine ateş etmişlerdi. Öldürülenlerden birini görmüştü. İlk kez göz göre göre, kasıtlı olarak vurulan bir insan görüyordu ömründe. Altüst olmuştu. Ve olanları düşündükçe kendi kendine şaşıyordu. Düzenlik ve itaat alışkanlığı üstünlük kazanıyordu. «Onlarla ne işim vardı sanki?» diyordu içinden. Büyük dostu, iyi yürekli dostu

Henry Ford'u düşünüyordu. Kim bilir ne kadar üzülecekti bu olaylara! Hele Abner'in de katıldığını bilse... İşçilerin geldiğinden haberi olsaydı, Bay Ford mutlaka onlarla konuşurdu. Bir zamanlar Abner'le konuştuğu gibi. İçtenlikle, dostça. İşçilerin geldiğini niçin haber vermemişlerdi ona?

Akşam gazetesini alıp yürüyüşün düzenleyicileri hakkında bilgi sahibi olunca, düşüncelerinin doğru olduğunu anladı. Gösteriyi düzenleyenler Detroit'in en azılı kızıl kıskırtıcılarıydı. Gazetenin verdiği adları Abner Shutt tanıyordu, çok okumuştum aynı gazetede. Demek böyle! O kurnaz tahrikçiler, yüzde yüz Amerikalıların en dürüstünü, en fedakârını, eski bir Klan üyesini - yani Abner'i - tongaya bastırmışlar, tuzaklarına düşürmüşlerdi! Bolşeviklerin o gizli ajanları, Rusya'da olduğu gibi bütün işçileri köle yapmak için özgür Amerika hükümetini devirmeye çalışıyorlardı. Abner'in bu konuda en küçük bir kuşkusu yoktu, çünkü *Dearborn Independent*'te okumuştum.

Abner düşündükçe sıkılıyordu. Düşünün bir kere! Öz oğlu John da orada, üst geçitte bulunabilir, fabrikayı komünistlere karşı savunabilirdi! Öbür oğlu Hank kalabalığın arasına girip Ford Motor Company'nin düşmanlarını saptayabilirdi! Abner, başına gelenleri evde anlatırken gerçeği azıcık değiştirmeye karar verdi. Diyecekti ki, yürüyüşe katılmamış, yalnızca peşlerinden gitmişti. Kıskırtıcıların ne yapmak istediklerini anlamak için. Herhalde kimse tanımamıştı onu. Adının altına kara bir çizgi çektirmenin âlemi mi vardı?

Milly kocasının anlattıklarını duyunca pek heyecanlandı. Bir daha böyle bir aptallık yapmaması için söz aldı ondan. Daisy de söylendi durdu: Yaptığı

bu düşüncesizlik hayatına mal olabilir, John'un ve kocasının işten kovulmalarına sebep olurdu, o zaman nice olurdu halleri? Bu kaygısı tamamiyle asılsız değildi doğrusu. Öldürülen göstericilerin cenaze masraflarını karşılamak üzere para toplayan işçiler salt bu suçtan ötürü işlerinden kovuldular.

Bir iki gün sonra eve uğrayan Hank, gösteri sırasında kalabalığın arasında bulunduğunu, babasını orada gördüğünü, fakat onun adını idareye bildirmediğini söyledi. İhtiyar nasıl yapardı böyle bir şeyi, aklını mı kaçırmıştı?

Gerçekte, Hank hiç de orada bulunmamıştı. Babalarının anlattığını Daisy bildirmişti ona telefonla; gerisini de Hank'ın hayal gücü tamamlamıştı. Bir sürü esrarengiz işlere bulaştığından beri oğlan kendini olduğundan daha önemli kişi saymaktan, her yerde gözü kulağı olduğunu iddia etmekten, herkes ve her şey hakkında bütün «gizli kapaklı şeyleri» bilir görünmekten zevk alıyordu. Bu palavraları anası babası gibi önemsiz kişilere yutturduğu sürece, zararı yoktu. Ama aynı oyunu patronuna oynayacak kadar aptal da değildi.

BÖLÜM 68

Aynı ay içinde, Ford Motor Company, A tipinin iki yeni modelini piyasaya çıkardı. Her zamanki gibi büyük bir reklâm kampanyası başlatıldı, müthiş bir satış olacağı, yeniden işçi alınacağı yayıldı. Fakat bu defa, reklam ters etki yaptı: Kısa bir süre sonra, Detroit bankalarının hepsi birden çöktü

ve eskisinden daha beter bir yoksulluk dönemi başladı. Henry'nin paraları o bankalarda yatardı. Şehirde, bankaları kalkındırmak için gerekli parası olan tek kişiydi Henry. Bu durumda, bu müesseseleri yataşatmayı üzerine aldı. Ve böylece, Ford imparatorluğuna yeni bir prenslik eklenmiş oldu.

Fakat bu, işçilerinin durumunu düzeltmedi. Haftada bir - iki gün çalışıyorlardı. Asgarî ücret de günde dört dolara indirilmişti. Olgular, Henry'nin teorilerine baskın çıkmıştı. Ama teorilerini değiştireceği sanılmamalıydı! Kendisi personelinin dörtte üçüne hiç ücret ödeyemezken, hâlâ zengin olmak için yüksek ücret ödemek gerektiğini ilân ediyordu.

Gittikçe büyüyen sefalet, yıkılan bir dağ gibi eziyordu. Detroit halkını, Shuttlar, evlerini otele çevirmişler, iki odaya sıkışmışlardı, öbür odaları kiralamaya uğraşıyorlardı. Abner, bacakları tutmaz oluncaya kadar kapı kapı gezip iş arıyor, ama bir yemek karşılığında yapılan ufak tefek hizmetlerden başka bir şey bulamıyordu. Saatini, sonra da pardesüsünü rehine koymuştu. Yazın farketmezdi, ama şimdi sonbahar yaklaşıyordu. Pardesüyü rehinden kurtarmak için Hank'tan para dilenmek gerekecekti.

Yataktan pek kalkamıyordu Milly, ama doktor çağırmak için paraları yoktu. Onu son kez muayene eden doktor bir müshil yazmıştı. Hep müshil almaya devam edemezdi ya! Zaten pek yararı dokunmamıştı o ilâcın. Bu durumda, ev işiyle Daisy'nin uğraşması gerekiyordu. Oysa o da rahatsızlıklardan yakınıyordu. Gebe kalmamak için elinden geleni yapmış, iki kez de çocuk düşürmüştü. Fakat son ameliyat onu öyle hasta etmişti ki, yeni bir ameliyatı göze alamamıştı. Ve bir çocuk sahibiydi şimdi. Hiç sevmiyordu yavrusunu. Sütü olmadığından, küçük biraz raşitikti. Evde

bütün işleri Daisy yapıyordu. Öyle bir pasaklı hizmetçi görünümünü kazanmıştı ki, kiracıların sarkıntılık etmesinden korkusu kalmamıştı artık.

Oysa, eskiden ne pembe hayaller kurmuştu! lüks bir büroda ipek çoraplı şık bir steno - sekreter olacak, belki de patronun hoşuna gidecekti! Şimdi ise, haftada ancak bir iki gün çalışan ve dört dolar asgarî ücret alan zavallı bir yazıcının karısıydı. Kocasını ödeme servisine vermişlerdi. Ama ödenen ücretler eskisinin onda biri kadardı şimdi. Jim Baggs - adı Jim Baggs 'dı - beysbol hastasıydı, maç kaçırmazdı ve bağırıp çağırmaktan sesi kısılırdı. Bowling'e de meraklıydı. Fakat herhangi bir merakını doyuracak parası yoktu şimdi, ve artık karısını da ilgilendirmiyordu.

İşte ekonomik bunalım, fakirlerin ve fakirleştirdiği insanların hayatını böyle mahvediyordu. Detroit'te onbinlerce insan evsiz barksızdı, parklarda uyurlar, kum yığınlarında delik açarlar, bir balık yakalamak umuduyla sabahtan akşama kadar rıhtımda otururlardı. Durum böyleyken, gazetelerde zenginlerin yakınmaları yayınlanırdı. Zenginler, belediye ve eyalet yönetimlerinin «harcamaları kısımları» gerektiğini öne sürerlerdi. Bu demekti ki, işsizlere yardım kredileri kısılmalı, listelerden daha çok işsiz adı silinmeliydi. Kurbanlara, ne yapacakları hakkında en ufak bir fikir veren yoktu ama. Highland Park şehrinde Shutt'lar işsizlik yardımı alamıyorlardı, çünkü ev kendilerininindi. Peki ama, o ev neye yarardı ki? İçinde oturup soğuktan veya açlıktan ya da her ikisinden gebermeye mi? Satmak isteseler bile satamazlardı, hiç bir fiyata alıcı bulamazlardı çünkü.

Bu gerçekleri yardım komitelerinin gözüne sok-

tunuz mu, şu karşılığı alırdınız: Belediye iflâsın eşğinde, kasada metelik kalmadı, vergileri artırırsak şehrin kasasına daha fazla para girmiş olmaz, ancak daha çok kişi evini terkedip yardım ister. Ne kazanılmış olur bu durumda?

Shutt ailesinin hiç bir bireyi çözemezdi elbet bu bilmeceleri. Yeryüzünde böyle bir sihirbaz bulunsa bile, kim bulup çıkaracaktı onu meydana?

Yeni bir başkan seçimi yapılacaktı. Bu bir ders olurdu belki. Cumhuriyetçiler yine Ulu Mühendis'lerini aday gösterdiler. Bunu yapmasalardı, yenilgilerini kabul etmiş olurlardı. Kaldı ki, Hoover'in yaptığı işten hoşnutsuz değildiler pek. Çünkü o vermişti zenginlere hükümet kredilerini. Refah geri gelecektse, bu kredilerin yardımıyla gelecekti.

Demokratlar, New - York eyalet valisini aday gösterdiler. Vali çabucak tumturaklı nutuklar vermeye başladı radyodan. Yeni bir düzen - *New Deal* - denemeyi vaadediyordu. Ne var ki Shutt'lar radyo alıcılarını satmak zorunda kalmışlar, seçim kampanyasını gazetelerden izleyebiliyorlardı. Gazeteler ise, ekonomik kanunlara karşı siyasî nutuklarla savaşılamayacağını yazıyordu.

İyi yürekli ulu Henry Ford, fabrikalarında çalışan bütün işçilere bir bildiri çıkarıp Başkan Hoover'e oy vermelerini istedi. Bilindiği gibi Abner kendini hâlâ bir Ford işçisi sayıyordu, ve Henry'nin öğütlerine ihtiyacı yoktu, çünkü ötedenberi demokrat hatiplerin parlak vaadlerine kulaklarını tıkamaya alıştı. Daisy ile Jim ise, öylesine hınc bağlamışlardı ki, Roosevelt'e oy vereceklerini bildirdiler. Seçim mücadelesi içinde kızıştıkça kızıştılar, siyasî kanılarını babaya da aşılamaya çalıştılar. Fakat Abner dilini tutmayı ve fikirlerini kendisine sakla-

mayı öğrenmişti. Bu kez de öyle yaptı, Hoover'e oy vererek özgür ve bağımsız bir Amerikalı olduğunu ispatladı.

BÖLÜM 69

Daisy Baggs, daha mutlu günlerinde, sinema meraklısıydı. Şimdi artık sinemaya gidemiyordu. Fakat buna karşı bir ersatz uyuşturucu keşfetmişti. Cadde üzerinde bir şekerçi dükkânı vardı. Orada her şey satılırdı, eski dergiler bile. İsteyen, tanesine beş *sent* verir, alır, okur, okuduktan sonra geri verirse parasının yarısını alabilirdi. İçinde bulunduğu durumu unutmak isteyen zavallı bir can için ucuz bir mutluluktan bu. Daisy boş zamanlarında aç kurt gibi yutardı o dergileri, anasına da okurdu yüksek sesle. Anlatılan öyküler hep dokunaklı, duygusal şeylerdi, değişmez biçimde zenginleri konu alırdı, başarıya ulaşmış mutlu insanları. Yahut, her halde, mutlu bir sonla noktalanırdı öykü. Yani gerçek hayatın tam tersi. Hayatta başarısızlığa uğramış, şaşkın, fukara yaratıkların bu dergilere niçin para harcadıkları anlaşılır bir şey. Öykülerde, steno olmak için çalışmış çabalamış fakir genç kızlar, sonunda, yarı işsiz silik bir muhasebeciyle değil, patronlarıyla evlenirlerdi. Aileler yanında yaşayan pansiyonerler, altın bulan madenciler yada bir süre sonra petrol bulacak olan cömert beyefendiler ele geçirirlerdi. Yakışıklı fakat meteliksiz gençler ürkmüş bir beygiri zaptedip bir zengin kıızıyla tanışırılar, kız kendilerine abayı yakardı. Daha daha, bir kodamanın ha-

yatını kurtardıkları olurdu, ve kodaman, o gence iyi bir gelecek sağlardı.

Abner de başlamıştı bu öykülerden hoşlanmaya. Eve dönünce, yorulan bacaklarını dinlendirmek için oturur, kulak verirdi. Öyküler, hayatta başarılı olmanın yolları hakkında yeni fikirler veriyordu ona. Ama ne çare ki artık ne genç, ne de yakışıklıydı. Sonra, kafasını kurcalayan tek zengin adam, bildiğı kadarıyla, asla ata binmiş değildi, ne tehlikedeydi, ne de zorluk içinde. Bay Ford'un çevresinde, ihtiyacı olan her şeyi yapmaya hazır çok sayıda insan vardı. Abner onu fabrikayı gezerken ya da arabasıyla fabrikadan ayrılırken çok görmüştü, fakat onunla konuşma fırsatını hiç bulamamıştı. Evinin nerede olduğunu sorup öğrenmiş, külüstür otosuyla önünden geçmişti. Kapıda bir nöbetçi bulunduğunu, elini kolunu sallaya sallaya o eve girilemeyeceğini biliyordu. Bir işçinin birşey söylemek ya da bir dilekte bulunmak için Henry Ford'la konuşabileceğı o eski günler çok gerilerde kalmıştı.

Bununla birlikte, Daisy'nin okuduğı öyküler, patronla işçi arasında bir köprü bulunduğı düşüncesini güçlendiriyordu Abner'in kafasında. Kendisi de başladı tatlı hayaller kurmaya. Olabilme ihtimali bulunan şeyleri canlandırıyordu gözünde. Sözgelimi - olamaz mıydı yani? - Henry-geçerken montaj zincirini bırakıp şöyle demiş, farzedin: «Bay Ford, benim, Abner Shutt; hani kırk yıl önce petrole işleyen arabanız çamura saplanınca çıkarmak için yardım etmiştim ya size». Ya da gitmiş bu hikâyeyi bekçilere anlatmış Bay Ford'un evinde, veya bin iki yüz hektarlık toprakların da onun geçmesini beklemiş - olamaz mıydı? Bu büyük adam zaman zaman malikânesinde dolaşırdı elbette, her yanı parmaklıklarla,

duvarlarla kapatılmış değildi ya!

Başka bir şey de yapılabilirdi. Bir mektup yazabilirdi Abner. Gazetelerin yazdığına göre, Bay Ford her gün binlerce mektup almış. Ama sekreterlerde bile bir iyi yürekli bulunabilir, Abner'in anlatacağı öyküden duygulanabilirdi. Her ricacı aynı hayali besler. Her biri belirli bir kişiliğe sahiptir. Gökten düşen bir su damlası gibi. Fakat damlalar çok geçmeden bir ırmak oluşturdıklarını ve ırmağın okyanusa doğru aktığını sezerler!

Bir gün Abner eve döndüğünde karısını uykuda buldu. Daisy de dışarı çıkmıştı. Fırsat bu fırsattı. Kimseye hesap vermek zorunda kalmaksızın düşündüğünü yapmanın tam sırasıydı. O evde şu veya bu konuda fikirlerini paylaşmayan, cimri, kafasız, moruk gibi, gençlerin yaşlılara yakıştırdıkları iltifatları esirgemeyen o kadar çok kişiyle birarada yaşıyordu ki, her şeyini başkalarından gizleme huyunu edinmişti. Abner Shutt hinoğlu hin değildi, ama gene de bir işçinin yazacağı mektubun bir işçi mektubuna benzemesini yeğ görüyor, bilgiç kızının ticaret okulunda öğrendiği terimlerle döktüreceği mektuptan daha etkili olacağını düşünüyordu.

Bayan Ford'un merhametli bir kadın olduğunu, kiliseye bağlı hayırsever örgütlerde çalıştığını gazetedede okumuştı. Herhalde kocası kadar çok mektup da almaz, diye düşündü Abner. Ve Bayan Ford'a yazmaya karar verdi. Kalem ve mürekkep buldu, bir defterden bir yaprak kopardı, fabrikadaki işinden daha fazla kan ter içinde kalarak, her kelimesinde bir iki imlâ hatası bulunan bir mektup hazırladı. «Bayan Ford» diye başlıyor, şöyle sürdürüyordu:

«Ben küçükken Bagly sokağının arka tarafında

otururdum. Kaç defa küçük arabayı çukurlardan çıkarmaya yardım ettim, hatta bir defasında ben çevirdim kolunu. Şirketin birinci yılından başlayarak Mack caddesindeki atelyede çalıştım. O zamanlar birkaç kez Bay Ford'la konuştum. Onun yanında otuz yıl çalıştım, ve her zaman elimden geldiği kadar iyi çalıştım. İki yıldır işten çıkarıldım. Karım hasta, kızımın bir çocuğu var, kocası haftada bir gün çalışıyor büroda. Oğlum Bay Ford'un sanat okulundan çıktı, karısı, çocukları var, haftada iki gün çalışır. Bay Ford adımı bilir, beni kendisi almıştı işe çok defa benimle konuşmuştur. Bayan Ford lütfen bana bir iş bulun ne iş olsa yaparım Ford arabasını iyi bilirim bütün ömrümce o araba üzerine çalıştım. Namuslu bir adama yardım edin lütfen Muhterem Peder Orgutun kilisesindenim. Saygılarımla.

ABNER SHUTT

BÖLÜM 70

Abner Shutt mektubunu bir kez daha okudu. Birçok kelime pek doğru değil gibi geldi, ve buna canı sıkıldı. Ama dilediği işin öğretmenlik filan olmadığını, düşündü. Bayan Ford'un, mektupta ne denilmek istendiğini anlayacağını umuyordu, ve bu noktada yanılmıyordu. Yalnız bir ağır hata işlemişti: Adresini yazmayı unutmuştu.

Dışarı çıktı, pul aldı, mektubu postaya attı, sonra eve dönüp sonucu beklemeye başladı. Evde kimseye birşey söylemedi: Sürpriz yapmak istiyordu. Ertesi günü evde geçirdi. Bir cevap çıkacağını ümit

ediyordu. Öbür gün de çıkmadı. Milly ile Daisy sonunda seslerini yükselttiler: İş aramaktan vaz mı geçmişti yoksa? Abner yeniden çıktı sokakları arşınlamaya.

Mektuba gelince, Bayan Ford'un sekreterlerinden biri açtı onu, bakılacak konular dosyasına koydu: Bu gibi işleri temelli kaldırmamasını patronu söylemişti ona. Sonra, mektup, buna benzer sorunlarla ilgili idarî servis görevlilerinden birine aktarıldı. Adam, Ford Motor Company'nin milyonlarca eski işçisinin adlarını taşıyan fişlerde Abner Shutt adını aradı. Adres bulunmaması fazla önemli değildi, çünkü Shutt pek sık rastlanır bir soyadı değildi. Shutt'un fişi, iddia ettiği gibi gerçekten şirkette çalışmış olduğunu ispat etti. Bunun üzerine, iş bir «soruşturmacı»ya havale edildi.

Genç bir adam A tipi Ford'uyla Shutt'ların evine geldi, kapıyı çaldı. Biraz bekledi, tekrar çaldı. Çünkü o sırada Milly'den başka kimse yoktu evde, o da pek kalkmazdı yatağından. Ama bu defa kalktı nihayet, aksaya aksaya kapıya geldi, aralıktan baktı. Şirket tarafından geldiğini söyleyen bir yabancı görünce pek heyecanlandı. Kekeleye kekeleye özür diledi, adamı içeri aldı, inleyerek bir iskemleye çöktü. Evlerinin fakirliğinden utanç duyuyordu.

İyiliksever Bayan Ford'a yazılan mektuplardan çoğunun sahtekârlık olduğu doğrudur maalesef. Fakat bu kez durum başkaydı. Soruşturmacı, Milly'nin gerçekten hasta olduğunu görüyordu. Çok geçmeden, kocasının yaptığı başvurmadan da haberi olmadığı anlaşıldı. Abner'in yazdıklarının doğru olup olmadığını saptamak daha kolay oldu bu yüzden: Koca sokağa çıkmıştı, iş aramak için belli ki. Namuslu ama boş bir çaba. Genç adam, Shutt ailesi ve ma-

li durumuyla ilgili bir sürü soru sordu. Gerçi inanılır şey değildi, ama, doğrudu: Bay Ford'u o işe daha yeni başladığı zamanlar tanımıştı bu adam, patron bizzat işe almış ve terfi ettirmişti onu. Gerçekten de ilgilenmeye değer bir durumdu bu.

Shutt ailesinin bireyleri teker teker eve döndükçe durum kendilerine bildirildi. Müthiş bir heyecan oldu. Aile reisi de bir kurumlanıyordu ki! Uzun süren işsizlik ve peşpeşe başarısızlıklar az kal-sın moralini çökertecekti. Ama şimdi başını kaldırıyor, dik yürüyordu. Ev dar geliyordu ona. Her saat postacının yolunu bekliyordu. Sonunda bir yazı aldı. Highland Park'a çağıran bir yazı. Orada, eski T tipi için yedek parça üretimi devam etmekteydi. Abner montaj zincirinde haftada iki gün birkaç küçük vida takacak, karşılığında sekiz dolar alacaktı. Tramvay masrafı da yoktu. Açlıktan ölmelerine ramak kalan insanlar için sonsuz bir mutluluktan bu.

Yirmi beş bin işçisi olan bir efendi yirmi beş bin birinci işçiyi de işe alabilir ve hiç de iflâs etmez, hele onun yerine bir başkasını veya keyfi istiyorsa yüz bilmem kaç işçiyi kapı dışarı etmekte serbestse. Gerçekte, önemli olan, karısının gönlünü hoş etmek. Bir insanın karısı yufka yürekliyse, ekonominin kanunlarını hiç anlamıyorsa, ve eğer kendi adına gelen rica mektuplarının okunmadan rafa kaldırılmasına karşı çıkıyorsa, onu hoşnut kılmanın bir yolunu bulmak gerek. İşte böylece Abner yeniden bir iş sahibi oldu. Aynı yazı ve aynı imlâ ile dokunaklı bir teşekkür mektubu yazdı. Mektup büyük hanımefendiye iletildi. Hanımefendi de mektubu çantasına koydu. Ford Motor Company'nin ne denli iyiliksever ve merhametli bir kuruluş olduğunu anlamaları için arkadaşlarına gösterecekti.

Abner'e gelince, hıncını, yakınmalarını Henry Ford yüzünden Henry Ford'un adamları tarafından atılan kurşunların başının üstünde vızıldadığını bir gün içinde unutuverdi. Bu olup bitenleri içinde sır olarak saklamalı, ömrü boyunca kimseye sözetmemeliydi! Henry Ford, dünyanın en büyük ve de en iyi insanlarından biriydi; kimi zaman yanlış anlaşılmalara olsa da, bu, fabrikalarının uçsuz bucaksız oluşundan, kullandığı adamların daima güvenine lâyık kimseler olmamalarındandı. Böyle olduğunu zaten bilirdi ya! Kalbinin derinliklerinde bu konuda asla bir kuşku beslemiş değildi.

Abner yine «içerden» bakmaya başlamıştı olaylara. Ve eğer bir atelye şefi ya da herhangi bir «ast» kendisine yol vermeye kalkışırsa, ne yapacağını biliyordu.

BÖLÜM 71

Henry'nin bütün yalvarıp yakarmalarına rağmen, halk Hoover'i başkan seçmedi bir daha. Bu kez demokrat adayı denedi. Ve hemen aynı zamanda o zamana kadar görülmemiş malî ve sınıf bir felâket çöktü. Yetkili kişiler sonu gelmez bir tartışmaya giriştiler. Konu şuydu: Felâket, Bay Hoover'in yaptıklarının sonucu muydu, yapmadıklarının mı? Ya da, felâketin nedeni, yapmaya karar verdiği şeyden duyulan korku muydu? Seçimlerden yenik çıkan eski başkan, yeni seçilen başkanı, görevine başlamadan önce ne yapılması gerektiği konusunda kendisiyle görüşmeye çağırdı. Fakat Bay Roosevelt, Bay

Hoover'ın görevini fiilen devretmeden önce göreceği en ufak bir işin, vereceği herhangi bir kararın sorumluluğunu yüklenmeye kesin olarak karşı koydu. Bunun üzerine tartışmalar büyüdü. Kim sorumlu tutulacaktı ülkede bütün bankaların kapanmak zorunda kalmasından?

Abner, gazetelerde okuduklarından başka hiç bir şey bilmeyen yüz milyon Amerikalıdan biriydi. Ona göre, bütün bu olup bitenler, aydınlatılmasına çalışılmaması gereken derin bir sırdı. Ne olacaktı bu ülkenin durumu? Tam iflâsa mı gidiliyordu? Acaba Ford yeniden kapatacak mıydı kapılarını, ve Abner yine sokakta mı bulacaktı kendini?

Yeni başkan iyimser ve gülekti. Onun bu hali kimilerine güç veriyor, başkalarını ise çileden çıkarıyordu. Onun temel düşüncesi şuydu: Köylülere ve işçilere para verirsiniz onlar bu parayı hemen piyasaya sürerler; oysa büyük bankalar parayı çelik odalarında istif etmekten başka şey düşünmezler. Yeni «plan» hiç bir şeye sahip olmayanlara pek çekici geliyordu, ve ellerine geçecek parayı harcamaya içtenlikle söz veriyorlardı. Plan uygulamaya konuldu ve çabucak sonuç verdi: Mamul eşyaların alışverişi yine başladı, işler açıldı, çiftçiler ürünlerini satmak için pazar buldular, halk da yiyecek şey buldu.

Bu uygulamayı izleyen birkaç yılın tarihi böyle işte. Hükümet milyarlarca dolar ödünç aldı, şu yada bu yollarla halka dağıttı bu paraları, harcayın dedi. Halk da harcadı. Büyük bankalarla büyük endüstriye, de paraları yeniden ele geçirip kasalarına aktarmak zahmeti kaldı. Onların da bütün istedikleri buydu aslında, diye düşünülebilir belki, ve durum böyle olunca bu dahiyane fikri bulan ve uygulamaya koyan başkana minnettarlık beslemeleri gerekir-

di. Gel gelelim işin garibi, hiç de böyle olmadı. Kendilerini güvenlik içinde hisseder etmez, yeniden açılan bankalar parayla dolup taşarken, çiftçiler ürettikleri besin maddelerini yüksek fiyatlarla satarken, şirketler o zamana kadar görülen en yüksek kâr payını dağıtırken, hepsi birden kurtarıcılarına karşı döndüler, ona diktatör dediler, müsrif dediler, burada tekrarlanamayacak kadar daha başka kaba sıfatlar yakıştırdılar başkana.

Sözgelimi Henry Ford'u ele alalım. 1934 'ün sonuna doğru, birbuçuk yıllık *New Deal* uygulamasından sonra, reklâm kampanyasında şöyle diyordu açıkça: Ekonomik bunalım sona ermişti, şimdi bir milyon araba çıkarmaya hazırlanıyordu, 1930 'dan beri ulaştığı en yüksek üretim rakamı olacaktı bu. Hem bu kez bu bir reklâm değildi yalnızca: Gerçektir. Halkta para vardı yıllardır kullandığı eski arabaları yenileriyle değiştirmek için. Henry işçileri çalışmaya çağırdı ve asgarî ücretlerini yükseltti. Ekonomik felsefesini değiştirmesi, yeni hükûmete yardımcı olmak için bir çaba harcaması beklenemez miydi?

Hayır, hiç de değil! Yeni hükümet N. R. A. (1) adıyla anılan bir sistem kurmayı denemişti. Bu sistemde, sanayicilerin ücretleri indirmelerine ve körü körüne ihtiyaçtan fazla üretim yapılmasına izin verilmeyecekti. Koyu bireyci olan Henry ayak diredi; yolun ortasında durdu katır gibi, anlaşmayı imzalamaya karşı çıktı, nasıl bir tavır takınacağını ilerde saptayacağını bildirdi. Hükümet, arabalarını boykot

(1) National Recovery Act: Ücretlerle fiyatları istikrarla kavuşturmak için Roosevelt'in tasarladığı sosyal ve ekonomik yasaların tümü.

eder mi, etmez mi, vereceği kararları tanır mı, tanımaz mı? vız geliyordu ona.

Abner Shutt ne anlardı bütün bu olanlardan? Anlamayı denemiyordu bile. Eski tip endüstride bir rol oynamış olan başka bir katıra benziyordu: Bir sırığa bağlı olarak sonsuz döne döne bir makineyi işleten katıra. Abner de, dolap beygiri gibi, haftada beş gün, günde sekiz saat, saatte bilmem kaç kez gider gelirdi at eğitimi yerine. Yürüyebildiği sürece sırığa bağlı kalmaktan başka bir şey istediği de yoktu, yeter ki her cuma akşamı Ford Motor Company'nin içinde para bulunan zarfı geçsin eline, ailesini geçindirebilsin, vergilerini ödeyebilsin, imkân buldukça artık hükümet kontrolünde bulunan bankaya birkaç dolar yatırabilsin. Yatırabilsin ki, yeni bir ekonomik felâket olursa hasta karısıyla kendisini süpürüp götürmesin.

BÖLÜM 72

Bu arada, ailenin bireylerinden biri daha gazetelere konu olmak şerefine erişti. Üniversitede, askerlik öncesi hizmete karşı olan bir öğrenci grubu oluşmuştu. Bunlar, «savaşa ve faşizme» karşı protestoda bulunmak için bir toplantı düzenlemişlerdi. Toplantıda, alay olsun diye, ünlü tutucu gazeteler müdürü William Randolph Hearst'ı sözde yargılamışlar ve kuklasını yakmışlardı. Basın, olayı büyüterek ele aldı. Üniversite rektörü bundan böyle savaş ve faşizm aleyhinde bu biçim saldırıların hoş görülmeceğini ilân etmeyi görev bildi. Rektörün

dediğine göre, cereyan eden olay «birkaç profesyonel kışkırtıcının zararlı faaliyetinin sonucuydu». Gazeteler, olaya karışan birçok gencin adlarını vermektedir. Bunlar arasında üçüncü dönem öğrencilerinden Thomas Shutt adında bir genç de vardı.

Abner artık eskisi gibi dikkatle okumuyordu gazeteleri. Üç hemşehriden kurulu bir heyetin ziyaretini kabul ettikten sonra öğrendi meseleyi. Üçü de eski tanıdıklardı. Onlar da, kendisi gibi, Ford'u başkan seçtirmek için kurulan dernekte çalışmışlar, kendisi gibi haç yakma törenlerine katılmışlardı. Ku - Klux - Klan'ın faaliyeti yavaşlamış, yorgun, yaşlı işçi de politika ile ilgilenmez olmuştı. Fakat ziyaretçiler yurttaşlık görevlerini savsakladığını, haylaz oğlunu «kızılların» eline terkedeceğine sopayla terbiye etmesi gerektiğini bildirdiler.

Zavallı Abner beyninden vurulmuşa döndü. Hiç bir şeyden haberi olmadığını söyledi. Bir devrimci yürüyüşe katılmış olmanın suçluluğunu içinde gizleyip, her zaman sadık bir yurtsever olduğuna yemin etti. Ama ne çare? Gözü oğlunda olsa ne olurdu sanki? Onun okuduklarından, kullandığı bilimsel terimlerden bir kelimesini bile anlamıyordu ki! Sonra, oğlan güçlü kuvvetli bir futbol şampiyonu olmuştı, babası gibi iki kişiyi haklayabilecek güçteydi. Ona ne yapabiliirdi?

Ziyaretçiler, gerekirse Tom'a kendilerinin bir ders vereceklerini söylediler. Sonra, Klan'dan daha kudretli yeni bir örgüt kurulduğunu resmen bildirdiler. Bu örgüt, bir çok büyük şirket tarafından desteklenmekteydi. Amacı, Detroit bölgesinin o namussuz «kızılların» eline düşmesini önlemektir. Bu konuda fazla bilgi vermediler, çünkü ona güvenemezlerdi artık. Fakat üstü kapalı biçimde öyle korkunç teh-

ditler savurdular ki, zavallı ihtiyar sökülmesi oldukça güç bir mektup yolladı oğluna. Tom babasına acıdı, ama fikirleri değişmedi.

O günden sonra Abner sık sık yeni örgütten sözedildiğini duydu. Kara Lejyon'du adı. Üye sayısı hızla artıyordu. Özellikle Güney Eyaletlerinden gelen beyaz işçilerdi örgüte girenler. Otomobil şirketleri her mevsimde onbinlerce getirtiyorlardı bu işçilerden. Çoğunun okuma yazması yoktu. Ama şoven-diler, ırklar konusunda saplantıları vardı: Katoliklere, Yahudilere, zencilere ve «kızıl» sıfatını hakeden herkese karşı kin beslerlerdi. Onlardan biri Highland Park'ta Abner'le birlikte çalışırdı. Çoğu zaman birlikte dönerlerdi işten. Hiç bir sırrı açıklamaması için tabancayı şakağına dayayıp yemin ettirmelerine rağmen, adam bu yeni örgütü ima etmekten kendini alıkoyamazdı. İnsan kanı ile mühürlenene bu «Kara yemin» korkunç birşeydi: «Ölünceye kadar âmirlerime sadık kalacağıma, gücüm yettiğince anarşistlerin, komünistlerin, Katolik papacıların ve onlara yardım eden herkesin imhasına çalışacağıma, Tanrının ve Şeytanın önünde yemin ederim». Örgüte kabul edilmek için su katılmadık Amerikalı yurttaş olmak, «beyaz derili ve iyi protestan» olmak, yeminini tutmadığı takdirde ölüm cezasına boyun eğmek gerekiyordu. Ölüm cezası da şöyle uygulanacaktı: «Uzuvlar birbiri ardından koparılacak, cesedin kalıntıları leşlerin arasına atılacaktı». Eyleme gelince, kara bir cübbe giyilecek, örgütün fikirlerine karşı bulunanlara «ateş, kırbaç ve ölüm» cezalarını vermeye gidilecekti.

Bu örgüt, müthiş bir siyasî kudret oluşturmaktaydı. Yöneticileri yargıçlar, yüksek rütbeli memurlar, belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri,

polise mensup kişiler, milisler ve Amerikan Lejyonu'nun üyeleri idi. Zavallı Abner yemin falân etmiş değildi, fakat yaramaz oğlunun yaptıkları, davranışları, onu olağanüstü kaygılandırıyordu. Ne halt etmişti de Üniversiteye yollamıştı onu! Üniversiteye gitmeseydi o zararlı fikirlerle aşılınmaz, bilgin diliyle konuşmasını öğrenmiş olmazdı.

Durum günden güne gerginleşiyordu. O kadar ki fukara cahil Abner, bütün yorgunluğuna rağmen, ister istemez seziyordu bunu. Red Plant fabrikalarının bulunduğu Dearborn'da Ford'un işçileri, «Dearborn Şövalyeleri» adı verilen başka bir topluluk kurmuşlardı. Bu örgütün yüzlerce üyesi vardı ve hepsi de Ford'un hizmetinde ücretli adamlardı. Bunlar politikaya karışıyorlar, gerekli görülen bütün silahlı eylemlere girişiyorlardı. Bir çeşit casusluk hastalığı yayılıyordu Ford fabrikalarında. Üç kişi birarada konuşurken görüldüler mi, komplo hazırladıklarına hükmolunuyordu. Özel hizmet, kışkırtıcı yayınlar bulmak amacıyla işçi kantinlerinde arama yapıyor, sandaviç paketlerini bile açıyordu.

BÖLÜM 73

Tom Shutt Üniversite öğrenimini tamamlamış, siyah cübbe ve tepesi yassı başlıkla mezun olmuştu. Görkemli bir mezuniyet töreni düzenlenmişti. Baharda geceleri karma korolar tarafından söylenen şarkıları andıran öğrenci marşları «terennüm» edilmişti. Hafif, zarif tuvaletler içinde periler gibi dolaşan bir sürü genç kız, cicili bicili elbiseleriyle gala-

daymış gibi davranan babalar ve analar doldurmuştu tören yerini. Ünlü bir hukukçu diplomaları kendi eliyle dağıtmış, hayata atılacak olan bin delikanlı ve genç kıza nutuk çekmiş, materyalizmin ve düzensizliğin yeryüzünde yayıldığı bu zamanda Amerika'nın onların idealizmine ve bağlılığına muhtaç olduğunu söylemişti.

En küçüklerinin hayatında unutulmaz bir anı oluşturacak bu törene Shutt ailesinden yalnızca bir tek kişi katılabildi: Daisy Baggs.

Daisy uzun süre çekinmişti bu kadar sık bir kalabalığın arasına girmekten. Ne var ki Tom Shutt özellikle ablasının gelmesi için üsteleyip durmuştu. Daisy çocuğuna bakması için bir komşusuna gündelik vermiş, bir manükürcü arkadaşından bir elbise ödünç almış, ailenin otosuna binip Ann Arbor Üniversitesi'ne kadar otuz kilometre tutan yolu katetiktikten sonra o külüstür arabayı *campus*'un şeref kapısından epeyce uzak bir yerde parketmişti.

Bütün bu sıklık, bu lüks karşısında hayranlık ve saygı duydu. Gazete tefrikalarında okuduğu hikâyeler diyarına gelmiş gibiydi. Kardeşi öylesine göz alıcı bir delikanlı olmuştu ki, onun bir zamanlar sık sık burnunu sildiği o küçük yumurcak olduğuna inanası gelmiyordu. Tom, ablasını üniversiteli bir kız arkadaşıyla tanıştırdı. Çok güzel bir kızdı. Gözünü Tom'un yüzünden ayırmıyor, derin bir bağlılık gösteriyordu. Daisy, üniversite öğrenimi yapmanın ne demek olduğunu anladı. Bundan öylesine etkilendi ki, hemen o anda okuduğu romanların kahramanlarına yakışır bir gönül tokluğu göstermeyi kararlaştırdı: Usulca ortadan kaybolacak, Tom'u silik ablasını zengin ve kültürlü kız arkadaşlarıyla tanıştı-

mak külfetinden kurtaracak, o güzelim töreni berbat etmeyecekti.

Fakat Tom kabul etmedi. Eve döneceğini söyledi, akşama kadar beklemesini, kendisini ve çantalarını götürmesini istedi.

Eve dönerken bir saat süren yol boyunca da onu romanesk hayallerinden caydırmak için elinden gelen çabayı gösterdi. Üniversite baştan başa yapmacık ve, «şike» idi. Cübbe ile başlığı iki dolara kiralamıştı. Belâgatlı idealizmiyle Daisy'yi olağanüstü duygulandıran o pek ünlü hukukçu, aslında büyük endüstrinin ve büyük bankerlerin kiralık adamlarından biriydi, ve bu güçlerin Cumhuriyetçi Parti'yi ellerinde tutmalarına, eyalet parlamentosuna temsilci atamalarına ve istedikleri kimseleri yüksek makamlara getirmelerine yardım ederdi. Mezunlara hitaben yaptığı konuşmada eğer içten davranmış olsaydı, binlerce gence şöyle demesi gerekirdi: Sizin kuşak fazladır, ve eğer babalarınız sizlere iyi bir durum sağlamazsa topunuz daha limandan hareket etmeden batar gidersiniz.

Sanayicinin şeker kızına gelince, muhakkak ki kötü bir kız değildi, ama Tom onunla evlenmeye hiç hevesli değildi, çünkü fikirlerinden hiç bir şey anlamıyordu, Tom ise kendisine evcil hayvan muamelesi yapılmasına göz yumacak değildi. Evlense evlense, yürekli, cin gibi, iri gözlüklü, ufak tefek bir başka arkadaşı vardı, onunla evlenebilirdi belki. Kafası işleyen bir kızdı. Bir sürü grafik çizmek için masasının üzerine eğile eğile sırtı biraz kamburlaşmıştı. Ama önemli grafikler: Amerika'nın ekonomik tarihinde bunalımlar sırasında kârla ücret arasındaki ilişkileri gösteren tablolar. Şunu ispat ediyordu: Gerçek ücretler daima kârlardan daha çabuk

düşüyor, ama yeniden artması hiç bir zaman kârın-ki kadar hızlı olmuyordu.

Vakit geceyarısına yaklaşıyordu. Karşılarında yeni ay yükseliyordu. Meltem tatlı kokular getirip dolduruyordu arabanın içine. Şehirlerarası yol Detroit'e dönen otomobillerin farlarıyla ışıl ışıldı. Güzel bir andı, ve Daisy'cık o üniversiteli seçkin kalabalığın kendisine coşturucu, umutlandırıcı, tatlı sözler fısıldamasını pek isterdi. Oysa yanında, kendi kudret ve enerjisi dışında hiç bir şey hakkında hayal beslemeyen genç bir erkek oturmaktaydı, ve bu erkek dişlerini sıkarak, savaşa hazır giriyordu hayata.

Daisy:

«Ama Tom, bir devrimci gibi konuşuyorsun sen!» dedi.

«Belki gazeteler bana bu sıfatı verecekler,» diye cevap verdi Tom. Daha üniversiteye girmeden çok önce, işçinin sistematik şekilde aldatıldığını sezmiştim. Üniversitede okuduğum dört yıl içinde bu dediğimi doğrulayan veriler ve rakamlar elde ettim.

BÖLÜM 74

«Peki, şimdi ne yapacaksın, Tom?»

Cevap hemen geldi:

«Biraz para kazanmak için Ford'un yanına girip çalışacağım.»

«Yani, işçi olarak mı demek istiyorsun?»

«Elbette, başka nasıl olacak?»

Daisy'nin yüreğine indi. Sen tut, dört yıl kolejde

oku, dört yıl da üniversiteye git, sonunda git montaj zincirinde çalış!

«Öyleyse öğrenim yapman neye yarayacak, Tom, mademki bundan yararlanmayacaksın?»

«Bu konuda sen merak etme,» dedi Tom. «Ne olduğunu bilen bir işçi olacağım ben. Belki bildiğimi bir kaç kişiye daha öğretmeyi başarırım.»

«Yani ajitator olacaksın, öyle mi?»

«Bana bu adı takacaklar. Hoşuna gitmedi mi?»

«Bu dediğin hepimiz için kötü olur.»

«Zaten iyi miydi ki kötü olsun?»

«Yeni başlıyordu iyi olmaya.»

Tom gülmeye başladı.

«Eğer başka yere gidip çalışmamı istiyorsan giderim. Amerika büyüktür!»

«Hayır, bunu demek istemedim. Demek istediğim şu ki, babamla annem zor anlayacaklar bu davranışını. Hepimiz avukatlık stajı yapacağını düşünüyorduk!»

«Valla, ablacık, Detroit'te yüz kadar işsiz avukat bulunduğunu işittim. Bu kadarı yeter diye düşündüm. Ben kendi hesabıma, biraz zincir tezgâhında çalışmayı tercih ederim.»

Daisy bir süre sustu, sonra öğüt verdi:

«Senin yerinde olsam, fikirlerim ya da yapmayı tasarladığım şeyler konusunda hiç bir şey söylemezdim anneme babama. Birşey anlamayacaklar, boşuna üzülecekler. Yazı geçirmek için bir iş aradığını, bu süre içinde kesin kararını vereceğini söylersin, olur biter.»

«Haklısın, abla. Sen benden iyi düşünüyorsun bu işleri.»

«Bir diyeceğim daha var: Bu tasarını Hank'a çıtlatayım deme sakın.»

«Ne olmuş ki Hank'a?»

«Onun işlerinden sözetmeye hakkım yok, Tom.»

«Ama ben kardeşiyim!»

«Eğer kendisi sana anlatmak istiyorsa, ona bir diyeceğim yok, kendi bileceği iş. Onun hakkında sana birşey söylemem, senin için de ona birşey söylemeyeceğim.»

Tom:

«Hımm!» diye mırıldandı. «İçki yasağının kaldırılması Hank'ın işini bozmuş olmalı, tahmin ederim.»

«Nasıl istersen öyle düşün, serbestsin.»

«Bütün o işi yapanlar şimdi meyhane açmışlar diye duydum. Hank'ı yanına alacak kimse çıkmıyor mu?»

«Başı boş yaşantıya alıştı. Kasada oturup fiş kesmenin hoşuna gideceğini sanmıyorum.»

«Ha! Anlaşıldı! Beyefendi polislik işleriyle meşgul. Öyle mi?»

«Bana böyle sorular sorman doğru değil, Tom!»

«Peki peki, ısrar etmiyorum. Yalnız, Ford müessesesinin bir ajan yuvası olduğunu bilmiyor değilim. Bizim biradere çatmam tuhaf olacak! Bakarsın beni ispiyonluyormuş, ya da belki ben onu ispiyonluyormuşum! Buna ne dersin, küçük abla?»

«Annem hiç iyi değil,» diye karşılık verdi Daisy. «Onu daha uzun süre aramızda göreceğimizi sanmıyorum. Birşeyi var ama ne? Doktorlar da bulamıyorlar.»

Tom'un yuvaya dönüşünü herkes sevinçle karşıladı. Üniversitede edindiği bilgiler yüzünden hepsi de ona karşı saygılı davranmaya hazır dılar, ama o, ne ailesine, ne de ailesinin ahabplarına pek iyi bir tavır takınmadı. Her zamanki küçük Tom'du, uslu çocuk. Ve de eşi bulunmaz bir pansiyoner, çünkü masraflarını gün geçirmeden öder, hem de fazlasıyla öderdi.

Hemen bir iş aramaya koyuldu. Ve buldu da: Ford'un yanında. Genç olmak, güçlü kuvvetli olmak, konuşmasını bilmek işine yaramıştı.

Yaz mevsiminde hayatlarını kazanmak ve erte-si kış için üniversite masraflarını çıkarmak amacıyla haziranın ikinci yarısında bir sürü öğrenci başvurdu fabrikalara. Patronlar bu gençlerin hayat dolu olduklarını ve enerjilerini esirgemediklerini anlamışlardı sonunda. Tom'un kuşağından olan öğrenciler pek o kadar da işe yaramaz, «gereksiz» değillerdi şu halde. Bir sürü iş vardı yapılacak, ve bu gençlerin sekiz yıl orta ve yüksek öğrenim yapmış olmaları yaşlı işçiler karşısında onlara avantaj sağlıyor, işverenler için bir tercih nedeni oluyordu. Bu tercih yalnızca hendek kazmak ya da marşandiz vagonlarına çimento torbaları yüklemek gibi işlerde değil, modern endüstrinin yaratmış olduğu sayısız çalışma alanlarında kendini gösteriyordu. Bu alanlarda «kişilik» denen şeyin büyük rolü vardı. Sözgelimi, bir arabanın deposuna benzin dolduracaksınız ya da

ön camı sileceksiniz, uçak yolcularına eşlik edeceksiniz, elektrikli buzdolabının nasıl çalıştığını göstereceksiniz, şu veya bu aygıtın kullanılışı hakkında nutuk çekeceksiniz, bunun gibi daha bir sürü iş vardı yapılacak, ama eğer giydiğiniz güzel bir üniformayı yakıştırmasını biliyorsanız, canla başla çalışıyorsanız, sevimliyseniz, işinizi çok daha iyi yapardınız.

Tom Shutt'u dişlilere verdiler. Ekonomik bunalımdan önceki dönemde dört makineden bir kişi sorumluydu. Makineler yine aynı makineydi, ama şimdi bir kişiye on iki makine düşüyordu. Tam o sıralarda, bunlardan biri işini bırakmıştı. Onun yerine gelen Tom'un işi kavraması için on dakika yeterdi. Kendisine gösterilen işten fazlasını öğrenmesine de gerek yoktu. Bütün yaptığı, yan yana dizili makinelerin birinden öbürüne gitmek, işlenmiş çelik parçayı alıp yerine işlenmemişini takmaktı. Yaptığı işin tekdüze olması onu sıkıyordu. Tam tersi, kendisini ilgilendiren konular üzerine düşünmekte serbest oluyordu. Ve pazartesi sabahından cuma akşamına, beş kere beş dolar altmış beş sent kazanmış oluyordu. Tom, bunun böyle sonsuz devam etmesini pek isterdi, ama içinden bir ses bunun fazla sürmeyeceğini söylüyordu.

Taksitle ufak bir araba satınaldı. Bir Ford tabii. İşçilere ayrılmış fabrika otoparkında başka marka araba sokmak olacak iş değildi. Şirket bu konuda bir kural koymamıştı gerçi. Ama parka bir Chevrolet sokmaya yeltenen işçinin şefi çok geçmeden adamın çıkardığı işte bir pürüz bulurdu. Oysa Tom hiç bir konuda eleştirme fırsatı vermek istemiyordu. Çalışkandı, kuzu gibiydi, ne derlerse yapardı. Ve bir zamanlar ekonomi politik dersinde üç-

retle kâr arasındaki ilişkileri nasıl incelediyse, yönetmeliği de aynı biçimde inceliyordu.

Kurduğu plan, fabrikadaki arkadaşlarını iyi tanımmasını gerektirmekteydi. Ama sanıldığı kadar kolay bir iş değildi bu. Sabahları, işçiler soluk soluğa gelirler, kontrol saatini puante ederler, hemen ceketlerini çıkarıp işe koyulurlardı. Öğle yemeğinde de çene çalacak zaman yoktu: Tam on beş dakika içinde gidip azığını almak, çabucak mideye indirmek, ellerini silip işinin başına gitmek gerekirdi. Paydos oldu mu, herkes arabasına ya da tramvay durağına koşar, doğru eve dönerdi. Evlerin fabrikaya uzaklığı on beş mile kadar varırdı.

Tom yine de başarabildi. Bir işçiyle tanışınca, ona sorular sorar, onun ve arkadaşlarının fabrikada geçen yaşantılarını dinler, şikâyetleri olup olmadığını, varsa neden yakındıklarını öğrenmeye çalışırdı. Çok geçmeden, Tom bu konuları aşağı yukarı elli kişi ile tartışabildi. Bir süre sonra da, kendisi önyak olmadan, işçi grupları akşamları onun bunun evinde toplanmaya, kendilerini ilgilendiren konuları dostluk havası içinde tartışmaya başladılar.

BÖLÜM 76

Birçok üniversitede, sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgilenen gençler bu konuları tartışmak için gruplar kurmuşlardı, bir çeşit ufak «beyin tröst-

leri» (1). Bu gençler okuldan çıktıktan sonra da birbirleriyle olan ilişkilerini sürdürüyorlardı. İlkeler üzerinde anlaşmaktan uzaktılar. Tam tersi, taktik üzerine tartışmalarla çok zaman yitirirlerdi. Ne var ki «kısa vadeli amaçlar» dedikleri noktalar üzerinde anlaşırldı. Bu amaçlardan biri de işçilerle kişisel ilişki kurmak, ne düşündüklerini anlamak, gerektiğinde yeni fikirler aşılarmaktı. Bu nedenle, kız erkek birçok eski öğrenci Tom Shutt gibi davranıyorlar, temelli bir iş bulup hem doğru dürüst para kazanıyorlar, hem de - varsa - bir işçi sendikasına üye olma imkânını elde ediyorlardı.

Bu ufak «beyin tröstleri» için işsizlik, her şeyden önce kitlelerin satınalma gücünün yetersizliğinden ileri gelmekteydi. Meydana gelen kârdan, çeşitli fabrika sahipleri çok yüklü bir pay almaktaydı, ve bu kârı yeni yatırımlara yönettiyorlardı. Oysa eğer çalışanlara dağıtılsaydı, işçiler bu parayı yiyeceğe, giyeceğe ve diğer zarurî ihtiyaç maddelerine harcayacaklardı. Ücretler, işçilerin kendi ürettikleri eşyaları satın almalarına yetmiyordu. Böyle olunca, üretim yavaşlıyordu, ücretler daha da düşüyordu, çiftçiler ürettikleri buğdayı ve mısırı satacak pazar bulamıyorlardı. Ayakkabı imalâtçıları yarı randımanla çalışıyorlardı, çünkü otomobil sanayiinde çalışan işçiler parçalanıncaya kadar giyiyorlardı eski kunduralarını. Ve bu durum bir dizi kısır döngü halinde sürüp gidiyordu.

İşin kötüsü, *New Deal*'in öngördüğü çareler du-

(1) Brain trusts: *Teknisyenlerin ve aydınların kurdukları topluluklara denirdi. Özellikle Roosevelt, N. R. A. politikasını saptamak için bu grupları toplantıya çağırarak fikir danışmıştı.*

rumu düzeltmiyordu. Devletin ödünç alıp avans olarak dağıttığı paralar sanayinin yeniden üretime başlamasını sağlıyordu, ama yine eskisi kadar işsiz insan vardı. Tom'un dostları bunu Ford'da da görebilirlerdi her gün. Her serviste yeni makineler kuruyor, eski makinelerin çalışması hızlandırılıyır, daha az sayıda işçi daha çok mamul eşya üretmeye zorlanıyordu.

Üretim, bunalımdan önceki düzeye erişmişti tekrar, ama eskiden aynı üretimi sağlayan işçi sayısının ancak üçte ikisiyle erişiliyordu şimdi aynı randımana. Dolayısıyla, on milyon işsizın bulunması Amerika'nın yaşantısında sürekli bir özellik olarak kalacak gibi görünüyordu. Böyle olunca da, elbette ki bu on milyon işçi fabrika kapılarından ayrılmayacak, çalışan işçilerin gündeliklerinin düşmesinde etken olacaktı. Washington'daki büyük «beyin tröstü», sorunu kendi icadı olan N. R. A. sistemiyle çözümlmeyi denemişti. Bu sistem, ücretlerle fiyatları istikrara kavuşturmayı öngörmekteydi. Fakat Yüksek Mahkeme N. R. A.'yı iptal etmişti. Herkes başının çaresine baksın demektir bu. Bunun üzerine, şimdi, Highland Park, Dearborn ve daha binlerce endüstri merkezindeki ufak «beyin tröstleri», «iş başa düştü» kararına vardılar. Başkaca yapılacak bir şey kalmamıştı. Tom Shutt da şöyle diyordu: «Bir otomobil işçileri sendikası, sonuca varmaya azimli genel bir birlik kurmalıyız. Yoksa, bürolarda pusu kurmuş ve yüksek maaş alan basit bir yazıcılar sürüsüyle hiç bir iş görülmez.»

Detroit'te daha önce bir deneme yapılmıştı bu yönde. Bunalımın en şiddetli döneminde bir «Makineci Eğieme Derneği» kurulmuştu. Buna el aletleri yapan tesviyeciler gibi uzmanların en ustaları

önayak olmuşlardı. Patronların en çok korktukları kimselerdi bunlar. Çoğu kez ansızın greve gitmişler ve her defasında da davayı kazanmışlardı. Ama daha önemlisi, fikirlerini yaymışlar, otomobil sanayiinin bütün işçilerine kendilerinden sözettirmişler, onları önerileri doğrultusunda düşünmeye itmişlerdi.

Ülkede bir baştan bir başa işçi âlemi uyanıyor, lonca değil, işyeri göz önüne alınarak örgütlenmiş sendikalar istiyordu. Yeni bir fikir değildi bu, ne var ki işçiler bunun gereğini kavramadan etkili olamamıştı. Genel kıtlık ve kitlesel işsizlik ortasında, Detroit bölgesinin binlerce işçisi şu temel fikri tartışmaya başlamıştı: Yapılan işin cinsinde ayırım yapılmaksızın, otomobil sanayiinde çalışan bütün işçileri kapsayan tek ve güçlü bir sendika kurulmalıydı. İki yüz bin işçinin çalışma imkânını elinde tutan Henry Ford hepsini çatısı altında toplayan bir sendikayla uzlaşmaya yanaşmak zorundaydı, oysa ayrı ayrı yüz küçük sendika olursa topunu yok sayar, kılını bile kıpırdatmazdı.

BÖLÜM 77

Tom Shutt yaz boyunca çalıştı ve aldığı ücretlerin bir bölümünü bir yana koydu. Otomobil endüstrisi işçi almaya devam etti ve Shutt ailesinin bütün erkekleri tam randımanla çalışmaya başladılar yeniden. Daisy evde kalıyor, bütün işleri kendisi yapıyordu, çünkü annesi yerinden kalkamaz olmuştu. Hastalığı mide kanseriydi. Çok acı çekiyordu. Ailenin yaşantısında bir dert olmuştu. Yıl sona er-

meden, çektikleri son buldu. Bu sefer paraları vardı, anneye iyi bir cenaze töreni yaptılar.

Abner hep aynı işte beş tam gün çalışmaya devam ediyordu. Hayat pahalılığı gittikçe artıyordu, ama Abner, geçmişteki kaygıları aklına geldikçe, huzura kavuştuğundan ötürü mutluluk duymaktaydı. Devrimci fikirlerinden korkmasına rağmen, üniversite bitirmiş oğluyla övünç duyuyordu. Tom babasıyla asla tartışmazdı. Adamcağız iş dönüşü hakettiği dinlenmeyi tatmalı, canı istiyorsa demir parmaklıkları onarabilmeli, kümese girip tavukları birbirine katabilmeli, torunuyla oynayabilmeli, ya da kapının eşiğinde oturarak piposunu tütürebilmeliydi. Kırk iki yıl didindikten sonra gönlünce davranmaya hak kazanmıştı. Hem çoğu zaman aldığından fazlasını üretmişti. Ama hakkını geri almak için artık çok geçti.

John Crock Shutt'lar da yeniden başlamışlardı yükseklerle tırmanmaya. Duraklamadan sonra yine ileriye doğru hamle yapan otomobil endüstrisi, John'u yine maaşlılar takımına sokmuştu. Aile, yeni bir ev satın almıştı. Ama bu defaki daha mütevazıydı. Ekonomik bunalım sürekli bir saplantı olmuştu kafalarında. Bir daha o duruma düşmemeye kesin kararlıydılar. John adamakıllı işinin ehli olmuş, Annabelle ise güçlü dostlar edinmişti. Yeni bir işsizlik dalgası ortalığı kaplasa da kitlelerin üstünde güvenlik içinde kalacaklarına, fırtınayı zararsız atlatacaklarına inanıyorlardı. Yırtıcı bir açgözlülüğe ve basarma tutkusuna kaptırmışlardı kendilerini. Ford müessesesine ve onun başında bulunan herkese karşı öylesine derin bir saygı besliyorlardı ki, küçük kardeş onlara hiç katlanamıyordu.

Kaldı ki, bu katlanamayış karşılıklıydı. John'la

Annabelle, Tom'un, üniversite bitirdiği ve aydın dostları olduğu için kendilerine yüksekte baktığı duygusuna kapılıyorlardı. Annabelle alaycı bir gülüşle şöyle derdi: «Benim kocam akıl oyunları ile zamanını çarçur etmediği için çok daha yüksek bir mevkiye erişebildi; Tom hiç bir zaman o derece yükselemeyecektir.» Annabelle gazetelerde «beyin tröstü» konusunda yazılar okur, kendilerini birşey sanan ve ülkenin dirliğini düzenliğini altüst eden o gençleri hor görürdü. Kaynı için «delinin biri» derdi. Görüşükleri herkese, onun fikirlerinden sorumlu tutulamayacaklarını, hiç birbirlerine gidip gelmediklerini anlatır, «Zaten onu ben şöyle böyle tanıyorum» derdi.

Annabelle dokunaklı konuşan genç bir ev kadınıydı. Hep sıkardı dudaklarını. Çocuklarına sert davranır, hizmetçisinin hiç bir hatasını hoşgörmez, aynı uzlaşmaz tutumu sosyal ve politik sorunlarda da gösterirdi. Sosyal çalkantıların daha önemli boyutlara ulaşmadan, acımasızca hemen bastırılmasını isterdi. Uzayıp gitmesine göz yumulmasını da kendisine bir hakaret sayardı. Ford'un ki gibi büyük bir endüstri imparatorluğu, o imparatorluğun içinde yaşayan ve ondan geçinen kimseleri bu biçim etkiler işte. Kendi kendisi için yaratmış olduğu özel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, «uyruk» larında doğduğu yere bağlılık gibi bir duygu geliştirir. Dalkavukları, hizmetkârları, kendi aralarında hırlaşabilirler, birbirlerini yiyebilirler, ama koskoca kuruluşun üzerine oturduğu temel ilkeleri benimsemek zorundadırlar. Bu bir ticarî imparatorluk olduğundan, paraya ve simgelerine tapmaları, soyluluk ve kibarlık kurallarını sayınaları gerekir. Otomobil Kralı kendi ağzıyla

bildirmişti yasayı: «İnsan para için çalışır». John'la Annabelle de öyle yapıyorlardı aslında.

BÖLÜM 78

Belki tuhaf gözükecek, ama Hank Shutt da aynı tavrı takınıyordu küçük kardeşine karşı. Şimdi saygıdeğer bir baydı artık. Kanun dışı bir yaşantıya gereksiz yere katlandığını sanmayın. Sanmayın ki farkında değildi ailesinin kendisine kötü gözle baktığının. Evdekiler, verdiği parayı kabul etmek zorundaydılar, ama adını utançla anıyorlardı, bunu bilirdi Hank. Şimdi kanun ve nizam tarafına geçmişti, sırtını güçlü Ford müessesesine dayamıştı. Ve işte tam bu sırada sümüklü kardeşi ortaya çıkıyor, her şeyi tehlikeye sokuyordu, kafası bir takım kavramlarla doldurulmuş o süt çocuğu! Kim sokmuştu saçma sapan fikirleri kafasına? Ömürlerinde bir gün bile doğru dürüst çalışmamış olan bir sürü teorisyen. Bu «zâtı muhterem»lerin işçi sınıfının içinde bulunan canilerden haberleri bile yoktu, onları kışkırtıp şiddete itmenin tehlikelerini düşünemiyorlardı!

Küçük yaştan beri karşıtlık vardı iki kardeş arasında. Tom'un, kendisinden dört yaş büyük olan Hank'ın himayesini kabul etmesi doğal bir şey olurdu. Ne var ki, Tom, Hank'ın hiç bir gün dürüst davranıldığını hatırlamazdı. Oyunda hile yapar, başı derde girse işin içinden sıyrılmak için yalan konuşurdu hep. Tom yavaş yavaş ağabeyine güvenmemeye alışmıştı. Şimdiyse, yirmi yıl geçtikten sonra, yine aynı durumda buluşuyorlardı. Her biri ayrı bir cep-

hede yerini almıştı. Ve ne yazık ki çatışmak üzereydiler.

Hank bu konuda kızkardeşiyle görüşmeye geldi. Böyle devam ederse tehlikeye girecekti. Daisy o salak çocukla konuşmalıydı. Sen niye konuşmuyorsun? diye sordu Daisy. Olmaz, dedi Hank, ve ekledi:

«Yaptığım işi millete ilân edemem ya!»

«Vallâ,» dedi Daisy, «bana öyle geliyor ki Tom her şeyin farkında.»

«Durumdan kuşkulananması başka şey, benim itiraf ettiğimi söyleyebilmesi başka şey! İşin aslı şu: Sendikacı bir kışkırtıcıyla konuşmam kesin olarak imkânsız.»

«Ee? Ne istiyorsun yani? Ben mi çıtlatayım?»

Hank patladı:

«Allah kahretsin! Şu şansa bak! Öz kardeşimi mi ele vereyim şimdi ben?»

«Ne yapacağını kararlaştırmak sana düşer, Hank.»

«Bugün değilse yarın, ondan söz edildiği patronun kulağına gidecektir. O zaman bana diyecek ki: «Sen iki taraflı mı oynuyorsun yoksa? Nedir bu rezalet?» Biliyorsun ki sendikalar Ford'un «Özel hizmet»ine ajanlarını sokmaya can atarlar.»

«Elbette, Hank. Senin görüş açını çok iyi anlıyorum. Ne var ki Tom'la konuşmak sana düşer. Hem onun durumu da seninkinden farklı değil sanırım. Ford'un «Özel hizmet»i de sendikacılar arasında adamlarını bulundurmamak ister neler olup bittiğini bilmek için. Kaldı ki, bunu çoktan yapmışlardır»

«Benden birşey bilmiş olma,» dedi Hank ciddi ciddi.

«Ben de sana birşey sormuyorum ki zaten. Hem Tom da kendi işlerini bana anlatmıyor. Ben yalnızca,

kendisiyle konuşursam bana ne cevap vereceğini söylüyorum sana. Sen nasıl durumu şefine anlatmakta güçlük çekeceksen, o da sendikacı arkadaşlarına söz geçirmekte güçlük çekecektir.»

«Evet ama, ben daha o gelmeden burdaydım!» diye homurdandı Hank.

«Olabilir. Ama sen ona durumu bildirmemiştin ki. Zaten o bana söyledi, beni istemiyorsanız çekip giderim başka yere dedi.»

«Beni dinle, Daisy, bu işin içinden çıkmanın bir çaresi var. Başka bir iş araması için kandıramaz mısın onu? Varsın G. M. 'de (1) bir iş bulsun. Buluncaya kadar da ben kendim öderim masraflarını. Söyle ona, yüz dolar veririm. Az diye kabul etmediğini görürsen, iki yüze kadar çıkabilirsin. Emin ol, memnunlukla veririm bu parayı, yeter ki başıma belâ olmasın.»

Daisy teklifi Tom'a bildirdi. Tom güldü, Hank'ın geç kaldığını söyledi. Savaşacak saflara katılmıştı artık, arkadaşlarını bırakıp kaçamazdı. İş para kazanmaya kaldıysa, Hank da yararlanabilirdi aynı imkândan: Ford'un «Özel hizmet»i ve özellikle ajitatorler arasına soktukları ispiyonlar hakkında bilgi vermeye razı oldu mu, arada sırada yüz dolar alabilirdi.

Bu teklif karşısında, Hank'ın benzi attı.

«Beni hedef alıyorlar, görmüyor musun? Patron da öyle düşünecek. Ben nasıl inandırırım kabul etmediğime?»

(1) G. M.: General Motors. Bu şirket Amerika'nın Ford'dan sonra en önemli otomobil markalarını çıkaran firmadır. Bu markalar arasında Chevrolet, Buick, Cadillac, Oldsmobile, La Salle, Pontiac, Almanya'da Opel, İngiltere'de Vauxhall vardır.

«Kabul etmeyeceğine o kadar eminmisin, Hank.»

«Böyle bir dalavereye girişseydim, uzun sürmez, gebertirlerdi beni! Bu dalga asla sökmez.»

«Öyleyse bir daha söz etmem bundan,» dedi Daisy. «Gönlün rahat olsun bu konuda.»

«Evet amma, hiç bir şey hallolmadı ki. Tom'u ne yapmam gerek?»

«Ben de sordum bunu kendisine. «Görevini yap-sın!» diye cevap verdi.»

Daisy bu sözü hafifçe gülümseyerek söyledi. Fakat Hank'ın şaka yapacak hali yoktu.

«Ha! Bu güzel işte. Gidip patrona diyeceğim ki, öz kardeşim bir kıızıdır diyeceğim?»

«Bu seni temize çıkarır onun gözünde.»

«Ben melodramlardan hoşlanmam. Sonra, bir sürü açıklama yapmam gerekecek.»

Kısa bir sessizlikten sonra ekledi:

«Sonra, küçüğe kötülük etmek beni üzüyor.»

«Bu konuda kaygılanman gerektiğini sanmıyorum, Hank. İşten kovulmak etkilemez onu.»

«Ama hayatı tehlikeye girer, Daisy.»

Kızkardeşi sakın bir eda ile:

«Biliyor,» dedi.

«Tamam, kendini şehit gibi gösterecek, öyle değil mi? Bedava reklam olur. Sersem! Pis kızıl-lar!...»

Hank arka arkaya küfürler savutmaya başlamıştı ki, Daisy sözünü kesti:

«Meseleyi pek trajik yönden alma, kardeş. Unutma ki sen yalnızca Henry — Ford Shutt'sun, Henry Ford değil.

Kışın ortasına doğru, yerde kalın bir kar tabakası varken, hava yumuşamış, sonra ansızın bir gece don olmuştu. Sabahleyin arabasıyla işe giderken, Tom patinaj yaptı kaygan yolda, gitti öndeki arabaya bindirdi. Arabaları çektikten sonra baktı, ön dingili işe yaramaz durundaydı. Onarmak üzere en yakın garaja çekti. Sonuç olarak, bir saatten fazla bir gecikme ile vardı fabrikaya ve çalışma yerine çıkınca makineleriyle başka birisinin uğraştığını gördü.

Bunu bekliyordu tabii. Ücretinden yüklü bir kesinti yapacaklardı mutlaka. Fakat durumu şefe anlatmaya başlayınca, meselenin sandığından daha ağır olduğunu anladı.

«Anladık, Shutt,» dedi adam. «Başım yeterince belâya girdi sizinle. Gidin hesabınızı kestirin.»

Tom sordu:

«Şimdiye kadar ne belâ açtım başınıza?»

«Sizinle tartışacak değilim. Yerinize başkası alındı. Gidin burdan.»

Tom çevresine bakındı. Birçok işçi tanıyordu kendisini atelyenin o kısmında. Onlara işi durdurtmayı geçirdi aklından. Birçok grevler böyle başlamış ve başarıya ulaşmıştı. Fakat şehir kıyafeti taşıyan iki iri yarı adam ağır adımlarla yaklaştılar. Kırık burunlarına, kopmuş kulaklarına bakılırsa, «Özel hizmet»e mensup oldukları belliydi. Birisinin sağ eli cebindeydi. Herhalde elinde muşta vardı. Fabri-

kada kavga çıkarmak nelere mal olurdu insana.

Tom serinkanlılıkla cevap verdi:

«Pekâlâ, gidiyorum.»

Geri döndü, vestiyere gitti. Asayiş servisinin adamları kendisini izlediler, hesabını kapatıp kimlik kartını geri verdikten sonra en yakın kapıdan fabrikayı terkedene kadar gözetlemeye devam ettiler. Tom aradığı «şehadet»e kavuşmuştu işte. Artık Ford'un kara listesine geçmişti. Bu demekti ki, Detroit bölgesindeki hiç bir fabrikada kendi adı altında çalışamazdı bundan böyle. Nereye gitse, kimden iş istese, en son nerede çalıştığını soracaklar ve bir telefon konuşması gerçeği ortaya çıkaracaktı. Hiç bir patron «Biz müessesemizde kışkırtıcı istemeyiz» demeyecekti elbet, çünkü şimdi Beyaz Saray'da da bir kışkırtıcı oturuyordu, ve Kongre'de daha çok sayıda kışkırtıcı vardı, ve bu adamlar sanayicilerin kendi kendilerini savunmalarını güçleştiren saçma kanunlar çıkarıyorlardı. Bu yüzden, işverenler nezaketle şu karşılığı veriyorlardı: «Ne yazık ki, kardeşim, o işte çalışan adam geri geldi, eski işçilerimizi öncelikle yeniden işe almak ilkemiz.»

Tom aslında böyle bir ihtimale karşı hazırlıklı olmak için para biriktirmişti. İşçileri örgütlendirme çalışmalarına verebilirdi artık kendini, serbestti. Gündüzleri özel toplantılara katılıyor, çeşitli fabrikaların gece vardiyasında çalışan işçilerle görüşüyordu. Akşamları da, gündüz vardiyalarının adamlarıyla buluşuyordu, ya da işçi mahallelerinin toplantı salonlarında karanlıkta yapılan mitinglerde konuşuyordu. Bu toplantılara katılanlar dolambaçlı yollardan geliyor, eski püskü arabalarını epey uzakta park ediyor ve gizli kapılardan süzülüyorlardı içeri; hepsi kasketlerini gözlerinin üzerine indiriyor

ve yüzlerini bir mendille örtüyorlardı. Toplantılar zifirî karanlıkta yapılyordu. İri yarı adamlar elektrik düğmelerinin bulunduğu yerlerde nöbet bekliyorlardı ansızın ışıkların yakılmasını önlemek için. Amerikan millî marşında «özgürlük ülkesi, yiğitlik diyarı» diye adı geçen bu ülkenin, otomobil endüstrisi, çelik fabrikaları, kauçuk fabrikaları ya da petrol rafinerileri bulunan bütün şehirlerinde durum aynıydı. İşçilerin, kendi aralarında yakınıp tartışmak için harcadıkları çabalar, nerdeyse caniyane bir eylem sayılacak. Bu eyleme katılmak için yalnız işinden olmayı değil, canından olmayı da göze almak gerekti.

BÖLÜM 80

Tom Shutt'un, ablasına «cin gibi, yaman kız» diye sözünü ettiği iri gözlüklü, sırtı hafif kamburlaşmış, ufak tefek sınıf arkadaşı, Detroit'e gelip yerleşmiş ve belediyenin yardım kolunda bir iş bulmuştu. Adı Dell Brace'di. Ağırbaşlı bir genç kızdı. Boğazına kadar işçi sorunlarına dalmıştı. Babası, Iowa mahallî parlamentosunda senatördü. Gericici bir Cumhuriyetçiydi. Üniversitede yürütölen yıkıcı propagandanın kurbanı sayıyordu kızını. Bu yüzden, Dell Brace nerde olursa olsun çalışmaya hazırды, yeter ki «domuz ve tahıl» bölgesi olmasın (A.B.D. 'de, en çok tarımsal üretim yapan eyaletlerden biri olan Iowa böyle anılır). Detroit'te karar kılmasının nedeni 'de, bir süre önce Tom'la evlenmeye karar vermiş olmalarıydı.

Tom'un işten atılması, Dell'in iş bulduğu sıraya rastladı. Tom'un erkekliği kabardı birdenbire. Karısının sırtından geçinmeye katlanamayacağını söyledi. Bu söz üzerine, Dell'in gözlerinden yaşlar süzülmeğe başladı. Kendisine karşı burjuvalar gibi davranmakla suçladı onu. Savunduğu ilkelere gerçekten inanıyor muydu, inanmıyor muydu? Eğer kadınla erkek eşit idiyse, kadının kocasını geçindirmesinde ne sakınca vardı? Erkek, karısını nasıl geçindiriyordu? Ne fark vardı arada? Bir kadının ağladığını görmeye hiç dayanamayan Tommy sonunda yumuşadı, razı oldu. Aynı gün evlenip meseleyi tatlıya bağladılar.

Tom genç karısını ailesiyle tanıştırmak için eve götürdü. Bu genç öğrenci kıza karşı saygılı bir hayranlıkla dolan Daisy geliniyle kucaklaşırken mutluluktan hüngür hüngür ağlayacaktı nerdeyse. İyi arkadaş olacaklarını umduğunu söyledi Dell ona. Annesinin yerini alan Daisy, evin bütün işlerini üstleniyordu. Eski sevimliliğini tamamen yitirmişti. Zayıflamış, köşeli çizgilere sahip olmuştu. Saçlarında o eski parlaklık kalmamıştı. Genellikle onları kıvrırmak zahmetine bile katlanmıyordu. Fakat gönlü hâlâ romantik duygularla dopdoluydu: Okuduğu ucuz hikâyeler besliyordu bu romantikliği. Üniversiteden yeni çıkmış iki genç sosyalist ajitatörün pervasızca evlenmelerinden daha romantik ne olabilirdi? Doğrusunu isterseniz, ikisinin de «kızıl» olması Daisy için fazla önem taşımıyordu. Jim Baggs'ın karısı bütün o bunalım yıllarında işçilerin sefaletini o kadar yakından görmüştü ki, sendika teşkilâtçılarının hiç de gazetelerin yazdığı gibi kimseler olmadıklarını görmekten ancak memnunluk duyardı.

Dell'le konuşacak bir de konusu vardı hazır:

Çocuğu. Yavru dört yaşına varmıştı. O kış kıyamette sokağa çıkamadığı için oldukça cılızdı. Vítamin, protein ve buna benzer diğer sorunları iyi bilen Dell, çocuğa ne gerektiğini ve ucuza nasıl alınabileceğini öğretti ona. Sosyal yardım kurulu üyesi olduğundan, bu gibi sorunlar onun işiydi. Şehirde dolaşır, fakirlerin çocuklarına bakar, onlar için ne yapılacağını söylerdi. Ciddî ve duyarlı bir genç kadın olan Dell'in yüreciği sızlardı o mutsuz küçüklere pek az şey verebildiği için. Onlara gereken şeylerden o kadar azını verebilirdi ki! Bugünlerde yoksullarla uğraşmak nankör işti. Varlıklılar bu işi yüksek okullarda gerekli tekniği öğrenmiş olan ücretli uzmanlara aktarıyorlar, kendileri rahata kavuşuyorlardı.

Çok geçmeden Abner eve döndü. Yepyeni bir gelini olduğunu duyunca pek heyecanlanmıştı. Ne yapacağını, ne diyeceğini bilemiyordu. Dell yaklaştı, kayınpederinin yağ lekeleriyle kirlenmiş, kuru yanaklarını öptü ve onu pek utangaç bir duruma soktu. Abner, basit kıyafetine rağmen ince zevk sahibi olduğunu belli eden bu küçükhanımın ne düşündüğünü anlayamıyordu. Dell işçi sınıfını idealize etmeye yatkındı. Abner'in bir parmağı eksik, yumrular ve yara izleriyle kaplı nasırlı ellerini şerefli bir çalışmanın simgeleri olarak görüyordu. Endüstri ordusunun iyi bir erine verilmiş madalyalar gibi. Evet, Abner anlayamazdı bunu. Ama anladığı bir şey vardı ki, o da şuydu: Dell iyi bir küçük kadındı ve oğlu mutluydu. Tom'un acıyıp fikirlerini paylaşması şaşırtmıyordu onu. Adamcağız, kafasının içinde ayrı ayrı bölmeler meydana getirmişti: «Ajitatör»lerin kötü ve zararlı kişiler olduklarına yürekten inanabilirdi, ama aynı zamanda onlarla çene de çalabilir ve hatta onların birtakım düşüncelerini paylaşabilirdi bile.

Büyük endüstride işyeri düzeyinde sendikalaşma hareketi tüm ülkede yaygınlaşmaktaydı. Bu hareket işçilerin zorlayıcı ihtiyaçlarından doğmuş, on iki kadar ayrı yerde kendiliğinden başlamıştı. Şimdi gerekli olan, genel bir program ve faaliyet planıydı. Lonca halinde değil, işyeri düzeyinde örgütlenmiş olan madenciler ve konfeksiyon endüstrisi sendikaları sağladı bu planla programı onlara. Kısa süre içinde sınıfl kuruluşlar Komisyonu kuruldu ve baş harfleri - C. I. O. (1) - «Si. Ay. O.» nun ne anlama geldiğini bile bilmeyen milyonlarca emekçi için büyümlü bir değer taşımaya başladı.

O zamana kadar kökleşmiş büyük sendikalar avans para verdi, çeşitli eylem kesimlerine örgütleyiciler gönderildi. Bu durumda Tom Shutt yeniden bir iş sahibi oldu. Haftada yirmi beş dolar ücret, on dolar da yol masrafı için alıyordu, ama bunun önemi yoktu onca. Yaptığı işin dünyanın en tehlikeli işlerinden biri olması da önemsizdi. Detroit'in içinde, bir işçi teşkilâtçısı, tek başına karanlık köşelerde gezmeye kalkışmadığı sürece aşağı yukarı güvenlik içinde sayılırdı. Ama bir takım ufak şehirlerde, kavgaya arayan tahrikçiler uluorta saldırganlık yapıyorlardı. Ford'un sultanı altında bulunan, bir milyar do-

(1) Congress of Industrial Organizations. 1955 aralık ayında American Federation of Labour'la birleşti. A.B.D.'nin en büyük işçi örgütü.

ların egemen olduğu yerler de bu ufak şehirler arasındaydı.

Ford fabrikaları çevresinde eylem yapmak, evlerinde ya da dışarda işçilerle buluşmak Tom'a düşüyordu. Fakat işe başladıktan sonra çok sürmedi, iki sivil polis kendisine doğru geldiler, kimliklerini gösterdiler, alıp karakola götürdüler. Orada bir emniyet âmiri ve iki yardımcısı tarafından sorguya çekildi. Adını, soyadını söyledi, hayat hikâyesini anlattı, Michigan Üniversitesini bitirdiğini, Ford fabrikalarında çalıştığını ve kara listeye geçtiğini, şu sırada Amerika otomobil endüstrisi işçileri Sendikasının teşkilâtçısı olduğunu belirtti.

«Belirli bir gelirim, bankada hesabım vardır. Geçim araçlarından yoksun olduğumu ileri süremezsiniz. Bir avukata telefon etmek hakkımı kullanmak istiyorum, ve sizi uyarıyorum: eğer bu hakkımı kullanmama engel olursanız, buradan çıkar çıkmaz ilk işim keyfî tutuklama ve nezarette alıkoyma suçundan sizi mahkemeye vermek olur. Başkaca bilmek istediğiniz bir şey var mı?»

«Arkadaşlarının adlarını istiyoruz.»

«İster içeri tıkın, ister kemiklerimi kırın, ama ağzımdan bir kelime bile alamazsınız bu konuda. Avukatımı çağırabilir miyim?»

«Elbette!» dedi polis âmiri. «Ama önce sana biraz nezaket öğreteceğiz, küçük, kurnaz.»

Onu sürükleyip bodruma indirdiler, «delik» diye adlandırılan hücreye attılar. Demir kapıda, içerisini görmek için küçük kare biçiminde bir dikiz deliği vardı. Hücrede pis kokulu bir lâzımlık, bir de su kovaşından başka eşya yoktu. Görünüşe göre, kova da son zamanlarda lâzımlık işini görmüştü.

Hücreye kapatıp gittiler. Bir ayak sesi işitse,

acaba kauçuk coplu polisler mi geliyorlar? diye geçiriyordu aklından.

Sendika her bir teşkilâtçısının hangi yollardan geçeceğini önceden kesin olarak saptardı. Teşkilâtçılar, ihtiyat tedbiri olarak, ara sıra büroya telefon açmak zorundaydılar. Birisinden telefon gelmezse, polis tarafından yakalandığı anlaşılmış olurdu. Bu sistem sayesinde, Tom Shutt'un ortadan kaybolduğu haberi yayıldı hemen, ve araştırmalar başladı.

Yapılacak ilk iş, bütün sempatizanların karılarına, annelerine, bacılarına telefon edip onları seferfer etmek, eyleme sokmaktır. Polis santralinde telefon çalar, öfkeli bir kadın sesi Tom Shutt'a ne olduğunu sorardı. Hiç bir kaçamak cevaba kanılmazdı. Polis elindeydi mutlaka, ya da en azından polis onun nerede bulunduğunu bilirdi. Telefonda konuşan kadın Tom'un hemen salıverilmesini isterdi. Nöbetçi memur ahizeyi yerine kor komaz telefon gene çalardı. Bu kez başka bir kadın sesi aynı isteği tekrarlardı. Telefonlar bütün gün birbirini izlerdi aynı biçimde. Öyle ki, Tom Shutt tutuklu kaldıkça polis dışardan hiç bir telefon alamazdı.

Birkaç saat içinde tutukludan haber çıkmadı mı, bu sefer Şirket'e yöneltilirdi aynı sistem. Bu yöntem, ince bir kötü niyetlilik olarak nitelenebilecek bir sabotaj şekliydi. Ama ne de olsa, yazılı tutuklama emri ve belirli bir suçlama bulunmadan bir insanı hücrede kapalı tutmaktan, saat başı iz bırakmayan kauçuk coplarla dövmekten daha kötü bir iş değildi. Sendika üyelerinden biri bir dükkâna ya da jetonlu telefonu olan herhangi bir yere girer, Ford yönetiminin bürolarını arar, başkanın bürosuna bağlanmasını rica ederdi. Şöyle bir konuşma geçerdi:

«Özel sekreterle mi konuşuyorum?»

«Evet.»

«Tom Shutt'u rica ediyorum.»

«Tom Shutt mu? Kim bu Tom Shutt?»

«Otomobil işçileri Sendikasının bir teşkilâtçısı.

Polisiniz kendisini hapiste alıkoyuyor; serbest bırakılmasını istiyoruz.»

«Bizim böyle bir şeyden haberimiz yok.»

«Lütfen Bay Edsel Ford'a bildirin, hemen araştırma yapsın. İsteğimiz yerine getirilmediği sürece telefon hattınız arızalı kalacaktır.

Ve telefon eden kimse cihazın oturacağı yere bir kibrit çöpü sıkıştırırdı. O zaman telefon açık kalır, Ford Motor Company'nin o hattı sürekli olarak «meşgul» işareti verirdi. Ta ki telefon Şirketi birisini gönderip arızayı düzeltinceye kadar. Fakat o arada aynı kişi en yakın başka bir telefon yerine gider, aynı oyunu tekrarlardı. Her telefon konuşması alt tarafı beş sen'e mal olurdu. Bu yöntemi birkaç kişi birden uyguladı mı, yönetim binasının bütün hatları «meşgul» çıkardı. Milyonlarca dolarlık pazarlıklar için New - York veya Chicago ile bağlantı kurmaya çabalayan fabrikanın kodamanları arabalarına atlayıp dışardan telefon etmeye gitmek zorunda kalırlardı. «Tom Shutt mu? Kimmiş bu Tom Shutt?» Herkesin ağzındaydı bu soru. Kolalı beyaz takma yakalı birkaç bin memur, birbirlerine alçak sesle şöyle fısıldıyorlardı: «Sendikanın işi! Ford'u sendikayı kabul etmeye zorlayacaklar!»

Tomı Shutt'u salıverdiler. Ama, bir başkası hücrede hapis kalmıştı, hem onun kurtuluş umudu da yoktu hiç. Otomobil Kralıydı bu. Bir milyar doların tutuklusu olan Henry Ford. Yalnız başına yürüymeyeceğinden emin olmak için pranga vurulmuştu bacaklarına. Kafası da zincirliydi. Zincirliydi ki, bir milyar doların onayını almayan hiç bir düşünce doğmasın o kemik kutunun içinde. Ne diyordu dolarlar? Kitleler senden nefret ediyor, diyordu. Yarım milyon insan, onları açlıktan yavaş yavaş ölmeye mahkûm ettiğin için seni sorumlu tutuyorlar diyordu. Tüm ülkede, hatta tüm yeryüzünde, servetini elinden kapmak için komplo kuruluyor diyordu. O milyar diyordu bunları. Şen, konuşkan çiftlik işçisi, içi burukluk dolu, asık suratlı aksi bir bunak olmuştu şimdi. Genellikle yalnız başına yaşıyor, kendisine göz kulak olduklarından emin olmak için bekçilerini gözetiyordu.

Bir zamanlar patronların en iyisi olan Henry Ford, şimdi kötülerin en kötüsü olmuştu. Rakipleri onu geride bırakmışlardı. Otomobil endüstrisinde en düşük gündelikleri o veriyordu şimdi: İşçilerinin yıllık ortalama ücreti bin doların altındaydı. Çalışmayı hızlandırma yöntemleri en barbar usullerdi. Fabrikaları işçi dünyasında dillere destan olmuştu. On altı yıl önce, personelim istiyorsa sendikalar kurabilir diye ilân etmişti herkese. Şimdi ise, bu konunun üstü kapalı bile olsa sözünü edeni hemen ka-

pı dışarı edeceğini söylüyordu. Bu kuralı uygulamak için de, Amerika Birleşik Devletlerinde hiç görülmemiş sayıda, türlü türlü ajanlar besliyordu.

Henry'nin kafası uğursuz bir tarihî örneğe takılmıştı. Başka bir hükümdar da - Rus Çarı - bir milyar dolara sahip olmuştu. 1905 yılında, canlarına tak diyen uyrukları imparatorluk sarayına gitmişlerdi yakınmalarına kulak vermesi için, Ve mitral-yözlerle taranmışlardı. On üç yıl sonra sıra Çara, karısına ve sevimli kızlarına gelmişti: Bir bodrumda öldürülmüşlerdi hepsi. Otomobil Kralı işçilerine aynı biçimde davranmıştı, hemen aynı şartlar altında. Bunu kendisi şahsen yapmamıştı elbette. Zavallı Nikola da şahsen yapmış değildi aynı şeyi. Her iki olayda da, cinayeti işleyen, o bir milyar dolardı. Ama bodrumda, milyar doları kurşuna dizmiş değillerdi.

Görkem benim, kudret benim, şan ve şeref benim, şatafat ve iktidar benim, diyordu Henry Ford'un serveti. Ben uzak geleceklere kadar sürecek bir hanedanım, ardımda bırakacağım tarih «şaka» olmayacak, Ford adını ve ününü ilerde dünyaya gelecek olan milyarlarca insana tanıtacağım. Fakat yeryüzünde zincirden boşanmış kötüler de var, insan suratlı iblisler. Bu görkemliliği elimden almak için komplo hazırlıyorlar. Onlar tüm yeryüzünde Henry ve Edsel'den, ikinci Henry'den, Benson'dan, Josephine Clay'den, William Ford'dan, şimdi artık büyüyüp yetişkin kişiler olan ve paylarına düşen şerefe hak kazanan hanedan mensuplarından söz edilmesini istemiyorlar. Onların istediği şu: hep Trocki ve Zinoryev, Bela Kun ve Radek, Liebknecht ve Rosa Luxemburg, ve Jaurès, ve Blum gibi adlar anılsın.

Henry'nin aklına yalnızca Musevî adları gel-

mekteydi. Çünkü Yahudî sorununda açıkça «gönül onarmasının» nedenleri salt ticarî nitelikteydi. Yoksa kanısı değişmiş filan değildi. Milyarlık servetine karşı hazırlanan büyük komplonun Yahudilerle bolşeviklerin ortaklaşa kurdukları fesadın bir devamı olduğuna her zamankinden fazla inanmaktaydı. Basına verdiği demeçlerde, işçilerin sendikacılık hareketinin düpedüz bir komünist oyunu olduğunu her fırsatta ilân ediyordu. Ford Motor Company'yi batırmak ve Wall Street'e tabi kılmak isteyen malî çevreler bu oyunu el altından parayla destekliyordu. Elbette ki bu komünist yöneticiler de, büyük bankerler de, beynelmilel Yahudiliğin unsurlarıydı. Yahudi düşmanı makaleleri de yazan, *Dearborn Independent*'in eski başyazarı, şimdi Henry Ford'un kişisel sekreteri ve bir çeşit protokol şefi olmuştu. Görevi, Henry'nin dış dünya ile bütün ilişkilerine nezaret etmektir. William J. Cameron görüşlerinden hiç bir şey değiştirmiş değildi. Tersine, dünyadaki bütün antisemit propaganda odaklarıyla bağlantı kurmuş, patronuna da onlarla ilişki kurma imkânı sağlamıştı.

BÖLÜM 83

Otomobil Kralı: «Ne yapmalı » diye soruyordu. Ve milyar dolar, Faust'a öğüt veren Mephistopheles gibi onun kulağına şu cevabı fısıldıyordu. «Bakınız, Bay Ford önünüzde bir örnek var. İtalya'da kızıklar fabrikalara el koymuşlardı. Fakat bir adam çıktı, güçlü bir adam, endüstride asayişini yeniden kurdu. Keza Almanya'yı alın. Otomobil fabrikalarını ele geçirmek için devrim kışkırtmaları yok o ülkede!

Durumu kurtarmanın yöntemi tektir, yeter ki bir dakika bile zaman yitirilmesin: Bitlerinin kanlanmasını beklemeden yoketmeli bu haydutları. Öğütlerimize uyun ve işi bize bırakın!»

Böylece o bir milyar dolar, nazi ajanlar ve faşist danışmanlarla sardı «tutuklu»nun çevresini. Zaten çoktandır başvurmışlardı kendisine. Hitlerci hareketin ta başlarında. Yahudi düşmanı yazılarının Almancasını yayınlamak için kırk bin dolar sızdırmışlardı. Bu kitap için yürütülen reklam kampanyasında Hitler ve Ford adları hep yan yana geçmişti. Bir süre sonra eski kaiser'in bir torununa Ford müessesesinde bir iş verilmişti. Nazi partisi Ford'dan onun kanalıyla almıştı üçyüz bin dolarlık yardımı. Almanya'da Henry'nin büyük fabrikaları vardı. Yani bu ülkede grevlerin yasaklanmasında çıkarı vardı, ve ütopyacı bir ideolojinin gereği değildi nazilere yardım etmesi.

Şimdi sıra Fritz Kuhn'a gelmişti. Bu adam Amerika'nın bir numaralı Hitlerci organizatörü idi. Alman - Amerikan Derneğinin geçit törenlerine ve eğitim çalışmalarına üniformalı olarak başkanlık ederdi. Genel karargâhını Detroit'e nakletmiş, kendisi de kimyager olarak Ford fabrikalarında işe girmişti. Bu, yeni bir antisemit kampanyanın işareti oldu ve naziler Ford müessesesine akın ettiler. Kararlı, sert adamlardı. Henry'yi başarıya ulaştıran ortak bir nitelik vardı onlarda: Bir şey istedikleri zaman hemen isterler ve elde etmek için gerekli her çareye başvururlardı. O sıralarda dünyanın bütün ülkelerinde kendilerinden söz ettirmekteydiler: Romanya ve Avusturya başbakanlarını, Yugoslavya Kralını ve bir Fransız bakanını onlar öldürmüşlerdi. Orta Avrupa'da, hatta Fransa'da bile, siyasî hasım-

larından yüzlercesini kaçırp öldürmüşlerdi. Şimdi, ihtiyar otomobil Kralının kulağına usulca şöyle diyorlardı:

«Size gerekli olan ne, biliyor musunuz, Bay Ford? Yüzde yüz Amerikan, salt yerli bir hareket. Öyle bir hareket ki, diğer bütün hareketleri - Ku - Klux - Klan'ı, Kara Lejyon'u, Gümüşî Gömlekliler'i, beyaz gömlekli Haçlılar'ı, Özgürlük için Amerikan Birliği'ni, Anglosakson Federasyonu'nu - birleştirsın. Bütün bu hareketler aynı amaca yöneliktir: Kızılları devirmek, ülkede mülkiyetin çıkarlarını korumak, Beyaz Sarayı işgal eden bolşeviki oradan çıkarıp atmak, onun sayesinde hükümet dairelerinde çöreklenmiş az çok kızılımtırak profesörleri de kapı dışarı etmek. Bütün kışkırtıcılar kurşundan yelkenleri olan taştan gemilere tıklılmalı, denizin ortasına fırlatılmalıdır. Komünistçe laflar etmek ya da grev yaptırmak, ölüm cezasını gerektiren bir suç sayılmalıdır.

«Bütün bunları yapmak için para gerekli, Bay Ford. Gümüşî gömlekler, siyah kukuletalar için para, çizmeler için para, adamlarımızın dalgalandırdıkları bayraklar için para, muştalar, tabancalar, mitralyözler için, zırhlı otomobiller ve gözyaşartıcı bombalar için yine para, propaganda bildirileri için, Yahudi aleyhtarı gazeteler için, radyoda Ford Saati yayımlatmak için, hep para. Günümüzde, parası olan bir kimse istediği şeye inandırabilir insanları. Bize yeterince para vererseniz bir siyasî parti kurar, ajanlarımızdan birini A.B.D. başkanlığına seçeriz. Servetinizin yüzde birini bize verin, Bay Ford, geri kalan yüzde doksandokuzun güvenliğini sağlayalım Amerika içinde!»

Henry dinliyor, onaylar gibi sallıyordu başını. Çünkü nasıl doğmuşsa öyle kalmıştı: Dar görüşlü bir köylü kafasına sahip dâhi bir makinist.

BÖLÜM 84

Sıcak bir bahar akşamı, güneş batmak üzereyken, otomobil Kralı çiftliğinin bahçesinde kuşlarını seyrederek geziniyordu. Kışın elektrikle ısıtılan iki bin kafesi oraya kurdurmuştu. Kuşluğun su boruları dona karşı korunurdu. İngiliz cinsi çeşitli öten kuşlardan üç yüz seksen çiftini, başka bir sefer de yetmiş beş çift keçisağanı orada azat ettirmişti. Bunlardan kaçının kışı bu lüks konutta geçirmeyi yeğleyeceğini, kaçının ilkbaharda geri geleceğini merak ediyordu. Farklı davranışta bulunanları sayıyordu. Elde ettiği rakamlar, hemen hemen günlük satışının toplamı ve çıkan arabaların üretim göstergesi kadar ilgilendiriyordu Ford'u.

Aynı saatte, Tom Shutt ufak bir kahvede karısıyla buluşuyordu. Orada çörekle kahve içilir, kimi zaman bir dilim jambonla yumurta yenir, yemek tepsi de oturulan iskemlenin geniş koluna konurdu. Biraz sonra Tom bir toplantıda söz alacaktı. Dıştan yürekli görünmeye çalışan, ama içinden ölüp ölüp dirilen Dell, dünya yıkılsa kocasını yalnız bırakmazdı. Günlük ziyaretlerini bitirdikten sonra hemen onunla buluşur, sonuna kadar da yanından ayrılmazdı. «Hiç bir şey yapamazsan, hiç değilse bağırabilirim ya», derdi.

Saat yedide, Henry'nin oda uşağı sahibinin yanına vardı, giyinme zamanının geldiğini hatırlattı. Otomobil Kralı homurdanarak eve girdi, çünkü akşam davetlerinden oldum olası nefret ederdi. Sosyete işlerini karısı noteder, Henry'yi söz verdiği yerlere götürebilmek için jandarma gibi başında dururdu. Ama bu akşam özel bir durum vardı. Henry Ford daha bir çiftlikte tarım işçisi olarak çalıştığı günlerde Dearborn'da itibar ve servet sahibi bulunan ailelerden birinin evine akşam yemeğine gideceklerdi. Henry, şimdi, o ailenin hayal edebileceği servetin yüz katına sahipti. Buna rağmen onların karşısında saygılı bir huzursuzluk duyardı. Birkaç kez çağrılmış ama, yan çizmişti. Bu akşam, Amerika'da yeniden yaşatmaya çalıştığı eski zaman eğlencelerini andıran bir gösteri düzenleneceğini işitince davete evet karşılığını vermişti.

O saatte, Tom'la Dell yirmibeş *sent*'lik yemeklerini bitirmek üzereydiler. Dell, kendilerine eşlik etmeye söz vermiş olan iki dostlarının yolunu gözlüyordu. Tom'un arabası iki kişilik bir kupa idi. Karısı, bir toplantıya giderlerken, birkaç dostun ayrı bir arabayla kendilerini izlemeleri için elinden geleni yapardı. Bundan ender olarak söz ederdi, çünkü kocasını etkilemek ve moralini çökertmek istemezdi. Fakat akli da hep bir yıl önce öldürülen teşkilâtçıda ve daha geçenlerde kurşunlanan başka bir sendikacıdaydı.

Saat yedibuçukta Henry ile karısı görkemli arabalarına bindiler. Henry, Lincoln Şirketini satın almış olduğundan memnundu. Böylece, kendi imalâtı olan olağanüstü lüks bir otomobilde gezmek imkânı-

nı buluyordu. Arabanın içine rahatça yerleştiler. şoför, patronlarının bacaklarına bir battaniye örttü. Zenginlerin oturduğu Gross Point semtine doğru yola çıktılar. «Yedi tane keten kuşu saydım», dedi Henry. «Bizim giriş kapısının üstünde yuva yapan çiftin yavruları mı acaba bunlar? Dur bakayım, ne kadar zaman oldu? Yirmibeş yıl... Aman Allahım, nasıl da çabuk geçiyor zaman! Bir ketenkuşu kaç yıl yaşar acaba? Bilmek isterdim. Bu yıl yavrularının birkaçına bilezik takacağım.»

Aynı anda, Tom'la karısı toplantının yapılacağı yerin yakınına varmışlardı. Arkadan, dostlarının arabası onları izliyordu. Arabaları park etmişler, kapılarını anahtarla kilitlemişlerdi. Toplantı salonu ikinci katta, besin maddeleri satan bir mağazanın üstündeydi. En önde tek bir lamba bulunduğundan, dinleyicilerden pek azı görünüyordu. Bir dış merdivenden çıkılıyor, arka taraftan içeri giriliyordu. Yüzlerini mendille örtmüş olan erkekler, kadınlar, ard arda merdiveni tırmanıyorlar, sonra karanlık salonda el yordamıyla boş sandalye arıyorlardı. Hemen hepsi Ford işçisiydi. Kimileri on altı yıl önce de Ford'da çalışmışlardı, ve Henry'nin «Personelim isterse sendika kurabilir» dediğini çok iyi hatırlardı.

BÖLÜM 85

Henry Ford randevularına dakikası dakikasına gitmeyi bir onur sorunu sayardı. Saat tam sekizde, özel bir evin ışıklar içinde yüzen kapısı önünde karı-

ısıyla birlikte arabadan indiler. Detroit bölgesinin otomobil kralları ve para babalarının zevkine uygun görkemli evlere benzemiyordu bu yapı. Yaklaşık altmış yıllık bir konuttu. Siyah gala elbisesine bürünmüş bir uşak manto ve kürklerini çıkarmalarına yardım etti, erbabının gönlünü okşayan antika eşyalarla döşeli bir salona soktu onları. Orada, orta yaşlı evsahibi ve ev sahibesince karşılandılar; oğulları ve gelinleri de oradaydı. Hepsi de oldukça kibar insanlardı ve ince bir nezaket gösteriyorlardı. Çiftlik rençberini olumlu yönde etkilediler.

Aynı saatte, oturum başkanı dinleyicilere şunu hatırlatıyordu: Dünyada hiç bir reform asla mücadelesiz yapılmamıştır, Amerikalılar, yararlandıkları hakları onlar için mücadele etmeyi ve gerekirse ölmeyi göze alanlara borçluydular. Çalışma hakları için de durum aynıydı. Endüstri derebeyliği mücadelesiz hiç bir şey vermezdi. Davayı kazanmak için kahramanlar feda edilecekti.

Saat sekizi çeyrek geçe, davetlilere kokteyl verildi, kimileri Bacardi'li, kimileri de domates suyu ile hazırlanmış kokteyller... Henry ile karısı domatesliyi seçtiler. Aynı zamanda çok çeşitli bol meze sunuldu. Üzerine kaz ciğeri ezmesi sürülü ufak bisküviler, eşkenar dörtgen biçiminde kesilmiş ekmek içi üzerinde havyar, veya çavdar ekmeği üzerinde ançuez, ufak şişlere geçirilmiş jambon dilimleri ya da mini mini, sosisler, sözün kısası usta bir aşçıbaşının hayalhanesinden çıkmış o kadar çok fantezi ki, ne insan gözü hepsini kavrayabilir, ne de aklı erer her birinin ne olduğuna. Hepsi de lezzetli, iştah açıcı şeyler.

Toplantı başkanı akşamın konuşmacısını Ford müessesesinden işine son verilmiş bir işçi olarak tanıttı. Bir Ford işçisinin oğlu olduğunu da ekleyebilmeyi çok isterdi, Fakat Tom bundan söz etmemesini istemişti. Başkan, konuşmacının bir fabrika işçileri ailesine mensup olduğunu, kendisinden önce babasının da, dedesinin de aynı haksızlıklarla karşılaştıklarını, işte bu haksızlıklara Detroit bölgesi işçileri bir son vermek kararında olduklarını söylemekle yetindi.

Davetliler yemek salonunda yerlerine oturduklarında saat sekizbuçuğa varıyordu. Duvarlarda, ataların yağlı boya portreleri, çerçeveleri içinden bu parlak ziyafet manzarasını seyrediyorlardı. Ağır bir danteleyi andıran elörgüsü bir örtü vardı masada. Örgünün delikleri arasından cilâlı mahunun parıltısı görünüyordu. Limonlukta yetiştirilmiş güller serpilmişti masanın üzerine. Gümüş şamdanlıklarda yükselen mumların ışığı altında tatlı bir renk armonisi yaratıyordu çiçekler. Bardak takımları eski ve yontma kristaldı. Gümüş takımlar ailenin monogramını taşıyordu. Servis, görgü kurallarına uygun olarak dizilmişti. Tek kelimeyle geleneklere uygun olarak verilen bir akşam ziyafetiydi. Bu kusursuz kabul evsahibesinin başarısıydı. Küçük yaştan beri bilirdi bu işlerin nasıl yapılacağını ve hizmetçileri, uşakları ona göre yetiştirmişti: hepsi de Henry'nin kusursuz işleyen makineleri gibi çalışırlardı.

Tom Shutt, görünmeyen dinleyicilerine rekabetçi kapitalizm rejiminde işçi sınıfının durumunun temel verilerini açıklıyordu. Diyordu ki: «İşçi sınıfı

muazzam bir sermaye birikimiyle...» - birden kendine geldi, üniversitede alıştığı cafcacılı kelimeler kullanma eğilimini bir tarafa itti, daha anlaşılır bir dille konuşmasını, şöyle sürdürdü: «... büyük teşebbüslerle çatışma halindedir. İşçiler tek tek ve desteksiz kaldıkları sürece güçsüzdürler. İşsizler yığını, işverenlere ucuz emek deposu işini görüyor, ve çalıştıranlar istedikleri gibi düşürebiliyorlar ücretleri. Bu gidişle bu işsizler yığını yavaş yavaş Amerika'daki bütün işçileri çinli kuliler düzeyine indirecektir. Puspuşçular gibi kırk yaşına varmadan yıpranıp kocayacaklar. Bu akıbetten kurtulmanın bir tek yolu vardır: Birleşmek. Birleşip, işverenlere onların kurdukları tekel kadar güçlü bir tekelle karşı koymak.»

BÖLÜM 86

Evsahibesi yemek listesini düzenlerken bir zorlukla karşılaşmıştı. Tanınmış misafirinin halktan gelme basit bir Amerikalı olduğunu bilirdi. Çoktandır ölmüş olan kendi dedesi de öyleydi ya! Aşçıbaşısının ince buluşlarını beğeneceğinden kuşkuluydu, ve Henry'nin Fransız yemeklerinin adlarını bile doğru dürüst telâffuz edemeyeceğinden emindi. Amerika'nın eski zaman danslarını oynayacaklarına göre eski Amerikan yemekleri sunmanın daha uygun düşeceğini düşünüyordu. Ama bu gibi yemekleri nasıl çıkarmalıydı bunu bile bile yaptığı izlenimini yaratmadan? Ya misafirler gocunursa?.. Yaşlı bir amcaya atalarının salata olarak ne yediklerini sormuştu. İhtiyar, şu karşılığı vermişti: «Şalgam, kızım. Üstünden de yemek olarak salçasını yedik!» Bu cevap-

bı almıştı ya, evsahibesi yine de böyle bir «salata» çıkarmayı göze alamamış, Florida'da «Amerikan armudu» yettiğini düşünerek içi rahatlamıştı. Hem böyle bir sorun ortaya atmaya gerek kalmadı, çünkü Bay Ford sofraya gelen ilk salatayı yerken İngiliz kökenli kuşlarından başka birşey konuşmadı.

Tom Shutt görünmeyen dinleyicilerine büyük sermayenin vardıgı aşamayı anlattı. Otomobil endüstrisi teknik bakımdan Amerikalı müşterinin alabileceğinden iki katı fazla araba üretebilecek güç-deydi. En büyük üç firma arasında öylesine sert bir mücadele sürüyordu ki yeni bir model çıkarmak için son ânı bekliyorlardı, çünkü yeni modelde son dakikada yapılan bir değişikliğin, eklenen bir yeniliğin, ajanlarının dikkatinden kaçmasından ve rakiplerinin çıkardığı modelin kendilerinininkinden daha gelişmiş olmasından korkuyorlardı. Bu nedenle, bütün bir yıllık iş iki üç aya sıkıştırılıyor, deli gibi çalışılıyordu. Bu süre içinde iki ayak bir pabuca sokuluyor, işçiler yarış atı gibi koşturuluyor, sonra işlerine geçici olarak son veriliyordu. Zavallılara, bir tas bedava çorba almak için dağıtım kuyruğuna girmekten başka yapacak iş kalmıyordu.

İkinci yemek kaplumbağa çorbasıydı. Bu kez, evsahibesi, sağlam zemine basmıştı. Gerçekten, ataları doğu kıyılarından gelmişlerdi, ve sırtı eşkenar dörtgen biçimindeki kaplumbağanın «gerçekten Amerika kökenli» olduğunu karşı çıkılmaz bir biçimde ispat edebilirdi. Nefis çorba için tebrikler yağdı evsahibesine. Komplimanlar masayı bir uçdan bir uca geçerek önemli misafirin kulağına kadar ulaştı. Henry, yemeklerde ölçüyü kaçırmamasını söy-

leyen doktorunun öğütlerini unutup kaplumbağa çorbasına daldı.

Tom Shutt dinleyicilerden hiç birinin yüzünü seçemiyordu, fakat seslerini işitebilirdi. Yaptığı açıklamalara ilişkin görüşlerini bildiriyorlardı çabucak. Otomobil endüstrisinde aldıkları ücretler geçimlerine yetiyor muydu? Sınaf ya da tarımsal ürünler satın alabiliyorlar mıydı? Kesin «hayır»larla cevapladılar bu soruları. Tom, durumun şöylece özetlenebileceğini anlattı: *New Deal* uygulanmaya başyalı, kârlar yüzde elli artmıştı. Oysa ücret artışı yüzde ondan ileri gitmemişti. Şu halde iktisadî bunalıma neden olan temel etken eskisinden daha güçlü olarak ortada duruyor, onları yeni bir felâkete doğru sürüklüyordu. Tek kurtuluş, ücretleri kârdan artırmanın bir yolunu bulmaktaydı.

Kaplumbağa çorbasının arkasından bildircin geldi sofraya. Atalarımızın bildircinden yana bolluk içinde bulundukları kuşkusuzdur. Yalnız, onlar bu yemeği ateşe dayanıklı camdan ufak güveçlerde sofraya getirmek imkânına sahip değillerdi, ve böylesine lezzetli mantar sosu hazırlamasını bilmezlerdi herhalde. Uzun mesafelerde hızlı uçan bu canlılık dolu küçük hayvanlara sağlam göğüs kasları gerekli. Ağzının tadını bilenler yarım göğüsten birkaç lokma lezzetli et çıkarırlar. Fakat bu gibi resmî davette fazla et çıkarmaya bakmamak gerek, parmaklarınızı sildiğiniz zaman ince eliş peçetelere yazık olur sonra.

Konuşmacı, ücretlere zam elde etmek için ne yapmak gerektiği sorununu ele aldı. Politika, tuzak-

larla dolu bir sanattır, dedi. Amerika Birleşik Devletleri yüksek Mahkeme başkanı, yasaların, yargıçların yorumuna bağlı olduğunu kendi ağzıyla söylemişti. Fakat tek sendikada birleşen işçilerin kudretini hiç bir hukukî tuzak yokedemezdi. Ford fabrikaları gibi bir milyar dolarlık bir endüstri imparatorluğuna karşı eşit silahlarla savaşmanın bir tek yolu vardı: Ford'un ikiyüz bin işçisi, üyelerinin demokratik iradesiyle yönetilen bir sendikada birleşmeliydiler. İşte buna çalışıyorlardı. Çünkü bu, üretici kitleler için sefalet ve umutsuzluktan kurtulmanın tek yolu.

BÖLÜM 87

Evsahibesi, Victory 8 tipi yeni Ford arabanın tıpatıp benzeri olan buzlu kremalarla büyük ilgi uyandırdı. Bu yeni tip, ülkede çok tutulmuş, üretimi bir milyona yaklaşmıştı. Kremalarla birlikte, otomobil tekerleğine benzeyen ufak, esmer pastalar geldi sofraya. Tekerleklerin parmakları, poyra ile jant arasına sıkıştırılmış, şekerden ufacık iğnelerdi. Gü-lüşmeler ve tartışmalar büyük sanayiciyi sevindirdi. «Ford fıkraları»nın her çeşidini iyi karşıladı patron, çünkü bundan iyi reklam olamazdı.

Eski moda sendikalar bu sonuca varabilirler mi? diye soruyordu Tom Shutt. Büyük sınıf müesseselerin kalifiye ya da yarı kalifiye işçileriyle ilgilenen dürüst ve namuslu şeflere sahip olduklarını kabul etsek bile, bu işi başarabilirler mi? Hayır,

başaramazlar. Çünkü temelleri sakat. Eski usulde meslek temeli üzerine kurulmuş sendikalar küçük girişimler çağına uyuyordu. Bu sendikaları bugün de kullanmak, arabaya koşulu bir beygiri otomobillere özgü modern bir yarış alanında koşturmak demektir. Ford ayarında bir kuruluş düşünün ki yüz tane ayrı sendikası olsun, yüzü de birbiriyle mücadele etsin üstünlük kazanmak için, Red Plant fabrikalarını dülgerler, makinistler, kazancılar, camcılar, şoförler v.s. diye kısımlara bölsünler!... Olur mu bu? Bütün bu işçilerin şu anda bir tek patronu vardır. O halde bu patron da bir tek sendikayla iş görsün. Böyle diyordu Tom.

En ufak bir ayak sesi çıkarmayan usaklar kahve getirdiler. Nazik porselenden ufacık fincanlardı. Ta eski zamanlarda İngiltere'den getirilmişti. Atalardan kalan bir miras gibi saklanır, üstüne titrenir, başbulaşıkçı kadının gözetimi altında yıkanır, hiç bir zaman musluğun altında tutulmazdı. Porselenden çok iyi anlayan Bay Ford fincanlarla ilgilendi, evsahibesi onları elden çıkarmaya razı olursa bu takımı kendi müzesi için satın alabileceğini söyledi. Evin hanımı, Ford müessesesinin parasal gücü ve ilerde doğabilecek bir hısımlık imkânı karşısında bu aile yadigârının taşıdığı değeri hesapladı hemen-cekik, ve ansızın bir cömertliğe kapılıp takımı misafirine bağışlayıverdi. Henry de aynı içten gelen minnettarlıkla müjdeyi karısına bildirdi. Bayan Ford sofranın öbür ucunda oturmuş olduğundan, herkes işitti olup biteni. Bu da bir çeşit reklamdı, V. 8 kremasına sığağı sığağına verilen güzel bir karşılık.

Tom Shutt, geleneksel sürahiye karanlıkta de-

virmek tehlikesine rağmen yumruğuyla kürsüyü döve döve: «Örgütlenin!» diye bağıırıyordu. «Şunu iyice kafanıza koyun ki yüksek randımanlı üretim araçlarının sağladığı kârdan tüm payınızı istemeli ve almalısınız. Şu temel fikri hiç aklınızdan çıkarmayın ki Amerika bugün herkes için her şeyi bol bol üretebilecek durumdadır: besin, giyecek, barınak, ve de sağlık, eğitim, eğlence. Doğru dürüst işçi konutları yoktur, fakat kısa zamanda kurulabilir. Çalışmaktan başka bir şey istemeyenin fakir kalması için hiç bir neden yoktur Amerika'da. Payınızı isteyin! Israrla isteyin, yorulmadan isteyin, ta ki haklı isteğiniz yerine getirilsin!»

Saat dokuz buçuktu. Davetliler salona geçmişlerdi. Küçük kadehlerde likörler sunulurken, piyasanın ticarî ve malî durumu konuşulmaya başlandı. Bay Ford ailenin geliniyle İngiliz kuşlarından söz ediyordu; gelin hanım bu kuşları İngiltere'de incelemişti de. Bay Ford'a bir Sheraton masa gösterildi; masa, bir İngiliz soylusunun portresini oluşturan kakmalarla süslüydü. Bay Ford nazik bir jest yaptı, masanın kesin yapılış tarihini saptamak ve portrenin kime ait olduğunu ortaya çıkarmak üzere uzmanlarından birisini yollamayı önerdi.

Tom'un toplantısı son bulmuştu. Bu arada yağmur da bardaktan boşanırcasına yağmaya başlamıştı. Dağılanların bir bölümü arabalarına koşmuşlar, diğerleri sundurmanın altına sığınmışlardı. Dışarda dolaşarak bekleyen birçok kişi, toplantıdan çıkanların yüzüne dik dik bakarak kalabalığı yara yara ilerliyorlardı. Herkes bunun ne demek olduğunu bilirdi. Tanınmak istemeyenler şapkalarını gözlerine

indirerek yağmura rağmen telâşla uzaklaşıyorlardı. Başkaları ise, itilip kakılmalarına ses çıkarmıyor, pasif kalıyorlardı. Çünkü her zaman silahlı ve kavgaya çıkarmaya hazır olan Şirketin kabadaylarıyla yumruk yumruğa gelmek hiç bir yarar sağlamazdı.

BÖLÜM 88

Davetliler balo salonuna alındılar. Salon üst kattaydı, krem rengine yeni boyanmıştı. Kırmızı kadifeden ağır perdeler yüksek pencereleri kapatmıştı. Duvarın dibine XV. Louis üslubunda yaldızlı sandalyeler sıralanmıştı. Yalnızca baloya davetli olanlar sandalyelerde oturmaktaydılar. Çalgıcılar için yerden yüksek bir platform hazırlanmıştı. Bu bir cazbant değildi. Üç gezgin kemancı oturuyordu ortada, bir deri bir kemik, favorili üç bunak. Akşam kıyafeti giymemiş üç tek kişi. Davetlilere gülümserken birisinin ağzında takma dişler bulunduğu, başka birisinin ancak birkaç dişi olduğu, üçüncüsünde de yalnızca iki diş kaldığı görülüyordu.

Dell'le Tom önden, dostları arkadan, yağmurun altında, hep birlikte arabalarına koştular. İki araba yola çıktı, çok geçmeden yavaşladı. Tom'un lastiklerinden biri patlamıştı. Oh, elbette, insan masrafı kısıcağım diye lastiği parçalanıncaya kadar kullanırsa, sonu böyle olur işte. Tom yere atladı, dostlarından biriyle hemen işe koyuldu. Sağanak altında hoş bir iş değildi tekerlek değiştirmek. Ama çabuk varırlardı eve, değiştirirlerdi sıırıslıklam elbiseleri-

ni. Gençlerin hiç de canları sıkılmamıştı bu aksiliğe. Dell ortalığı kaygıyla kolaçan ediyordu.

Gezgin kemancılar, Amerika'ya yerleşmeye giden ilk göçmenlerin milyonlarca öncülerinin şenliklerde, bayram günlerinde dansettikleri canlı bir İngiliz havasını çalmaya başladılar. Atalarını anmak insanın gönlünü sevinçle dolduruyordu. Bu müzik, geçmiş yaşantıyı, başarıları, yiğitlikleri, bugüne miras kalan gelenekleri elle tutulur halde somutlaştırıyordu. En uzun favorileri olan takma dişli kemancı figürleri söylüyordu: «Promenad için herkes yerini alsın!» Çiftler sıra sıra dizildiler, şen ve şakacı bir halde salonun çevresinde dolaştılar. Gururluydular da, çünkü dünyanın bu kısmındaki en önemli kişiler olduklarını biliyorlardı. İnce bir eğitimden geçmişlerdi, giyim kuşamları kusursuzdu. Kadınların elbiseleri parlak renkli ipek, saten ve incecik kumaşlardan yapılmış, boyunları ve kolları çıplaktı. Erkekler sağlıklı ve şimdilik kendilerinden emindiler, kadınlara karşı davranışları nazikti; en gençleri, birkaç yıldır Amerika'da pek moda olan beyaz smoking ceketi giymişlerdi. Bütün bu kalabalık kurularak geçit yapıyor, gülüşüyor, kemancıların önünden geçerken onlara da gülümsüyordu. Gerçekten pek hoş bir görünümdü bu. Kuşku yok ki bu eski danslar eğlenceli bir yenilikti.

Tom yedek tekerleği yerine takmıştı. Dostlarının arabası önünden büyük bulvara yöneldi. Dell arkaya bakıyor, acaba başka izleyen var mı diye anlamaya uğraşıyordu. Ama o yağmurda pek fazla birşey seçemiyordu. Toplantıdan konuştular, dinleyicilerin tepkilerinden, kapıda parasız dağıttıkları

haftalık sendika bülteninden. Yapılacak, düşünülecek binbir iş vardı. Hasat boldu, hasatçıların sayısı ise az.

BÖLÜM 89

Saat onbuçuk olmuştu. «Lansiye» dansediyorlardı. Davetliler dört kadril oluşturmışlardı, otuziki kişi, yani hemen bütün konuklar. «*Zip adındaki yaşlı zenci*» havasını çalıyordu. kemanlar. Çalgıcılardan biri figürleri bildiriyordu bağıra bağıra. Gençliğinde de, köyünde, çeşitli vesilelerle düzenlenen eğlentilerde, işte böyle yönetmişti dansedenleri. - «Damlarınızı selâmlayın!» - Baylar bayanların önünde eğiliyorlardı. «Şimdi de soldaki damda sıra!» - Kavalyeler öbür bayın damı önünde eğiliyorlardı. «Herkes el ele versin ve sola dönsün!» - Her kavalye sol elini solundaki dama verip bir çark yaptırıyor, sonra kendi eşinin sağ elini tutarak daireyi tamamlatıyordu. Sağ elini uzatan, sol elini uzatan damlar kavalyelere karşı yürüyorlardı. Oynayanlardan birçoğu bu eski dansları bilmiyorlardı. Birbirlerinin hatalarını düzeltmeye uğraşırken çılgınca eğleniyorlardı.

Dell'le Tom dostlarından ayrılacakları yere varmışlardı. Dostları eve kadar birlikte gitmeyi önerdiler, fakat Tom istemedi, her şey yolundaydı, hem fazla bir yolları da kalmamıştı zaten. Tom tasasızdı, güven doluydu. Dell, sonu gelmez korkularıyla onun moralini bozmak istemiyordu. İzledikleri hakkında bir belirti yoktu. «Peki öyleyse, iyi akşamlar! Güzel bir toplantı oldu, ve siz çok iyi konuştunuz. Yarın

sabah yine görüşürüz. Hoşça kalın!» Arabadan arabaya birbirleriyle böyle seslenerek ayrıldılar.

Yaşlı kadril yöneticisi coşmuştu. Tek ayağı üzerinde daireler çiziyor, tüm şirinliğini sergiliyordu. Figürleri uzun boylu düşünmeksizin söylediği şiirlerle ilân ediyor, sözlerine köylü şakaları katıyordu. Coşkunluğun doruğuna varmışlardı. Herkes neşeye kaptırmıştı kendini. Ayaklarıyla tempo tutuyorlardı. Henry'nin dediği doğrudu: İnsan bu eski dansları oynadı mı çok kişiyle bağ kuruyor, yüreğine onların sıcaklığı doluyor, karşılıklı anlayış ve iyi niyet ortaya geliyordu. Bu danslarda uygarlaştırıcı bir güç vardı.

Tom'la karısı ana bulvarı geçmişler, Highland Park bölgesine girmek üzere şehrin sınırını aşmışlardı. Şimdi arsalar ortasından ilerliyorlardı. Önlerinde birkaç hangar, yağmurlu gecede ihtiyatla geçilmesi gereken demiryolu rayları vardı. Tom yeniden konuşmaya başlamıştı: Sendika merkezindeki komite toplantısından, taktik sorunları üzerinde başgösteren anlaşmazlıklardan söz ediyordu. Dell'in akıllı başka yerdeydi. Boyuna dönüp arkaya bakıyor, tufana rağmen arka camdan birşeyler seçmeye çalışıyordu.

Bütün davetlilerin beklediği an gelmişti. Yaman bir gösteri olacaktı vaadedilen. Dört çift önemli kişi eski Amerikan kadrili dansedecekti. Dört çift yaşlı, saygın, seçkin kişi, grup halinde oynanan bu eski dansların ne kadar güzel olduğunu gençlere göstereceklerdi. Bayan Ford'un kavalyesi Detroit'in en kodaman bankacısıydı, bunun karısı da Henry'ye eşlik ediyordu. Kadril yöneticisi yine ağırbaşlı bir tavır takındı. Şakanın sırası değildi artık. «İlk iki çift,, biri sağa, biri sola.» kemancılar «*Sılada bıraktığım dilber*» havasına başlamışlardı. Her zamanki gibi ince yapılı, kır saçlı Henry, görkemli damının elinden tutup, oldukça ciddî, ama sevimli bir gülümsemeyle figürü başardı. Eskiden krallarla imparatorlar *menuet* dansederlermiş. Fakat otomobil Kralı Amerikalı olduğundan Amerikan danslarını hepsine tercih ederdi.

Tom'la Dell'in peşinden son hızla bir araba geliyordu. Anı bir fren sesi kulakları tırmaladı. Arkadan gelen araba onları sağa kırmaya zorladı, kaldırımın kıyısına sıkıştırdı. Tom durmak zorunda kaldı. «Yahu, ne oluyor bunlara?» Dell'in yüreği ağzına geldi. Ne olduğunu çok iyi biliyordu. Hep bu korkulu düş içinde yaşıyordu. Hiç bir şey yapamazlardı kendilerini savunmak için. Bir silahları bile yoktu. İşçileri örgütlemeye çalışanlara silah yasaktı. Hatta polis tarafından cebine bir silah sokulmasından da

sakınmalıydı, yoksa bir iki yıl kodeste kalırdı.

Kadril yöneticisi: «Bayanlar, çapraz!» dedi. Soluk mavi ipek muslinden bir elbise giymiş olan Bayan Ford karşı sıranın ucundaki adamla ortada buluşup döndü. Çaprazlama yer değiştirip birbirlerinin kavalyelerini aldılar, bir daha döndüler, sonra aynı biçimde kendi kavalyelerıyla buluştular. Bayan Ford'un karşısına düşen bay, sevgili kocasıydı. Gü-lümsedi ona, elele döndüklerinde elini sıktı. İnsanla-rın en iyisi, en düşüncelisiydi Henry. Bu hoş eğlen-ceyi yeniden keşfeden o değil miydi? Bunu sevimli sosyete-ye tanıtan o değil miydi? Gerçekten iyilik etmek için yaratılmıştı.

Beş kişi arabadan atlayıp Shutt'un kupasına saldırdılar. Tom dışarı fırladı. Herhalde dövüşmeden teslim olacak değildi. Dell imdat istemek için ba-ğırmakta kararlıydı, ve bağırmaya başladı da. Sesi-ni daha iyi duyurabilmek için arabadan çıktı. Fakat adamlardan biri üzerine atıldı, devirdi, ağzını kapat-maya uğraştı. Dell onun elini ısırды. Adam yüzüstü çevirdi genç kadını, başını çamurun içine daldırdı. Dell, bağırmaya fırsat bulamadı, güçlүkle soluk alabiliyordu, biraz sonra da hareketsiz kaldı. Tom önce iki üç etkili yumruk yedi, ve saldırganlar hare-kete geçtiler. Birisi kasıklarına bir tekme indirdi. Tom yere yuvarlandı; dört kişi üzerine çullanmıştı.

Kadril yöneticisi: «Promenad!» dedi. Sonra: «Kavalyeler yan değiştirecekler!» Henry'nin genel-likle solgun olan yüzü memnunluk ve gururdan pem-be pembe olmuştu. Damı, tombul fakat pek şık bir kadındı. Yeşil ipekten bir elbise giymişti ve tatlı

tatlı gülümsüyordu. Göğsünde taşıdığı elmas broşun parıltısı Henry'nin gözlerini kamaştırıyordu. Yaratılmasında emeği geçen dünyanın, nefis bir dünya olduğunu düşünüyor, orada en ağır basanın kendisi olduğunu hissediyordu.

Adamlardan ikisi Tom'un ellerini yakalamışlar, arkaya bükmüşler ve kelepçe takmışlardı. Öbür ikisi ceketlerinin altından «*blackjack*» adı verilen, ucu kurşunlu meşin coplar çıkardılar, başladılar dövme-ye. Yüzüne vurmuyorlardı, fazla dayanamaz da işkencenin tadını çıkaramayız diye. Yöntemli biçimde vuruyorlardı, vücudunda cop yemeyen bir karış yer bırakmamacasına, her yanını simsiyah, mosmor edene dek vurdular vurdular vurdular.

Kadril yöneticisi: «Promenad! Önce sağ, sonra sol elle!» diye komut verdi. İki çift yer değiştirdi. Sonra her çift çaprazlama el ele verdi, öbür çifti sağında bırakarak çıkış noktasına döndü. Kavalye, damın sağ elini bırakmaksızın bir daire çizdirerek eski yerine götürdü.

Gangsterler işlerini profesyonel ustalıkla beceriyorlardı. Tom'u yan yatırmışlar, böbreğini sökercesine copluyorlardı böğrünü.

Kadril yöneticisi «Dışa doğru bir Şase!» diye ilân etti. (Fransızca terimlerin telâffuzunu yarımymalak bilen yaşlı çalgıcı bu kelimeye hep «Şase» derdi.) «Sıra olun!» Figürleri iyi bilen dansedenler mükemmel bir incelikle uyguluyorlardı yöneticinin emirlerini.

Cellâtbaşı, Tom'un hayalarını tekmelemeye başlamıştı; niyeti, onları uzun süre işgöremez hale getirmektir besbelli.

«Kolunuzu damın beline dolayın!» emrini verdi yönetici. Olgun yaştaki hanımlar gençliklerini hatırladılar, cilveli edalarla gülümseyip kırıldılar.

«Okey, yeter bu kadarı!» dedi Şef. Adamlardan biri eğildi, kelepçeleri çıkarıp cebine koydu. Beşinci adamı çağırdılar, dizini Dell'in sırtına dayamış olanını. Adam, boğulmasın diye, genç kadının başını çamurdan çıkarıp yana çevirmek lûtfunda bulunmuştu.

Kadril yöneticisi: «Hep birlikte önce ileri! Sonra geri!» komutunu verdi. Ufak yarı - adımlarla ilerleyip geri çekildiler. Kuş gibi hafif adımlarla dans ediyorlardı.

Beş adam arabalarına atlayıp çabucak uzaklaştılar.

BÖLÜM 91

Kadril bitmişti. Evsahibesi, teşekkür etmek için Henry'ye doğru ilerledi. Diğerleri onların çevresini aldılar. «Gerçekten çok hoş, Bay Ford... Gerçekten nefis... Unutulmaz bir akşam... Davetimizi kabul etmek lûtfunda bulunmanız büyük bir nezaket örneği.» Henry'nin ağzı kulaklarına varıyordu, çün-

kü bu adamlar önemli kişilerdi, sözlerinin ağırlığı vardı. Açtığı savaş zaferle sonuçlanıyordu. Millet alay edebilirdi. Daha önce de çok alay etmişlerdi. Ama sonunda, daima, haklı olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Dell Shutt çamurda sürüklendi. Gücü tükenmişti. Bir inilti halinde «Tom! Tom!» diye sesleniyordu boyuna. Yağan yağmurun şırıltısı sesini bastırıyordu. Öylesine korku ve dehşet içindeydi ki, kendi acılarını duymaz olmuştu. Kocası ölmüş müydü. Onu alıp götürmüşler miydi yoksa? «Tom, nerdesin?» Yine bayıldı.

Henry ve karısı veda ettiler. Hiç fazla kalmazlardı dışarda. Geceyarısına kadar dansetmek heveslileri varsa onlar kalabilirlerdi. Radyoyu açar, bir caz müziği bulurlardı. Böylece, zaferi tam okumamış olurdu, ama bunu kimse söylemezdi kendisine. Davetliler yanına gelip güle güle dediler, teşekkürlerini tekrarladılar. İnsanların en güçlüsüydü o, her fırsatta gözüne görünmeye değerdi. Büyük, çok büyük işler çeviriyordu, bankalarda sınırsız parası vardı, bir imparatorluğun kaderi onun elindeydi. Karısının da üstün bir yeri vardı toplum içinde... Ufak kişisel komplimanlar kadınlar için o kadar önemli ki. «Tekrar görüştüğümüze o kadar sevindik ki!.. O kadar sağlıklı görünüyorsunuz ki!... Bekleriz... Gelecek cuma gününü unutmayın sakın... O kadar güzel dansediyorsunuz ki Bayan Ford!»

Dell yeniden kendine gelmişti. Kafası uğulduyor, dişleri birbirine çarpıyordu. Elleri ayakları buz gibiydi. Yine başladı yerlerde sürünmeye. «Tom!

Tom!» diye sesleniyordu, ama bir türlü karşılık alamıyordu. Boğazına çamur sıvanmış gibi geliyordu ve o çamuru tüküremiyordu.

Ford'lar paltolarına büründüler. Evin kapısına kadar geçiren evsahibi: «Geceler hâlâ serin», dedi. «Bizleri ne kadar sevindirdiğinizi anlatamam.» Şoför arabanın kapısını açmış, sonra da sıcacık battaniyeler örtmüştü bacaklarına. Şoförün yanında yolculuk eden koruma memuru o sırada arabanın öbür yanında, ayaktaydı. Onun rolü yalnızca tetikte durmaktı. Tabancası belinde, kılıfı açıktı. Ceketin kuyruğu silahı örtmekteydi. Arkalarından ikinci bir hızlı araba geliyordu. İçinde iki silahlı muhafız vardı. Her biri ayrı bir yöne dönük olarak oturmuşlardı. Ortallığı gözlemekten başka bir iş yaptıkları yoktu. Gangsterler azmışlardı o günlerde, hiç bir şeyden çekinmiyorlardı.

Dell, hâlâ baygın yatan kocasının yanına varmıştı. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya, bağırmaya başladı. Fakat ağlayıp sızlanmanın hiç bir işe yaramayacağını anlamakta gecikmedi. Tom buz gibiydi, ama yağmur ve çamur kadar değil yine de yüzü gökyüzüne dönük, ağzı aralıktı. Dell, nefesi kesilmesin, suda boğulmasın diye zor zar yana çevirmeyi başardı. Bulvarın ne yanda olduğunu ışıklardan anladı. Umutsuzluk güç verdi genç kadına. Ayağa kalktı, sendeleyerek bulvara doğru yöneldi.

Araba hızla eve doğru ilerlerken, Bayan Ford şöyle diyordu:

«Sinik olma, Henry.»

Otomobil Kralı bir soru ile cevap verdi:

«İnsanların değeri hakkında hayale kapılmanın ne anlamı var? Hepsinin satacak bir şeyi vardır.»

«Bu adamların çoğu ihtiyaçları olan paraya sahiptirler, buna eminim.»

«Buna rağmen daha çok para sahibi olmak istemeyen ve bu parayı senden ya da benden sızdırmaktan zevk almayan tek kişi bulamazsın aralarında. Yapacakları ilk iş, seninle tanışmak olur.»

«Bu gibi fikirler insanlar arasındaki ilişkileri zehirler, sevgilim.»

«Vallaha, ben kendi hesabıma, eğer bir çıkarım olmasa, giyinip kuşanıp kalabalık arasına girmek zahmetine asla katlanmazdım. Bunların topunun da aynı anlayışı taşıdığını söylerken yanıldığını hiç sanmıyorum.»

«Balo tamamen başarılı oldu.»

«İyiydi, kuşkusuz. Fakat bahse girerim ki şimdi caz hayasıyla dansediyorlardır.»

Şoför mahallini arka kısımdan ayıran kalın cam, şoförle koruma memurunun bu konuşmayı işitmelerine engel oluyordu. Onlar dosdoğru ileriye, yola bakıyorlardı. Yağmur altında koşa koşa gelmekte olan bir kadın gördüler. Sendeliyordu sanki. Araba yaklaşıncaya, onlara işaretler yapmaya ve durmaya zorla-

mak istiyormuş gibi daha hızlı koşmaya başladı. Şoför kadını ezmek için direksiyon kırdı. Az bir mesafeden öndekini izleyen ikinci araba da yolundan sapmak zorunda kaldı.

Şoför:

«Buna ne oluyor?» diye sordu.

Koruma memuru:

«Kafayı bulmuş bir kadın olsa gerek!» dedi.

Araba hızlanarak geçti gitti. Şoförler her ne sebeple olursa olsun durmama emrini almışlardı. Bir milyar dolar taşımaktaydılar. Böyle bir meblağ başkasına ne sempati duyabilir ne de ilgi gösterebilir. Kendine dikkat etmesi yeter de artar bile.

Henry ile karısı küçük olayı farketmiş bile değillerdi. Koltuklarına gömülmüş, dinleniyorlardı. Artık eskisi gibi genç değillerdi.

Bayan Ford:

«Daha mutlu görünmen gerekir, sevgilim,» diyordu. «Dünyada yeteri kadar iyilik yaptın.»

«Dediğin acaba doğru mu?» dedi otomobil Kralı. «İnsan hiç iyilik yapabilir mi diye kendi kendime sorarım kimi zaman. Dünyanın nereye doğru gittiğini bir bilen varsa eğer, benden çok fazla şey biliyor demektir.»

Ani bir fren sesi kulakları tırmaladı. Arkadan gelen arabada öndekini tretuarın kenarına sıkıştırdı. Tom'un karısı hemen kavramıştı durumu. Hep bu kâbus içinde yaşıyordu çoktandır. Kendilerini savunmak için bir silâhları bile yoktu. Silâh taşımak yasaktı sendikacılara.

Beş kişi arabadan atlayıp Tom'un otosuna saldırdılar... Saldırganlardan biri Tom'un kasıklarına bir tekme indirdi. Dört kişi üzerine çullandılar. Ucu kurşunlu meşin cöplerle dövmeye başladılar. Böbreğini sökercesine copluyorlardı böğrünü...

— — — — —
Üniversitede tanışmışlar, evlenmişlerdi. İkisi de gencecikti. Karı koca sendikalaşma mücadelesi veriyorlardı dev fabrikada. Ve sanayi kralının kiralık askerleri çıkıyordu karşılarına.

Şartlandırılmış, sıradan Amerikalı'nın psikolojisini, sanayiin devleşmesini, büyük ekonomik bunalımın hızlandığı bilinçlenme ve mücadeleyi iki sosyal kutuptan gösteriyor Upton Sinclair bu heyecanlı eserinde.